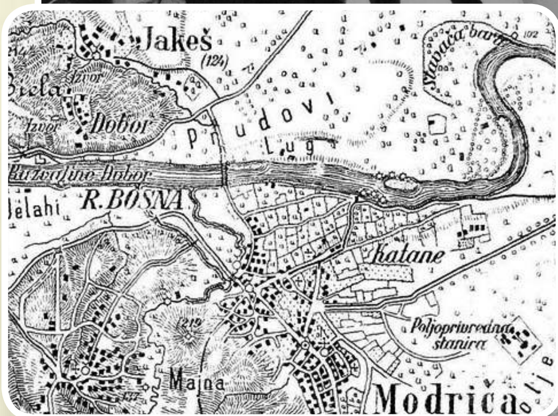
JAKEŠ KROZ VRIJEME

MUŠI ZAHIROVIĆ

Muši Zahirović
JAKEŠ KROZ VRIJEME

Knjigu posvećujem roditeljima Vasvi i Hamidu koji su mi omogućili da vidim svijet drugačije

IZDAVAČ:
JU Opća biblioteka Tešanj

ZA IZDAVAČA:
Esmir Bašić

RECENZENT:
Esmir Bašić

LEKTORI:
Jela Jović-Zahirović i
Sedin Bikić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

930.85(497.6 Jakeš)

ZAHIROVIĆ, Muši
Jakeš kroz vrijeme / Muši Zahirović. - Tešanj :
Opća biblioteka, 2012. - 284 str. : ilustr. ; 25 cm

Bibliografija: str. 268 ; bibliografske i druge
bilješke kroz tekst.

ISBN 978-9958-895-15-9

COBISS.BH-ID 19665414

DIZAJN KORICE:
Kayla Veerin

ŠTAMPA:
Grafik-komerc

TIRAŽ: 300

MUŠI ZAHIROVIĆ

JAKEŠ KROZ VRIJEME

Tešanj, 2012.

Sadržaj

ZAHVALNICA

Knjiga Jakeš kroz vrijeme bi idealno bila rezultat rada mnogobrojnih Jakešana. Činjenica je da je prostorna udaljenost onemogućila autora da dođe u dodir s mnogim s kojima je htio da popriča i zabilježi njihova sjećanja, ugrabi njihovo znanje o Jakešu, podijeli njihove emocije i ljubav za mjesto. Na žalost, to je bilo tako, ali na radost, razvoj komunikacija i kompjuterske tehnologije nas je na drugu stranu lakše povezao, iako su nas i okeani razdvajali.

Ova knjiga se na kraju rodila kao rezultat rada i saradnje nekolicine Jakešana. Siguran sam da ona ne bi bila ono što vi vidite i čitate danas da oni Jakešani s kojima sam radio nisu dali sve od srca da konačno imamo neku riječ napisanu o našem dragom Jakešu. Moje riječi zahvalnost svima onima koji su učestvovali u ovom pozamašnom projektu ne mogu biti dovoljno iskazane. One su od srca i s mnogo ljubavi i poštovanja.

Prvo, Hamid i Vasva Zahirović, moji roditelji, koji su dali sve što su mogli da ja budem danas gdje jesam. Njihova požrtvovanost i podrška za mene ne može nikada biti otplaćena. Ta neuslovna pomoć svom djetetu se pokazala i u ovom projektu. Njih dvoje su bili najstariji Jakešani koji su meni bili na dohvat ruke. Ono što oni znaju i pamte, na žalost, niko od mlađih generacija nije mogao da pribavi. Ne znam kako bi ovu knjigu sastavio onako kako sam htio da njih i njihovog doprinosa nije bilo. Sedmično intervjuisanje putem telefona je trajalo godinu i po dana. To je bilo teško i za mene, a kamoli za njih. Oprostite mi dragi roditelji na tome, ali nije moglo biti drugačije!

Kada sam pomislio da je Jakeš “bio repa bez korijena” tj. da nije imao neke posebne istorije, onda su mi pritekli u pomoć Enes i Raza Bikić. U Sarajevu su pronašli i kopirali mnogo materijala o ranoj prošlosti našeg mjesta i kraja. Materijal koji su mi poslali mi je dao krila i inspiraciju da započnem pisanje knjige s optimizmom. Još više, ta istorijska građa me je uvjerila da je Jakeš imao svoje važnosti i mjesto u sveukupnoj istoriji BiH. Isto tako sam se definitivno uvjerio da su današnji Jakeš i Jakešani izdanak sjemena koje je posijano stotinama godina ranije.

Normalno je očekivati da većina nas misli da znamo puno, da pamtimo puno i da se sjecamo dobro. Međutim, činjenica je da se svakom može desiti da nije u pravu. Da bih se uvjerio u vjerodostojnost informacija dobivenih kroz intervjuisanje, provjeravao sam ih kroz dva izvora: Senad Dubrić-Tošak i Senad Krajnović-Dule. Sa ovom dvojicom Jakešana koji sada žive u Toronto-u (Kanada) sam bio u vezi tokom cijelog projekta. Njihovo dobro znanje i memorija skorije prošlosti Jakeša je zapanjujuća. Ono što ja nisam znao ili nisam bio suguran, oni bi mi potvrdili ili negirali. Dalje, Senad Krajnović-Dule mi je pomogao i na jedan drugi način. Naime, da bi ostao skoncentrisan na knjigu i na glavnu temu, ja sam trebao svakodnevno da mislim o Jakešu. Redovne sedmične sesije sa Duletom preko telefona su držale moje mentalno prisustvo u Jakešu. Doprinos dva Senada ovoj knjizi je bio više nego značajan i zato sam im beskrajno zahvalan.

Na momente sam bio uplašen od ovog velikog zadatka pisanja knjige. Kada sam vidio i taknuo knjigu koju je moj prijatelj Milorad Ubiparip-Miki napisao o svom kraju, više nisam imao sumnje u pisanje knjige o Jakešu. Mnogo sam mu zahvalan na toj inspiraciji. Miki je takođe kompjuterski nacrtao naš Doborgrad.

Imao sam prazninu između rane i skorašnje prošlosti Jakeša. Kao niotkuda su izašli na svjetlo dana privatni spisi jakeškog bivšeg predsjednika Mjesne Zajednice, Mehe Šabića. Meho je naslijedio informacije od svojih predaka o istoriji Jakeša poslije 1800. godine. Ti podaci su pomogli u spajanju karika razvoja Jakeša od prije nekoliko stoljeća pa do danas. Informacije koje nam je Meho Šabić ostavio u nasljeđe su neprocjenjive. Neograničeno sam zahvalan i njegovom sinu Nedžadu koji nam je ustupio te spise na korištenje.

Moji rođaci Sedin i Besim Bikić, kao i moj zet Hamid Omerović su opisali slikovito i detaljno najstrašnije dane u istoriji Jakeša – dane zadnjeg rata. Zahvalan sam ih što su branili Jakeš i što su svojim riječima pokušali da opišu strahote što je većina boraca i civila Jakeša doživjela.

Zahvalan sam i svojim jedinim lektorima na ovoj knjizi, Jeli Jović-Zahirović i Sedinu Bikić. Oni su "očistili" moj tekst što su najbolje mogli i time napravili ovu knjigu čitljivijom za ostale čitaoce.

Mnogi drugi su na razne načine takođe dali svoj doprinos izdanju ove knjige. Navodim njihova imena po abecednom redu:
Alić Faruk
Bahić Rasim
Bikić Amira

Bikić Nihad
Čaušević Razija (rođena Zahirović)
Krajnović Ramiza
Mujaković Dževad
Mujić Amir
Omičević Senahid
Ovčina Elvira (rođena Zahirović)
Sejdić Fahrudin i Semir
Sofić Ibrahim
Zahirović Edin i Mirza
Zahirović Samida (Hajra)
Zahirović Zehid
Zulfić Safer (Safet)
Zulfić Nusret i Alija

I konačno, svo vrijeme provedeno u radu na ovoj knjizi je vrijeme oduzeto od moje familije. Bez njihove ljubavi i podrške, ne bi bilo ni ove knjige. Veliko hvala Jeli, Elizi i Emily.

Montreal, Kanada, 10. maj 2012. Muši Zahirović

UVOD

Ideja o pisanju knjige o Jakešu i njegovoj prošlosti se dugo vremena vrzmala po mojim mislima. Uvijek sam mislio da će NEKO DRUGI istupiti naprijed i preuzeti taj obimni zadatak. Idealno, pisac te knjige bi trebao biti fizički prisutan u Jakešu kako bi mogao prikupiti sav potrebni materijal direktno na terenu. Činjenica da ja sada živim hiljade kilometara daleko od Jakeša me je u većoj mjeri držala podaleko od misli da se upustim u tu avanturu. Mnogo vremena je prošlo, ali se pisac zamišljene knjige nije pojavljivao. Kako su godine prolazile, tako su nam i naši stariji stanovnici Jakeša odlazili jedan za drugim, a time i naša veza sa prošlošću. S početka 2011. godine me je uhvatila panika da nećemo biti u stanju da zabilježimo ko smo mi, odakle smo, kako smo živjeli. Učinilo mi se da sat otkucava i da nije ostalo puno vremena. Tog momenta sam odlučio da napišem ovu knjigu.

Postoji nekoliko knjiga o Modriči i njenoj okolini. Pošto je Jakeš administrativno pripadao opštini Modriča zadnjih pola vijeka, sve te knjige su neizbježno uključivale, ili pravilnije rečeno, spominjale i naše mjesto. Objektivno, Jakešu se i nije moglo dati više pažnje u tim radovima s obzirom na veličinu materije koja se trebala pokriti. Kao rezultat, mnoge stvari koje su važne Jakešu i Jakešanima nisu bile obrađene. To je osnovni razlog zašto mi trebamo našu vlastitu priču staviti na papir.

Namjera autora nije bila da napiše naučno niti literalno djelo, mada ovaj rad ima primjese i jednog i drugog. Koliko se moglo, navedene činjenice su provjeravane kroz nekoliko izvora i subjektivizam sveden na najmanju mjeru. Oni dijelovi knjige gdje se subjektivno opisuje su rađe odraz ili čežnja duboko ljudskog poimanja svijeta i ljudskih vrijednosti. U tom smislu se ti dijelovi knjige trebaju tako i posmatrati.

Odakle ljudska zainteresiranost za prošlost? Znati činjenično stanje određenog događaja u prošlosti je nesumnjivo važno u smislu znanja. Međutim, sami podaci nisu ono što mi tražimo od prošlosti. Ono je rađe naša želja da pokušamo razumjeti ili saznati ljudsku postojanost i mjesto u prirodi u tako davna vremena. Sadašnji stanovnici Jakeša mogu uglavnom da zamišljaju

kako su naši preci živjeli i kako je naše mjesto izgledalo u prošlosti. Na žalost, nije ostalo mnogo pisane riječi sadašnjim generacijama od njihovih predaka. Vodeći se onom izrekom slavnog turskog putopisca Evlije Čelebije "ako nije napisano, kao da nije ni bilo", odlučio sam da ostavim neki trag u pisanoj riječi za buduća pokoljenja.

Dolaskom Industrijske revolucije u toku 19. vijeka svijet se počinje fundamentalno mijenjati. Međutim, naš kraj nije nešto posebno osjetio taj ubrzani razvoj sve do pojave Titove Jugoslavije. U stvari, moglo bi se reći da način kako je narod živio prije nekoliko hiljada godina i recimo 1945. godine se nije nešto bitnije izmijenio. Kako se zemlja obrađivala i hrana proizvodila, kako se narod oblačio i živio u zajednici, kako su se kuće pravile, itd, je manje-više ostalo nepromijenjeno od početka Nove Ere pa sve do kraja II svjetskog rata. Na drugu stranu, kada se uporede 1945. i 2012. godina (razdoblje od samo 67 godina), svijet se ne može prepoznati. Tolike su promjene u društvu, pa čak i u prirodi, da se neko može upitati kako se uopšte prije moglo i živjeti bez sadašnjih pomagala? Nema mnogo starijih Jakešana koji se sjećaju života u Jakešu u 1945. godini, a kamoli od ranije. Zbog toga je apsolutno važno da se zabilježe njihova sjećanja i znanje za dobrobit budućih pokoljenja. Naši roditelji su zadnja generacija Jakešana koja je živjela na stari način. Kada oni jednom odu, znanje koje su oni imali će otići s njima, zauvijek.

Jakeš ono što je danas je rezultat življenja i djelovanja mnogobrojnih generacija prije nas. Imamo donekle moralnu dužnost da spomenemo Jakešane koji su hodali našim ulicama u prošlosti. Slično, kada govorimo o sadašnjim stanovnicima Jakeša, u čovjekovoj prirodi je da se kaže riječ ili dvije o sebi, da se kaže budućim stanovnicima Jakeša da smo i mi postojali. Neko se može zapitati zašto smo pisali o očiglednim i svakodnevnim stvarima. Treba se imati u vidu da ono što je očigledno i normalno danas, će sutra već biti prošlost. Autor ove knjige je pokušao da misli na generacije koje će živjeti 300-400 godina u budućnosti i njihove želje da znaju kako je Jakeš izgledao u 20. vijeku.

Prikupljanje podataka je bio dug i težak proces. Sva građa iz rane istorije Jakeša i okoline je prikupljena iz istorijskih dokumenata. Svaki podatak ima referencu (izvor) gdjegod je to bilo moguće imati. Materijal iz bliže prošlosti je prikupljen isključivo metodom intervjuisanja. Veći dio tako prikupljenih informacija je provjeren iz najmanje dva izvora, a katkada iz četiri ili pet. I na kraju, subjektivno interpretiranje je igralo značajnu ulogu u prezentiranju određenih događaja ili stvari. To se jednostavno nije moglo izbjeći, jer ni autor niti njegovi saradnici nisu mogli da budu nijemi posmatrači onoga što se odvijalo u Jakešu. Ostavićemo budućnosti da sudi vrijednost ličnih posmatranja prikazanih u ovoj knjizi. Namjera autora nije bila da stvara

naučno djelo. Rađe je želio prikazati hroniku razvoja Jakeša kroz istoriju, na način da se približi čitaocima ono što je bila nekada stvarnost. Čineći to, može se primijetiti da su mnoge stvari vezane za život u Jakešu vjerovatno specifične tom mjestu. U tom smislu ovo djelo može dati svoj doprinos generalnoj misli.

Siguran sam da će mnogi čitaoci pronaći nepravilnosti, greške i propuste u prikupljenom materijalu. Knjiga *Jakeš kroz vrijeme* je napisana s najboljim namjerama i nadam se da će čitaoci uživati u čitanju i otkrivanju malih tajni našeg dragog Jakeša. Sve nove informacije koje možete imati, molio bih da pošaljete na sljedeću email adresu: mooshie.zahirovich080@gmail.com

JAKEŠ: OPŠTA OBILJEŽJA

Geografski položaj

Kada se iz Hrvatske pređe rijeka Sava kod Bosanskog Šamca, ulazi se u Posavinu. Većinom ravničarskog reljefa, Posavina je ogranak Panonske nizije koji je smješten na njenom krajnjem jugu. Kako se ide dublje u Bosnu i Hercegovinu, ravni dio Posavine počinje ustupati mjesto blagim uzvišenjima, brdima, pa onda i pravim planinama. Neposredno prije grada Modriče, magistralni put Šamac-Sarajevo presijeca rijeku Bosnu i prelazi na njenu lijevu stranu. Odmah iza mosta, iz mora zelenila počinju izranjati redovi crvenih krovova gusto zbijenih kuća. To je mjesto Jakeš sa svojih 500 kuća i oko 2.500 stanovnika.

Prostirući se na 44º98' stepena sjeverne geografske širine i 18º27' stepena istočno od meridijana, Jakeš se smjestio na obroncima Vučjak planine i počecima ravnice Posavine. Jakeške bliže komšije su grad Modriča na istoku, sela Tarevci na jugoistoku, Botajica na jugu, Pećnik na zapadu, Modrički Lug i grad Odžak na sjeveru. U širem geografskom smislu, Jakeš pripada bosanskoj Posavini koja takođe obuhvata područja gradova Derventa, Bosanski Brod, Odžak, Modriča, Bosanski Šamac, Orašje, Gradačac, Brčko, kao i dijelove opština Srebrenik i Doboj.

Naseljeni dio Jakeša se prostire na površini od oko 4 km². Naselje je smješteno većim dijelom na obroncima Vučjaka, ali takođe i u manjoj mjeri u ravnici. Na sjevernoj strani Jakeša, rječica Gnionica predstavlja prirodnu granicu prema ravnici. Središnjim dijelom mjesta vijuga rječica Jakešnica oko koje su smještena naselja Jakeš i Šereg. Prema zapadu, blaga uzvišenja Kosâ razdvajaju Jakeš od njegovih najbližih komšija Pećničana. Južni dio je okružen početnim visovima Vučjaka visine do 250 m. Tu je i najviši dio Jakeša s kojeg se jasno vidi Posavina i okolna mjesta skoro do Hrvatske. Jugoistočni dio se skoro okomito spušta prema rijeci Bosni i magistralnom putu Šamac-Sarajevo. Na toj strani se takođe nalazi i Doborgrad na istoimenom brijegu, taj najznamenitiji svjedok prošlih vremena u našem kraju. Konačno, na istočnoj strani se nalazi glavni ulaz u mjesto, gdje je ujedno i najniža tačka Jakeša (oko 100 m nadmorske visine). Tu je raskrsnica koja se zove "Kahvica". Od nje jedan krak vodi u Odžak, drugi u Modriču, treći u Doboj a četvrti u Jakeš. Preko puta sve do rijeke Bosne i Modričkog Luga na istoku i Odžaka na sjeveru, prostiru se jakeške njive i glavna žitnica. Jakeš je oko 0,5 km udaljen od rijeke Bosne na njenoj lijevoj obali, a kroz njega protiču i dvije rječice Jakešnica i Gnionica.

Jakešnica je dužine 4 km i izvire kod šuma Strane na tromeđi Jakeša, Pećnika i Botajice. Gnionica je dužine oko 7 km i izvire u blizini sela Gnionica i Jošava. Gnionica se ulijeva u Jakešnicu u naselju Šereg, koja se dalje za oko 600 m ulijeva u rijeku Bosnu.

Nepunih 300 m od Kahvice, prilično širok put se račva u dvije strane. Lijevo, preko rječice Jakešnice se put penje prema naselju Dobor, a desno dalje prema naseljima Šereg i Jakeš. Oko tog čvora je smješten i veći dio naselja Šereg. Desno krilo puta se vijugajući probija prema centru Jakeša gdje je smješten i najviši objekat u mjestu – džamija.

Mještani toga dijela u šali kažu da žive “u čaršiji”! Mnoštvo manjih putića-sokaka se odvaja od ova dva glavna puta.

Sâm Jakeš ima tri zaseoka: Jakeš, Dobor i Šereg. Mada su tri naselja bila fizički odvojena slobodnim prostorom u ranoj prošlosti, ta odvojenost je skoro iščeznula kako su nove kuće popunile “ničiju zemlju”. Međutim, još uvijek pozamašan prostor sačinjen od njiva, voćnjaka i šuma razdvaja Dobor od Jakeša stvarajući neku vrstu velikog parka u središtu mjesta. Dva puta spajaju Dobor i Jakeš, prvi vodi preko Kuduza, a drugi pored Zulfića šume. Pretpostavlja se da je svaki zaseok imao svoje specifičnosti u prošlosti, koje su se gubile vremenom kako se mjesto Jakeš razvijalo i narod više miješao. Jakeš je imao 2.457 stalnih stanovnika u 1991. godini. Te iste godine, broj kuća po svakom naselju je bio sljedeći:

NASELJE	BROJ KUĆA	%
Jakeš	180	36.00
Dobor	169	33.80
Šereg	151	30.20
Ukupno	500	100.00

Pored toga što se mjesto Jakeš sastoji od tri veća naselja (Jakeš, Dobor i Šereg), takođe postoje i manje cjeline (podnaselja) sa svojim posebnim obilježjima. Obično se ova podnaselja razdvajaju od ostalih dijelova po familijskoj liniji. Značajnija podnaselja su:

1) Kose (većinom nastanjene familijom Krajnović. Na Kosama je takođe smješteno glavno jakeško groblje);
2) Bare (na Barama je smještena jakeška škola, kao i nekoliko familija Zahirović, Hasanić, Sejdić, Krajnović, Ogrić, itd; koordinate 44.98268/18.278262)[1];
3) Skopljaci (nastanjeni većinom od strane jakeških Hrvata, familija Skopljak i Filipović; koordinate 44.976335/18.285944);
4) Brezici (smješteni na uzvisini iznad magistralnog puta. Nastanjeni većinom familijama Aličić i Bajrić);
5) Kuduze (smještene na uzvišici iznad Socijalno Medicinske Ustanove (SMU), između Jakeša, Šerega i Dobora. Nastanjene sa par familija Zahirović i nekoliko familija radnika SMU);
6) Grbavica I (locirana nedaleko od jakeške džamije i nastanjena familijama Zahirović, Plehandžić i Zulfić; koordinate 44.980452/18.271406);
7) Grbavica II (najviše područje Jakeša locirano nedaleko od Dobora, nastanjeno familijama Plehandžić, Zahirović, Sulejmani; koordinate 44.977421/18.269051).

[1]Objašnjenje geografskih koordinata: Naselje Bare je smješteno na 44 stepena, 98 minuta i 26 sekundi sjeverne geografske širine (sjeverno od ekvatora), i na 18 stepeni, 27 minuta i 82 sekunde istočno od meridijana (istočno od Londona).

Mnoga brda i njive oko Jakeša nose imena pojedinih poljoprivrednih kultura koje su se uzgajale na njima, ili imena po bivšim vlasnicima, ili pak imena po nekim drugim prirodnim obilježjima. Sljedeća područja su zabilježena: Brezik, Meraja, Kuduze, Tukovi, Bare, Kose, Vinograd, Grahinac, Kosovac, Mahnino Brdo, Bajdale, Do, Riznićka, Golinka, Točilo, Loza, Jabučik, Markanovka, Salihovka, Čelikovac, Rupe, Bećirovac, Cerovka, Čupinac, Munjača, Crvena zemlja, Topolik, Strane. Takođe, mnoge parcele u pravcu Botajice i Gornjeg Pećnika su nastale krčenjem šuma pa su se zvale "krčevine". Poznate su bile krčevina Muhe Sejdića, "Hadžina krčevina" (hadžije Tahira), Tahira Bikića, Mujke i Hase Bikića, Dalje Bajrića, Begana Zahirovića, Krajnovića krčevina, Sofića krčevina, Maglica krčevine. Na drugu stranu, i njive prema rijeci Bosni, Modričkom Lugu i Odžaku su takođe imale imena zbog raspoznavanja. Neke od njih su vjerovatno dobile imena po nekim fizičkim osobinama terena gdje su se nalazile. Tako su poznate njiva Kamenjača koja se nalazi između raskrsnice Kahvica i Topolika. S druge strane puta prema Modričkom Lugu se nalaze Tukovi, Okanovka, Adice, Šehitluci, Ada, Prud, Prudić i Trešnjica. Poljski put koji vodi iz pravca Luga pored Jošika siječe Odžački put i ide u pravcu Donjeg Pećnika. Kada se pređe Odžački put, s desne strane tog Lužarskog puta su njive koje se zovu Kruške, a sa lijeve strane su Smrdani. Kako se ide dalje prema Donjem Pećniku, tamo se nalaze Suhopolje i Luhčić kroz koje se od pamtivijeka pješačilo kada se išlo prečicom u Odžak.

Prirodno okruženje i klima

Priroda u Jakešu

Klima u našem kraju je umjerena sa relativno dovoljno kiše i sunca. To je uvjetovalo postanak bujnog i raznovrsnog rastinja koje omogućava ne samo lakši ljudski opstanak, nego i opstanak raznovrsnih divljih životinja i insekata. Ljudska aktivnost na zemlji definitivno ima uticaj na stanje prirodne okoline, gdje u pravilu, veća privredna aktivnost umanjuje kvalitet prirodnog okruženja. Pošto su Posavina i Semberija glavne žitnice BiH, normalno je očekivati jaču ljudsku aktivnost u ovim ravničarskim krajevima. Kao rezultat, skoro 90% svog ravničarskog zemljišta u ova dva regiona Bosne su bila obradiva, pa prema tome i jako nepogodna za opstanak divljih životinjskih vrsta. Od većih divljih životinja u poljima prema Modričkom Lugu i Odžaku su bile u malo većem broju divlji zečevi, fazani, jarebice, pokatkad divlje patke, i u manjem dijelu srne i srndaći. Jedini veći nenastanjen dio između Luga i Odžačkog puta su bile šuma i močvara u Jošiku. Kako se ide bliže Donjem Pećniku, tako se povećava i broj ravničarskih šuma, pa prema tome i broj divljači.

Planina Vučjak pruža prostrano utočište za raznovrsnu divljač. Najmanje 70% njene površine je pod šumama, a ostatak pod pašnjacima i njivama. Kao rezultat, divljač u ovom dijelu našeg kraja je raznovrsnija i veća. Međutim, sve veća ljudska prisutnost na Vučjaku i u njegovom okruženju kroz vrijeme je uzrokovala nestanak krupnih primjeraka divljači. Vrlo vjerovatno da je krupnija divljač kao vukovi i medvjedi nestala sa Vučjaka u stara vremena. (Samo ime planine upućuje na činjenicu ko je tu gospodario u šumi u prošlosti.)[2] Sljedeća divljač i druge životinje se mogu još uvijek naći na planini: srne i srndaći, divlje svinje, lisice, lasice, fazani, jarebice, jazavci, itd. Naše područje je pogodno i za razne vrste gmizavaca, prije svega daždevnjake, zelenbaće i zmije. Obilje raznovrsnih zmija je zabilježeno na našim prostorima. Ova vrsta je posebno uništavana zbog dobro poznatog balkanskog straha od zmija. U našem kraju su bile ove vrste zmija: bjelouška, sljepić, smuk, tičarka i poskok. Jedina otrovna zmija u našem kraju je dobro poznati poskok.[3]

Pošto su naši krajevi i okolne planine na relativno maloj nadmorskoj visini (najviša tačka na Vučjaku je 368 m, a na planini Trebavi 664 m), ne postoji prirodno rastuće crnogorično drveće (osim vještački-sađenih manjih parcela borova i smrča). Na drugu stranu, postoji raznovrsno bjelogorično drveće, tvrdo i meko. Od tvrdih vrsta drveta se raspoznaju hrast, bukva, cer, grab i jasen, a od mekih bagrem, joha (jošika), vrba, jasika, topola i jablan. Drvo se većinom koristi za ogrjev, a hrast u manjoj mjeri i za namještaj. Bukva, topola i drugo drvo se takođe koristi i u građevini.

---

[2] Međutim, po Senadu Dubriću-Tošaku, njegov otac je bio pozivan u tkz. hajke na vukove još 1963-4. godine kada su ovi napali ovce nekog Vukadina duboko u Vučjaku. To je bilo moguće, ali je vjerovatno da su ti vukovi zalutali na Vučjak sa obližnjih većih planina. Takođe, po istom izvoru, jedanput je jedan od doborskih lovaca ulovio i divlju mačku (risa) nedaleko od Gradine. Ovo je jako rijetka i plašljiva divlja životinja koja inače opstaje jedino na nekoliko slabo nastanjenih mjesta u BiH.

[3] Uprkos velikoj raspostranjenosti otrovne zmije poskok u našem kraju, ipak se pamti samo jedan slučaj gdje je jedan dječak ujeden negdje početkom 70-tih godina na parcelama Krčevina. On je preživio taj ujed poskoka.

Klima

Klima se odlikuje dugim i toplim ljetom, blagoj i plodonosnoj jeseni, kratkoj i oštroj zimi, kao i prelijepom i blagom proljeću. Središnja ljetna temperatura je 22,9ºC, jesenja 11,6ºC, a proljetna 11,4ºC. Ovo su karakteristike kontinentalne klime[4]. Najviše temperature imaju mjeseci juli i avgust, gdje je juli najtopliji mjesec u godini. Srednja godišnja temperatura je 11,4ºC. Mada temperature u našem kraju imaju obilježja kontinentalne klime, visina padavina i njihova raspoređenost, interesantno, ukazuju više na suhlju klimu. Jedno od obilježja kontinentalne klime je najveća količina padavina u ljetnom periodu. Međutim, kod nas je to minimum. Najmanje kiše pada u mjesecima julu i avgustu, otud i česte suše. Broj snježnih dana u godini na našem područje nije tako veliki, mada to ne znači da je snježni pokrivač mali kada snijeg napada. Česti su i proljetni mrazevi.

Mada se jakeško područje odlikuje relativno dobrim prirodnim uslovima za život, i ono je ponekad iskusilo prirodne nepogode znatnih razmjera. Navešćemo nekoliko koje su ostale u pamćenju naroda:

Led (grâd): iznenadno padanje leda je jako uobičajeno u našem kraju. Obično ošteti a ponekad i potpuno uništi voće. Međutim, led koji je padao avgusta 15, 1949. godine u vrijeme odžačkog vašara je bio tako silan da nije samo oštetio voće nego je katastrofalno uništio kukuruz na čitavom prostoru između Jakeša, Modričkog Luga i Odžaka. Vjerovatno je ova oluja obuhvatila i veći prostor ali mi znamo za njegove posljedice samo za ovo područje. Njegova silina je bila takva da je kukuruz bio skoro 100% uništen. Hamid Zahirović navodi da je njiva "Ada" od njegovog oca, veličine 12 dunuma, obično davala oko 2,5 tone kukuruza po sezoni. Njegova familija je u jesen te 1949. godine ubrala samo 100 kg kukuruza jako slabog kvaliteta! Kukuruz je bio glavni usjev svakog domaćinstva u to doba. Može se samo zamisliti koliko muke su jakeške familije vidjele te zime 1949/50. godine;

Suše: uglavnom naše područje dobije ravnomjernu količinu kiše, što će reći, ako prođu dvije sedmice bez kiše, to bi se smatralo neuobičajenim. Kada bi mjeseci juli i avgust prošli bez padavina, onda bi se to značajno osjetilo na usjevima pošto se njive nisu navodnjavale, samo su se porodične bašte zalijevale. Dvije rječice koje protiču kroz Jakeš, Jakešnica i Gnionica su protočne tokom cijele godine i rijetke su bile godine kada bi njihovo korito presušilo. Međutim, kako se klima pogoršavala krajem 20. i početkom 21. stoljeća (manje kiše i snijega), ove dvije rječice su počele presušivati redovno skoro svake godine. Najveća suša koja se pamti u narodu je bila 1950. godine. U stvari, suša u Jakešu je bila dio velike sušne godine koja je vladala na širim prostorima Jugoslavije u to doba. Led koji je uništio ljetinu prethodne godine, izgleda da nije bio dovoljan za napaćeni narod. Još jedna godina bez hljeba je bila ozbiljan izazov za tadašnje stanovnike Jakeša;

[4]Modrička hronika, Muhidin Spužić, 1969, str. 17.

Poplave: pošto je Jakeš udaljen oko 0.5 km od rijeke Bosne, mislilo se da naše selo neće nikada biti u opasnosti od potencijalnih poplava ove poprilično velike rijeke. Međutim, korito Bosne se brzo, prebrzo napunilo u proljeće 1951. godine. Ono što se mislilo da se nikada neće desiti, desilo se: Bosna se izlila do vrata Jakeša! Tolika je bila silina te poplave da je sama rijeka došla do kuće Halida Fetahovića i do parcele Bare! Mada je činjenica da nije mnogo kuća u Jakešu bilo poplavljeno tom prilikom, sve njive u trouglu između Jakeša, Modričkog Luga i Odžaka su bile poplavljene. Po treću godinu su Jakešani bili stavljeni na iskušenje zbog nemilosrdnih prirodnih nepogoda. Normalna ljetina nije došla po treću godinu zaredom. Situacija je već bila alarmantna. Glad je bila zavladala Jakešom. Narod se snalazio kako je znao i umio. Većina njih je putovala i do Vojvodine da bi kupila vreću žita kako bi familije ishranili. Pošto kroz Jakeš protiču dvije rječice Jakešnica i Gnionica, uvijek je postojala potencijalna opasnost i od njihovih poplava. Naime, rječica Gnionica je do otprilike 1960. godine tekla kroz Suhopolje prema Modričkom Lugu i rijeci Bosni. Pošto su njene obale bile prilično niske, skoro svake godine njeno usko korito bi se ubrzo napunilo poslije nekoliko dana kiše pa bi skoro redovno plavilo okolne njive od kojih su neke pripadale i Jakešanima. Da bi se taj problem definitvno riješio, vlasti su odlučile da promijene njeno korito, što je i učinjeno negdje oko 1960. godine. Novo korito koje je iskopano je čuvalo njive prema Odžaku velikim nasipom, ali je zato sva zemlja prema Jakešu bila nezaštićena. Zbog toga su imanja onih Jakešana uz samu rječicu redovno bila plavljena skoro svakih par godina. Mada nije bilo kuća koje su bile ugrožene, uvijek je postojala opasnost od plavljenja bašti i njiva, što se naravno dešavalo. Isto tako, i korito rječice Jakešnice je bilo poprilično usko i plitko na mjestima. Sliv same rječice je bio prilično velik pa bi nerijetko Jakešnica narasla da bi znatan broj kuća u Jakešu bio ugrožen od tih iznenadnih navala vode. Posebno su bile ugrožene kuće u gornjem toku oko džamije gdje su kuće i dvorišta bila jako blizu a korito bilo jako usko. Često bi Jakešnica izašla i preko glavnog puta, što se dešavalo otprilike jedanput svakih 25 do 30 godina. Najteža poplava se desila u proljeće 1965. godine. Taj proljetni dan je bio samo kako se može zamisliti u rano proljeće u Jakešu: svuda se sve budilo sa beharom i prvim zelenilom, dok je sunce toplo grijalo. Jakešani su radili u svojim baštama ne znajući o strašnoj oluji koja je vladala u gornjem toku Jakešnice negdje iza Šantora. Taj iznenadni prolom oblaka je tako brzo napunio korito Jakešnice i njenih potočića u tako malom periodu vremena. Rezultat toga je bio val mutne vode visine 2 m. Taj zid vode se iznenada sručio na Jakeš bez ikakvog upozorenja. Nosio je sve pred sobom. U toj navali vode su bile odnesene štale Mujakovića i Zulfića. Okolne kuće su bile poplavljene, a voda je bila došla i do stepenica tadašnje prodavnice “Zadruga”, kao i do kapija Sejfe Zahirovića i Senahida Bikića;

Orkanski vjetrovi: rijetki su vjetrovi razorne snage u našem kraju koji bi nanosili katastrofalne štete. Međutim, s vremena na vrijeme, snažni vjetrovi mogu i jesu nanijeli znatne štete. Po sjećanju Hamida Zahirovića, 1965. godine je jedna takva oluja posjetila Jakeš. On se vraćao sa noćnog voza iz Modriče. Vjetar orkanske jačine je bio tako silovit, da je veći dio drveća u Jakešu bio izvađen iz zemlje sa žilama ili polomljen. On nije mogao normalno da ide glavnim putem, jer je isti bio prepriječen oborenim drvećem svakih par metara. Stoljetni dud debljine pola metra u njegovom dvorištu je bio izvaljen kao rukom iščupan iz zemlje;

Snježne mećave: normalne zimske temperature u Jakešu se smatraju one između +5ºC i -5ºC. Nekoliko dana tokom zime bi išlo i do –10 stepeni. Ponekada bi snijeg napadao i do pola metra visine. Međutim, ništa od toga nije bilo neuobičajeno. Kao što svako pravilo ima svoj izuzetak, tako je i jakeška tipična zima bila jedne godine atipična. To je bilo 1947. na 1948. godinu. Snijeg je napadao toliko da su se samo vrhovi ograda lepirica vidjeli. Jakešnica je bila zaledila tako da su se djeca trkala na ledu saonicama sve od džamije do kuća Zulfića. Veliki snijeg su pratile jako niske temperature. Kod onih domaćinstava koja su imali slabo ili tanko građene štale, noge kod stoke su se smrzavale, tako da krave ili volovi nisu mogli da ustanu. Mnogi Jakešani su zbog toga bili prisiljeni da zakolju mnoga grla stoke te zime. Rijeka Bosna se potpuno zamrzla, da se moglo i kolima preći preko zamrznute rijeke (kao i 1956. godine). Upravo sagrađeni drveni most preko rijeke Bosne je bio u opasnosti da bude skršen nadolazećim ledom. Vojska je bila pozvana u pomoć. Dinamit je bacan sa novosagrađenog mosta kako bi razbio silno nadolazeće sante leda. Mnogi Modričani i Jakešani su gledali taj neobični prizor. Tom prilikom je nesretno poginula Hatidža Zulfić, mati Zele Zulfića, od letećeg komada leda. Da bi se rijeka Bosna zamrznula od obale do obale i da bi se moglo hodati po tako čvrstom ledu, temperature od minus 10-20ºC su trebale da vladaju najmanje sedam dana zaredom. Snijeg od te snježne 1947/8. godine se zadržao sve do aprila;

Zemljotresi: područje našeg regiona BiH na sreću nije tako trusno. Zemljotresi male jačine se osjete ponekada. Jedan zemljotres male jačine (3-4 stepena) se osjetio 1966. godine. Vjerovatno malo više se osjetio čuveni zemljotres iz 1969. godine kojom prilikom znatan dio Banja Luke se srušio i sedam ljudi poginulo.

Porijeklo imena Jakeš, Dobor i Šereg

Svako ime ili riječ ima svoje porijeklo. Takav je slučaj i sa imenima Jakeš, Dobor i Šereg. Na žalost, još uvijek nemamo sigurno objašnjenje koje bi njihovo porijeklo moglo biti ili kakvo značenje bi ta imena mogla imati. Međutim, neki zaključak se može izvesti. Ovo je pronađeno:

Jakeš: jedno je sigurno, ovo ime nije turskog porijekla. Pošto se selo Jakeš spominje još 1323. godine – dakle prije dolaska Turaka u ove krajeve – dâ se zaključiti da je ime "Jakeš" nekog drugog porijekla. Vjerovatnije je da je samo ime staroslovenskog porijekla, mada nije isključena ni mađarska veza. Naime, Mađarska i Mađari nisu tako daleko od našeg kraja. Oni su stalno upadali u Bosnu u prošlosti kroz dolinu rijeke Bosne, pa je moguće da su svoj trag ostavili i u imenu Jakeš, koji ima prepoznatljivi mađarski prizvuk (tako npr. jako raspostranjeno mađarsko prezime je "Jakas")[5]. Takođe, "Jakeš" je prezime u Češkoj i dolazi od imena "Jakob" ili "Jakup". Isto tako, postoje i dvije legende o porijeklu tog imena. Po prvoj legendi, ime sela je došlo od imućnih doseljenika Jakšića iz Slavonije, a po drugoj, samo ime dolazi po jednoj porodici jakih ljudi koji su tu živjeli[6].

Dobor: trenutno se ne zna ni porijeklo ni značenje imena "Dobor". Isto kao i kod imena "Jakeš", i ime "Dobor" je postojalo prije dolaska Turaka. I ovo ime je vjerovatno staroslovenskog porijekla, mada takođe ima prizvuk mađarskog jezika. Po jednom izvoru, srednjovjekovni bosanski grad je dobio ime po četinaru boru koji je rastao u okolini. Često se govorilo u narodu – "Tamo u kuli do bora" – otuda i riječ "Dobor"[7].

Šereg: ime Šereg je već bilo u upotrebi u prvoj polovini 20. stoljeća, ali se ne može utvrditi kada se tačno počelo upotrebljavati. Sama riječ ima mađarski prizvuk. Na tom jeziku "Šereg" znači "broj nečega uopšte" ili određenije "manji broj vojske, bataljon". Kao što smo već naveli, kroz naš kraj su Mađari često prolazili, pa nije isključen mađarski faktor u značenju sva tri imena, Jakeš, Dobor i Šereg.

---

[5] Interesantno, ime zadnjeg vođe čehoslovačkih komunista je bilo Miloš Jakeš. Bi li tu moglo biti kakve veze? Skoro je sigurno da oba imena vode porijeklo iz nekog staroslovenskog izvora.

[6] *Modričke novine*, broj 27, Nikola Stanić, 1983, str. 2.

[7] *Modričke novine*, Nikola Stanić, 1983, str. 2.

Administrativna pripadnost Jakeša (kroz istoriju)

Jakeš je administrativno pripadao različitim državama kroz epohe. Ovo je što znamo do danas u čijem sastavu su bili Jakeš i okolina:
- praistorija–101. p.n.e. nije postojala organizovana država
- oko 100 p.n.e.-394. n.e. Rimsko carstvo
- 395-1150. Bizantija
- 1151-1253. Bosansko kraljevstvo
- 1253-1318. Ugarska
- 1319-1394. Bosansko kraljevstvo; Župa Nenavište
- 1394-1415. Ugarska
- 1415-1463. Bosansko kraljevstvo
- 1463-1536. Ugarska
- 1536-1878. Otomanska imperija; sandžak Bosna; kadiluk Brod, nahija Dobor, u 19. vijeku pripada kapetaniji Gradačac
- 1878-1918. Austro-Ugarska
- 1918-1941. Stara Jugoslavija, srez Odžak
- 1941-1945. NDH, župa Posavje, kotar Gradačac
- 1945-1992. Nova Jugoslavija, BiH, opština Odžak do 1952; opština Modriča poslije 1952.
- 1992-danas BiH, Republika Srpska, opština Vukosavlje

JAKEŠ I OKOLINA U PRAISTORIJSKO DOBA

Mada prvi pisani dokument uopšte o modričkom kraju datira iz 1244. godine, istorija ovog kraja, pa i Jakeša u njemu, je mnogo starija. Smješteno na krajnjem sjeveru Dinarskih planina i na krajnjem jugu Panonske nizije, na vratima ulaska u srednju Bosnu, ovo područje je od ranih vremena bilo interesantno za različite narode i ljude uopšte. Ovdje je kroz različite epohe oduvijek postojalo jedno središno naselje kome su ostala manja naselja gravitirala. Najstarije takvo naselje potiče iz mlađeg kamenog doba i pronađeno je na lokaciji Kulište u selu Kruškovo Polje. Za vrijeme bakarnog, bronzanog i željeznog doba, epohe koja je trajala oko dvije hiljade godina, tu ulogu je preuzelo naselje koje je bilo smješteno na Doborskom brijegu (koordinate 44.970969/18.267088). Zbog svog strateškog položaja, na ovom brdu su od samog početka građena vojna utvrđenja. To je uvijek i bila njegova prevashodna svrha. Sasvim je moguće da su u njegovom okruženju bili i neki stambeni objekti, pogotovo na njegovoj istočnoj strani (prema rijeci Bosni). Otprilike prije 4.500 godina su udareni temelji prvom naselju i utvrđenju na Doborskom brijegu (brdo na kome se nalazi Dobor-kula, opaska autora). Iznad strmih padina Doborskog brijega su građeni bedemi od nabijene i pečene zemlje i ojačani sa drvenim deblima; sa njih se osmatrala i kontrolisala čitava dolina rijeke Bosne i svako kretanje u njoj. Skromni arheološki iskopi prilikom gradnja puta u 1975-1978. godini su otkrili nalaze eneolitske keramike čitavom istočnom stranom brijega. To nameće zaključak da je sva ta strana bila naseljena u to doba. Fakat da je naselje bilo na visokoj padini brijega kao i bedemi na samoj glavici brijega ukazuje da je glavni cilj gradnje na ovom mjestu bilo samo utvrđivanje. Zbog odbrane prilazu glavici sa obližnje visije u pozadini (od strane šume Strane, o.a.) tada je vjerovatno iskopan i poprečni rov na južnoj strani. Time je izvršeno i fizičko razdvajanje brijega od visije sa kojom je brijeg prirodno bio vezan. Ovo prvo utvrđivanje Doborskog brijega su izvršili stanovnici tkz. kostolačke kulture (po nalazištu kod Kostolca u Srbiji). To je bio Prvi horizont naseljavanja Doborskog brijega.

Oko 12. vijeka prije nove ere dolazi do pokretanja naroda u ovom dijeluEvrope. Tom prilikom su došli i novi narodi u naše krajeve. I oni su ostavili svoj pečat na Doborskom brijegu. Tragovi njihove gradnje

predstavljaju Drugi horizont naseljavanja. On predstavlja jedno bogato i dobro izgrađeno utvrđenje iz bronzanog perioda. Prilikom gradnje puta pored rijeke Bosne, nađeni su brojni ostaci pečene zemlje i građevinskog šuta. Taj materijal je vodio porijeklo od bedema koji je išao kotom iznad izvođenih radova pored rijeke. Takođe se moglo konstatovati da su ti bedemi vodili uz samu rijeku. Sami bedemi uz tu istočnu stranu, zajedno sa već iskopanim poprečnim rovom na južnoj strani su štitili sâmo utvrđenje i moguće naselje koje se nalazilo na samoj glavici brijega. U isto vrijeme su postojala i druga utvrđena naselja u donjem toku rijeke Bosne i ovog dijela Posavine: Potočani, Dobra Voda, Tolisa, Vranjak, Koprivna, Branica, Čardak, Skugrić i Kruškovo Polje, ali je utvrđenje na Doborskom brijegu bilo centar i središte tog područja. Oko 9. vijeka stare ere počinje upotreba željeza. Prilikom zaštitnih arheoloških poslova na samom utvrđenju, nađeni su znatni ostaci troske koja ostaje poslije taljenja željezne rudače. Nije poznato odakle je donešena ova rudača i ovdje taljena.

Krajem 4. vijeka stare ere (prije 2.300 godina) plemena Kelta ili Gala se pokreću iz zapadne Evrope prema Grčkoj. U tom procesu osvajanja je i naše područje zauzeto. Njihovo prisustvo na Doborskom brijegu predstavlja Treći horizont naseljavanja ovog strateškog mjesta. Kelti su smatrali da je teško braniti prostor dužine 240 m i više, pa su se prema tome ograničili na sjeverni dio i samu glavicu brijega. U tu svrhu su iskopali još jedan poprečni rov na južnom dijelu, 100 m udaljen od prvobitnog. Time su odbranu samog vrha brijega primakli bedemima iz ranijeg bronzanog doba. Iskopanu zemlju iz tog rova su nasuli na sjevernom najvišem dijelu i time formirali jedno jako središte odbrane. Novi bedemi na tom prostoru kao i jedna nova fizionomija utvrđenja je ostala nepromijenjena u epohama koje su slijedile. Svi ostali radovi na poboljšavanju utvrđivanja ovog mjesta kroz vijekove su ostali vezani za taj središnji i najviši dio čitavog Doborskog brijega.

U toku zadnjeg vijeka stare ere (prije 2.100 godina) sa zapada prodiru stari Rimljani dolinom rijeke Save. Pobjeđujući postojeća panonska i ilirska plemena, Rimljani počinju uspostavljati temelje Rimske imperije i u našim krajevima. To je bilo vrijeme velikog napretka, jer Rimljani donose sa sobom i tekovine jedne razvijene civilizacije, koju su i sami primili od Grka i ostalih naroda na Bliskom Istoku. Oni počinju da grade i prve gradove i sistem tvrdih puteva kroz naše krajeve. Počinju se graditi građevine od kamena i opeke sa krečnim malterom kao vezivom, ulice popločane kamenom, vodovod u naseljima, javna kupatila, itd. Do sada su nađena tri veća naselja iz rimskog doba u našem kraju. Jedno od njih je lokalitet Jošik koji se nalazi na lijevoj strmoj obali rijeke Bosne između Jakeša i Odžaka. Kažemo “na lijevoj strmoj obali rijeke Bosne”, jer je Bosna u to vrijeme, oko 2000. godina ranije, tekla pored Jakeša prema Odžaku i kroz Jošik i sadašnji Lug prelazila u sadašnji tok

kod Garevca. Zatim je tekla kroz Garevac i Čardak, te dalje koritom rječice Tolise ulijevala se u Savu ispod Orašja. Na tom lokalitetu koji je otkriven 1959. godine su pronađeni tragovi rimskog naselja koje se prostiralo od same obale prema zapadu u dužini od 750 metara. Otkriveni su ostaci velike zidne i krovne opeke, keramika, i slično. Opsežna arheološka istraživanja nisu nikada urađena i zbog toga preciznije datume o postojanju ovog velikog rimskog naselja u našoj neposrednoj blizini je teško dati. Na rimskoj mapi, Tabula Peutingeriana – poslije poštanske stanice *Marsonie*, za koju se vjeruje da je bila na položaju današnjeg Slavonskog Broda, dolazi poštanska stanica *Ad Basante* (u prevodu "u Bosni" po nekima). Na žalost, izostavljeno je rastojanje u miljama. Poslije stanice *Ad Basante* dolazi stanica *Saldis* na daljini od 20 milja. Pretpostavlja se da bi ta stanica mogla biti na Savi u današnjem Brčkom. Postoji realna mogućnost da je drevna rimska poštanska stanica *Ad Basante* bila locirana upravo u rimskom naselju sadašnjeg Jošika.

Nalazak rimske keramike na Doborskom brijegu upućuje na zaključak da su i stari Rimljani našli korist u ovome tradicionalno upotrebljavanom mjestu za odbranu i kontrolu okolnog područja. Njihov boravak na Doborskom brijegu predstavlja Četvrti horizont naseljavanja.

JAKEŠ DO POJAVE BOSANSKE SREDNJOVJEKOVNE DRŽAVE

U ranom srednjem vijeku 500-700. godine dolazi do velike seobe naroda iz stepa istočne Rusije u krajeve na Balkanskom poluostrvu. Novopridošli Sloveni postepeno potiskuju domorodačke Ilire u unutrašnjost nepristupačnih planina Balkana i koje vremenom asimiliraju. Mada se još uvijek ne može sa stopostotnom sigurnošću reći da su Sloveni okupirali Doborski brijeg još u toku njihovog ranog dolaska, ipak postoje dokazi koji upućuju na njihovo prisustvo u 10. i 11. vijeku. Naime, fragmenti slovenske keramike su nađeni na istočnoj strani brijega. Takođe je sasvim moguće da su Sloveni našli bedeme od nabijene pečene zemlje koji su ih podsjećali na "gradišta". Naime, gradišta su predstavljali osnovni oblik utvrđenih mjesta Slovena toga doba. Oni su ih proširili ili popravili i koristili za kontrolisanje puta kroz dolinu Bosne. Ovo prisustvo Slovena na Doborskom brijegu predstavlja Peti horizont naseljavanja ovog lokaliteta.

U nedostatku konkretnih dokaza, teško je reći kada se začelo naselje Jakeš. Zbog toga ćemo se morati osloniti na pretpostavke u ovo vrijeme. Pošto već znamo da je selo Jakeš postojalo još 1323. godine, kao i to da su Sloveni već bili na Doborskom brijegu u 10. i 11. vijeku, sasvim je realno očekivati da se Jakeš koji znamo danas začeo oko 1000. godine. Moguće je da se to desilo i par stotina godina kasnije, kao i par stotina godina ranije. Skoro je sigurno da je Jakeš bio naseljen u vrijeme čuvenog Kulina-bana.

Otprilike polovinom 13. vijeka (oko 1250. godine) na Doborskom brijegu dolazi do gradnje jednog novog tipa tvrđave. Naime, na najvišem dijelu platoa, tj. na njegovom zapadnom dijelu (prema potoku Munjača, o.a.) je izgrađena tvrđava od kamena. Preko njenih temelja su braća Horvat izgradili svoju tvrđavu oko 130 godina kasnije. Od te prvobitne kamene romantične građevine, samo su temelji četverougaone kule, te zidovi pruženi prema zapadnom dijelu platoa, ostali nepokriveni gotičkom tvrđavom Horvata. Na krajnjem istočnom dijelu, ova prvobitna kamena tvrđava je imala četverougaonu kulu sagrađenu na humci od nasute zemlje. Očuvani temelji pokazuju da je gradnja izvedena u suhozidu – kamen, drvene grede i glina[8].

[8] I. Bojanovski, *Dobor u Usori (sjeverna Bosna),* Naše starine 14-15, Sarajevo 1981. str. 19-21.

Ova kula nije bila tako visoka, ali je definitivno bila viša od prvobitne nasute humke. Logično je pretpostaviti da su zidovi vodili od ove istočne kule prema zapadnom dijelu gdje je bila locirana tvrđava. Oni su predstavljali spoljašni odbrambeni zid tvrđave. Sama tvrđava je građena u vrijeme nepostojanja vatrenog oružja. To predstavlja Šesti horizont gradnje i čovjekovog prisustva na brijegu Dobor.

JAKEŠ (1100-1918)

Balkansko poluostrvo nije vidjelo organizovane države sve do dolaska starih Rimljana i njihove imperije negdje oko početka nove ere. Njihovim dolaskom prvi gradovi su bili osnovani i prvi putevi građeni. Tadašnji stanovnici Balkana su većinom bili Iliri za koje nema dokaza da su imali svoju organizovanu državu. Negdje u 9-10. vijeku su počele nicati prve organizovane balkanske državice u unutrašnjosti, Srbija, Bugarska i Makedonija na istoku, Zeta (Duklja) na jugoistoku i Hrvatska na zapadu. U isto vrijeme se počinju javljati i prvi začeci bosanskog kraljevstva. Neki tvrde da je Bosna i najstarija južnoslovenska ranofeudalna država[9]. Prvi poznati bosanski ban je bio Borić koji je vladao 1154-1164. godine. Nedugo poslije njega dolazi na vlast čuveni ban Kulin. Otprilike u isto vrijeme dolazi do formiranja ugarsko-hrvatske države koja je od samog početka imala teritorijalne pretenzije prema Bosni. Slijede učestali vojni upadi sa ciljem iskorijenjivanja “krivovjernih”, tj. pristalica stare bosanske crkve (ili Bogumila kako ih neki zovu[10]) koji su bili zvanična religija Bosanaca i bosanskog dvora u to doba. Središte bosanskog kraljevstva je bilo u sarajevsko-visočko-zeničkoj kotlini i najbliži put do njega je vodio dolinom rijeke Bosne. Taj put je, dakle, neizbježno vodio pored Jakeša i Doborgrada, koji su zasigurno bili svjedoci tih ugarskih upada u Bosnu. Kao rezultat, razvoj samog mjesta je sigurno bio uslovljen tim ranim istorijskim događajima koji su potresali Bosnu.

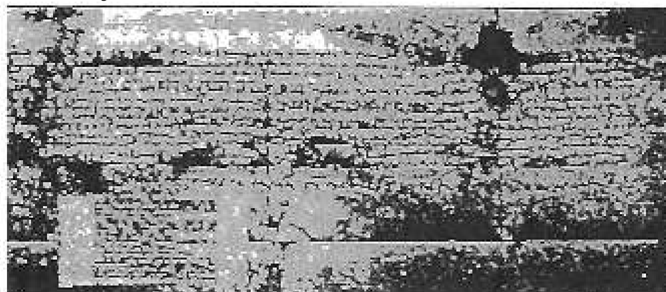
Naš kraj (posavski) i Jakeš u njemu je pripadao Ugarskoj sve do vladavine bana Kulina (druga polovina 12. stoljeća), kojom prilikom po prvi put ulazi u sastav bosanske države. Naime, ban Kulin dobija ovaj dio Bosne (župa Usora i Soli) na trajno upravljanje kao zaslugu za savezništvo sa Ugarskom u borbi protiv Bizantije. Zbog stalnih političkih i vojnih previranja u to doba, naš kraj pada ponovo pod ugarsku vlast, u čijem sastavu ostaje skoro četvrt vijeka (1237-1319).

Sredinom 13. vijeka (oko 1240. godine) jurišne horde Tatara iz Mongolije pod vođstvom veličanstvenog vođe Džingis-kana prodiru munjevito u Evropu i

[9] M. Imamović, *Historija Bošnjaka*, str.27.
[10] Noel Malcolm, *BOSNIA, a short history*, str. 31, 1996. (Mnogi istoričari odbacuju vezu Bogumila i pripadnika bosanske crkve, kao što je to objašnjeno u ovom djelu.)

osvajaju sve pred sobom. Džingisovi konjanici su se “prošetali” bez mnogo otpora kroz Ugarsku, nesumnjivo jednu od tadašnjih najmoćnijih evropskih država. Uspjeli su da dođu i do obala Jadranskog mora. Kako su iznenada i munjevito ušli u Evropu, tako su se brzo i povukli na misteriozan poziv iz svoje daleke prijestolnice. U naletu brze tatarske konjice su nastradali mnogi krajevi južno od Save. Jedan dio tatarskih četa se u povratku vratio kroz dolinu Bosne pored Jakeša u pravcu Ugarske.

Ne postoji mnogo pisanih dokumenata o ranim danima Jakeša. Međutim, postoji prilično mnogo pisanog materijala o Doboru, Dobor-kuli, Doborgradu ili Gradini, kako se još to srednjovjekovno utvrđenje popularno zove u narodu. Naime, Doborgrad je bio u kraljevskom domenu s obzirom da je igrao izrazito važnu strategijsku ulogu u odbrani srednjovjekovnog bosanskog kraljevstva. Mnogi važni istorijski događaji su se odigrali u samom gradu ili neposrednoj okolini. Neki od tih događaja su dokumentovani, što je i glavni razlog istorijskoj popularnosti Doborgrada i relativnoj nevažnosti Jakeša u istoriji. Sve rečeno, postavlja se logično pitanje: Zašto se čitavo mjesto ne zove po Doboru? Doborgrad ima kudikamo bogatiju istoriju nego Jakeš i realno bi bilo očekivati da se ranije razvio od ostalih okolnih mjesta koja bi se vremenom, logično je očekivati, pripojila doborgradskoj upravi. Doborgrad je naime bio vojno i administrativno sjedište čitavog kraja u to doba. Takav razvoj našeg mjesta bi se normalno trebao desiti, međutim, činjenica je da se to nije desilo. Zašto ne? – pravi razlozi se mogu nagađati, dok je istina, u stvari, mnogo jednostavnija. Već smo spomenuli da postoje mnogi dokumentovani izvori o postojanju i životu Doborgrada. Međutim, postoji jedan dokument koji kazuje da je Jakeš stariji od Doborgrada. Sasvim je moguće da Doborgrad nije ni postojao u vrijeme kada je Jakeš već bio naselje. Naime, bosanski ban i prvi kralj srednjovjekovne Bosne, Stjepan II Kotromanić je u svojoj povelji iz 1323. godine darivao sela Jakeš na lijevoj i Modriču na desnoj obali rijeke Bosne (koja pripadaju župi Nenavište) knezu Grguru Stjepaniću za vjernu službu, s pravom trajnog nasleđivanja[11]. Ovo je prvo zabilježeno pominjanje imena i mjesta “Jakeš” u istoriji.

Povelja bana Stjepana Kotromanića iz 1323. g. u kojoj se pominje Jakeš i Modriča kao naseljena mjesta

[11]Druga mjesta koja je kralj Stjepan I Kotromanić darovao istom prilikom su bila nepoznato mjesto Volović, Hrastuš i Čečava. (Nešto kasnije, vlastelinska familija Hrvatinića je takođe neko vrijeme držala Jakeš i okolinu.); Thalloczy, *Studien*, 13-14.

Na drugoj strani, prvi pisani izvori o Doboru potiču iz perioda ratova sa ugarskim kraljem Sigismundom krajem 14. i početkom 15. stoljeća. Međutim, nijedan izvor ne govori o stanovništvu, selu ili podgrađu Doborgrada. Izgleda da je utvrđenje postojalo samostalno i uz koga se podgrađe nije nikada razvilo. Ne čudi onda da je doborgradski dizdar Aga-Dede postao 1612. godine hatib (imam) jakeške džamije poslije završetka svoje vojne službe. Nema izvora koji spominje naselje Dobor sve do austrijskog vojnog izvještaja nepoznatog autora iz perioda 1718-1739. godine, koji spominje selo od 40-tak kuća koje je po tvrđavi dobilo ime.

Dobor.

7.mo Ferners befindet sich das Schloss Dobor, so schon alt, zimlich vest, jedoch verlassen und ohne Besatzung; demselben lieget ein Dorf von 40 Häuser an, welches Türken bewohnen, und von der Vestung den Nahmen hat. Jenseits des Flusses Bosna sind wiederum 2 nahe aneinander liegende Marktflecken, benantlich Modritsa und Tarefeze welch-beede ohngefehr 160 Häuser ausmachen, und findet man allda eine Überfuhr über den Fluss Bosna, woselbst die Strasse nach der Stadt Gradacsacz zuführet. Von dieser Überfuhr bis Gradacsacz sind ohngefehr 2 Stunden, und gute Passage.

("Dalje se nalazi tvrđava Dobor, već stara, prilično tvrda, međutim napuštena, tamo se nalazi selo od 40 kuća, u kojima Turci žive, selo je po tvrđavi dobilo ime. S druge strane rijeke Bosne nalaze se dvije čaršije/pijace, zvane Modriča i Tarevci u kojima se nalazi 160 kuća, tu postoji jedan prelaz preko rijeke Bosne, odakle vodi i ulica za Gradačac. Do Gradačca ima otprilike 2 sata dobrog puta.")

Mada se ne zna sa stopostotnom sigurnošću, može se pretpostaviti da se selo Dobor počelo razvijati tek po dolasku Turaka u Bosnu. Zbog toga se vjerovatno doborsko civilno naselje jedino spominje poslije dolaska Osmanlija.

Doborgrad

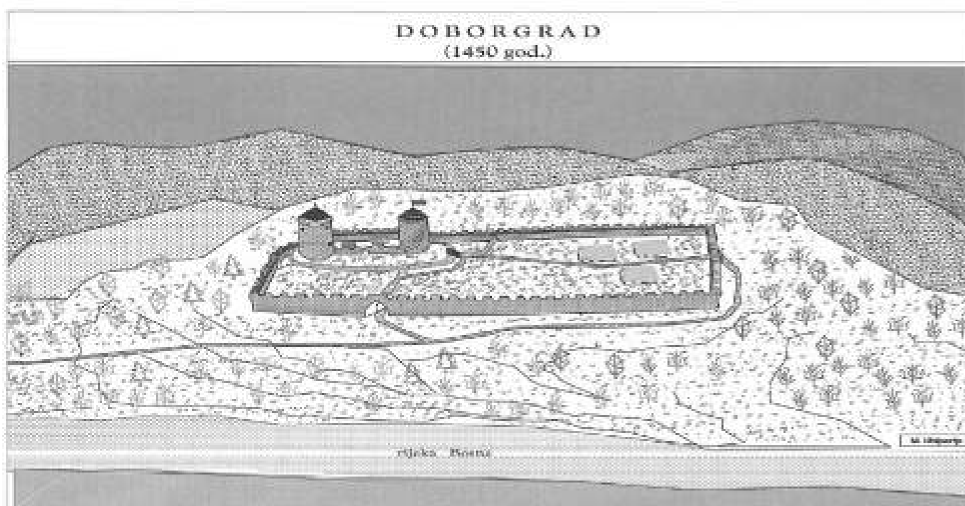
Sam Doborgrad je smješten na strmoj kosi neposredno pored rijeke Bosne na njenoj lijevoj obali. Na tom mjestu, obronci planina Trebava na desnoj i Vučjak planine na lijevoj strani sužavaju dolinu rijeke Bosne praveći klanac. Pošto je tu Bosna najdublja i najuža, pored Doborgrada je uvijek bila skela na putu koji je vodio dalje u unutrašnjost Bosne prema Srebreniku i Gračanici. Strateški smješten, može se reći da je Doborgrad kontrolisao ulaz u Bosnu. Zbog te izrazite vojne važnosti, on je uvijek bio u kraljevskom domenu (u neposrednoj kontroli bosanskog kralja). Kako je došlo do takve situacije?

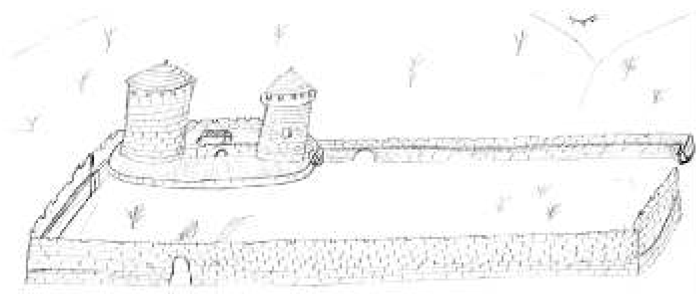
Poslije smrti bizantskog cara Emaunela Komnena, kormilo zapadne crkve preuzima najmoćniji papa srednjeg vijeka, Inocent III. Pored toga što je on bio vjerski poglavar, vjerovatno je bio i najjača politička figura tog doba. Jedna od njegovih inicijativa je bila i gašenje “heretičkih” pokreta u Evropi. Pošto je Bosna imala jednu od najjačih crkava što se nije klanjala volji Vatikana, papa Inocent III je sponzorisao vojne upade u Bosnu s ciljem da mnogobrojne pripadnike bosanske crkve preusmjeri s puta heretizma na put hrišćanstva ili katolicizma. Takvo djelovanje Vatikana je imalo dalekosljedne posljedice po mladu bosansku državu i Posavinu u njoj. Papa Innocent III se oslonio na Ugarsku, jednu od najjačih država u tadašnjoj Evropi. Davao je vjerski i politički legitimitet Ugarskoj za upade u Bosnu koji su učestali s početka 13. stoljeća i nadalje. Takvi vojni pohodi su uglavnom bili usmjereni “protiv nevjernika”, a nije smetalo da se usput osvoje i nove teritorije za ugarskog kralja. Većina tih upada je išla najkraćim putem u srce bosanskog kraljevstva, dolinom rijeke Bosne pored Doborgrada. Zbog toga je i bio izravni interes svakog bosanskog kralja da ima nadležnost nad “kapijom Bosne” – Doborgradu.

U darovnici koju je 17. februara 1401. godine izdao ugarski kralj Sigismund nadbiskupu Kanjiškom i njegovoj braći za vjernu službu između 1389. i 1397. godine, se navodi da su njegovi tj. Sigismundovi neprijatelji (braća Horvat, o.a.) u granicama njegove zemlje sagradili i opremili grad Dobor.[12]. Sigismund je došao na vlast 1387. godine, a porazio braću Horvat i spalio utvrđenje 1394. godine. Iz toga se zaključuje da su ban Ivaniš i njegov brat zagrebački nadbiskup Pavao Horvat dobili Doborgrad od kralja Tvrtka I između 1387. i 1394. godine. Tu su oni podigli nove utvrde sa prvenstvenom namjerom da se od njih napravi uporište u borbi protiv Sigismunda. Prvo su braća Horvat sagradili centralni dio grada, vjerovatno sa jednom kulom. Poslije dva razaranja od strane Ugara, bosanski feudalci popravljaju ruševine u prvoj

[12] I. Bojanovski, 1982, 25, napomena od 39-41

polovini 15. vijeka dodajući još jednu kulu, praveći tako čitavo utvrđenje pogodno za odbranu od najstarije artiljerije. To je bio Sedmi i poslednji horizont čovjekove gradnje i djelatnosti na Doborskom brijegu, čiji materijalni trag vidimo i do dana današnjeg. Poslednji gospodari Dobora – Turci – nisu ništa gradili. Na ovome crtežu i kompjuterskoj animaciji, može se vidjeti kako je izgledalo utvrđenje pred sam dolazak Turaka u Bosnu.

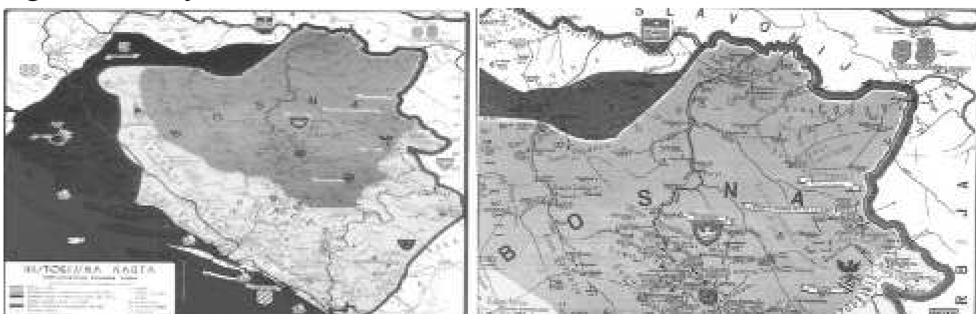

Prvi pisani izvori o Doboru su iz perioda ratova koje je vodio ugarski kralj Sigismund protiv Bosne krajem 14. i početkom 15. stoljeća. Naime, u to vrijeme, tokom osamdesetih godina 14. stoljeća je izbilo nezadovoljstvo u Hrvatskoj protiv centralističke politike ugarskog kralja Sigismunda. Na čelu nezadovoljnika su bili braća Pavao (zagrebački nadbiskup) i ban Ivaniš Horvat[13]. Bosanski kralj Tvrtko I, koji je u to vrijeme bio na vrhuncu svoje moći, je iskoristio neprilike i zauzeo cijelu Hrvatsku južno od Velebita zajedno sa većinom primorskih gradova. Potom se Tvrtko I proglasio i kraljem Hrvatske i Dalmacije 1389. U to vrijeme su braća Horvat, kao Tvrtkovi

[13]Po drugom autoru (Anđelić, 1982, 1489), na čelu hrvatskog otpora je u stvari bio poznati vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić u čijem je posjedu neko vrijeme bio obližnji Jakeš i Modriča.

saveznici, prešli u Bosnu. Kralj Tvrtko I Kotromanić im je dozvolio da se sklone u Dobor, koji su oni užurbano počeli dograđivati. Tom prilikom je izgrađena manja kula i dvorište.

Srednjovjekovna bosanska država

Poslije smrti Tvrtka I 1391. godine, braća Horvat nastavljaju borbu protiv Sigismunda, iako je Tvrtkov nasljednik kralj Stjepan Dabiša bio primoran da se dogovori o bosanskoj kruni sa Sigismundom sporazumom u Đakovu 1393. godine. U isto vrijeme su se kralj Dabiša i braća Horvat dogovarali i pripremali za napad na ugarske posjede u Slavoniji. Saznavši za te planove, kralj Sigismund je provalio u Bosnu 23. juna 1394. godine. U taboru braće Horvat pod Doborgradom se užurbano okupljala vojska iz raznih krajeva, kao što su knez Berislav sa četom dalmatinskih konjanika, Dobroslav Divošević iz Bosne, Tvrdislav Tuica iz gornje Slavonije, te Jaroslav Isović i Mikić Prodanić, sin bivšeg Ahacija bana. Čim je kralj Sigismund krenuo od Đakova sa svojom vojskom prema Doboru, Ivaniš Horvat je odmah zatražio pomoć od bosanskog kralja. Vojska bana Ivaniša, utaborena kod Doborgrada, mogla je najviše brojati oko 6.000 vojnika i nije se mogla oduprijeti znatno jačoj mađarskoj vojsci koja je brojala oko 30.000 vojnika. Kralj Dabiša je bio utaboren sa svojom vojskom od 10.000 vojnika na svega pet sati hoda od Dobora u Trstivnici gdje se preselio sa svojom pratnjom iz dvora u Kraljevoj Sutjesci. Ban Ivaniš je poslao kneza Berislava kralju Dabiši da ga izvijesti o planovima i snazi ugarske vojske. U iščekivanju povratka svoga izaslanika, braća Horvat su odlučila da se odupru kralju Sigismundu čak i po cijenu da svi izginu. Mađarska prethodnica je već bila pred vratima Doborgrada kada se Ivanišev izaslanik vratio od kralja Dabiše noseći loše vijesti da se Horvatovi moraju uzdati samo u svoje snage i da im on neće pomoći. Nisu poznati razlozi ovakve politike kralja Dabiše prema svojim velmožama sa kojima je tako blisko sarađivao. U međuvremenu je Horvatova straža ugledala sa bedema Doborgrada nepregledne kolone ugarske vojske kako se približavaju tvrđavi. Moguće je da narod u našem kraju nije nikada do tada vidio toliku silu pred svojim vratima. Ban Ivaniš je okupio svoju vojsku i saopštio im da kralj neće doći u pomoć. Neke vojskovođe bana Ivaniša su predlagale da se vojska zatvori u zidine Doborgrada i tako bori protiv Ugara, ali je to ban odbio smatrajući da bi to bilo pogubno po Bosance. Odlučeno je na kraju da se sve čete povuku i rasprsnu po cijeloj Bosni. Nijedna četa se nije povukla dolinom Bosne jer je to

bio najopasniji put. Ubrzo su nestali svi šatori sa Doborskog polja gdje je utaborena banova vojska čekala obračun sa Mađarima. Braća Horvat, Ivanišev sin Nikola, banica Vladislava sa pratnjom su bili poslednja grupa koja je napustila Doborgrad. Uputili su se prema uvalama planine Vučjak, odakle su planirali da se prebace u Dalmaciju, i dalje u Napulj. I tek što su zadnji bjegunci napustili grad Dobor, ugarska vojska je došla na čelu sa ugarskim velikašima, na čelu sa Nikolom Gorjanskim koji je zapovijedao napadom na Doborgrad. Saznavši da su se braća Horvat i njihova vojska povukli sa bojišta, kralj Sigismund je naredio da se pošalju potjere i da se braća dovedu živi ili mrtvi. Misleći da bi bjegunci mogli otići u pravcu Srbije, jedna četa Mađara je preplivala rijeku Bosnu i krenula u tom pravcu. Jedan dio vojske je krenuo jugom dolinom rijeke Bosne prema taboru kralja Dabiše, dok je treći krenuo prema planini Vučjak. Najveći dio ugarske vojske se utaborio na Doborskom polju duž rijeke Bosne, a u njenom središnjem dijelu je bio kraljev šator u kome se uveliko proslavljala laka pobjeda. Tu je Sigismund očekivao i kralja Dabišu da mu dođe i pokori se. Ugarski kralj nije morao dugo čekati Dabišinog poklisara. Knez Mladen Stančić je donio poruku kojom se kralj Dabiša želi pokoriti kao i garanciju za siguran povratak svojoj utaborenoj vojsci u Usori. Dok su kralj Sigismund i kralj Dabiša pregovarali u šatoru o sudbini Bosne, Sigismundova konjica se vratila iz Vučjaka iz potjere vodeći zarobljene braću Horvat. Nedugo poslije se Sigismund vratio put Đakova vodeći sa sobom zarobljenog bana Ivaniša i njegovog brata Pavla[14]. Napuštajući Doborgrad, kralj Sigismund je naredio da se spali i razori tvrđava i ukloni svaki trag buntovničkom gnijezdu. Čitava operacija je trajala 18. dana, od 23. juna do 11. jula 1394. Tom prilikom kralj Sigismund ne samo da je pobijedio Bosance na vojnom polju, i to gotovo bez borbe, nego ih je porazio i politički, činom sklapanja jako nepovoljnog sporazuma po bosansko kraljevstvo[15].

O sudbonosnim događajima koji su se odvijali pod bedemima Doborgrada opširnije su pisali Franjo Rački, I. Kukuljević, C. Truhelka, H. Kreševljaković, kao i mnogi drugi istoričari i autori[16]. Umjetničku predstavu tih događaja iz 1394. godine je opisao hrvatski književnik August Šenoa u svome romanu "Kletva"[17]. Šenoa je ta važna zbivanja opisao na sljedeći način:

"Ban Ivaniš sa bratom Pavlom i svom svojtom boravio već duže vremena u Usori, gdje je pod tvrdim gradom Doborom udario tabor i počeo skupljati vojsku, s kojom je imao provaliti preko Save u Slavoniju.

---

[14]Zarobljenici su u Budimu bili nemilosrdno kažnjeni. Bana Ivaniša su svezali konjima za repove i tako ga raščerečili, a njegovo tijelo sasjekli i prikovali uz gradska vrata za opomenu svima drugima koji se usude podići protiv kralja Sigismunda. I ostali zarobljenici su slično prošli. Samo su nadbiskup Pavao Horvat kao crkvena osoba, Ivanišev maloljetni sin Nikola i banica Vladislava bili pošteđeni. Nadbiskup Horvat je bio protjeran uz zabranu povratka u Bosnu.

[15]Iz ovog pohoda je i Sigismundova povelja pisana 15. jula 1394. *in descensu nostro campestri sub castro Dobor vocato* (u vojnom kampu pod gradom zvanim Dobor).

[16]H. Kreševljaković, *Stari bosanski gradovi*, Naše starine I, Sarajevo, 1953, str. 22.

[17]Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (St. Kugli), citirani odlomci su iz navedenog djela str. 517-554 (Šenoin opis vjeran je odraz istorijskih zbivanja).

Kralj Dabiša pako, čim je ban Ivaniš sa svojimi ostavio njegove dvore, preseli se s kraljicom Jelenom i djecom svojom na kraljevski dvor u Trstionici. Prvih dana mjeseca srpnja iste godine stignu onamo dva ugarska velmože, kao poslanici kralja Sigismunda. Jedan bijaše boljar Petar Gyulahazi prije žestok protivnik, a sad vjeran pristaša kralja Sigismunda. Drugi bijaše Ivan Morović, ban mačvanski, stari naš znanac. Kralj Dabiša dočekao poslanike u velikoj dvorani svog dvora, okružen velmožami i dostojanstvenici kraljevstva. Unišav Sigismundovi poslanici i pokloniv se kralju Dabiši, upita mirno ovaj: što mi poručuje njegovo veličanstvo, gospodin kralj Sigismund? Njegovo veličanstvo, milošću božjom vladajući kralj naš Sigismund, poče ban Ivan Morović, razumjeo je sa žološću, da se u kraljevinama Dalmaciji i Hrvatskoj, koje su zemlje po đakovačkom miru opet potpale pod žezlo ugarskog kralja, sprema pokret, komu je svrha otcijepiti te zemlje od Ugarske i spojiti ih s Bosnom, a taj pokret da nalazi podporu kod tvoga veličanstva. To jest, ja ne odbijam one, koji hoće, da se opet vrate pod žezlo bosanskog kralja, reče kralj Dabiša.

Ali tvoje veličanstvo, govoraše dalje ban Ivan Morović, radilo je već duže vremena, da se podjare duhovi u Dalmaciji i Hrvatskoj proti zakonitomu kralju Sigismundu i da se razmahne pokret u prilog tvojoj vlasti. Odmah poslije đakovačkog mira boravili su sve do nedavna na tvom dvoru poznati urotnici braća Horvati...

Bili su na svom mjestu, jer su i dan danas velmože kraljevstva bosanskoga, primjeti kralj.

Ali očiti protivnici kralja Sigismunda, odvrati Petar Gyulahazi, za koga tvoje veličanstvo drži Bosnu.

Ja ovdje u svoje ime vladam, reče s naglaskom kralj Dabiša, pogledav ponosito ugarskoga velikaša....
Još istoga dana odputovaše poslanici kralja Sigismunda najvećom hitnjom put Budima. Kocke su pale!

Živo li je u taboru Ivaniša bana pod Doborom gradom i u samu Doboru! Velike i male čete pridolaze dan na dan iz raznih krajeva i vrstaju se pod zastavu ban Ivaniša, zastavu hrvatske lige...
Bijaše jednoga dana oko polovine mjeseca kolovoza 1394. godine. U jutro dobije glas ban Ivaniš, da je kralj Sigismund, koji je neko vrijeme utaboren čekao kod Đakova, prebrodio Savu i da silnom vojskom stupa prema Doboru. Ban Ivaniš pošalje odmah Mikića Prodanića s jednim odjelom lahkih gornjoposavačkih konjanika, da izvidi, što je istine u toj vijesti. Sunce je već počelo već zapadati, kad se je Mikić Prodanić vratio u Dobor.

Što je, dakle, upita ban Ivaniš Mikića, izjašiv mu u susret. Dušmani su za našim petami! Odgovori Mikić. Njihove prednje straže, hitra kumanska konjica, mogu svaki čas pojaviti se ovdje. Malo je falilo, da im ne padosmo u šake.A kralj Sigismund, pitaše dalje ban Ivaniš. Može već sutra stići pod Dobor.
Ban se Ivaniš zamisli. Vojska, koja se bješe dosele sakupila oko njegove zastave, nije brojila više od šest tisuća vojnika. Ali na potoku Usori, pet ura hoda od Dobora, bijaše utaboren kralj Dabiša sa deset tisuća vojske. U Dalmaciji pomicao se ban Vuk Vukčić s jakom vojskom prema sjeveru. Ali on bijaše suviše daleko, njegova pomoć svakako bi prekasno došla. Berislave, progovori sada ban Ivaniš knezu ostrovičkomu. Dušmani su pred vrati i ne smijemo gubiti ni časa. Uzmi sa sobom jači odjel svojih konjanika i pojuri odmah sada na Usoru do kralja Dabiše, kaži mu, što si sada čuo i moli ga, da odmah s vojskom krene k Doboru. Inače, reci, da je sve propalo...

Bio već svjetao dan, kad se Berislav vratio. Žurio se, što je igda mogao; konji bili okupani u znoju i posuti pjenom. Ban Ivaniš, opaziv ga s daleka, izjašio mu u skoku u susret sa biskupom Pavlom. Što veli kralj, upita naglo ban Ivaniš, pristav s konjem uz Berislava. Ostaje, gdje jest, odgovori gorko Berislav. Neće nam doći u pomoć, preseneti se Ivaniš. Ne!... Kad mu javih, da je kralj Sigismund prebrodio Savu, problijedio kao krpa...Radite, što znate, reče mi posve hladno. Ja sam hrvatsku ligu dosta podupirao; gledajte, kako ćete sada izaći na kraj sa Sigismundom. Ja ću i bez vas imati teška okapanja s njim....

Još istoga dana pred zapadom sunca stigao kralj Sigismund sa svom svojom vojskom pod Dobor. Bijaše u vojsci pješaka i još više konjice, lahka i teška oružja...
Vidivši kralj, da su ligaši uzmakli pred njegovom silom, ostavivši pusto taborište i praznu tvrđavu, zapovijedi odmah, da lahka konjica pođe u potjeru za bjeguncima braćom Horvatima...
Vojska Sigismunda utaborila se na širokom polju ispod Dobora, uzduž Bosne rijeke...U Sigismundovu čadoru vlada veliko, bučno veselje. Sakupio oko sebe sve velmože svoje i dostojansvenike, da se s njimi u društvu veseli nenadanome uspjehu današnjega dana.....
Čete raspuštene Ivanišove vojske, koje su se vraćale u svoj zavičaj dolinom Bosne, donieše isti dan glas u tabor kralja Dabiše na Usori, da je ban Ivaniš, čuvši da se kralj Sigismund primiče Doboru s velikom silom, odmah raspustio vojsku i ostavio Ugrom praznu doborsku tvrđavu. Kralj Dabiša klonu posve duhom i uviđe sada, da je to osudni njegov čas. Odluči otkloniti od sebe još veću nevolju, ako bude išlo. Iste večeri sjeo na konja i praćen mnogimi velmožami kraljevstva pojuri put Dobora, pred kojim se dva sata hoda daleko zaustavi. Otuda posla kao svoga poslanika kneza Mladena Stančića s porukom kralju Sigismundu, da želi poklonit mu se...”

Nije tačno poznato šta se dešavalo sa opustošenim krajevima u župi Nenavište i grada Dobora poslije bitke 1394. godine i smrti kralja Dabiše 1395. godine. Vjerovatno da su svi posjedi kratkotrajno bili vlasništvo nekih usorskih vojvoda, mada je vjerovatno da su oni ostali i dalje u domenu bosanskog kralja. Spaljeni i razoreni grad je trebalo obnoviti. Tom prilikom je izgrađena velika kula kao i veliki unutrašnji i spoljni zidovi. U samom gradu je boravio i novi bosanski kralj Stjepan Ostoja krajem 14. stoljeća. ((Poslije smrti kralja Dabiše, na čelo bosanske kraljevine dolazi njegova udovica Jelena (1395-1398). Nju je zbacilo bosansko plemstvo i na njeno mjesto dovelo novog kralja Stjepan Ostoju.)) Pošto je kralj Ostoja sklopio mir sa Sigismundom u novembru 1403. godine i time priznao ugarsku vrhovnu vlast nad Bosnom, veći dio plemstva je ustao protiv njega i takve politike. Zbacili su ga s vlasti i postavili 1404. godine Tvrtka II za novog kralja. To je razbijesnilo kralja Sigismunda koji te godine na Bosnu šalje ponovo svoju vojsku. Ugarska vojska od šest četa je provalila dolinom Bosne i ostavila veliku pustoš u našem kraju. Uspjela je čak prodrijeti i do kraljevskog dvora u Bobovcu.

U septembru 1408. godine Sigismundova vojska je ponovo provalila dolinom Bosne u centralne dijelove zemlje. Između ostalog, u bitci pod Doborgradom u jesen 1408. godine bosanska vojska je bila ponovo poražena, a grad Dobor razoren i spaljen. Neki tvrde da je i sam kralj Tvrtko II Tvrtković bio zarobljen. Ova tragična epizoda u istoriji samostalne Bosne je imala razmjere nacionalne katastrofe. Naime, kralj Sigismund je u Doborgradu slavio vulpurgijsko slavlje odrubljujući glave 179 bosanskih plemića, a tijela im je pobacao u rijeku Bosnu s visokih zidina Doborgrada[18]. Ovim pokoljom je Bosna izgubila većinu svoga vođstva u jednom danu. Samo je kralj Tvrtko II bio pošteđen. I mnogo veće i jače zemlje od male Bosne bi osjetile takav gubitak svog najnaprednijeg sloja stanovništva.
Dragan Dujmušić opisuje te strašne događaje u svojoj poemi “Pod Doborom”:

[18] E. Windeke; *Denkwurdigkeit zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds*, Berlin, 1893, 20.

Pod Doborom

Pod Doborom drevnim gradom
Brza Bosna bučno buči,
Dere zemlju raji goloj
Mora da je nešto muči.
A nad Bosnom drevni Dobor spava,
Pokriva ga korov, čkalj i trava.

Spava Dobor, a iz kule
Odiže se čudna sjena,
Holo stupa, mora da je
Neka glava okrunjena.
Kroz mrak sjena razvalinom kroči
I po Bosni pase šuplje oči.

Za oblakom mjesec sinu.
Prepade se grozna sjena,
A nad Bosnom brzom, bučnom
Krvava se diže pjena.
Nasmija se glava okrunjena,
A u Bosni nesta tužnog plijena.

Pod Doborom drevnim gradom
Brza Bosna bučno buči,
Nemirna je, masni plijen
Utrobu joj i sad muči.
A s Dobora gledaju grobari,
Kako tonu bosanski boljari.

Buči, buči Bosno brza,
Deri zemlju raji goloj,
Bogata je: bit će dosta
Sigmundovoj četi holoj!
Samo pazi, ne probudi grada,
Doborgrada – biće, kažu jada!…

Dva dokumenta datirana 26. maja i 5. juna 1408. godine dokazuju Sigismundovo prisustvo *sub castro nostro Dobor*. Pošto je kralj Sigismund imao kao saveznika na svojoj strani svrgnutog Ostoju i njemu naklonjene plemiće, Ostoja je ponovo proglašen za kralja Bosne, ali naravno poslije priznavanja Sigismundove vrhovne vlasti. Sigismund je ostao u Bosni i Doborgradu sve do novembra te godine. Bosanska Posavina je poslije ove bitke potpala pod ugarsku vlast. Kralj Ostoja je kao vazal vladao u pravoj Bosni i Humskoj zemlji[19]. Poslije uspješnih ratova s Bosnom, kralj Sigismund je organizovao ponovo banovine Soli i Usoru kao dio ugarskih pograničnih oblasti. Staru banovinu Bosnu na Savi s Doborgradom je Sigismund vjerovatno spojio s donjom Slavonijom. Ni ta teritorijalna reorganizacija kao ni mir između Bosne i Ugarske nije trajao dugo. Nesloga i razjedinjenost bosanskog plemstva su vodili zemlju u ponor. Dok su se oni međusobno borili, ostale zemlje su se užurbano pripremale za odbranu od nadolazećih Osmanlija. Dio bosanskog plemstva je već bio stupio u kontakt s Turcima u nadi da bi se dočepali vlasti. Tako se svrgnuti kralj Tvrtko II udružio s njima i uz njihovu pomoć, 1415. godine odnosi pobjedu nad udruženim snagama Ostoje i ugarskog kralja Sigismunda kod Doboja. Poslije ovoga poraza Sigismund se konačno povukao iz Bosne. Uz pomoć Turaka, Tvrtko II ponovo preuzima prijestol Bosne 1420. godine. Doborgrad je vjerovatno bio opet obnovljen tih godina, jer je poslije poraza Sigismundove vojske 1415. godine ponovo dopao pod vlast bosanske države. Od ove godine se Bosna ujedinjuje i proturski orjentira. Ugarski uticaj u Bosni se zamjenjuje turskim. Naš kraj pada ponovo pod neposrednu kontrolu bosanskih kraljeva, prvo Ostoje, zatim Stjepana Ostojića, pa onda na duže vrijeme Tvrtka II Tvrtkovića.

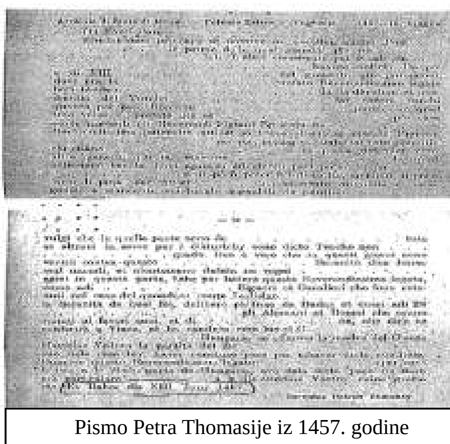
Kralj Stjepan Tomaš, koji je naslijedio Tvrtka II poslije smrti u 1443. godini, boravi u Doboru 11. novembra 1449. godine gdje sklapa odbrambeni ugovor sa mačvanskim banom Ivanom od Korođa, posrednikom Janka Hunjadija, protiv Osmanlija.

Doborgrad se ponovo pominje u srednjom vijeku tokom 1457. godine. Naime, kralj Tomaš, ohrabren pobjedom Janka Sibinjanina nad Turcima ljeta 1456. godine, odluči da prekine vazalski odnos prema sultanu i krene u boj protiv njega pod zastavom i sponzorstvom pape Kalikxta III. U tu svrhu kralj Tomaš pozove papskog legata iz Ugarske, kardinala Ivana Carvajala, da se dogovore šta se valja raditi. Carvajalu se pridružio mletački poslanik u Ugarskoj, Petar Thomasije "*...koji je s kardinalom bio u tijesnoj svezi, a povrh toga bili su borme signoriji na pameti i znameniti politički i trgovački interesi u Bosni.*[20]" Kralj Tomaš je primio obojicu talijanskih diplomata u svom gradu Doboru.

---

[19] Ćirković, 1964, str. 211.

[20] Biskup Vilim Fraknoi, Kardinal Carvajal u Bosni 1457, Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, godina 1890, strana 9.

Pismo Petra Thomasije iz 1457. godine

Premda se izvještaj kardinala Carvajala o toj posjeti ne može locirati, očuvalo se pismo Petra Thomasije. Pismo se čuva u arhivi milanskog državnog arhiva, čiji manji dio glasi ovako *"...Posjetio sam rečenog gospodina kralja... koji mi je rekao... da Turčin smatra ovo kraljevstvo (Bosnu, o.a.) glavnim vratima kršćanstva, koji su, može se reći, njegovi stupovi, jer dva od njih su posred ovog kraljevstva, od drugih dvaju jedan je ključ Ugarske, a drugi Dalmacije i Primorja"*.:

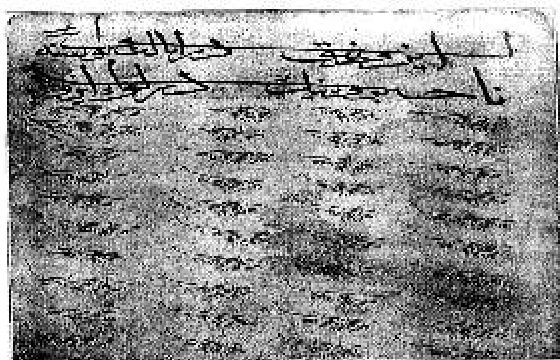
Petnaesto stoljeće obilježavaju postepeni, a onda i redovni i učestali upadi Osmanlija u Bosnu, koji otkidaju komad po komad Bosne. Osmanlije definitivno koriste samouništavajuću neslogu bosanskih plemića koji se neprestano bore između sebe za prevlast. Bosansko kraljevstvo konačno pada 1463. godine kada Turci dostižu Stjepana Tomaševića u gradu Ključu, poslednjeg kralja srednjovjekovne samostalne Bosne. Tu ga zarobljavaju i pogubljuju u Jajcu par dana poslije. Od 1463. do 1536. godine, sudeći po izvještajima iz 1499, 1528. i 1536. godine, Doborgrad je pod vlašću ugarsko-hrvatskih velikaša, od kojih su u njemu najduže vladali najmoćniji slavonski plemići toga vremena Berislavići. Oni se prvi put spominju 1470. godine i u svojoj tituli nose naziv *comes perpetuus de Dobor*[21]. Da bi neko imao titulu u to doba, ta osoba je morala imati važan položaj i taj kraj je morao igrati važnu stratešku ulogu. To ujedno dokazuje i važnost Doborgrada.

Protivno mišljenju mnogih, Bosna nije u potpunosti potpala pod otomansku vlast poslije pada 1463. godine. To je čekalo još 73 godine. Grad Dobor se održao i poslije pada Jajca 1528. godine i čuvene velike bitke na Mohaču 1526. godine. Pošto je Doborgrad bio u okviru Srebreničke banovine, dijelio je sudbinu ostalih utvrđenja, a to se uglavnom odnosi na nedostatak sredstava za odbranu[22]. U tom smislu, despot Stefan Berislavić 1528. godine moli ugarsko palatinsko vijeće da preuzme grad Dobor i neka druga utvrđenja od njega zbog nedostatka svega potrebnog za obskrbu (ljudi, opreme, hrane, itd.). Konačno, Doborgrad i ostala utvrđenja Berislavića padaju pod vlast Osmanlija 1536. godine. Sam despot Berislavić gine u sukobu sa poznatim Husrev-begom. Srpski despot u Ugarskoj, P. Bakić, javlja 27. avgusta 1536. godine u Beč da je Husrev-beg zauzeo Doborgrad. Tim činom su Osmanlije stale na prag centralne Evrope. Nije ni čudo da je takva vijest primljena sa žalošću u vodećim evropskim gradovima toga vremena.

[21]Bojanovski 1972. 247-8; isti 1981, 27, nap. 51 i 52, i str. 32
[22]Bojanovski, 1981, 28: Truhelka, 1904, 75.

Husrev-beg, osnivač i graditelj čuvene Husrev-begove džamije, medrese i drugih javnih objekata u Sarajevu, je smjestio 40 vojnika-čuvara iz Šapca kao trajnu posadu u utvrđenju pod komandom prvog dizdara Doborgrada Muhjudina. Sâm Husrev-beg je u prvoj polovini 1537. godine uvakufio 150 košnica pčela u Doboru. Doborgrad je postao sjedište nahije koja je ušla u sastav bosanskog sandžaka i brodskog kadiluka[23]. Turci su dobro opremili grad i držali ga dugo vremena operativnim. Biskup Marijan Maravić u svom izvještaju od 15. marta 1655. godine u samostanu sv. Bogorodice u Olovu piše: *"Kašteli što još postoje: Dubrovnik, Kušlat, Teočak, Srebrenik, DOBOR, Vranduk, Kotor, Ključ i Jezero. – Ostali kašteli i stari gradovi, kojih je bilo u velikom broju u ovom kraljevstvu, razoreni su, kada je bosansko kraljevstvo bilo zauzeto po Osmanlijama."*[24] Što biskup Maravić kazuje ovdje je to da je Doborgrad bio u dobrom stanju u to doba.

U popisu bosanskih spahija iz 1711. godine Doborgrad je bio sjedište istoimene nahije. Prema podacima ovog dokumenta (prvobitno u vlasništvu Travničanina Nazimbega Teskeredžića čiji preci su bili teskeredžije bosanske timar-tefterhane u Travniku), provincija (ejalet) Bosna se u tom vremenu dijelila na *live* Bosnu, Hercegovinu, Klis i Zvornik. Live (sandžaci) se po ovom spisu dalje dijele na nahije ili župe kako su se zvale u srednjem vijeku. Sâm dokument bosanskih spahija pokazuje mnoge proturječnosti. Dok na jednom mjestu kazuje da je Doborgrad sjedište nahije, na drugom mjestu kaže da je on dio veće administrativne jedinice, u ovom slučaju dio velike Brodske nahije. Bilo kako bilo, Doborgrad je definitivno imao ulogu neke administrativne oblasti, nazovimo je župom.[25] Prema ovom dokumentu, u nahiji Brodu su župe Visoko, Bobovac, ..., Tešanj, Maglaj, Dobor,...i Kamengrad. U nahijama i župama su najmanje teritorijalne jedinice zvane *timari* koji se po veličini njihovih prihoda dijele na velike i male. Veliki se zovu *zijameti* a mali *timari*.

Dokument popisa bosanskih spahija iz 1711. godine

[23]Šabanović, 1982, 150.
[24]Milobar, 1904, 254.
[25]Kao što ju je nazvao i V. Škarić u analizi ovoga dokumenta u Glasniku Zemaljskog Muzeja iz 1930.

Doborgrad nije bio sjedište župe u srednjem vijeku, nego samo grad. Spominje se od 1401. godine.[26] Čini se da je grad postao župa jedino u tursko doba i da se jedno vrijeme prostirao i po donjoj Ukrini, dok ga tu nije Derventa zamijenila. Župa Nenavište spominje se u srednjem vijeku, i to u prvoj polovini 14. vijeka sa selima Jakeš i Modriča u njoj, koje rastavlja rijeka Bosna.

Po podacima iz dokumenta familije Teskeredžića, župa Nenavište se nalazi na istočnoj strani rijeke Bosne, pripadajući nahiji Bogurdlenu i livi Zvorniku. Međutim, Jakeš se nalazi jedino 1.5 km daleko od grada Dobora, koji kao što znamo, pripada nahiji Brodskoj. To znači da je stara župa Nenavište promijenila granice u tursko doba. Njen zapadni dio sa Jakešom i Doborgradom je bio pripojen nahiji Brodu. Po popisu spahija iz 1711. godine, u Doborgradu je postojao neki Hajder, čiji spahiluk (zijamet) je bio pozamašan. Hajderov spahiluk je davao prihod od 24.200 akči po godini, i tako bio najveći u nahiji Brod.[27] Moguće je da je ovo bio i najveći spahiluk u ovoj nahiji po teritoriji, pa otud i veliki prihod. Ili, možda je ovaj dio Bosne bio jedan od privredno razvijenijih regiona tog doba. Dokument takođe navodi da je neki Sadik-čauš imao manji spahiluk (timar) u mjestu Jagišići u župi Nenavište sa 4.500 akči prihoda. V. Škarić nagađa ne bi li ovo mjesto moglo biti selo Jakeš na lijevoj strani Bosne. Ako je to istina, onda bi se župa Nenavište morala proširiti i na taj kraj.

Carski popisivač iz 1570. godine je ostavio nekoliko podataka o nahiji Dobor. Na njenoj teritoriji je postojao i jedan opasan prolaz (derbend) gdje su hajduci napadali putnike i prolaznike i pljačkali im imovinu. Tadašnji dizdar tvrđave Dobor zvani Ali-aga, koji je istovremeno bio i vojni i građanski zapovjednik u nahiji Dobor, je takođe imao svoje posjede u obližnjem selu Jakešu. On se bori za priznavanje sela Gornja Ukrina kao kasabe. U tu svrhu gradi džamiju u istoj kasabi koja se sada zove Derbent, a vremenom mijenja ime u Derventa.[28] Iz istog izvora se saznaje da je nahija Dobor obuhvatala prostor gdje su se nalazili Dobor, Jakeš, Crkvina, Kotorsko, Velika, Dubočac, Gornja i Donja Ukrina.

Po dolasku Turaka u naše krajeve, čitava teritorija između Modriče, Gradačca i Bos. Šamca je imala svega 49 kuća poreskih obveznika, sa 10 mudžereda (neoženjenih mladića). Može se skoro sa sigurnošću pretpostaviti da nije bila mnogo bolja situacija ni na lijevoj strani Bosne oko Jakeša i dalje. Većina naroda se iselila na sjever preko rijeke Save zbog najezde Osmanlija, mada je bilo i drugih razloga (epidemije bolesti i slično). Osmanlije su većinom ostavljale zatečeno stanovništvo na novoosvojenim teritorijama. Ako bi neka

---

[26]C. Jireček, Die Handelsstrassen und Bergwerke in Bosnien und Serbien wahrend des Mittelalters.
[27]V. Škarić u analizi ovoga dokumenta u Glasniku Zemaljskog Muzeja iz 1930, 18.
[28]A. Handžić, *Postanak i razvitak Dervente u XVI stoljeću*, Prilozi Instituta za istoriju 10/2, Sarajevo 1974, 111-133.

područja ostajala pusta nakon osvajanja (kao što je slučaj sa župom Nenavište), onda su vlasti nastojale da povrate odbjeglo stanovništvo ili da kolonizacijom dovedu novo.Ako bi vlasti doseljavale novo stanovništvo, onda bi ono bilo uglavnom slavenskog porijekla. Nekada bi se koloniziralo iz strateških razloga, kao na primjer, kolonizirani Vlasi (iz istočne Srbije) kao nomadi stočari su bili pogodni za granične krajeve zbog svoje pokretljivosti.

Jakeš se brzo počeo razvijati poslije dolaska Turaka. Primjer toga je da se u Jakešu gradi prva džamija nedugo poslije osvajanja Doborgrada 1536. godine, a zatim i druga, veća džamija negdje 1615-20. godine. Taj razvoj je bio uslovljen stabilnijim sistemom gdje se stanovništvo ustabililo i migracije prorijedile ili potpuno nestale. Naš kraj nije vidio ratova od 1536. godine pa sve do upada princa Eugena Savojskog 1697. godine. To nije da se kaže da Jakešani nisu učestvovali u ratovima u nekim drugim zemljama. Naime, svi begovi su bili dužni da daju “barjake”, tj. naoružane i opremljene čete koje su išle da ratuju u daleke zemlje za račun sultana. Gotovo je sigurno da su i jakeški begovi vodili Jakešane u te turske ratove. U većini slučajeva su podanici muslimanske vjere učestvovali u takvim ratovima. Odsustvo najsposobnijeg stanovništva su često iskorištavali lokalni hajduci, napadajući posjede begova. Hajdučija je bila dobro razvijena u našim krajevima i skoro nikada nije prestajala. Primjere hajdučkih napada navodi i Aga-dede u svome djelu kada opisuje napad hajduka na dvore Ahmed-bega, sina čuvenog defter-emina Kasim-efendije, dok je isti bio odsutan u nekim turskim ratovima daleko od Modriče.

Neposredno pred dolazak Turaka, u ovom kraju je većinom živjelo katoličko stanovništvo. Njihov broj i zajedništvo su bili vezani za postojanje nekoliko franjevačkih samostana, između ostalog i samostan Sv. Ilije u Modriči koji se održao sve do Bečkog rata (1683-1699). Razvoj Modriče kao orijentalno-muslimanske kasabe, doseljavanja Vlaha, kao i proces islamizacije domaćih katolika su doveli do slabljenja katoličanstva u našem kraju. Modrički kraj ostaje skoro u potpunosti bez svog katoličkog stanovništva kada se 1686. godine poslednjih 6.500 katolika iseljava u Slavoniju pod austrijsku vlast. Ovaj gubitak stanovništva je donekle bio nadoknađen dolaskom muslimanskog stanovništva iz Ugarske i Slavonije koje je bježalo ispred nadirućih austrijskih snaga. Mnoge sadašnje muslimanske loze na našem području, kao na primjer Mujakovići i neke druge familije u Jakešu, imaju svoj izvor u tom valu naseljavanja.

Zanimljivo je istaći da su u našem kraju pored katoličkog i pravoslavnog stanovništva boravile i zadnje pristalice bosanske crkve koji su većinom bili protjerani iz Usore krstaškim ratovima iz 14. i 15. vijeka.

Dolaskom Turaka počinje proces islamizacije lokalnog stanovništva. Taj proces u principu nije bio nasilnim putem, ali je zasigurno bio ekonomski obojen. Intenzivniji prelazak katoličkog stanovništva na islam je počeo padom Ugarske kada je među hrišćanskim stanovništvom zavladalo kolebanje i strah, jer je bitkom na Mohaču 1526. godine bila ugušena svaka nada za povratak bilo kakve hrišćanske vlasti. Pošto su muslimani bili oslobođeni nekih nameta koje su plaćali hrišćani, to je bio dobar podsticajni faktor prelaska na islam. Time se ujedno i poboljšavao društveni i pravni položaj pojedinca u državi koja je ideloški bila zasnovana na islamskoj religiji.

Kao i većina bosanskih mjesta u doba dolaska Osmanlija, i naša oblast je živjela od poljoprivrede. Na ovom području su dobro uspijevali pšenica, raž, ječam, zob i heljda. Osmanlije su u sjeveroistočnoj Bosni, pa i u našem kraju zatekli dobro razvijeno vinogradarstvo. Hrišćanski seljaci su plaćali porez na vinograde u vinu, dok je muslimansko stanovništvo plaćalo porez gotovinom po dunumu (to je zato što oni nisu pravili vino). Druge važne djelatnosti od kojih je narod živio su bile pčelarstvo, voćarstvo, stočarstvo i peradarstvo.

U bitci kod Sente (septembar 1697) austrijska vojska pod vođstvom princa Eugena Savojskog pobjeđuje tursku vojsku i od tog momenta Otomanska imperija je bila u defanzivi sve do svog raspada. Eugen Savojski iskorištava pometnju na turskoj teritoriji i munjevito prodire u srce Bosne osvajajući grad za gradom. Dolazi i do Sarajeva koga pali. U svom povlačenju preko Save odvodi još 40.000 hrišćanskog stanovništva i Jevreja. On takođe pokušava da osvoji i grad Tešanj u kome se sklanja 1.600 Tešanjaca ali bez uspjeha. Za odmazdu ili da zastraši stanovništvo opkoljenog Tešnja, on strijelja 12 zarobljenih aga iz grada Dobor. Moguće je da je jedna njegova četa napala Doborgrad i zarobila te age tamo ili ih je zarobila negdje drugo u Bosni. U Tešnju se danas, u mahali Tabaci na brdu zvanom Modrička nalazi nišan koji je 1924. godine podigao Ibrahim Haki Galijašević u spomen ubijenih aga sa Dobora. Na njemu piše: “*Ovdi počiva za uvik dvanaest aga iz grada Dobora na rijeci Bosni koji su bili osuđeni na smrt po Turcima za vremena prve provale princa Evgenija u Bosnu godine Arebi 1110, frenci (po n. eri) 1697. Jadigar-uspomena od Ibrahim Haki Galijaševića, ovaj spomen usečen 25. šabana 1924.g.*”[29]

Poslije gubitka prekosavskih teritorija, posavski kraj u Bosni ponovo postaje granična teritorija. Bosanski pašaluk postaje najzapadnija carska pokrajina. U smislu odbrane pašaluka od austrijskih napada, Osmanlije počinju da ulažu u odbrambeni sistem u Bosni. Stara utvrđenja se obnavljaju i snabdijevaju novom posadom, većinom iz redova novih doseljenika sa sjevera. Doborgrad kao granična postaja ponovo dobiva na značaju.

---

[29] *Kulturno-istorijsko naslijeđe Tešnja*, Zavod za zaštitu spomenika kulture BiH, Sarajevo 1973, 26.

Godine 1716-1718. je izbio ponovo rat između Turske i Austrije. Pošto je derventsko utvrđenje bilo obnovljeno u toku priprema za rat, pretpostavlja se da je i Doborgrad tom prilikom bio nešto obnovljen. Pred kraj 1716. godine je austrijski pukovnik Petraš preuzeo pohod na Bosnu. Tom prilikom je 21. novembra 1716. godine neočekivano zauzeo grad Dobor bez borbe, a isti dan je spalio i obližnje Kotorsko. Naime, beg koji je zapovijedao gradom i posadom od 200 ljudi je u stvari predao grad bojeći se jačine neprijatelja, a njemu i njegovoj posadi je bilo dozvoljeno da se povuku u Gračanicu. Austrijanci su zarobili i znatan ratni plijen ((3 topa, dosta municije (300 kugli i 16 centerena baruta) i znatnu količinu žita (10.000 metara)). Tom prilikom (prema vojnom izvještaju), Austrijanci su razorili grad, kao i obližnji "Mirolam – Chodschak" (Odžak).[30] Iako je Požarevačkim mirom Doborgrad ostao pod turskom vlašću, grad je ostao napušten poslije tog rata, a njegovu ulogu kao vojno i administrativno središte je preuzela Derventa. Sâm grad Dobor nije bio obnavljan. Napušten od posade i stanovnika, počeo je propadati i pretvarati se u ruševine koje i dan danas vidimo.

U još jednom vojnom izvještaju iz 1737. godine Doborgrad je opisan kao napuštena utvrda u čijoj blizini je locirano muslimansko selo od 40 kuća[31], dok drugi austrijski izvještaj iz 1785. godine kaže da je Dobor star, prilično čvrst i napušten grad[32]. Prema istom izvještaju, selo Pećnik ima oko 20 hrišćanskih kuća, a selo Dobor svega 7-8 "turskih" porodica. Međutim, po izvještaju bosanskog biskupa Marijana Bogdanovića iz 1768. godine, selo Pećnik je imalo 146 kuća sa 1.135 stanovnika. Ni u jednom od ova dva izvještaja se ne pominje mjesto Jakeš, mada bi se očekivalo da je ono bilo veće i od Pećnika i od Dobora. Sasvim je moguće da je biskup uključio i Jakeš u svoj broj od 146 kuća, jer je skoro nevjerovatno da je broj kuća u selu Pećnik pao sa 146 na 20 kuća u samo 17 godina!

Krajem 18. i početkom 19. stoljeća raste interes Napoleonove Francuske za južnoslovenske zemlje. To potvrđuje i posjeta Napoleonovog generala grofa Šarl-Nikola d'Antoar de Vrenkur-a Bosni i našem kraju . U svom izvještaju od 14. juna 1806. godine grof spominje napuštenu tvrđavu Dobor, pod čijim zidinama se nalazila gostionica za putnike na širokom drumu. U podnožju bedema se nalazio i čamac (moguće skela, o.a.) za prelazak na drugu obalu[33]. To je bilo i zadnje pominjanje Doborgrada u istoriji kao utvrđenja od značaja.

---

[30] Bojanovski, 1981, 28, nap. 59.

[31] Bodenstein, 1908, 98. (Muslimansko selo koje se spominje u ovom izvještaju je u stvari selo Dobor. To je ujedno i prvo pominjanje u istoriji Dobora kao naselja.)

[32] H. Kreševljaković i H. Kapidžić, *Vojno-geografski opis Bosne pred Dubički rat od 1785. godine*, Sarajevo 1957, 5-10, 57, 67.

[33] V. Jelavić, *Franceska izvješća o Bosni*, GZM XVIII, Sarajevo 1906, 307, 314.

Pjesnik Aga-dede iz Doborgrada

Ne postoji mnogo pisane riječi iz srednjeg vijeka, a još manje osoba koje su se bavile isključivo pisanjem kao zanimanjem. Takva situacija je razumljiva s obzirom da se većina stanovništva suočavala sa ograničenim resursima toga doba. U takvim okolnostima je iznenađujuće i velika sreća da je naš kraj imao Aga-dedu koji je ostavio pozamašne pisane radove iza sebe. Iako je Aga-dede po svojim pjesničkim kvalitetima ispod svojih suvremenika, ono što izdvaja njega od ostalih srednjovjekovnih pisaca je to što je on našao za shodno da piše o svome kraju. Zahvaljujući njegovom pisanju mi saznajemo dosta toga o Doborgradu, Jakešu, Odžaku i Modriči, kao i životu njihovih stanovnika s početka 17. stoljeća.

Pored ostavljanja znatnog broja podataka o ovom kraju, Aga-dede je napisao i pjesmu o sultanu Osmanu II (prvi put objavljena 1938. godine, tačno na 300-godišnjicu smrti znamenitog dubrovačkog pjesnika Gundulića koji je napisao mnogo poznatiju pjesmu takođe o pogibiji sultana Osmana). Aga-dede pjesma obiluje s toliko istinitih detalja o događajima koji su prethodili smrti samog sultana, tako da se neki pitaju koji su bili njegovi povjerljivi izvori za pisanje ove autentične pjesme. Aga-dede je definitivno govorio turski jezik i vjerovatno perzijski, jer je prepisao i donekle dopunio iranski spjev Džamasbnama (koji pjeva o perzijskoj legendarnoj ličnosti Džamasbn-u).

Postavlja se pitanje ko je u stvari Aga-dede? Sve što znamo o njemu saznajemo iz njegovog spjeva. Čak i tamo on daje oskudne podatke o sebi; ne znamo ni njegovo pravo ime. Njegov djed Muhjudin, sin Ilijasov živio je u pograničnoj tvrđavi Bugurdelenu (sadašnji Šabac; osvojen 1521. godine od strane Turaka). Odatle je detaširan zajedno sa 40 vojnika u Doborgrad 1536. godine kada je čuveni Gazi Husrev-beg osvojio ovo jedno od zadnjih uporišta i ostataka srednjovjekovne bosanske države. Tada je ocu Aga-dede, Jusuf-begu, bilo sedam godina. Dok su se svi vojnici jedan po jedan vratili u Bugurdelen, Muhjudin je ostao u Doborgradu do svoje smrti (1587). Tu se bavio pčelarstvom između ostalog (Kreševljaković smatra da bi Muhjudin mogao biti i lični pčelar Gazi Husrev-bega pošto je ovaj u Doborgradu zavakufio 150 košnica pčela u prvoj polovini 1537. godine). Njegov sin a otac Aga-dede, Jusuf-aga, je živio 80 godina; 23 godine je bio dizdar doborske tvrđave; umro je 1609. godine.

Za samog sebe Aga-dede kaže da je rođen u gradu Doboru i da je tu odrastao. Obrazovao se koliko su to ondašnje prilike dozvoljavale, a pisanju i čitanju ga je otac naučio. I on je kao i djed i otac postao dizdar doborske tvrđave. Na tu

odgovornu poziciju je došao po preporuci svoga prijatelja defter-emina Kasim efendije, rodom iz Modriče. Međutim, na toj dužnosti je ostao samo godinu i po dana; agaluk je prodao i pare zavakufio. Postao je hodža i podučavao djecu. Imenovan je za hatiba i imama jakeške džamije, vjerovatno 1611-2. godine gdje je ostao na toj dužnosti sljedećih 7 godina uz plaću od jedne akče dnevno. Tadašnja džamija u Jakešu je bila u jadnom stanju, sagrađena od pletenog pruća i oblijepljena zemljom. Uz to je bila i pretijesna za sav džemat, tako da su mnogi klanjali vani, a zimi uz Bajram ponekad i na snijegu. Imam Aga-dede je pokazao veliku privrženost i u ovoj dužnosti pa je odmah pristupio akciji izgradnje nove džamije. Svuda je tražio pomoći i na kraju mu je njegov prijatelj bosanski defterdar Modričanin Osman-efendija dodijelio sav potreban novac za izgradnju nove velike džamije. Po završetku gradnje je Osman-efendija odredio i obezbijedio plaće za imama, muezina, muarrifa, kajjima i vaiza, a takođe je zaposlio i Aga-dedinog sina kao pomoćnika. Ova džamija bi mogla biti građena negdje između 1615. i 1619. godine. Vjerovatno je bila građena od cigle ćerpića. I poslije sve muke koju je Aga-dede vidio dok je vodio izgradnju te džamije, on spominje u svojoj pjesmi kako je neki "smutljivac" pronio loš glas o njemu u njegovom džematu. Zbog toga, Aga-dede je morao da ostavi službu imama u Jakešu i pređe u službu jedne od modričkih džamija.

Aga-dede spominje i Odžak u svojoj pjesmi i to je vjerovatno prvi pisani dokument o toj posavskoj varoši u istoriji. Mada Aga-dede ne spominje izričito Odžak kao naselje, više je nego očigledno da je "odžak" ili dvor Miralem Ibrahim-bega Fetihlije začetak sadašnjeg grada Odžak. Kako sâm Aga-dede kaže, često je "šetnjom" svraćao do Fetihlijinog odžaka "kojemu nema u Bosni ravnog". Tu je po Aga-dedi svega bilo, "*gdje kod bi se nalazilo kakvo voće, dolazilo bi u odžak i uživalo se (jelo se), jaka kahva, puni findžani, povlačili bi se po srijedi a duše bi ih pile*." (Ovo je vjerovatno jedno od prvih pominjanja u istoriji da se ovaj egzotični, Bosancima tako drag napitak, konzumirao u Bosni.)

Izgleda da je Aga-dede bio prilično klasno ograničen; za njega je bilo normalno da se treba "počast odavati prema staležu", što će reći prema begovima, defterdarima, defter eminima, zaimima, itd. Za sebe kaže da je skromni derviš i vrlo oštro osuđuje sve nasilnike i pokvarenjake, pa makar to bio i sam sultan. U svojoj pjesmi veliča naveliko defterdara Osman-efendiju i defter-emina Kasim-efendiju iz obližnje Modriče, kao i svog prijatelja bega Fetihliju. U njihovim dvorima je dugo uživao njihovo gostoprimstvo, gdje su se po običaju vodile intelektualne rasprave o tekovinama islamske civilizacije.

Od Aga-dede takođe saznajemo da je hajdučija bila razvijena u tim krajevima u to vrijeme. U jednom hajdučkom napadu su vjerovatno izginula sva tri sina

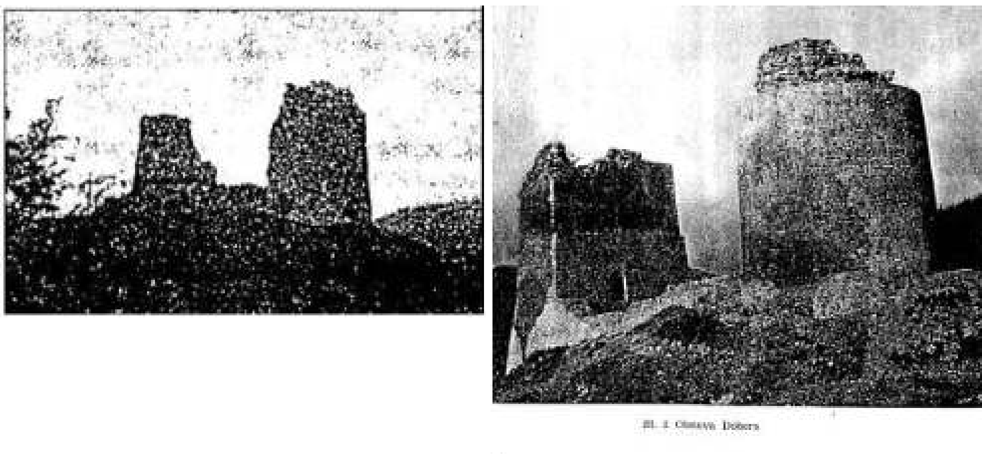
čuvenog bega Miralema Fetihlije. Takođe su hajduci poharali i dvore Ahmed-bega, sina defter-emina Kasim-efendije kojom je prilikom izgorjelo i 80 kamada knjiga, velika šteta po Aga-dedi.

Aga-dede je i autor jedne Osmanide, u kojoj je kao i Gundulić opjevao vojnu ekspediciju sultana Osmana II, kojemu je izgovor bio jedan upad Kozaka u Tursku 1621. godine. U istoj pjesmi je opisao i događaje vezane za pogibiju Osmana II, kao i naknadnu pobunu janičara u Stambolu. Interesantno je kako su istovjetni događaji inspirisali jednog bosanskog Muslimana i jednog Dubrovčanina, pjesnika Gundulića da napišu pjesme. Bez obzira što su pjesničke kvalitete Gundulića mnogo veće od Aga-dedinih, ipak se nameće potreba za usporedbu ova dva djela. Gdje je Gundulić normalno sklon hrišćanstvu i slovenskom patriotizmu, Aga-dede je vidio u Otomanskoj Imperiji jednu nad-nacionalnu tvorevinu ideološki zasnovanu na islamskim principima. Dalje, dok je Gundulić naginjao prema sultanu, Aga-dede je očigledno bio na strani pobunjenih janičara. Takav njegov stav vjerovatno potiče i od samih njegovih korijena gdje su svi njegovi preci takođe bili janičari slovenskog porijekla.

Značaj sveukopnog rada Aga-dede je prije svega u tome što je on skoro jedini od tadašnjih rijetkih pisaca našao shodno da piše o svom zavičaju i zbivanjima. On nam otvara vrata u jednu epohu (kasni srednji vijek) o kojoj smo većinom znali u generalnom smislu, gdje manji isto tako važni detalji o životu obično izostanu. U tom smislu je njegov značaj i doprinos generalnoj misli. Rukopis Aga-dede je bio u vlasništvu Ibrahima Ljubunčića zvanog Hodža-beg, rodom iz Livna. Njih je Osman A. Sokolović pronašao 1938. godine. Taj nalaz i spjev o Osmanovoj pogibiji je Muhamed Hadžijahić hitro objavio u "Obzoru" od 12. 12. 1938. godine; tačno na vrijeme povodom obilježavanja 300-godišnjice smrti Gundulića.
(Prevod tekstova Aga-dede je u prilogu ove knjige.)

Arheološka iskopavanja u Doborgradu

Odlukom Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, Stari grad Dobor je proglašen nacionalnim spomenikom sredinom marta 2005. godine. Mada takav status automatski znači i poseban tretman, činjenica je da teška ekonomska i politička situacija u BiH onemogućava praktične i konkretne korake da bi se ovaj jedan od najznačajnijih simbola srednjovjekovne bosanske samostalnosti zaštitio i očuvao za buduće generacije. Tim više što je samo utvrđenje u ubrzanoj fazi raspadanja zadnjih dvadesetak godina. Na žalost, ona narodna izreka "v*rijeme kule kroz kotare gradi, vrijeme gradi, vrijeme razgrađuje*" nije daleko od gorke spoznaje da vrijeme i ljudska nemarnost zaista polako jedu ovog nijemog svjedoka naše i bosanke prošlosti.

Sastavni dio konzervacije je i nalaženje informacija o objektu uopšte: kada i kako je građen, ko su bili korisnici i kako se objekat koristio? Jedan od načina sticanja tog dragocjenog znanja su i arheološka istraživanja. Prilično se zna o glavnim događanjima oko samog Doborgrada, međutim, nedovoljno se zna o ostalim važnim detaljima vezanim za njegovo korištenje. U nekoliko navrata su manja saniranja Doborgrada rađena i jedno veće arheološko istraživanje. Godine 1957. Zavod za zaštitu spomenika kulture BiH je izvršio manju restauraciju grada. Najobimnija restauracija i arheološka iskopavanja su rađena od 1969. do 1973. godine pod pokroviteljstvom istog Zavoda ali i finansijsku potporu Skupštine opštine Modriča. Tim projektom je rukovodio Ivo Bojanovski uz saradnju arhitekte Zavoda za zaštitu spomenika Aleksandra Ninkovića. Generalni nalazi tih istraživanja su izloženi ovdje:

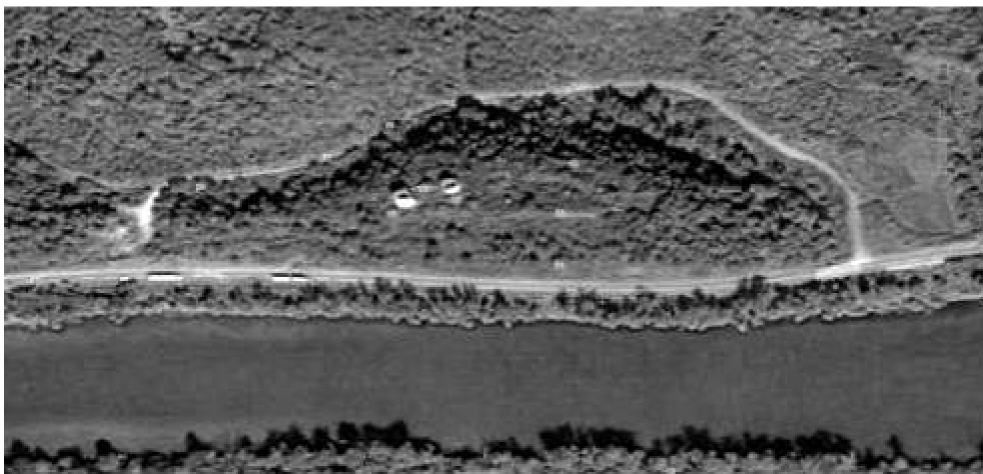
Grad Dobor je jedan od rijetkih primjeraka odbrambene arhitekture kasnog srednjeg vijeka koji je sačuvao forme iz doba iz kojeg je nastao. Naime, Doborgrad je građen prije nalaza i upotrebe vatrenog oružja. Njegov izgled, uz

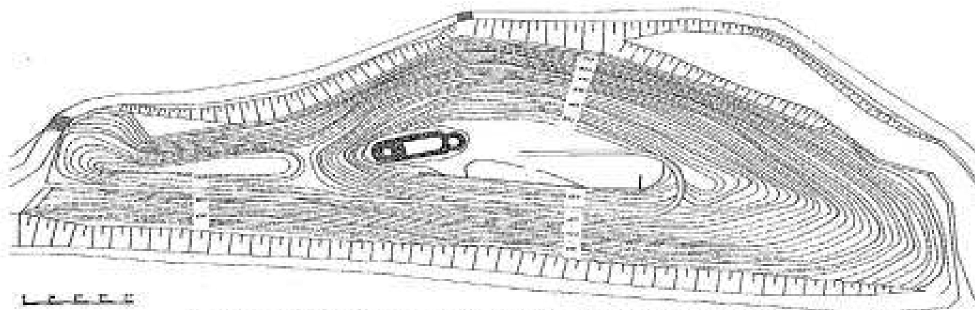
manje izuzetke, je ostao nepromijenjen kroz vijekove i bio je shodno prilagođen borbama hladnim oružjem (mač, koplje, strijela, samostrel, katapult, itd.). U tome je i njegova kulturno-istorijska vrijednost.

Samo utvrđenje, to jest ono što mi vidimo danas, je izgrađeno oko 1380. godine i završeno ne dalje od 1450. godine. Međutim, Doborski brijeg je vidio naseljenike i mnogo ranije, što se dalo zaključiti po mnogobrojnim ostacima keramike i ostalih artifakta iz tih epoha. Arheloškim iskopavanjima su otkriveni zatrpani ostaci dva objekta (tumul O i tumul O1) koji pripadaju najstarijoj fazi utvrđenja, prvi na istočnoj strani a drugi na južnoj. Oba objekta su bila šesto ili osmougaonog oblika i koji su vjerovatno stradali (popaljeni) u borbama s kraja 14. ili početkom 15. vijeka.

Na najvišoj tački terena se nalazi centralni kompleks utvrđenja (akropola) koji sačinjavaju dvije jake kule: istočna manja kula A, zapadna jaka kula C, i dvorište između njih (B). **Kula A** je prvo sagrađena. Građena je već u vrijeme upotrebe topova i ima oblik nepravilnog valjka. Promjer kule pri vrhu je 9,5 m a pri dnu 10 m, dok je promjer unutrašnjeg korisnog prostora 5,1-5,5 m. Kula je imala 4 etaže računajući i podzemni dio od 1.5 m koji je bio ukopan u zemlju. Vanjska visina kule je bila 18 m, a unutarnja oko 20 m. Sve etaže su bile odvojene drvenim stropnim konstrukcijama. **Dvorište B** dužine 16 m i širine 8 m se nalazi između istočne kule A i zapadne kule C. Dvorište nije konstruktivno bilo vezano sa manjom kulom A, što upućuje na zaključak da je sagrađeno naknadno. Njegov južni zid prema rijeci Bosni je nešto niži od sjevernog zbog toga što je manja opasnost prijetila sa te strane. Zidovi su debljine oko 2 m i vjerovatno su na vrhu imali odbrambene hodnike sa strelištima i kruništem. Iskopavanja u dvorištu su proizvela najviše srednjovjekovnih nalaza (artifakta) u dva sloja zemljišta (šuta). Pretpostavlja se da je sâmo dvorište imalo jedan drveni objekat prije vremena ovih nasipa. (Za očekivati je bilo da se nađe bunar u dvorištu, međutim, isti nije bio nađen prilikom iskopavanja.) **Kula C** je naknadno ugrađena u oblinu dvorišta tako da je sâma kula dobila oblik izvrnutog slova D. Unutrašnja korisna širina kule je oko 6 m, a pri vrhu gdje se kula sužava svega oko 1,5 do 2 m. Najviša očuvana tačka kule je na njenoj sjevernoj strani prema potoku Munjači i iznosi 19,5 m. Kad bi se uračunala i gornja etaža koja je davno srušena, visina kule bi bila 24 m. Prizemlje kule se nalazilo ispod nivoa dvorišta i na samom njenom dnu je otkrivena samica veličine 2,97x1,6 m i dubine 1,8 metara. U kulu se ulazilo iz dvorišta. Vrata su bila na trećoj etaži, a puškarnice ili neki drugi otvori na petoj etaži pod krovom. Zone između treće i pete etaže su potpuno zatvorene i mračne. Sudeći po oblini samog dvorišta, jakim plaštovima i kosinama kula A i C, zaključuje se da se tvrđava dograđivanjem prilagođavala pojavi vatrenog oružja. Čak štaviše, pojava srednjovjekovne artiljerije je zahtijevala i proširivanje čitavog kompleksa (jezgra) prema jugu i istoku, kom prilikom su

izgrađeni obori D i E, vanjski i unutrašnji. **Unutrašnji obor E** ili predziđe je izgrađeno oko samog jezgra u obliku nešto šireg hodnika. Sam zid je bio debljine 1,1 m. Njime su obuhvaćene tri strane grada osim sjevernog zida dvorišta B. U zidu unutrašnjeg obora su bili otvori za puškarnice. Neko vrijeme poslije, dijelovi ovog podziđa su srušeni i korišteni za gradnju vanjskog obora (zida) D. Zid untrašnjeg obora se sačuvao u visini od 0,8 do 1,5 m. **Vanjski obor D** ili zidine su zatvorene strane na istoku i jugu. Bedem je bio 1,5 m širok i visine oko 8 m. Zatvarao je prostor dužine 86 m i širine 32 m. Sudeći po kosini zidina, pretpostavlja se da se njegovom izgradnjom polovinog 15. stoljeća završila i gradnja Doborgrada (grad je bio kompletiran). Najstariji ulaz u utvrđenje je bio u istočnom dijelu južnog bedema. Sa te strane je grad bio zaštićen strmom obalom prema rijeci Bosni. U sjevernom dijelu pored kule A (strana prema potoku Munjača, o. a.) su bila druga vrata normalnih dimenzija kroz koja su vjerovatno ulazili jahači i kola. Ova vrata su kasnije zatrpana, a otvoren je treći ulaz na istočnoj strani (koji gleda prema Kahvici, o. a.). Na južnoj padini prema rijeci Bosni, nalazilo se srednjovjekovno groblje koje je pripadalo utvrđenju Dobor. Ovo groblje je bilo oštećeno prilikom gradnje ceste 1975. godine (kada je magistralni put Sarajevo-Bos. Šamac pomjeren sa gornje strane Gradine prema odsječenoj strani uz rijeku Bosnu).

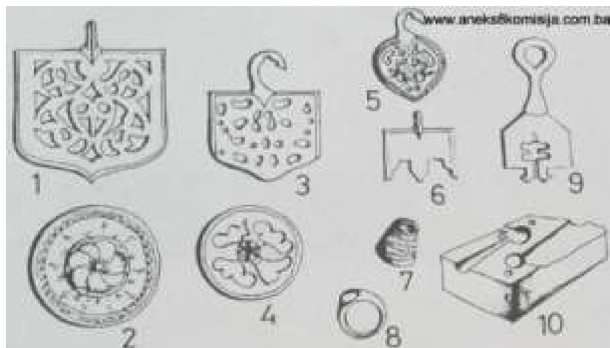
Sl. 4 Tlocrt Dobora-zasjek pri dnu crteža označava obalu rijeke Bosne

Doborgrad se hronološki razvijao kroz nekoliko faza:
I faza - objekti O i O1 kao i tragovi bedema uz objekat O1 – (13. ili 14. stoljeće).
II faza - dijelovi grada – kula A i dvorište B, a vjerovatno i dijelovi kule C i vanjskog obora D građeni u vrijeme boravka braće Horvat u njemu između 1387-1394. godine.
III faza - porušeni grad je obnovljen između 1394. i 1408. godine. Vjerovatno je tada dovršena i kula C i kameni perimetralni bedem u zapadnom dijelu vanjskog obora D.
IV faza - od 1415. godine (poraz kralja Sigismunda kod Doboja) pa do 1463. godine (pad Bosne pod tursku vlast), a naročito u vrijeme vladavine kralja Tomaša s početka druge polovine 15. stoljeća kada je završena izgradnja utvrđenja, uključujući unutarnji obor E i cijeli perimetralni bedem vanjskog obora.
V faza - tokom 16. i 17. stoljeća se grad jako malo dograđivao ili mijenjao da bi se prilagodio sve jačoj artiljeriskoj vatri. Rušeni su unutrašnji obori, snizivani bedemi, zasipan obor D da bi se pretvorio u artiljerijsku platformu.

Arheološka iskopavanja su proizvela mnogobrojne nalaze:
- Od keramičkih predmeta su pronađeni domaća kasnosrednjovjekovna keramika, uvozna majolika plave boje, mađarsko posuđe, kao i keramički utezi za tkalački stan. Iz osmanskog perioda potiču fragmenti gleđosanih posuda i lula.
- Od metalnih predmeta su nađene raznorazne alatke i vojni pribor: makaze, čekići, kovačka kliješta, verige, čavli, razni noževi, okovi od vrata, šarke, reze i bukagije nađene u samici kule C.
- Od oružja je iskopano dosta strelica, običnih kratkih i sulica, većih broj strijela za samostrele, kopalja, jedna gotička mamuza, vojničke potkovice i dio istopljenog pancira.
- Od drugih metala su nađeni dijelovi topovskih cijevi od livene bronze i jedan mesingan prsten.
- Od kamenog materijala su pronađeni dijelovi žrvnjeva i nešto kamenih kugli.
- Pronađeno je takođe 29 novčića koji su pokrivali čitavo razdoblje postojanja utvrđenja: jedan dubrovački srebrni dinar iz 1366. godine, 24 ugarska novčića iz perioda vladavine Sigismunda (1386-1437), Vladislava I (1440-1444), Matije Korvina (1458-1490), Nikole Iločkog (1471-1477), te Ljudevita (1516-1526). Takođe 2 mangure kovane za vrijeme vladavine Sulejmana II (1687-1691), i na kraju 2 austrijska novčića sa natpisom nadvojvode Leopolda iz 1689. godine.

Sav ovaj pokretni arheološki materijal sa lokaliteta Doborgrada se od 1978. godine čuva u regionalnom arheološkom muzeju u Doboju.

Zanimljivo je istaći da profesionalni arheolog Ivo Bojanovski i mnogi drugi govore o "kulama A i C". Međutim, jedan od najpoznatijih bosanskohercegovačkih istoričara Hamdija Kreševljaković tvrdi da su "kule" nešto drugo[34]. Po njemu, u srednjem vijeku je feudalna gospoda stanovala u utvrđenim dvorovima, koji su imali oblik tvrđave. Dolaskom Turaka, ova utvrđenja se pretvaraju u gradove u koje Turci stavljaju vojne posade. Turska feudalna gospoda (spahije) sebi onda gradi kamene dvorce ili kule na svojim imanjima. Te kule služe za stanovanje ili odbranu. Kada su kule premale za stanovanje, onda se pored njih grade *odžaci* ili *konaci*. Dok se kule grade od kamena, odžaci se grade od drveta, kamena i ćerpića. Kule su se dizale uvis, a odžaci samo u širinu. Kule su na nekoliko spratova, dok su odžaci isključivo jednospratne zgrade. Dok su odžaci pravougaonog, kule su uvijek kvadratnog oblika. Nameće se misao: Dok se u Gradačcu definitivno nalazi kula Husein-kapetana Gradaščevića, mi rađe imamo grad Doborgrad ili Gradinu na Doborskom brijegu. Prema tome, moguće je da je naziv Dobor-kula tehnički govoreći neispravan.

Opis grada Dobora u literaturi

Što je nepoznato mnogima iz našeg kraja, Doborgrad je opisan i u nekoliko književnih djela. Kao što smo već spomenuli, znameniti hrvatski književnik August Šenoa je opisao sudbonosne događaje iz 1394. godine u jednoj od svojih pripovjetki. Takođe je i dubrovački biskup Mato Vodopić stavio Doborgrad u centar zbivanja svoga romana *Na Doborskijem Razvalinam*[35]. Ovdje je navedeno par odlomaka iz istoimenog romana:

"*Na podanku Vučjak-Planine uz rijeku Bosnu, izdizaše se nekada tvrdi grad Dobor, znamenit bitkama godina 1408. i 1414. Mehmet II god. 1463-4. razori*

[34]Hamdija Kreševljaković, "Kule i odžaci u BiH", str. 71

[35]Napomena: Ovaj roman sam otkrio na Filozofskom fakultetu, Sveučilišta u Zagrebu.

ga, i kako Turci vele, učini nalet, to biva vrže prokletstvo da već nikad nema se opeta zidati il popraviti.
Nad njegovijem razvalinam, god. 154… po Andrijinu danu, uzba kroz magloviti vozduh promicala je nešto sumnjive svjetlosti, koja ak' je i razgonila gusti mrak tamo i amo po obalinam, ali je veći dio u tminam ostavljala. Omirine, gomile, vrhunci polu razorenijeh kula, sa strane od kuda ono malo svjetlosti udaralo je, odsivali su u blijedilu slaboga zračka, čim se protivne gušća sjena nametala se na tminu koja u duboku prekrivala je dno obalina.

Pritvoren bijaše ovakav prizor; gledajući ga činjaše se kako da iz onoga mraka bijahu pronikle nekakve upirine polu bijele polu crne, da se kreću, dap love po mračnomu zraku, sada da nestaju, sada opeta da proklicaju drugovdje i drugovačije. Ako vjetrić zašumi preko njih, mniješ da je jauk, koga ispod onijeh gomila tuže posječeni, dio od kralja Sigismunda, dio od bana Hrvoja a najviše od Mehmeta II; ako jejina preleti bukajući, a to je udesni stražar onijeh razvalina namješten od Mehmetova Hodže Papučije da kob navijesta onomu koji bi se latio popravljanja prokleta grada. Jezivo bijaše i danom tude prolaziti: a noćno?....trebovaše mu runjavo srce.

Liže Bosna ispod razvalina, liže tiho, ne struji er je na široku. Dvije one pruge napravljene sjenom od obala obraslijeh u ševaru i rakiti prekrivaju je tako da sama joj sredina odsiva po putu tamna ogledala skűpu svjetlost zamaglene mjesečine.

Blizu je ponoća-dah ikoliko ćusi i gušću maglu nanosi ; - postenkuje divlji čagalj oblazeći opustjene gomile ; - pred čagljom poplašena sovetina, mrtvijem letom premješta se, pak kvrči, er joj neda da se lova dohvati. – Nu ; - što je ono što pomalo pljuska niz vodu? Rekao bi pljusak ribice kad van tihoga vodenog površja igrajuć se za čas iskokne i dalje premetne se ; il njoćica kad se turi za govicom; ili žabice potjerane od ćuka kada plesne u vodu da spasi se. – Pljusak miče crnom prugom ispod desne obale, a mrak brani da se ugleda što je. Miče naprijeda, i pravo prema razvalinam iz crne pruge nešto zabiba površjem od rijeke izdižući ga u veći polukrug susljedovan od manjijeh, k' ono kad dijete vrže kamen u tihu vodu da gleda krugove što jedan u drugome tvore se i šire. Slično pojavi se malo niže, pak sve to-niže, dok dopre prema svršetku razvalina, gdje za polukrugom još ne izravnjenijem promakne iz sjene mali čunak. – Gmizne kao strijela kroz svijetlo preko vode tisnut su dva veš'ca od snažnijeh mišića, - stigne u sjenu lijeve obale, i tu, ostavljajući za sobom tražak uzbibane vode, iščezne.

Na sjevero-istočnomu kraju razorenoga grada preživjela je podrtina četverouglaste kule popete na klisuri nepristupnoj sa strane rijeke. Na nju se dolazilo uz malu vlaku sačinjenu od podanka Vučjak-planine koji naslanjajući

se na klisuru, i opkolivši je u način polumjeseca, bijaše se spuzao do vode. U inad proklestvu i strašivijem pripovjestima koje se pričahu o Doborskijem razvalinam, neko bijaše dolje i gore pokrpio tu kulu i u njoj se nastanio.. Vrata su joj zaprta, puškarnice kao prozori iznutra drvom zatvorene; zidine prema sjeveru i zapadu do drugoga svoda, koji bijaše mjeste joj krova, popravljene. Ono zida paka što malo izdizaše se preko drugoga svoda, bijaše joj razdrto i srušeno na sto načina, i mogaše se primijeniti vrhuncima krunastijeh gragja, iza kojijeh nevigjeni stražar pazio je i na rijeku i na pristupište svoga stana.

I valjda stražar bijaše nečesa il ugledao il načuo. – Mogaše se nadazrijeti prema zraku ako i tamnu, da na krovu od kule njeka osoba promicala je mimo one razdrtine zida: a potlje, natkapljena sa strane što izgledaše na vlaku, kako da osluhiva il motri po mračnoj sjeni koju ista kula s ote strane nametaše. Po svoj prilici nije ono osoba stražila na neprijatelja, nego iščekivala poznanca: - nijesmo se prevarili.

Iz rakita na obali rijeke makne momče, i tihijem bahatom, da mu i ne opuzne kamen ispod noge, spijesi kroz razvaline i dohvati se vlake. Na sred vlake je gomila; doprijevši do nje, ustavi se – zagleda se u tobožnu krunu od kule, i hiti se kamičkom na nju. Šušne kamičak na domak kule, a sam je stražar omahne nečijem kako dugijem surijem ubrusom. Znakove suslijediše dvije cigle riječi: - s kraj gomile – Angjo! – sa kule – Milane; - pa műk.

Tad momak lizne u mrak pod samu kulu, o koju otirući se, uporavi klisurom sa nepristupačne strane nad rijekom. Mučan bio bi najboljemu vještaku i danom taj prijelaz; - novodošalac znao ga je – znao je svaki korak gdje nogom da se opre – slobodan stupao je – ispod njega zja ponor – na nj ne gleda, već naprijed do njeke podrtine u podzidu vrh najstrašivije strmeni; - umakne kroz podrtinu, i nakon malo časa eto ga na svodu od kule gdje se rukuje sa stražarom. Sad kada jih sastadosmo daj da jih poznavamo – počnimo od stražara.

Ovo bijaše krasna djevojka, ime joj čuli smo – Angja; - sirota, sestra poturice Imbrajima od porodice Bosanskijeh plemića Ćorića. Kada Usren-beg, carski zet izagje u bosnu za Begler-bega, zovne svu bosansku Gospodu da donesu stare svoje povelje neka bi jim jih potvrdio, koje imajući u rukama vrže na vatru a gospodu posiječe, ostavljajući jedino one koji se pokloniše vražijem svecu i poturče. Tada pogine otac Angjin; a brat joj Ilija, obznavši očinu smrt, da shrani imanje, brže bolje poturči se, i prizove Ibrajim. No Usren ne povrati mu očevinu, već dade nešto malo zemalja uz rijeku Bosnu blizu pusta Dobora, gdje u kuli već poznatoj nam, s dopuštanjem Begler-bega, napravi pristanište sebi i sestri; te, pribavivši konja, oružja, dva-tri momka, momkinju, prekroji od starog krstjanskoga plemena Ćorića novo Tursko Ćorić-begovića. . . ”

“.......... Progji se Angje, mladi begoviću, da te zlo ne nagje! - er Milan Vraničić ne daje za života što je svoje. - Biraj Tuslane, jal' ćemo se rastat prijatelji, jal' do smrti neprijatelji! -

Riječi ove zabrinuše mladoga Turčina koji nikad prije nebijaše se sastao sa Bosanskijem hajducima. - Po pričanju poturica, on mnijaše da kauri prebjegli u planine bijahu pustahije, krvoloci, zvijerad: pa s toga od kad zapade u ruke Vraničića ozbiljno motrijaše na njihovo postupanje i ćud. Milan ga je zanimao: silan a ne osvetljiv, - prijatan a grozan, - ozbiljan, - iskren do toga da, bez bojazni nudi te nek bi sam birao hoćeš li ga nećeš li prijateljem. - Tako Turčin ne bi radio; a šta bi poturica Imbro? - da je nadvladao Vraničiće, usmrtio jih do jednoga. -- Na predlog Milanov sve ove misli jedna za drugom prolećeše mu preko pameti, i ustegoše ga da udilj ne odgovori mu; ali brzo se oporavi te odvrati baš iskreno:
Istom sade shvatih babovu ti besjedu kad mi reče: - pod pragom Doborske kule ljuta zmija spava, u žao čas onomu ko bi je probudio. - Vala! nek je budi ko hoće, ja je ne budio. - Pak pružajući desnu slijedi kosnuto: - Birao sam, rastajmo se prijatelji.
Milan mu prihvati ruku, dodavši: - Budi tako. - Rukom se rukujmo da riječ potvrdimo; Kad li tad li, opet ako Bog da, u ljubavi se sastali. - Tuslan sagje u lagju i odveze se put Maglaja, a Milan vrne se u kolibu da pričeka družinu iz hana a pak spremi se ka svome pribitku u Vučjak-planinu....”

Jakeš (1800-1918)

Ovaj period karakteriše daljni nazadak Otomanske imperije koji se zasigurno osjetio u Bosni pa i u našem kraju. Ekonomske poteškoće, unutrašnja anarhija, vojnički porazi i ustanci pokorenih naroda neprestano su slabili centralnu vlast. Sultan iza sultana pokušava raznoraznim reformama da uliju novu snagu oslabljenoj imperiji, mada ti pokušaji samo odgađaju neminovno. U Bosni se zaoštravaju odnosi omoćalih feudalaca, janičara i ostalih privilegovanih slojeva Imperije. U isto vrijeme vijekovima ugnjetavana hrišćanska raja, podstaknuta I i II srpskim ustankom, počinje da se diže protiv begovske samovolje. Takva zbivanja u Bosni i neposrednoj blizini zasigurno nisu ostala neprimijećena u Jakešu i okolini.

Prve decenije 19. stoljeća su obilježene vladavinom moćnih i sposobnih gradačačkih kapetana. Pod njihovom vladavinom čitava Posavina postaje najvažnija pokrajina bosanskog pašaluka. Husein-kapetan Gradaščević, poznatiji kao Zmaj od Bosne biva biran od ostalih bosanskih prvaka u januaru 1831. godine za njihovog vođu u ratu protiv Osmanlija. Zmaj od Bosne na čelu 25.000 Bosanaca pobjeđuje veliku tursku vojsku pod zapovjedništvom vezira

Rašid-paše kod Kačanika na Kosovu. Bosanci bivaju poraženi sljedeće godine zbog izdaje nekoliko kapetana, a sam Husein-kapetan Gradaščević izbiva preko Save u Austriju i tako ovaj pokret biva ugušen.

Godine 1850. Carigrad šalje u Bosnu Omer-pašu Latasa koji dobiva sva potrebna ovlaštenja i najmoderniju vojsku da sprovede reforme. Dok je boravio u Krajini, do Omer-paše je stigla vijest da je počela pobuna u Posavini, kojoj su se pridružili i neki članovi vlasti. Pobuna je ubrzo narasla u ustanak i zahvatila sve kadiluke u Posavini: Tuzlu, Zvornik, Derventu, Bijeljinu, Gradačac, Doboj i Brčko. U oktobru 1850. godine potukavši ustaničke snage kod Vranduka i Žepča, Omer-paša se onda okreće prema Maglaju, Doboju i Doboru. Ulogoruje se u Derventi sa 400 pješaka, 2000 konjanika i 8 topova, dok su ustanici bili ušančeni u Prudu prema Slavonskom Šamcu i u Modriči prema Doboru i Maglaju. Pridružuju im se mnogobrojni ustanici iz ostalih krajeva Bosne. Do odlučujuće bitke dolazi kod Podnovlja ispod Vučjaka. Ustanici su bili uvjereni u svoju pobjedu, ali se nisu mogli oduprijeti organizovanoj i dobro-opremljenoj vojsci carskih nizama. Pošto je jedan dio ustanika bio ušančen u Modriči, Omer-paša je dovukao čamce i napravio skelu kod Jakeša i prešao na drugu stranu. Ustanak je u krvi ugušen. O velikom porazu bosanskih begova kod Modriče, Omer-paša Latas piše u svome pismu beogradskom paši: *"Pozdravite mi moga ljubljenoga 'prijatelja' Hafiz-pašu i recite mu: neka ne jede, neko vrijeme, riba iz Save, jer su se one bošnjačkim mesom hranile, koje sam ja kod Dobora u Bosnu stjerao."*[36]

Nezadovoljna agrarnom reformom i uvećanim porezima, hrišćanska raja se diže na ustanke na Trebavi i Vučjaku, prvo 1858, a zatim 1875-8. godine. Ustankom su zahvaćene i naše prve komšije u Dugom Polju, Botajici i Pećniku. Muslimanska raja (pa prema tome ni Jakeš) nije učestvovala u ovim ustancima, jer su oni bili nešto manje opterećeni takvim porezima, mada je još uvijek vjerska razlika igrala značajnu ulogu protiv klasne kohezije. Da bi obeshrabrili dizanje raje, vlasti ostavljaju stalne posade u Kotorskom, Odžaku i Doboru. Blisko prisustvo Austro-Ugarske monarhije i njene pretenzije na širenje prema jugu je sve očiglednije. I hrišćanska raja u Bosni osjeća da do promjene vlasti u Bosni može doći svakog časa. Konačno, na konferenciji u Berlinu 1878. godine, velike sile uz saglasnost Turske dodjeljuju Bosnu na staranje Austro-Ugarskoj.

Kako je Jakeš izgledao s početka 19. stoljeća (1800. godine)? Iz privatnih rukopisa Mehe Šabića saznajemo da se tadašnji Jakeš nalazio na Kosama (s početka Pećnika). Ako je tadašnji Jakeš bio tamo, onda se slobodno može zaključiti da je i ondašnji, to jest drevni Jakeš, tamo začeo i ponikao. Postoje

---

[36] M. Filipović, *Memoari Živka Crnogorčevića*, Sarajevo, 1966, 22-23; A. Muradbegović, *Omer-paša Latas u Bosni 1850-1852*, Zagreb 1944, 55-67; G. Šljivo, n.d. 64-92.

mnogobrojni razlozi za rane Jakešane da izaberu to mjesto kao svoje prebivalište. Nabrojićemo neke: blago uzdignuto zemljište sa izvanrednim pogledom na Posavinu, plodna i pitoma zemlja za obradu, blizina šuma, livada i njiva, brojna divljač i obilje vode, relativna blizina glavnih puteva kroz Bosnu, udaljenost za potencijalno bježanje od neprijateljskih vojski u obližnje guste šume Vučjak-planine, udaljenost od rijeke Bosne zbog potencijalnih poplava, itd. Već smo čuli od Aga-dede da su on i njegove džematlije sagradile novu, tvrđu i veću džamiju oko 1615-18.godine. U nedostatku preciznijh podataka može se realno pretpostaviti da su nove džamije građene na mjestu starih. Po svjedočanstvu Mehe Šabića (a što je on saznao od svojih roditelja), stanovnici Jakeša su sagradili novu džamiju prvih godina 19. stoljeća (oko 1800-1805. godine) na Kosama. Temelji te džamije kao i bunara u njenom dvorištu se mogu vidjeti i danas u zapadnom dijelu sadašnjeg groblja na Kosama (koordinate 44.983469/18.27308). To je ujedno bilo i jezgro mjesta Jakeš koje se protezalo sve do početka sadašnjeg pećničkog groblja. U isto vrijeme, udolina u kojoj se nalazi centar sadašnjeg Jakeša kod nove džamije je bila obrasla u šumu. Glavni put koji prolazi kroz sadašnji Jakeš je išao istim pravcem i onda, s tom razlikom što je između kuća Abida i Taiba Zahirovića (ili njihovih sinova Beriza i Amira) skretao udesno uzbrdo i kroz dvorište Zulfe Husejnovića dalje išao prema kući Taiba Krajnovića. Odatle je kroz Taibovo dvorište išao prema centru tadašnjeg Jakeša, odakle je dalje produžio u pravcu Pećnika i Gnionice. Po austro-ugarskoj mapi iz 1890. godine, jakeški glavni put, koji polazi od regionalnog puta Doboj-Odžak, je polazio od početka parcele Tukovi dolazeći iz pravca Odžaka.[37] Taj je put dalje, prema istoj mapi, prolazio pored Bara i negdje kod zgrada bolnice išao istim putem kroz selo. Iz ove mape da se takođe zaključiti da su se jakeška džamija, pa prema tome i centar mjesta već 1890. godine nalazili na sadašnjem mjestu. Čitav prostor preko sadašnjeg magistralnog puta prema Bosni gdje većina Jakešana ima svoje njive se zvao Prudovi (otud i sadašnja imena Prud i Prudić za nekoliko manjih njiva).

[37]Po kazivanju Hamida *Zahirovića*, postojao je ranije poljski put koji se graničio sa Tukovima u ranije doba. On je polazio otprilike gdje se nalazio stari “Čelikov bunar”(austro-ugarska mapa takođe pokazuje bunar u tom dijelu).

Austro-Ugarska mapa iz 1890. godine

Po svjedočenju Mehe Šabića, nekako u to vrijeme (vjerovatno prvom polovinom i sredinom 19. stoljeća), u Jakešu je živjela jedna begovska porodica koja je imala konak na svom posjedu zvanom "Bašča" (pravo ime te begovske familije nije poznato; nazovimo ih "Begovići" u ovome tekstu). Taj posjed je bio veličine 10 dunuma i nalazio se na mjestu sadašnjih kuća Ese i Sabira Bahića. Uz pomenutu parcelu, ova begovska porodica je bila i vlasnik susjednog zemljišta veličine 100 dunuma zvanog "Tukovi" (koordinate 44.977724/18.289002).

Dalje, oni su takođe bili vlasnici i niza drugih parcela koje su bile locirane na brdovitom dijelu Jakeša prema Vučjak-planini. I pored tolikog imanja, izgleda, da Begovićima nije bilo dovoljno pa su raznoraznim intrigama oduzimali zemljište od ostalih jakeških porodica. Begovići su otkupili jedan komad zemlje blizu tadašnje jakeške džamije na Kosama, a drugi dio prisilnom zamjenom od druge porodice gdje su im na nepošten način i silom oduzeli njihovo i dali im uzurpiranu državnu zemlju. Treći dio zemljišta su prisvojili jednostavnim otimanjem od najugroženijih slojeva stanovništva Jakeša, familija bez očeva i sa maloljetnom i sirotom djecom. Po Mehi Šabiću, tako je pomenuti beg oduzeo parcelu od 5.5 dunuma zvanu Kose od njegova oca Alage O. Šabića koji je bio siroče od treće godine. Razlozi za takvo kabadahijsko ponašanje su bili sila kao i nepostojanje ikakve dokumentacije o vlasništvu nekretnina. Tek dolaskom Austro-Ugarske u Bosnu 1878. godine, uspostavljen je sistem vlasništva nad zemljom i ostalim nekretninama, koji je uklonio mogućnost bespravog otuđenja.

Kako su se Begovići širili, naredili su tadašnjim Jakešanima da ruše džamiju na Kosama. Zauzvrat su mještanima sagradili "neki objekat" od drvene građe na mjestu ovodanašnje, gdje bi Jakešani mogli obavljati svoje vjerske dužnosti. Tada je počelo i preseljavanje Jakešana sa Kosa na prostor današnjeg centra Jakeša. To bi se dakle moglo desiti negdje 1875-1890. godine.

Begovska porodica je stanovala u Jakešu sve do 1905. godine kada prodajom ili nasljeđem njihovo imanje u potpunosti prelazi u vlasništvo Mustajbega Gradaščevića iz Gradačca. U isto vrijeme je u Jakešu živjela i porodica

austrijskog državljanina Franje Kapčića. Ta porodica je također bila veliki zemljoposjednik u našem kraju. Kasnije je njihovo zemljište proglašeno “Begove Bare” ili kako se to danas zovu “Bare” (koordinate 44.982824/18.283154). Porodica Kapčić prodaje svoje imanje Mustajbegu Gradaščeviću koji je moguće bio jedan od najvećih zemljo-posjednika u sjevernoj Bosni u to vrijeme.

Ruševine Mustajbegovog dućana “Lager”

Beg Gradaščević gradi sebi konak 1909. godine u Jakešu (zgrada jakeške druge škole na “Parku” koja je služila toj svrsi od 1964-71; koordinate 44.98161/18.278825). Godinu dana poslije (1910. godine), Mustajbeg gradi i dućan “Lager” u centru Jakeša (stari magacin pored kuće Dževada Mujakovića), koji je još uvijek najstarija građevina u Jakešu, mada sada u ruševnom stanju (koordinate 44.980543/18.275322).

Kako je Jakeš izgledao s početka I svjetskog rata (1914)? Ne postoje slike ni mnogo pisane riječi o tome periodu Jakeša, mada se mnoge stvari mogu sa preciznošću pretpostaviti. Jakeš je vjerovatno dijelio sudbinu ostalih mjesta nastanjenih muslimanskim stanovništvom u to doba. Prilike i situacija iz tog vremena bi mogle biti ovakve:

- poslije stoljeća života u okviru Otomanske Imperije, čitava Bosna se našla 1878. u novom carstvu zvanom Austro-Ugarska. To možda i ne bi bilo toliko strašno, da ta nova država nije bila hrišćanska. Odjednom se bosanski musliman našao zbunjen pred novom stvarnošću koja je bila: kako se povinovati novom vladaru koji je po prvi put hrišćanin a ne dobro-poznati sultan musliman; kako će nove vlasti gledati na nas i našu vjeru i običaje; hoćemo li mi i naši sinovi morati služiti u njihovoj hrišćanskoj vojsci i ne daj bože, ratovati protiv drugih muslimanskih država; hoće li nam oduzeti našu imovinu i stečeno? Mnogo pitanja i mnogo neizvjesnosti. Zasigurno da su tadašnji Jakešani imali slične zebnje i brige;

- vjerovatno je da su jakeški momci išli u austrijsku vojsku i služili u dalekim austrijskim ili mađarskim kasarnama (iz ove prakse i stara izreka bosanskih matera “*da bogda ti meni sine do Beča doš'o*”);

- po pripajanju BiH, Austro-Ugarska je počela intenzivno da ulaže u infrastrukturu svoje nove provincije. Tadašnji Jakešani su po prvi put vidjeli voz koji je ušao u Bosnu u Bosanskom Brodu, pa preko Dervente i Doboja išao dalje u srce Bosne. Mnogi tadašnji Jakešani su vjerovatno dobili prve državne poslove kao putari na održavanju regionalnih puteva od značaja. Neki od njih su moguće radili i na izgradnji prvog mosta preko Bosne koji je bio napravljen od drveta 1893. godine;[38]

- međutim, većina tadašnjih ljudi je još uvijek živjela od poljoprivrede. Oni koji nisu imali dovoljno svoje zemlje, a takvih je bilo popriličnno, su još uvijek radili kod lokalnih begova pod nadnicu. Roba se većinom kupovala u Modriči ili Odžaku gdje je bio značajan broj dućana i zanatskih radionica. Iz modričkog kraja se roba (naročito suha šljiva) izvozila preko Doboja, Šamca i Brčkog, a odatle dalje vozom i brodovima. Roba se prevozila tovarnim konjima ili kolima. Važan vid razmjene robe između sela i grada, pa i područja su bili godišnji vašari. U Modriči je godišnji vašar osnovan 1896. godine i održavao se 13. juna sve do 1900. godine, a poslije toga 8. septembra; 1906. godine se vašar počeo održavati i 21. novembra. Sedmični pazarni dan je bio petak. Godišnji vašari nisu samo bili važni ekonomski događaji, nego i društveni. Za vašar se pripremalo dugo vremena i sa radošću očekivalo;

- Jakeš nije imao ni jedne jače građevine, a ni jedne državne zgrade. Narod je većinom živio u manjim kućama, napravljenim od ćerpića, drveta, pruća i gline. Par većih kuća tkz. čardaklija su bile vlasništvo begovskih familija. Postepeno, iz Slavonije počinju da stižu novi građevinski materijali crijep, pečena cigla, željezo i nove građevinske forme. Čitavo naselje nije moglo imati više od stotinjak kuća i oko 700-800 duša. Seoska jedina džamija je bila na Kosama (u okviru sadašnjeg groblja na Kosama), koja je bila zamijenjena novom džamijom u dolini na sadašnjem mjestu, negdje 1870-1890. godine. U ovoj drugoj džamiji je vjerovatno službovao dobro poznati efendija Mujak;
- u takvim uslovima je Jakeš dočekao atentat austrijskog prijestolo-nasljednika Ferdinanda u Sarajevu 28. juna 1914. godine. Vijest se brzo proširila po Bosni i uznemirila Jakešane kao i druge stanovnike nesretne Bosne. Ubrzo su počele i regrutacije za rat protiv Srbije i prvi Jakešani su mogli biti upućeni na front prema Drini. Mnogi Jakešani su vjerovatno učestvovali u neželjenom ratu i ratovali po dalekim frontovima za tuđe interese kao i mnogo puta ranije u istoriji. Vjerovatno je da se mnogi od njih nisu ni vratili iz ovog krvavog rata. Ljetina je 1914. godine bila dobra, međutim, vojne rekvizicije su ubrzo izazvale oskudicu žita. Već 3. avgusta je bio donesen zakon o snabdijevanju stanovništva neophodnim životnim namirnicama. Počele su se stvarati rezerve koje su obuhvatale pšenicu, ječam, raž, kukuruz, ovas, proso, heljdu, brašno i

[38]Na austro-ugarskoj mapi iz 1890. godine se vidi da je prvi most od drveta već bio sagradjen preko Bosne, mada bi to takođe mogao i značiti samo prelaz preko rijeke (skelom).

krompir. Poslije toga, 29. marta 1915. godine se donosi zakon o potrošnji po glavi stanovnika. Utvrđena je mjesečna količina potrošnje po glavi stanovnika, koja je iznosila 7,2 kg brašna ili 9 kg žita, što znači dnevnu potrošnju od 250 grama brašna ili 300 grama žita po glavi stanovnika. Situacija u toku rata se pogoršavala iz godine u godinu, tako da je mnoge siromašne familije dovela do ruba opstanka. U odsustvu muškog radno-sposobnog stanovništva, većinu tereta su snosili žene i djeca. Težak i mukotrpan rad, uz nedovoljnu i nekvalitetnu ishranu, je dovodio do velikog oboljenja i smrtnosti. Jakeš je gladovao i krvario četiri pune godine i krajem 1918. godine se ponovo našao u novoj državi. Ovog puta je to bila Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.

JAKEŠ (1919-1945)

Jakeš u periodu između dva svjetska rata (1919-1941)

Iz ovog perioda su mnogi od nas znali dosta osoba koje su tada rođene i živjele. Iz njihovih priča i sjećanja znamo kako je Jakeš izgledao i kako su njegovi žitelji živjeli u to doba. Ovo je što znamo: gledajući Jakeš sada, teško je zamisliti da je čitavo mjesto izgledalo totalno drugačije samo 70-tak godina ranije. Izgleda da su samo tri građevine iz tog nedalekog doba Jakeša opstale do današnjeg dana. To su zgrada ili sadašnje ruševine dućana Lager, sadašnja jakeška džamija i Karamatin konak. Kada se krene od raskrsnice na ulazu u Jakeš prema džamiji, skoro da ni jedna kuća nije postojala na desnoj strani puta sve do kuće Hamde Sofića. Samo su dvije kuće braće Age i Bege Zahirovića bile na mjestu sadašnje mesare Džemila i Indire Zahirović, kao i kuća Bege Tirića (oca Ćazima Tirića) do njihove. Sadašnje naselje Šereg je počinjalo od puta prema Doboru. Kuće Devedžića, Fetahovića i Bahića su bile na lijevoj strani puta do imanja Karamata koje je počinjalo od kuće Sulejmana Bajrića. Po austro-ugarskoj mapi iz 1890. godine se može vidjeti da je veći dio kuća na Doboru bio smješten na visini koja vodi pored sadašnje zgrade Mejtefa. Vjerovatno je da se Dobor tu i začeo i odatle razvio u drugim pravcima.

Jakeš, kao i ostala naselja sa lijeve strane Bosne je administrativno pripadao Odžaku neposredno nakon I svjetskog rata. Prema prvom popisu stanovništva u Kraljevini SHS od 31. januara 1921. godine, kotarska ispostava Odžak je brojala 18.189 stanovnika, bez podataka za pojedina sela. Po istom popisu saznajemo da su Tarevci brojali 1.455, Vranjak 1.331, Miloševac 1.262 i Garevac 1.162 stanovnika. Pošto je Jakeš po veličini sličan ovim selima, moglo bi se zaključiti sa dobrom sigurnošću da je i naše selo imalo oko 1.000 stanovnika s početka 1920. godine.

U toku preseljavanja stanovništva Jakeša sa Kosa u današnji centar naselja, seljani se dogovaraju da grade džamiju “većih dimenzija i od tvrdog materijala” pošto ranije sagrađeni objekat od drvene građe nije uopšte zadovoljavao njihove potrebe. U tu svrhu Jakešani počinju graditi novu

džamiju 1923. i završavaju je 1925. godine (koordinate 44.980551/18.27477). Može se slobodno pretpostaviti da je ista sagrađena iz vlastitih sredstava svih stanovnika, što u parama, što u materijalu, što u radnoj snazi. Još uvijek pamtim riječi Senahida Bikića, čiji otac Tahir je kao mladić nosio kamene blokove na leđima koji su se ugrađivali kao stepenici na munari. Poznato je da su komšije iz Botajice i Pećnika pomagale u gradnji ove džamije[39]. Po sjećanju Hamida Zahirovića, njegov otac Bećir se oženio u ljetu 1930. godine, godine kada je džamija formalno proklanjala. Pored džamije je postojao i mekteb, koji je moguće bio onaj "objekat od drvene građe" koji su Begovići sagradili poslije rušenja stare džamije na Kosama.

U Jakešu je počela da radi i prva škola 1922. godine u prostorijama tadašnjeg mekteba. Ta škola je imala 20-25 učenika iz Jakeša i Pećnika. Novu školu su mještani počeli graditi 1931. godine i završili je 1933. Ta škola je bila u upotrebi sve do 1964. Kasnije je ta zgrada postala omladinska sala (koordinate 44.980733/18.274416). U isto vrijeme je postojala i muslimanska vjerska škola (mejtef) u kojoj su se djeca podučavala vjeronauci. U srednje škole se išlo u Gradačac, Derventu, Tuzlu, Banjaluku i druga veća mjesta, a na fakultete u Beč, Zagreb ili Beograd. Jakeš je u to vrijeme imao samo jednu pismenu osobu, efendiju Muharema Mujakovića (ako se izuzmu veleposjednici Karamate i Vujanići).

Jakeš je prije II svjetskog rata imao tri dućana mješovite robe, dvije mesnice, brijačnicu, pekaru i kafanu. Imajući sve te poslovne kao i nekoliko javnih objekata, može se reći da je Jakeš imao izgled male varoši u to doba. Samo mjesto ipak nije imalo nekih većih firmi gdje bi se moglo naći zaposlenje. Oni koji su imali svoju vlastitu zemlju su nekako preživljavali od svoga rada. Međutim, veći broj mještana u periodu 1919-1941. godine je bio slabog materijalnog stanja, tako da su mnogi živjeli od milostinje imućnijih mještana. Samo nekoliko njih je bilo u mogućnosti da nađe privremeno zaposlenje kod zemljoposjednika Vujanića, Karamata, kao i manji broj kod Saliha Folde, bosansko-šamačkog bega, i Muharem-bega iz Modriče. Dnevnice tih nekoliko "srećnika" su pak bile tako velike da se za njih moglo kupiti jedva 4-5 kg kukuruznog brašna za dan rada.

Većina jakeških familija je posjedovala do 20 dunuma zemlje, a samo rijetki više od toga. Većinom se živjelo od onoga što je zemlja mogla dati, a to jako često nije bilo dovoljno, pa su se mnogi bavili i dodatnim poslovima (zanatstvom, građevinom, preprodajom, i sl.) ili su išli da rade za druge. Težak položaj seljaka uopšte je bio prouzrokovan činjenicom da nije bilo socijalnog ni zdravstvenog osiguranja. Vodovoda ni kanalizacije nije bilo u to doba, pa je

[39] Po svjedočenju Dževada Mujakovića koji je, moguće, dobio tu informaciju od svog oca Muharema (efendije Mujaka).

narod bio podložan čestim epidemijama, a po najviše tuberkulozi. Nije bilo doktora ni zdravstvenih ustanova. Sama Modriča nije dobila svog prvog doktora do 1925. godine, a i tada je doktor dolazio jedanput sedmično iz Gradačca ili Bos. Šamca. Za lijekove se moralo ići u druga mjesta takođe, jer Modriča nije imala ni svoje apoteke.

Braća Toša i Mirko Vujanić su otkupili zemljište i konak od Gradaščevića, tj. hanume Hasije Gradaščević i Ahmeta Halilovića (vjerovatno neposredno poslije završetka I svjetskog rata).[40] Oni su postali vlasnici sve zemlje od Jakešnice do kuće Hamde Sofića (strana puta prema Odžaku), kao i susjednih parcela Bare i Tukovi. To sve zemljište je bilo obradivo i nenaseljeno u to doba. Glavna djelatnost Vujanića je bila stočarstvo. Imali su farmu goveda i konja za koje su vjerovatno proizvodili stočnu hranu na istom zemljištu. Sjedište njihovog imanja je bilo na Barama (sadašnje mjesto jakeške škole). Bilo je ograđeno ogradom sa svake strane i imalo je rampu na samom ulazu (kod sadašnje kuće Sulejmana Bikića). Po kazivanju Hamida Zahirovića, niko nije mogao da uđe na to imanje s obzirom koliko je bilo čuvano. U samom središtu je bio tkz. "Begov Konak" (ime ostalo od bega Gradaščevića) gdje je bila rezidencija Vujanića. Okruženo raznoraznim vrstama drveća (visoki javorovi, mnogobrojne lipe, borovi, stabla krušaka, itd.) i cvijećem, narod je oduvijek zvao ovo imanje "Park".

Preko puta imanja braće Vujanića, je bilo imanje porodice Karamata iz Beograda, koje su oni vjerovatno otkupili od Gradaščevića, tj. dio njegove begovine. (Mada Ramiza Krajnović tvrdi da su oni otkupili tu zemlju od "nekog grofa". Bi li to mogao biti austrijski državljanin Franjo Kapčić, bivši vlasnik parcele Bare?) Po kazivanju mnogih starijih Jakešana, gospodin Karamata je bio guverner Narodne banke Jugoslavije između dva rata. Ovo je vjerovatno neistinito. Ono je više vjerovatno da su oni bili dio jedne od najbogatijih familija Karamata iz Zemuna. Karamate su došle iz južne Makedonije sredinom 18. stoljeća i nastanile se u tom dijelu Vojvodine (tadašnje Austrije). Njihova raskošna kuća u Zemunu je sada pod zaštitom države Srbije pošto je proglašena nacionalnim blagom. U njoj i dan-danas žive potomci Karamata familije. Narod je zvao gospodina "Karamata" a njegovu ženu "Karamatinca". Po kazivanju Senada Dubrića, njegov otac Mehmed je radio kao dječak kod njih (čuvao je njihove svinje). Gospodin Karamata se zvao Stojan a njegova žena Ana. Oni su imali i sina koji se moguće zvao Stojan. Dalje, Mehmed Dubrić je tvrdio da je gospodin Karamata bio vrlo tih čovjek, dok je njegova žena Ana u stvari vodila glavnu riječ u porodici. Karamate su sagradili najveću i najljepšu kuću ne samo u Jakešu nego i na čitavoj regiji (koordinate 44.979318/18.279887).

[40] Otac Ramize Krajnović (rođene Bajrić) Medžid je radio kod braće Vujanić na njihovoj farmi konja. Pošto je Medžid bio jako dobar u radu sa konjima, Ana Karamata mu nudi duplu platu i on prelazi da radi za nju.

Pored toga što je Karamata-vila (takođe zvana "Konak" u narodu) bila jako velika, njena "filmska" ljepota i arhitektura su bile čuvene nadaleko. Zimzeleno drveće i raznorazno cvijeće su nadopunjavali čitav izvanredni ambijent. Mala elektro-centrala locirana na nedaleko udaljenoj Jakešnici je osvjetljavala ovu neuobičajenu građevinu. Tačna godina gradnje ove vile se ne zna, ali je vjerovatno bila sagrađena negdje 1920-1930. godine. Karamate su često navraćale u ovaj svoj ljetnikovac. Tragovi njegove pređašnje ljepote se još uvijek mogu vidjeti na ovoj slici 90-tak godina kasnije.

Konak familije Karamata

Dok je cjelokupno imanje braće Vujanić bilo u ravnici, Karamatine parcele su se većinom prostirale u brdima oko Jakeša. Te parcele su obuhvatale svo zemljište od sadašnje kuće Sulejmana Bajrića do prvih kuća Zulfića, kao i čitave Kuduze do Dobora, Bećirovac, Rupe i Jabučik. Neki kažu da je čak i Gradina i brdo na kome se nalazi bili u vlasništvu ove porodice. Oni su proširivali svoje imanje većinom kupovinom susjednih parcela od siromašnih jakeških familija koje bi zapale u finansijske poteškoće. Stariji Jakešani još uvijek pamte groficu Anu Karamatu koja je često obilazila svoje imanje jašući na bijelom konju.

Kao što smo pomenuli, Vujanići i Karamate su bili najveći poslodavci u Jakešu između dva rata. Tko nije imao svoje imanje i svoj zanat, išao ja da radi u najam kod ove dvije familije. To su u većini slučajeva bili najsiromašniji slojevi jakeškog stanovništva. Pamti se da je Omer Hodžić-Boče bio poslovođa svih zemljoradnika, a Muhamed Sofić sve posluge kod Karamata. Dnevne zarade običnih radnika kod ovih zemljoposjednika su bile tolike da se za njih moglo kupiti 4-5 kg kukuruznog brašna. Nešto Jakešana je radilo takođe kod Saliha Folde i njegovog brata, šamačkih begova koji su bili vlasnici sve zemlje od Zeme do pećničkog groblja na strani Kosa. To su sve bili voćnjaci šljive koje su radnici obrađivali. Šljiva se brala i vozila u Bosanski Šamac od koje se pravila rakija. Par Jakešana je radilo i za Muharem-bega (Karabegovića?) iz Modriče koji je bio vlasnik sve šume u Stranama. Braća Vujanići, slično kao i Karamate su nestali s početka II svjetskog rata i više se nikada nisu pojavili u Jakešu, kao ni njihovi nasljednici. Sva njihova imanja su bila uzurpirana od strane novih vlasti. Takođe je zemlja oduzeta i od braće Folda i Muharem-bega.

Generalno govoreći, period trajanja Kraljevine SHS karakteriše stagnacija razvoja bilo kakve vrste. Vlasti su bile više zauzete progonjanjem komunista i ostalih vođa radničke klase, nego pokušajima razvoja privrede i zemlje uopšte. Nemogućnost nalaženja zajedničkog jezika između dvije vladajuće nacije, Srba i Hrvata, paralizuje efektivnost vlade da sprovede bilo kakvu mjeru u smislu jačanja države. U takvim uslovima, stara Jugoslavija i naše mjesto Jakeš su dočekali početak II svjetskog rata.

Jakeš u II svjetskom ratu (1941-1945)

Kada su njemačke, italijanske i druge neprijateljske snage napale Jugoslaviju 6. aprila 1941. godine, vojska stare Jugoslavije se našla u totalnom rasulu i bez nekog organizovanog otpora. Slike masovne predaje i povlačenja su dobro poznate. Vrbaškoj diviziji je bilo naređeno da zauzme položaje u rejonu Modriče. Njene jedinice su bile razmještene po okolnim visovima. Njemački avioni su nadlijetali, mitraljirali i bombardovali kolone vojnika koje su se kretale prema poljoprivrednom dobru "Petar Mrkonjić" (Dr. Mujbegović poslije rata), zatim put prema Doboju kao i most na rijeci Bosni. Vojnici Vrbaške divizije su se ubrzo povukli prema Doboju. Prve njemačke trupe su umarširale u Modriču 16. aprila na opšte iznenađenje i radoznalost građana.[41] Nedugo poslije, po osnivanju NDH (Nezavisne države Hrvatske), vlast su preuzele ustaške vlasti po odlasku Nijemaca. Na okolnim brdima Trebave i Vučjaka se osnivaju jedinice četnika koje su imale dogovor sa ustašama o uzajamnom nenapadanju i zajedničkoj borbi protiv komunista. Napredne revolucionarne snage u Modriči i okolini se organizuju, ali prvi ozbiljniji otpor neprijatelju nije počeo sve do 1943. godine. Jedna od prvih mjera nove ustaške države je bila regrutacija i mobilizacija koja je zahvatila i Jakeš. Nešto Jakešana je bilo prisiljeno da se pridruži korpusima domobrana, ali je većina njih ubrzo napustila ovu neorganizovanu i nemotivisanu vojsku. Kako su ratne godine odmicale, tako se i intenzitet ratnih dejstava povećavao na našoj regiji. Tome su najviše doprinosile povećane aktivnosti partizanskih jedinica koje su se bile ustalile na Majevici, Ozrenu, Trebavi pa i obližnjem Vučjaku. Jakeš nije bio daleko od tih burnih zbivanja, ali je činjenica da ga je u većoj mjeri zaobišlo razorno dejstvo najvećeg rata u ljudskoj istoriji. Masovna ubistva, pljačke imovine i razaranja srećom nisu pogodila naše mjesto. Ipak, Jakeš je morao osjećati posljedice rata ako i zbog ičega, onda zbog otežanih uslova kretanja.

[41] Po kazivanju Hamida Zahirovića, jedna jedinica Nijemaca je boravila u Jakešu negdje u prvoj polovini 1942. godine. To je bila motorizovana jedinica i njihovi kamioni su bili stacionirani na Palučku Zulfića preko potoka. Hamid je pratio svog starijeg rođaka Smaju Kuku kada je ovaj išao da "trguje" sa Nijemcima. Smajo je nabrao pun lonac divljih jagoda koje je zamijenio za pola kile bijelog hljeba. Istom prilikom je neki njemački kuhar ugledao Hamida koji je tada imao samo sedam godina. Posjetivši ga vjerovatno na njegovu familiju u Njemačkoj, kuhar je uzeo malog Hamida za ruku i uveo ga u kuharsku menzu gdje mu je dao džabe jedan čitav hljeb!

Posebne dozvole su trebale od lokalnih vlasti da bi se moglo putovati čak i u najbliža mjesta. To je naravno otežavalo i ponekad onemogućavalo obavljanje trgovine, tako važne djelatnosti za normalan život. Čak i oni koji su imali takve dozvole ("putovnice") su rizikovali svoje živote prolazeći kroz razna mjesta gdje su lokalne etničke milicije odlučivale o nečijem životu ili smrti.

Po sjećanju Mehe Šabića, tokom svih ratnih godina, Jakeš je bio otvoren svim dobronamjernim civilima ili vojnicima ma kojoj vojnoj formaciji pripadali. To je bilo sve tako dok se poštovao javni red i ponašanje, kome su se naravno i sami mještani povinavali. Takva situacija se može pripisati činjenici što se Jakeš s početkom rata samo-organizovao kao i većina ostalih manjih mjesta u slučaju napada izvana. Da bi se održao javni red i mir, osnovana je naoružana grupa koja se u narodu zvala "Jakeška legija". Ova jedinica je bila pod vođstvom komandanta Rasima Mujakovića, sina efendije Mujaka. U stvari, formiranje Jakeške legije je bilo pod uticajem inicijative tuzlanskog trgovca Muhameda Hadžiefendića koji je u novembru 1941. godine počeo, pod blagoslovom ustaških vlasti, formirati DOMDO (domobranske dobrovoljačke) čete i vodove u muslimanskim selima čiji je cilj bio zaštita istih sela od četničkih napada. Pošto su ove oružane grupe bile potčinjene komandama najbližih njemačkih i ustaško-domobranskih jedinica i izvršavale njihova naređenja, njihova uloga je trebala u stvari biti borba protiv jedinica NOV (narodno-oslobodilačke vojske) kao i popuna prostora gdje nije bilo ustaša i domobrana.[42] Moguće da je i Jakeška legija bila pod nečijim uticajem, ali je fakat da se njeni pripadnici nisu borili protiv partizana, niti su djelovali igdje drugo osim u svom mjestu. Legija nije bila kao redovna vojska; njeni pripadnici su živjeli kod svojih kuća i odatle odlazili da učestvuju u aktivnostima legije. U njenom sastavu su bili državljani NDH – muslimani – koji su odslužili vojni rok a podlijegali su vojnoj obavezi. Većina je prilazila ovim legijama da bi izbjegla služenje u domobranskim jedinicama. Isto kao i četnici, svaki pripadnik DOMDO je bio zadužen da pribavi vlastito oružje i opremu. Većim dijelom su se aktivnosti Jakeške legije svodile na stražarenje u bunkerima koji su bili locirani oko sela na Bajdalama, Čupincu i Rupama tj. strani prema selima Botajica i Pećnik. Nije poznato da li je Legija učestvovala i u kakvim oružanim sukobima, mada se sa sigurnošću može reći da Jakeš nije bio ozbiljno napadnut u toku ovog rata. Pored stražarenja oko sela, Jakeška legija je u isto vrijeme imala ulogu i lokalne milicije. Sama Legija je čak optuživana od nekih što je možda bila i previše "revnosna" u sprovođenju lokalnog reda u određenjim situacijama.[43] Kako su se partizani približili našem kraju i Jakešu, Legija se stavila u službu partizana.

---

[42]Hakija Muradbegović, *Hronika Tarevaca*, strana 113-114.

[43]Po kazivanju Semira Sejdića koje je on čuo od svog djeda Ibrahima, u Begovom konaku na Parku je bio "ustaški zatvor" u toku rata. Ibrahim (Brajče) bi čuo kako su zatvorenici ječali kada su ih ustaše tukli i mučili. Jesu li to bile ustaše ili pripadnici Jakeške legije? Vjerovatnije je da je to bio zatvor Legije.

Poslije dolaska na Trebavu, Draža Mihailović je 10. januara 1945. izdao naređenje da se napadnu Modriča i Garevac. Tom prilikom su u napadu na Garevac učestvovali i četnici Branka Kovačevića u rejonu modričke skele, nizvodno od grada 1,5 km. Na povratku su, prolazeći kroz Pećnik, poklali mnoge mještane, uključujući župnika i kneza.[44] Moguće da je organizovanost i revnost Jakeške legije odbila četnike od Jakeša i prema tome spasila njegove stanovnike.

Narod sa modričke regije pod vođstvom komunista se podigao na ustanak u ljeto 1941. godine. Nedugo poslije su jake ustaške i domobranske snage krenule iz pravca Doboja, Dervente i Modriče, pa su slabo naoružane snage ustanika bile prisiljene da se povlače u pravcu Trebave preko rijeke Bosne. U nadiranju neprijateljskih snaga su počinjena mnoga zlodjela nad nevinim narodom u vučjačkim selima, Dugom Polju, Pločniku, Glogovici i Podnovlju. Jedan dio stanovnika sela Botajice se sklonio kod svojih komšija muslimana u obližnjem Jakešu, koji su ih krili u svojim kućama dok ustaše i domobranske jedinice nisu otišle s tog terena.[45]

Dobronamjernost Jakešana se vidi i u primjeru omladinaca Mehe Šabića i Eseda Sofića koji su u avgustu 1941. i u martu 1943. godine blagovremeno obavijestili i prema tome spasili mještane srpskih sela Jošava i Gnionica o namjeri odžačkih ustaša da ih pokupe i odvedu u logor Jasenovac[46].

Važno je takođe spomenuti da je kuća Rasima Mujakovića (na mjestu sadašnje kuće Vernesa Mujakovića) bila jako važan punkt NOP-a (narodno-oslobodilački pokret) preko koje su išle veze između Modriče i Vučjaka. U njoj su našli utočište mnogi kuriri i simpatizeri pokreta koji su bili na zadatku.[47]

---

[44]Arhiv VII, fond NDH, k. 178. f.6. reg. br. 42/2.
[45]Todor Vujasinović, n.d. str. 72-73; Šabić Meho, izjava, str. Narodni univerzitet Modriča.
[46]Privatni spisi Mehe Šabića, str. 13.
[47]Hakija Muradbegović, *Hronika Tarevaca*, str. 124-125.

Sudeći po tome kada su se Jakešani počeli pridruživati partizanima, moguće je da su prve vijesti o oružanom otporu došle do Jakeša tek negdje 1943. godine. Po svjedočenju Mehe Šabića koji je dugo vremena bio predsjednik jakeške boračke organizacije, partizanima se iz Jakeša pridružilo 9 mještana u 1943, 13 u 1944, te 32 u 1945. godini. U oktobru 1943. godine je formiran Treći bataljon Trebavskog odreda u čiji sastav je ušla i Treća četa u kojoj su bili borci iz Odžaka i Jakeša. Ovaj bataljon je odmah stupio u dejstvo izvodeći nekoliko uspješnih akcija na lijevoj i desnoj strani rijeke Bosne. Tako su borci ovog bataljona u novembru 1943. godine izvršili akciju na Pećnik sa ciljem oduzimanja oružja od mještana. Tom prilikom su zarobljena dvojica ustaša, a takođe je nađeno nekoliko pušaka i nešto municije u lokalnoj crkvi.[48] Moguće je da je ovo bilo i prvo ratno iskustvo jakeških boraca na strani partizana.

Prvi bataljon 16. muslimanske brigade je boravio u februaru 1944. godine u rejonu Modriča-Skugrić. Tom prilikom je znatan broj boraca iz Modriče i Jakeša stupio u njene redove. Samo iz Jakeša je pristupilo 27 omladinaca i omladinki, što je bilo znatno s obzirom na ukupan broj stanovnika. Polovinom marta brigada je upućena u gornje Podrinje. Tokom iscrpljujućeg marša kroz mećavu i stalne borbe, iz njenih redova je izostalo 150 iznemoglih boraca. Čitavim putem brigadu je neprijatelj izviđao i radio vezom pratio. Bojeći se njenog uticaja na muslimanska sela gornjeg Podrinja, neprijatelj je doveo na te prostore 14. puk 7. SS divizije koja je najbolje poznavala način borbe na takvom terenu. Namjera je bila da se brigada opkoli i u potpunosti uništi. Došlo je do ogorčene borbe u selu Rešetnice kod Goražda. Brojni odnos u ljudstvu je bio 8:1 u korist neprijatelja, koji je takođe imao veliko preimućstvo u naoružanju. Brigada je probila obruč uz velike gubitke. Dvjesto boraca je bilo izbačeno iz stroja, među njima i mnogi iz modričkog kraja. Neprijatelj je objavio da je brigada bila uništena, ali se ona u stvari sredila i ponovo ojačala i nastavila dalje svoju borbu u području Birča protiv jedinica 13. SS divizije.[49]

Sljedeći stanovnici Jakeša su bili pripadnici narodno-oslobodilačke borbe (NOB-a):

od 1943. godine:

Bikić (Muje) Redžo, Bjelošević (Šukrije) Hakija, Šabić (Alage) Meho, Zelinčević (Salke) Selim-Zeleni, Zulfić (Islama) Šaban

od 1944. godine:

Aličić (Šeće) Ragib, Bahić (Bajre) Đulaga, Bahić (Juse) Sabro, Bajrić (Islama) Abdulkadir, Bajrić (Huse) Bećir, Hasanić (Idriza) Husein, Husejnović (Osmana) Ismet, Ibraković (Mehe) Fadil[50], Sejdić (Mahmuta) Fuad

---

[48] *Modriča sa okolinom u prošlosti*, str. 225.
[49] Ahmet Đonlagić, Ćamil Kazazović, n.d. str. 114-129.
[50] Moguće da je Fadil Ibraković greškom naveden da je iz Jakeša. Koliko se zna, familije Ibrakovića nisu iz Jakeša.

od 1945. godine:
Bahić (Mehe) Ibro, Bajrić (Mujke) Hazim, Bajrić (Mehe) Jusuf, Bjelošević (Šukrije) Fehim, Kumbarić (Hamida) Atif, Mujaković (Muharema) Enver, Mujaković (Muharema) Ferid, Mujaković (Mustafe) Selim, Omičević (Zaima) Husnija, Omičević (Redže) Zaim, Ribić (Ševke) Mahmut-Štrika, Serdar (Mehmeda) Omer, Sofić (Agana) Esed, Šabić (Alage) Mujo, Tirić (Alije) Jusuf, Zahirović (Tahira) Ibro

Ovdje navedeni pripadnici NOB su bili borci 16. muslimanske brigade. Sasvim je moguće da su neki Jakešani pripadali drugim partizanskim jedinicama. Tako na primjer, zna se da su i Dedo Bikić, Mehmed Dubrić i Abid Zahirović takođe bili pripadnici NOB. Oni su bili u drugim brigadama.

Nekoliko Jakešana su bili i pripadnici drugih vojnih formacija (domobrani, ustaše, njemačke SS trupe), mada je to bilo sporadično.

Sljedeći Jakešani su poginuli u toku II svjetskog rata:
- Aličić (Šeće) Ragib (poginuo 1944. godine kod Rogatice)
- Sejdić (Mahmuta) Fuad (poginuo 1944. godine kod Foče kao borac 16. muslimanske brigade)
- Bajrić (Islama) Abdulkadir (poginuo 1944. godine kod Foče kao borac 16. muslimanske brigade)
- Husein Hasanić (poginuo 1944. godine kod Foče kao borac 16. muslimanske brigade)
- Emin Fetahović (otac Halila Fetahovića) je poginuo kao civil 1945. godine od strane
- Emina Fetahovića sin je poginuo negdje kod Strana. Sahranjen je u Čupincu (bliže potoku) gdje mu se mezar i sada nalazi.
- Sabrija Bahić, brat Hasana Ođe je poginuo negdje kod Ustikoline kao borac 16. muslimanske brigade.
- Drugi brat Hasana Ođe (ime nepoznato) je poginuo kao civil u Dugom Polju gdje su ga dugopoljski četnici zarobili i mučki ubili.
- Ferid Mujaković ubijen u unutrašnjem razračunavanju od strane Jakeške legije
- Husein Kumbarić ubijen u unutrašnjem razračunavanju od strane Jakeške legije
- Ferid Muminović ubijen u unutrašnjem razračunavanju od strane Jakeške legije
- Nepoznati dječak poginuo od strane pripadnika domobranskog bataljona “Bojna branitelja Višegrada” u proljeće 1942. godine.[51]

Jakešani su u dva navrata bili prisiljeni da bježe iz Jakeša.[52] Prvi put su pobjegli u Botajicu i Dugo Polje kada su odžačke ustaše napale na Jakeš od strane Odžaka. Drugi put je narod pobjegao u Topolik pored rijeke Bosne, blizu starog drvenog mosta početkom 1945. I tom prilikom su ozloglašene ustaše

[51]*Modriča sa okolinom u prošlosti*, str. 184, “*Pripadnici ovog bataljona su se siledžijski ponašali gdjegod su se našli, ne poštujući komandu, ni kakve-takve vojne propise. Pucali su po ulicama ubijajući pse i kokoši, pljačkali i švercovali. Prolazeći kroz Jakeš su na isti način ubili jednog dječaka.*”

[52]Po kazivanju Hamida i Vasve Zahirović.

komandanta Rajkovače iz odžačkih sela nasrnule na Jakeš. U oba navrata su ustaše uspjele da dođu jedino do početka sela negdje na području Bara (preko potoka Gnionica). Već u to doba su partizanske snage operisale u ovim krajevima i ti napadi ustaša su bili usmjereni na likvidaciju partizana. Međutim, postoji i informacija da su četnici Branka Kovačevića sa Vučjaka izvršili nekoliko napada u februaru 1943. godine na Pećnik i Jakeš i nekoliko drugih hrvatskih sela u vučjačkoj Posavini.[53]

Neki Jakešani su bili u zarobljeništvu u toku rata. Jedan od njih je bio i Husein Zulfić (otac Nusreta Zulfića) koji je otišao u zarobljeništvo u Njemačku 1943. godine gdje je ostao dvije pune godine. Vratio se živ i zdrav u proljeće 1945 godine.

Početkom rata u naše područje su stigle izbjeglice iz istočne Bosne sa područja Foče i Goražda. To je bio muslimanski živalj koji je bježao od napada četnika u tom dijelu Bosne. Oko dvadesetak familija tih izbjeglica ili “muhadžira” kako ih je narod zvao, se doselilo u Jakeš. Širokog srca, Jakešani su im ustupili dio svojih kuća ili mutvake, štogod je bilo na raspolaganju. Te muhadžirske porodice su ostale sve do kraja rata u Jakešu gdje su se izdržavali od zemlje im darovane kao i od nadničenja kod drugih. Oni su također bili vični pravljenju pletenih opanaka od goveđe kože zvanih “putravci”, koji su bili dobrog kvaliteta i postali jako popularni kod Jakešana. Takođe su proizvodili i raznorazne odjevne proizvode od vune. Živjeći nekoliko godina među Jakešanima, neki muhadžiri su postali i jakeški zetovi. Tako su se npr. dvije kćeri Bege Zahirovića, Asija i Mina udale za muhadžire koji su živjeli na imanju Bege u toku svoga izbjeglištva. Veze između onih Jakešana koji su ugostili i dijelili dobro i zlo sa muhadžirima u toku rata su se nastavile i poslije rata. Neke muhadžirske familije su nastavile da se posjećuju sa svojim dobročiniteljima dugo godina poslije, a i jakeške familije su posjećivale njih u njihovom starom kraju u Goraždu i Foči.

---

[53] *Modriča sa okolinom u prošlosti,* str. 211.

JAKEŠ (1946-1991)

Jakeš u prvim godinama nove Jugoslavije i poslijeratni razvoj infrastrukture

Prve poslijeratne godine su bile obilježene generalnom neimaštinom poslije rata koji je opustošio i razorio cijelu Jugoslaviju. Nove vlasti su užurbano radile na uspostavljanju novih organa vlasti koji bi omogućili kakvo-takvo normalno funkcionisanje društva. I ono malo fabrika što je postojalo prije rata je bilo razrušeno ili nije funkcionisalo zbog raznoraznih razloga. Bilo je izuzetno teško da se počne proizvodnja bilo čega. Činjenica da su Tito i njegova vlada gradili socijalističko društvo je nešto distancirala Jugoslaviju od pomoći razvijenijih kapitalističkih zemalja Evrope i Amerike. Ekonomska situacija se još više pogoršala raskidanjem veza sa Informbirom (Sovjetskim Savezom i njegovim istočnoevropskim satelitima) 1948. godine. Može se reći da je Nova Jugoslavija bila oslonjena većinom na svoje snage prvih desetak poslijeratnih godina.

Mada svako mjesto ima svojih osobenosti, u suštini, i Jakeš je dijelio sudbinu čitave zemlje koja je u stvari bila borba za svakodnevni život i opstanak. Većina Jakešana je i dalje živjela od zemlje koja je davala tek toliko da se prehrane porodice. Ono par poslova što je postojalo kod zemljoposjednika Karamata i Vujanića je nestalo s početka rata. Jakeški domaćini kojima je zemlja bila svetinja i jedini uslov opstanka su iznenada bili suočeni i sa novom prijetnjom, prijetnjom gubljenja zemlje. Nove vlasti su gurale silom ideju udruživanja zemlje i sredstava u cilju zajedničke društvene proizvodnje. Dok je takva ideja išla na ruku siromašnim slojevima, oni jakeški seljaci koji su malo bolje stajali, svom su se silom suprostavili toj inicijativi. Srećom, većina njih je sačuvala svoja imanja kroz kombinaciju otpora kao i shvatanju vlasti da bi takva ideja mogla dovesti potencijalno do totalne gladi.

Dok se nova vlast uspostavljala, u jednoj mjeri je bezvlašće još uvijek postojalo. Primjer toga je da je zemljište prijeratnih velikih zemljoposjednika bilo napušteno i prema tome nedovoljno čuvano. Šume “Strane” koje su

pripadale modričkom begu su bile sasječene u prvim godinama poslije rata. Dalje, pripadnici drugih vojnih formacija koje su se borile protiv partizana su se u manjem broju još uvijek krili u neposrednoj blizini Jakeša. U ljeto 1948. godine ostaci ustaške bande koja se krila od vlasti u poljima Suhopolja i oko Pećnika su napali dućan u Jakešu. Po kazivanju Hamida Zahirovića, ustaše su udarale sjekirama po gvozdenim roletnama dućana s namjerom da ga opljačkaju. Dućan je bio smješten u zgradi koju je narod zvao “Lager”. U toku toga napada od strane ustaša je nesretno poginuo Meho Zulfić (otac Zele Zulfića), sin Huseina Zulfića na kapiji svoga dvorišta.

Po podacima Mehe Šabića, Jakeš je brojao 120 kuća sa 700 stanovnika po završetku rata u maju 1945. godine. (Treba pomenuti da je ovako mali broj stanovnika vjerovatno bio zbog kombinacije gladi i epidemije tifusa koji su usmrtili dosta Jakešana u toku rata.) Nedugo poslije rata, Jakeš i njegovi mještani su vidjeli mnoge promjene, političke, ekonomske i socijalne. Novi društveni sistem (socijalizam) je bio glavni uzrok tih promjena. Dok su stariji mještani vjerovatno bili uzdržani i posmatrali sve to s nevjericom i sa strane, ushićenje i polet mladih su bili očekivani. Nešto novo se dešavalo unaokolo i nova energija se jednostavno osjećala svuda. Jakeška omladina se odazvala u velikom broju na poziv izgradnje zemlje. Na gradilištima pruge Šamac-Sarajevo, pruge Brčko-Banovići, auto-puta Zagreb-Beograd, željezare Zenica i azotare Vitković kod Goražda je dobrovoljno učestvovalo po 15 mladih iz Jakeša u 8 brigada po dva mjeseca.

Posjedi najvećih zemljoposjednika u Jakešu, Vujanića i Karamata, su oduzeti od strane novih vlasti. Sva zemlja i zgrade braće Vujanića su dodijeljenje Seljačkoj radnoj zadruzi (SZR) koja je formirana aprila 1946. godine. U njoj je našlo zaposlenje oko 30-ak Jakešana.

U proljeće 1946. godine na imanju Karamata u njihovoj vili se otvara Dom za ratnu siročad iz cijele BiH. U ovom domu su našla utočište djeca svih narodnosti i bez obzira na kojoj strani su im roditelji ratovali i ginuli.

U maju 1947. godine se u Jakešu u jednoj zgradi na imanju Karamata takođe otvara Dom za stare i iznemogle osobe koje nisu imale sredstava za samoizdržavanje. Tu su dolazila lica iz cijele republike. Ova socijalna institucija je bila zametak buduće Socijalno medicinske ustanove (SMU).

Dok je veći dio Jugoslavije još uvijek bio u mraku u drugoj polovini četrdesetih godina odmah poslije rata, u Jakešu su mnoga domaćinstva još 1949. godine koristila električnu energiju za osvjetljavanje. Struju je proizvodila SRZ uz “pomoć Aran motora i elektro-motora”. U 1953. godini mještani ulažu znatna novčana sredstva i dovode struju za sva domaćinstva iz mlina “Dusa”. Na

kraju, 1958. godine se dovodi struja jačeg napona proizvedena u "ElektroTuzli".

Početkom 1949. godine u Jakešu se otvara bioskop "sa normalnom širokom aparaturom" kojim je rukovodio bivši jakeški hodža Šaldo pod pokroviteljstvom Narodnog fronta socijalističkog saveza radnog naroda Jakeša (NF SSRN). Značaj tog poduhvata je time veći kada se zna da sreska sjedišta Odžak i Modriča nisu uživala taj najveći luksuz toga doba. U isto vrijeme su postavljeni zvučnici po selu i puštena u rad "Razglasna stanica" kojom su sve svi mještani obavještavali o važnijim događajima i vijestima.

Prvi televizor u Jakešu je postavljen 1956. godine, vjerovatno pod nadzorom i pokroviteljstvom NF SSRN-a.

U 1957. godini se otvara preduzeće "Kožne galanterije" u Jakešu u jednoj od zgrada Karamata (tačno preko puta sadašnje slastičarne "Palma"). U njemu su našli zaposlenje mnogi Jakešani i drugi, ali je nakon samo tri godine ono premješteno u Modriču. Od tog preduzeća je kasnije nastao "Vjekoslav Bakulić", jedna od najvećih modričkih firmi sa preko 1.000 zaposlenih pred početak zadnjeg rata.

U naselju Dobor se 1968. godine otvara mjesna čitaonica u kojoj su se održavale brojne društvene aktivnosti (koordinate 44.974491/18.272399).

Jakeška nova škola (sagrađena 1971)

Objekat stare škole koji je građen 1931-1933. godine je već bio dotrajao i pokazao se nefunkcionalnim sredinom šezdesetih godina. Male prostorije i malo školsko dvorište a povećani broj djece su nametali potrebu izgradnje novog i većeg objekta. (Dok se čekala izgradnja nove škole, đaci su bili premješteni u zgradu Begova konaka u periodu 1964-71. godine.) U mjesecu februaru 1970. godine, mještani se dogovaraju i odlučuju da grade veću osmogodišnju školu i nailaze na razumijevanje opštinskih i republičkih organa vlasti. Kopanje temelja nove škole je počelo 13. maja 1970. godine. Izgradnja škole je završena godinu dana

kasnije i data u upotrebu 11. oktobra 1971. god. (koordinate 44.981344/18.278364). Svečanom otvaranju škole su prisustvovali mnogi ponosni mještani i njihovi gosti iz cijele BiH.

Ali to nije bilo sve. Neumorni Jakešani se također dogovaraju o asfaltiranju glavnog puta kroz mjesto. Stari put je, koliko se pamti, bio širine 3-4 metra, makadam dobrog stanja, koji su sami mještani oduvijek održavali. Novi asfaltni put se gradi od 16. jula do 5. avgusta 1971. godine. Još uvijek pamtim svoju radost kada sam prvi puta provozao bicikl na čudnovato ravnom putu gdje se više nije moralo gledati na rupe i ispupčenja. Činilo mi se da ću svakog trena poletiti!

Prije nego je vodovod stigao u Jakeš, većina mještana se snabdijevala sa privatnih bunareva i prirodnih izvora zvanih "vodica". Jakeš nije imao javnih česmi. Prvi bunar u Jakešu je sagradio Mustajbeg Gradaščević, vjerovatno 1909. godine kada i svoj čuveni Konak. Međutim, Mustajbegov bunar je služio isključivo potrebama njegovog imanja. Jedan od najstarijih javnih bunareva je bio kod stare škole za potrebe učenika i prosvjetnih radnika, a kojeg su i mještani oduvijek koristili. Također, jedan bunar je postojao i u Šeregu a koji je bio vlasništvo Age Zahirovića, koji je dozvolio komšijama da ga koriste. Slično je postojao i bunar na Doboru kod čitaonice koji su Doborani koristili, kao i jedan u vlasništvu Salke Bajrića (Raifovog oca). To su bili sve javni bunarevi u starija vremena, mada je nešto kasnije naravno bilo i privatnih bunareva i izvora za potrebe pojedinačnih domaćinstava.[54] Zanimljivo je spomenuti da bunarevi nisu bili i jedini izvori pijaće vode. Na nekoliko mjesta su postojale i tkz. vodice, izvori vode koji su održavani od onih familija koji su ih redovno koristili. Tako je familija moga oca Hamida koristila dugi niz godina vodu sa vodice u Kosovcu. Također je jedna vodica bila kod Golinke koju su održavali i koristili stanovnici naselja Grbavica II, kao i jedan izvor nedaleko od Dobor-kule. Međutim, najpoznatija vodica u narodu je bila Osman-hodžina vodica kod kuća Filipovića i Maglica. To je bio izdašan izvor pitke i hladne vode koja je izvirala

[54] Jedan bunar gradi i SRZ za svoje potrebe odmah po osnivanju 1946. godine. Taj bunar se koristio isključivo za marvu koju je Zadruga držala. Od ostalih bunareva u Jakešu, pamte se još bunar Omera Hodžića-Bočeta i bunar Muharema Zahirovića-Fone.

ispod krečnjaka kamena. Taj izvor je još uvijek u upotrebi, s tim što je njen izvor sada ograđen i sazidan u obliku česme. Po Dževadu Mujakoviću, narod je čak koristio i vodu iz Jakešnice i ostalih manjih potoka za piće u prošlosti. Problem svih tih izvora vode je bio što je njihov kapacitet bio nedovoljan, a i stanovništvo je bilo izloženo riziku kontaminacije. Stoga se mještani dogovaraju o gradnji vodovoda. Početak izgradnje vodovoda Modriča-Jakeš je bio 1. 12. 1971. godine. Njegova dužina je bila 5 km, a voda se dovodila iz opštinskog rezervoara na Majni. Zbog poteškoća tehničke i političke prirode, izgradnja se odužila nekoliko godina i vodovod je konačno stavljen u funkciju jula 1974. godine.

Novi omladinski dom u Jakešu

Sredinom 1974. godine se u Jakešu otvara bolnica sa internim i drugim odjeljenjima sa stalno prisutnim medicinskim stručnjacima iz raznih oblasti. Ta bolnica je bila najopremljenija u svojoj oblasti u cijeloj BiH. U njoj je stalno bilo zaposleno nekoliko stotina radnika raznih profila. Ista je radila sve do 7. jula 1992. god. (koordinate 44.980092/18.278418).

Kada se stara škola zatvorila, ta zgrada je bila dodijeljenja omladinskoj organizaciji Jakeša. U njoj se okupljala jakeška omladina preko 20 godina, ali su mještani zaključili da je veći i bolji objekat bilo potrebno izgraditi. Izgradnja istog je počela prvih dana 1981. godine, da bi se konačno novi dom pokrio pred sam početak rata 1992. godine (koordinate 44.980031/18.280188).

Jakeš je već 1950. godine bio vezan telefonskom linijom sa Modričom i ostatkom svijeta. Par telefonskih linija su bile vlasništvo društvenih organizacija u mjestu. Tek 1987. godine su uvedene privatne telefonske linije kada je nekoliko stotina domaćinstava dobilo vezu sa svijetom. Ulaganja za telefon su bila isključivo privatne prirode. Pored znatnih novčanih sredstava (3.200 njemačkih maraka po telefonu), novi vlasnici telefona su morali da kopaju sami od sebe i kanal za telefonski kabal (prvo 30 m po familiji, a kasnije još 10 m na relaciji Kahvica – most na Bosni).

Gledajući iz ove perspektive, nameće se misao o volji i želji mještana Jakeša da naprave svoje mjesto dostojno normalnog življenja. Po zabilješci Mehe Šabića koji je bio predsjednik Mjesne zajednice Jakeš u periodu najveće izgradnje u sedamdesetim godinama, za većinu tih javnih objekata su sami mještani uložili 80% vlastitih sredstava plus radne obaveze. Tada su mještani zavodili i po tri mjesna samodoprinosa u jednoj godini da bi izfinansirali te radove. Kod nekih domaćinstava ti samodoprinosi bi "jeli" i pola ličnog dohotka ili penzije. I sve je to bilo rađeno dobrovoljno sa saglasnošću od 95% mještana. Teško se ne diviti volji, htjenju, želji, mukotrpnom radu i dalekovidnosti naših roditelja da obezbijede bolji život za sebe, svoju djecu i buduće generacije.

Između ostalih objekata infrastrukture u Jakešu treba spomenuti: mostove, regulaciju rječice Gnionica, izgradnja raskrsnice Kahvica i uvođenje redovne autobuske linije.
Mostovi:
1. put prema Doboru što se odvaja u Šeregu od glavnog puta je bio povezan mostom preko rječice Jakešnice. Taj most je u prošlosti bio napravljen od balvana. Tek polaganjem asfalta 1972. godine taj most se ruši i na tom istom mjestu gradi veći i širi most od betona;
2. nepoznato mnogim stanovnicima Jakeša, najstariji most u Jakešu još uvijek u upotrebi je most kod kuća Mašića u Šeregu (koordinate 44.978612/18.281057). Taj most povezuje naselje Kuduze sa glavnim putem. Most je napravljen od kamena i na njegovom luku se još uvijek može pročitati godina pravljenja, 07. 1943. Nameće se pitanje ko je mogao da izgradi taj most u ta uzburkana vremena? Neki tvrde da je taj most podignula porodica Karamata za svoje potrebe (iz ekonomskih razloga kao i to da bi Ana Karamata mogla prelaziti lakše Jakešnicu na svom konju). To je jako vjerovatno jer su oni jedini bili finansijski sposobni da to grade, a i most je bio na njihovom zemljištu. Ako su oni nestali iz Jakeša s početka rata 1941. godine, je li moguće da su se vraćali u toku rata i još uvijek koristili svoje imanje? Moje je mišljenje da su oni još uvijek navraćali u Jakeš i u nekoj mjeri bili vlasnici svog imanja ili su imali upravitelja koji je održavao čitavo imanje u njihovo ime. Most je još uvijek u dobrom stanju. Na most se nadovezuje visoki kameni zid čija funkcija je vjerovatno bila da štiti put od obrušavanja;
3. sto metara uzvodno od tog kamenog mosta je bio još jedan drveni most koji je povezivao dvije obale Karamatinog imanja i služio njihovim potrebama;
4. još malo uzvodnije je postojao visoki metalni i uski most koje je podignula SMU za svoje potrebe;
5. Jakeš i Dobor su bili povezani sa dva putića koji su korišteni prilično, međutim njima nisu mogla putovati nikakva kola. Jedan putić je vodio preko Grahinca i spuštao se kod džamije. Drugi je vodio preko gornjeg dijela Kuduza i spuštao se kroz Zulfića šumu kod Hamidovog kioska. Taj putić je bio vezan sa glavnim putem jednim deblom koji služi kao most. Na zahtjev nekoliko

mještana Dobora (na prvom mjestu tadašnjeg mutevelije Hankuše), mjesna zajednica otkupljuje nešto zemlje od Ibrahima Zulfića i proširuje putić i pravi redovan put negdje 1970-71. godine. U isto vrijeme, mjesna zajednica finansira i gradnju novog betonskog mosta koga grade Jusuf i Sejad Omičević. Istovremeno Senahid Bikić i Muradif Sejdić grade betonsku podzidu ispred kuće Begana Zahirovića koja je štitila glavni put od nadirućeg potoka koji je udarao tačno u put u tom dijelu;
6. bilo je još nekoliko mostova koji su povezivali dvije obale Jakešnice, ali su oni korišteni od strane pojedinih ili nekoliko familija;

Negdje 1958-1962. godine odžačka Vodoprivreda reguliše tok rječice Gnionica koja je oduvijek tekla kroz Suhopolje, prolazila ispod odžačkog puta negdje na polovini, i dalje kroz Modrički Lug tekla i ulijevala se u Bosnu. U vrijeme velikih kiša, Gnionica bi plavila polja, što bi se dešavalo svakih par godina. Da bi se to izbjeglo, tadašnje vlasti su odlučile da joj promijene tok. U Donjem Pećniku skreću njen tok i usmjeravaju ga prema rječici Jakešnici obilazeći Jakeš sa njegove sjeverne strane. Od zemlje koja je izvađena za novo korito se pravi nasip koji je u narodu skraćen u naziv “Sip”. Da bi se usporio njen tok, na ćošku parcele Bare prema Pećniku se pravi mali rezervoar u narodu poznat kao “bazen”, a tristo metara niže na ćošku Bara prema Šeregu prave se četiri rezervoara (bazena) u seriji. Na mjestu gdje se Gnionica susreće sa Jakešnicom pravi se most jer je novi tok presjecao sada glavni put u Jakešu. Sto metara niže od toga mjesta na raskresnici se pravi još jedan rezervoar.

Raskrsnica kod Tufčetove kafane je bila jako prometna i njome je krajem sedamdesetih godina prolazilo hiljade kamiona i automobila dnevno. Sama raskrsnica postaje usko grlo daljem razvoju saobraćaja i tadašnje vlasti odlučuju da totalno mijenjaju izgled čitavog saobraćajnog čvora na Kahvici. Korito Jakešnice se tom prilikom mijenja i prenosi na sjevernu stranu puta. Sam magistralni put se ispravlja i blago, u obliku elipse upravlja od mosta na Bosni prema pravcu Doboja. Čitav projekat je bio pozamašan i sama gradnja je trajala nekoliko godina (oko 1979-1982).

Pošto je Modriča najbliže urbano naselje Jakešu, naši mještani su oduvijek išli tamo zbog raznoraznih potreba. U Modriči je većina Jakešana bila zaposlena, tamo su se ljekarske usluge pružale, tamo se kupovalo i prodavalo, tamo se išlo u više škole, tamo su se sređivali raznorazni službeni papiri, tamo se nalazio sudija i sud, tamo se išlo uživati zbog sporta, kulture ili bilo kojeg drugog ćeifa, itd. Jakešani su oduvijek pješačili u Modriču preko skele ili mosta. Mada 3 km do centra Modriče ne izgleda toliko mnogo, ali pješačiti tamo i nazad, i još svaki dan, može postati poteško za svakog, a pogotovo za starije osobe. Stoga jakeška Mjesna zajednica (MZ) sredjuje sa saobraćajnim preduzećem redovnu autobusku liniju krajem 70-tih godina između Modriče na jednoj i Jakeša i

Pećnika na drugoj strani. Takođe, “Remonttrans” uvodi i radnički autobus negdje 1985-6. godine koji prevozi radnike na posao i nazad. Treba takođe spomenuti, da je Jakeš imao i vezu sa ostalim gradovima Posavine preko autobuskog stajališta na raskrsnici Kahvica gdje je većina autobusa redovno stajala. I na kraju, željeznička stanica u Modriči, jedan kilometar udaljena od Jakeša, je povezivala naše mjesto sa ostalim dijelovima BiH i Jugoslavije.

I pored svih ovih infrastrukturnih uspjeha, Jakešani i njihova MZ su već gledali napred, jer su neke komunalne usluge i objekti infrastrukture još uvijek nedostajali. U planovima je bilo da se završi omladinski dom koji je 2/3 bio završen. Takođe je Jakešu nedostajala kanalizacijska mreža kao i organizovano kupljenje smeća. Generacije rođene u 1950-tim i 1960-tim su polako stupale na scenu i čekale svoj red da razviju Jakeš dalje, kao što su to i njihovi očevi uradili prije njih poslije II svjetskog rata.

PRIVREDNI (EKONOMSKI) FAKTORI

Kolektivizacija poslije II svjetskog rata i Seljačka radna zadruga (SRZ)

Po ugledu na ruske društvene radne zajednice “solhoze” i “kolhoze”, nove jugoslovenske vlasti su takođe pokušale da sprovedu ideju kolektivizacije u smislu sveobuhvatnog novog socijalističkog uređenja. Vlasti su koristile raznorazne metode da privuku stanovništvo u ovaj novi sistem privređivanja. Dok je ova ideja prilično odgovarala onima koji nisu imali puno zemlje ili su bili bez zemlje i imanja, ideja kolektivizacije je bila totalno neprihvatljiva za vrijedne i dobre domaćine. Zadrugarstvo je u osnovi značilo: udružimo svu zemlju, oruđa, zgrade, mašine, obrtna sredstva i radnu snagu, onda radimo i proizvodimo zajedno sve na jednu kamaru; onda dijelimo svi zajednički jednako. Jedna od parola ovog pokreta u Jakešu je bila “*Zajedničkih mi nećemo međa, da mi svoja podrobimo leđa*!” Mnogi su ovu inicijativu zvali “dragovoljna sila”, misleći na prisilne metode ubjeđivanja da se priđe zadruzi. Neki pojedinci i familije su se pridružili jakeškoj zadruzi, dok neki nisu i samim tim su rizikovali zatvor i druge kazne. Poznat je bio zatvor u Zemi (zgrada tadašnjeg Mjesnog odbora locirane na početku Pećnika) gdje su “neposlušni” bili “učeni” na poseban način negdje do 1950. godine. Naime, jedna soba tog zatvora je bila napunjena vodom dubine 0.5-1 m u kojoj su zatvorenici bili držani. Da bi izbjegli hladnu vodu, oni su se penjali na grede koje su išle poprijeko. Stojeći u tako mizernoj i teškoj situaciji, njih je čuvar zatvora (izvjesni Jakešanin) gurao dugim štapom nazad u vodu! Jedan od načina da se izbjegne ova prisilna kolektivizacija je bio da se plaća porez ili otkupnina. Taj porez je često bio u obliku raznoraznih materijalnih dobara, pa čak i hrane. Nerijetko se morao taj porez plaćati u svinjskoj masti i slanini, hrani koju muslimani nisu jeli niti proizvodili iz vjerskih razloga. Po kazivanju Hamida Zahirovića, njegov otac Bećir Zahirović je išao u Vojvodinu da bi kupovao tu robu. On bi pješačio do Slavonskog Šamca, tu bi sjeo na voz do Novog Sada i tamo kupovao mast i slaninu, zbog niže cijene nego u Bosni. Onda bi se vratio istim putem, ali ovaj put sa punom vrećom na leđima, pješke od Slavonskog Šamca do Jakeša i sve to da zadržu imanje i izbjegne zatvor.

“Seljačka radna zadruga” u Jakešu je bila formirana aprila 1946. godine. Njoj je prvobitno bilo dodijeljeno cjelokupno imanje braće Vujanića iz Bosanskog Šamca, što je uključivalo sljedeće parcele: Tukovi, Bare, svo zemljište od Kahvice do kuće Hamde Sofića, kao i parcelu Rupe iznad Jakeša. Prvi predsjednik Zadruge je bio Huso Bajrić (otac Atifa, Bećira i Sulje Bajrića) a sekretar Ahmet Omičević. Sama Zadruga (ili kako se još u narodu popularno zvala “Zajedničko”) je zapošljavala oko 30-40 radnika. Proizvodila je pšenicu i kukuruz od žitarica, a od voća kruške, šljive i zerdelije. Zadruga je imala i jedan vinograd na Rupama, a rasadnik na cijelom prostoru od kuće Sulejmana Bikića do kuće Hamde Sofića. Zadruga je imala velike koševe u kojima se držalo žito, kao i nekoliko većih štala gdje su se držale i uzgajale krave muzare, junci i svinje. Sav rad u Zadruzi je bio provođen bez pomoći ikakve mehanizacije i uz pomoć nekoliko parova konja. Srećom, Tito i njegova vlada su relativno brzo uvidjeli da ideja kolektivizacije po uzoru na sovjetski model nije bila pogodna za jugoslovenske uslove pa su odustali od njene primjene početkom pedesetih godina. Svojina Zadruge je onda bila pripojena tadašnjem poljoprivrednom dobru “Dr. Mujbegović” u čijem je sastavu i dalje poslovala. Nedugo poslije, na njenom mjestu je otvorena i otkupna stanica za poljoprivredne proizvode u kojoj su radili Suljo Bajrić, Pero Petrić iz Pećnika i Bartol Stanušić u početku, a kasnije Sulejman Bikić, Hamza Zahirović, Bahrudin Mujaković i Vehid Bahić. Dok je postojala, Zadruga je obavljala svoje operacije u nekoliko zgrada: dvije farme (goveda i svinja), otkupna stanica i skladište, dva velika koša u kojima se držalo žito i ostala ljetina, mljekara, kovačnica, šupa i skladište silaže (koordinate 44.980282/18.280671).

Zanatlije u Jakešu

Svako mjesto je imalo različitih zanatlija i majstora koji su proizvodili, pravili i opravljali raznorazne stvari ili nudili svakojake usluge. Iznenađujuće je koliko je bilo zanatlija u našem mjestu, nekih od njih vrsnih i traženih na širem regionu. Sljedeće zanatlije su postojale u Jakešu:

<u>Obućar</u>: koliko se pamti, prvi obućar u poslijeratnim godinama je bio Ševko Zahirović-Revo (brat Redže Zahirovića-Sunde). Nove vlasti Titove Jugoslavije su mu dodijelile jednu prostoriju pored kovačnice na imanju Seljačke radne zadruge. On je tu otvorio svoju obućarsku radionicu i radio sve do svoje penzije i ukidanja Zadruge 1952-3. godine. Poslije toga, Rizo Sejdić (otac Rizana Sejdića) je otvorio svoju radnju u mutvaku hodže Džidića preko puta džamije negdje 1965-7. godine. On se poslije preselio u svoju kuću gdje je radio oko 5 godina do svoje bolesti. Poslije 15-ak godina bez obućara, u Jakešu je konačno otvorena treća obućarska radionica negdje polovinom osamdesetih godina. Naime, Hamid Gibić iz Modričkog Luga je otvorio svoju obućarsku radnju u nekom starom kiosku koji je bio dovežen i smješten između zgrada

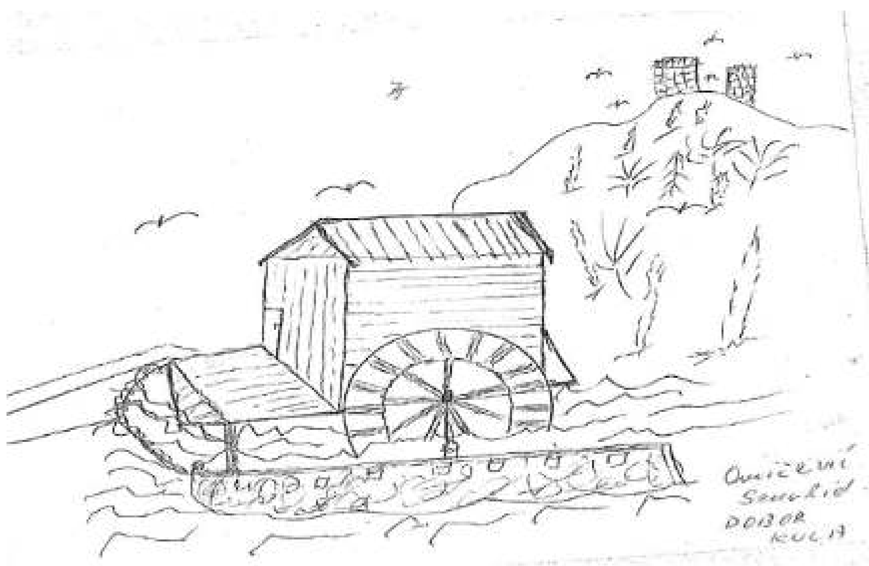
omladinske sale i Mujine čitaonice. Nedugo poslije, on je tu radnju prodao obućaru Laletu (puno ime nepoznato) koji je radio sve do kraja osamdesetih godina.

Stolar: pošto je Jakeš bio popriličine veličine, mjesto je imalo potrebu za nekoliko stolara. Koliko sadašnje generacije pamte, najstariji jakeški stolar je bio Hazim Omičević (otac Zehida i Alije) sa Dobora koji je započeo tu djelatnost neposredno poslije II svjetskog rata. Hazima je naslijedio njegov sin Alija koji je u tom poslu i dan danas. Drugu stolarsku radnju je otvorio Zulfo Husejnović iz Jakeša negdje 1955-6. godine. Njegovu radnju je preuzeo njegov sin Esmir poslije Zulfinog penzionisanja neposredno prije zadnjeg rata. Treći jakeški stolar je bio Smajo Bajrić sa Dobora koji je preuzeo radionicu od svog oca Hasana, a Smajo je dalje prenio na svog sina Hasana. Sva tri stolara su pravili isključivo stolariju (prozore i vrata od drveta). Ti prozori su u početku bili jednostruki, a kasnije dvostruki, gdje je staklo bilo držano u mjestu malim metalnim zakovnjima i onda hermetički zatvarano specijalnom glinom zvanom "git". Ta tehnologija pravljenja prozora je ostala sve do sredine osamdesetih, kada su moderni PVC prozori sa vakuumiranim prostorom između stakala počeli da osvajaju tržište. Krajem osamdesetih godina je Ališan Omičević-Lišo pravio sećije i kauče koji su bili modernog izgleda i dobrog kvaliteta. Do toga vremena, sećija kao obavezni komad namještaja u svakoj muslimanskoj kući u Jakešu je bila većinom pravljena u privatnom aranžmanu od običnih dasaka.

Tesar: sve do početka pedesetih godina nije bilo električnih ili motornih pilana za rezanje građe. Do tada su postojali majstori "tesari" koji su "tesali" ili rezali građu ručno koristeći velike testere i specijalne tesarske sjekire. Građa ili japija je bila grubo oblikovana i tako izgledala, ali je još uvijek trebala specijalna vještina da se i tako drvo oblikuje. Jakeški najpoznatiji tesar iz toga doba je bio Jusuf Omičević (Ališanov otac).

Vodeničar (mlinar): Dok naziv "vodenica" isključivo opisuje mlinove koji su pokretani vodenom snagom, termin "mlin" uključuje sve mlinove pokretane na vodu, vjetar ili električnu struju. Blizina rijeke Bosne je od starih vremena korištena za građenje i upotrebu vodenica. Pošto su vodenice u suštini koristile jednostavnu tehnologiju (za koju je bila potrebna jaka tekuća voda, drvo i mlinski kamen), može se sa sigurnošću pretpostaviti da su mještani Jakeša imali svoje vodenice na Bosni od najranijih vremena. Po sjećanjima, najstariji vodeničari u prošlom vijeku su bili Zaim Omičević i Jusuf Omičević, obojica rođeni s početka 20-og stoljeća. Po Dževadu Mujakoviću, bila su takođe i dva mlina Kumbarića. Kako su vodenice izgledale i funkcionisale? Vodenice su bile male brvnare čiju su osnovu činila brvna povezana sa ručno-tesanim daskama. Većina vodenica je bila locirana na obalama rijeka i većih potoka

uzdignuta na balvanima iznad struje vode koja je pokretala vodeničarski točak, koji je dalje sistemom zupčastih poluga pokretao dva mlinska kamena između kojih je padalo zrnevlje žitarica. Dva kamena su onda mrvili zrnevlje u prah koji se zove brašno. Vlasnici vodenica sa naše strane Bosne su bili isključivo Doborani. Oni su bili vlasnici 5-10 vodenica koje su bile smještene iznad Gradine, ispod Gradine u Topoliku, kao i kod starog drvenog mosta. Doborske vodenice su bile jedinstvene u smislu izgleda i funkcionisanja. Naime, doborske vodenice su bile pokretne u poređenju sa tradicionalnim na jednom mjestu fiksiranim vodenicama. Pošto se nivo rijeke Bosne mijenja tokom godine, praviti vodenicu na samoj obali bi znatno skraćivalo vrijeme operisanja vodenica u ljetnim mjesecima kada nivo rijeke znatno opadne, tako bi i jako viši nivo rijeke u toku poplava mogao da obustavi, ošteti ili čak odnese vodenicu. Da li su doborske pokretne vodenice bile doborski izum, ne zna se, ali su u svakom slučaju bile jedinstvene. Naime, doborske vodenice su bile građene na nekoj vrsti ravnih čamaca ili pontona gdje je srednji dio bio otvoren za protok vode koja je udarala u vodenički točak. Ove vodenice su konstantno plutale na vodi nad dubljim ali još uvijek brzim dijelovima rijeke. Međutim, vodenice su ostajale relativno fiksirane na jednom mjestu uz pomoć užadi koja su bila vezana za direk ili deblja stabla na obali. Takođe je jedno duže istesano stablo bilo prikovano uz vodenicu i tako je vezivalo sa obalom. Uloga tog stabla je bila dvostruka: omogućivalo je prelazak ljudi sa obale na vodenicu i nazad; drugo, stablo je držalo vodenicu u jednom mjestu da se ne bi kretala lijevo-desno (pogledajte ilustraciju “Doborske vodenice” ispod).

Kada bi nivo vode opao i prema tome prijetio vodeničkom točku da udari o kamenje na dnu rijeke, onda bi se užad odvezivala i stablo otkivalo da bi se vodenica pustila niže u dublje dijelove.

Pošto se ovakvo manevrisanje ponavljalo nekoliko puta u toku godine, svaka vodenica bi neizbježno završila 1-2 km nizvodno od svoje početne pozicije. Kada se to desi, onda se ista vodenica morala vući uzvodno uz pomoć ljudske snage, volova ili konja gdje je to bilo moguće. Ovo je naravno bilo jako teško ali neminovno kako bi se omogućilo svakodnevno operisanje vodenice tokom godine. Jedino vrijeme kada doborske vodenice nisu radile je bilo u toku rijetkih jako hladnih zimskih dana kada se Bosna zamrzavala od bajra do bajra. Zanimljivo je spomenuti da ove vodenice nisu bile vlasništvo jedne familije; njih je obično gradilo više familija koje su onda proporcionalno ulogu u gradnji vodenice dijelile dane njenog rada. Tako bi po dogovoru jedna porodica koristila vodenicu od ponedjeljka do srijede, druga od četvrtka do petka, itd. Tkogod bi dolazio da melje žito određenog dana, plaćao bi jednu desetinu (1 kg od 10) porodici koja je bila u službi toga dana. Doborski vodeničari su služili uglavnom stanovnike Jakeša i Pećnika. Po kazivanju Hamida Omerovića iz Modriče, jedan jakeški mlin je operisao ispod mosta na Bosni. Taj mlin su većinom koristili stanovnici Modričkog Luga, kao i Modričani iz Islam Varoši. Skoro sve vrste žita su se mljele: pšenica, ječam, raž, a ponajviše bijeli kukuruz. Žito se donosilo u ovčijim i kozijim mješinama, jer vreće od papira, jute ili sintetike su bile rijetke, ili skupe, ili još ne u upotrebi u to doba. Žito se većinom donosilo na leđima ili dovozilo konjima. Pored doborskih pokretnih vodenica, Jakešani su takođe koristili i usluge dviju vodenica koje su bile sagrađene na potoku Jakešnici. U drugoj polovini pedesetih godina, Bego Zahirović je sagradio vodenicu malo poviše kuće Muradifa Sejdića, dok je Matija Radeljić imao svoju vodenicu 1 km uzvodno od Bege Zahirovića. Obe vodenice su bile sagrađene sa strane potoka ali su vodu dobivale putem sistema kanala koji su dovodili vodu na vodenički točak malo uzvodno od vodenice. Ove, kao i sve doborske pokretne vodenice su postepeno prestale sa radom jedna za drugom u šezdesetim godinama kako su industrijski veliki mlinovi polako napredovali i preuzimali te poslove. Treba napomenuti da su u Jakešu postajala i dva električna mlina. Prvi je za kratko vrijeme vodio Nurija Zahirović, koji su većinom koristili stanovnici Šerega. Kada je Bego Zahirović prestao koristiti svoju vodenicu početkom šezdesetih godina, on je odmah instalirao električni mlin u svojoj kući. Taj mlin je posluživao potrebe Jakešana veoma dugo vrijeme, sve do početka zadnjeg rata.

Kovač: dok nisu postojale velike željezare i metalne radionice, kovačnice su proizvodile sve metalne proizvode. Kovači su pravili sve poljoprivredne alatke: vile, grablje, motike, plugove, metalne šiljke za zubače; građevinske alatke kao što su lopate, krampove, budake, ćuskije, sjekire, itd. Takođe je kovač pravio i potkovice i istovremeno potkivao konje specijalno napravljenim četvrtastim ekserima za te svrhe koji su se zvali čavli. Pošto su konji bili dugo vremena glavno prevezno sredstvo, njihove kopite bi se lako potrošile zbog stalne upotrebe. Da bi se to spriječilo, kao i oklizivanje na

zemlji, metalne potkovice sa zupcima su stavljane na kopita. Potkivanje konja je bio jako opasan i stručan posao, koji je samo nekoliko pojedinaca moglo raditi. Majstori potkivači su obično bili seoski kovači koji su u isto vrijeme proizvodili potkovice i eksere. Željezo od koga je trebalo nešto napraviti/iskovati je prvo trebalo dosta ugrijati kako bi omekšalo. To zagrijavanje je bilo u pećima koje su koristile specijalnu vrstu jako kaloričnog uglja, nešto slično koksu. Tu se razvijala velika temperatura gdje je željezo stajalo i postepeno se zagrijavalo sve do stepena kada postane narandžaste boje. Tada željezo postane mekše i podesno za kovanje tj. oblikovanje u željene forme. Koliko se pamti, jakeški kovač prije II svjetskog rata je bio Smajo Šečić. Njegova kovačnica je bila pored sadašnje kuće Fehre Krajnović. On je bio kovač i poslije rata, ali ga je ubrzo naslijedio Smail zvani Hojla ili Maše. Poslije prodaje zemlje Mehi Bikiću na kojoj je bila kovačnica, Smail je preselio svoju radnju u Pećnik, malo niže od zgrade Zeme. Smail je tamo povremeno radio sve negdje do osamdesetih godina kada se penzionisao. Još uvijek pamtim stari bicikl i starog Smaila kada se vraćao s posla kući. Kako je Smail volio da često popije, onda je njegov bicikl uvijek išao lijevo desno, ali nekako uvijek ostajao uspravan!
Drugu jakešku kovačnicu je otvorila Seljačka radna zadruga neposredno poslije rata za svoje potrebe. Ta kovačnica je bila preko puta matičnog ureda i u njoj je dugo godina radio Miloš Zelinac iz Botajice. Kovač Miloš je nastavio taj posao kao svoj gazda poslije zatvaranja Zadruge u pedesetim godinama. Tu je ostao sve do njenog zatvaranja negdje 1973-4. godine. Poslije njega je Dalija Šečić iz Modriče (muž Sadine Dubrić) radio godinu ili nešto praveći metalne ograde na istom mjestu. Poslije toga, zanimanje kovača se ugasilo u Jakešu, kako su se metalne alatke i ostali metalni proizvodi mogli kupiti u Modriči i okolnim mjestima.

Krojač: kada su Jakešani trebali da kroje odijela i druge vrste garderobe, onda bi to obično radili kod modričkih ili odžačkih profesionalnih krojača. Takođe je u selu postojalo uvijek nekoliko šnajderica koje su imale vlastite šivaće mašine i šile jednostavnije stvari (kućne haljine, prekrajanje već kupljenje garderobe, podkraćivanje pantalona i slično). Međutim, Jakeš je imao jednog profesionalnog krojača, ali njegova radnja nije bila otvorena široj javnosti. To je bila radnja Marka Zekića koja je bila smještena u njegovoj kući odmah pored Matije Filipovića. Naime, Marko i njegova žena su pravili raznovrsnu garderobu koju su prodavali po okolnim pijacama. To je bila njihova glavna djelatnost.

Kamenorezac: negdje u 1980-tim godinama je u Jakeš došao Salko Grabovica koji je otvorio kamenorezačku radionicu. Ta radionica je bila smještena na raskrsnici Kahvica pored puta prema Odžaku. Pošto je njegov glavni posao bio pravljenje spomenika, narod ga je zvao "spomeničar". Poslije je Salko počeo da pravi i druge proizvode od mermera po narudžbi. Poslije zadnjeg rata,

njegov biznis su preuzeli njegovi sinovi Sanel i Semir.

Brijač (brico): koliko se pamti, prvi jakeški brico je bio Mujo Đuherić, stariji brat Safeta Đuherića-Majora i otac Fikreta i Muradifa Đuherića. Mujo je bio brijač još od prije II svjetskog rata. Njegova brijačnica je bila smještena pored lagera i Dževada Mujakovića kuće. Negdje s početka Titove Jugoslavije Mujo je zatvorio svoju radnju. Poslije toga Jakeš nije imao stalnog bricu, nego su nekoliko godina Tarevljani Hamid Tursun i Galib Mujanović zvani Ćup dolazili naizmjenično jednom sedmično u Jakeš i šišali i brijali svoje mušterije. Onda je Odžačanin Ahmet Ajanović otvorio brijačnicu negdje u šezdesetim godinama u magazi koja se nalazila tačno preko puta džamije na mjestu sadašnje kuće Halida Zahirovića-Bubeta. Poslije je on preselio u mutvak ljetne kuhinje hodže Džidića. Poslije te lokacije Ahmet je takođe radio u jednoj kući pored Muhameda Krajnovića-Habe. Tu je ostao do otprilike 1972. godine kada je i zatvorio svoju radnju. Poslije toga Jakeš nije imao stalnog brijača.

Trgovac: Jakeš je već 1910. godine dobio prvi dućan. Novopridošli beg Mustajbeg Gradaščević iz Gradačca je sagradio veliki dućan zvani “Lager” (između sadašnjih kuća Samida Zahirovića i Dževada Mujakovića). (Napomena: sa svojih 102 godine, to je i najstariji sadašnji objekat u Jakešu, mada je sada u polusrušenom stanju.)
Poslije Lagera su se počeli otvarati i manji dućani u neposrednoj blizini. Tako su se otvorila još četiri dućana negdje tridesetih godina prošlog vijeka. Na placu Hazima Ribića je postojao tkz. “Hamdin dućan”, čiji je vlasnik bio Hamdo Sofić. Malo niže od njega prema džamiji s druge strane puta na placu Senada Zahirovića-Bure je bio “Begin dućan”, vlasništvo Bege Zahirovića (oca Sejfudina Zahirovića). Na mjestu sadašnje kuće Vernesa Mujakovića-Frenkija je bila druga kuća efendije Mujaka. U njoj su stanovali njegovi sinovi Rasim i Enver Mujaković sa svojim familijama, ali je takođe u njenom prednjem dijelu bio 'dućan efendije Mujakovića” u kome je radila njegova kćerka Mukelefa (mati Berzada Bikića i Berzijane Bikić, sada Tolić). Dalje desetak metara, tačno preko puta džamije na mjestu Halida Zahirovića-Bubeta kuće je bio “Mehin dućan”, vlasništvo Mehe Zahirovića, djeda Amira Zahirovića. Pošto tadašnji stanovnici Jakeša nisu bili posebno dobrog materijalnog stanja, svi ovi dućani nisu imali dovoljno pazara u ono vrijeme. U njima se moglo kupiti svega nekoliko artikala, kao na primjer, nekoliko vrsta metalnih alatki, a od hrane možda samo šećer, kafa i ulje. Pošto je promet robe jako stao ili potpuno nestao u toku rata, svi ovi dućani su se postepeno zatvorili do 1945. godine. Poslije toga Jakeš je brzo rastao i postojala je potreba za više prodavnica. I ne samo to, u isto vrijeme je bilo mjesta i za druge vrste prodavnica. Sljedeći prodajni objekti su operisali u Jakešu u periodu 1945-92:
Odmah poslije rata, modričko trgovačko preduzeće “Trgopromet” je ponovo otvorilo prodavnicu mješovite robe u zgradi Lagera. U njoj je prvo radio Musto

Tirić. Kako je Trgopromet sagradio novu prodavnicu (u narodu popularno zvanu “Zadruga”) u 1954. do kuće novog hodže Džidića, Lager je ubrzo pretvoren u otkupnu stanicu u kojoj su radili Ćazim Tirić i Pero Petrić iz Pećnika. U Zadruzi je radio stari trgovac Hamdo Sofić uz pomoć svoga brata Muhameda koji mu se pridružio kasnije. Otkupna stanica je prestala sa radom sredinom pedesetih godina kada je pretvorena u skladište obližnje Zadruge. U Zadruzi su takođe radili sljedeći trgovci: Jozo i Marija Aničić iz Pećnika, Smail Heka iz Tarevaca, Nedžad i Zekija Terzić iz Modriče, Muris Hasanić, Merima Omičević i Sifeta Bikić (udata Zulfić);
Otprilike u to doba je bila otvorena i prodavnica na kraju Jakeša prema Pećniku, u narodu zvana “Zema” (koordinate 44.985579/18.271873). U njoj je radio Safet Đuherić-Major u poslijeratnim godinama. Zema kao i Zadruga su bile prodavnice mješovite robe. Obe su ostale otvorene sve do 1992. godine; Nedaleko od Zadruge, u kući Abida Zahirovića je Gradačački “Trgocentar” takođe otvorio prodavnicu mješovite robe negdje oko 1970. godine. Njen prvi trgovac je bio Ahmet Zrnić iz Gradačca, a poslije njega Pero iz Modriče, i na kraju Ibro Tursić iz Modriče. Ova prodavnica se zatvorila oko 1980-1. godine. Šereg je takođe imao svoju prodavnicu koja je bila smještena u kući Smaje Husejnovića. Ovu prodavnicu je otvorilo trgovačko preduzeće “Trgopromet” iz Modriče negdje krajem 60-tih godine. Ova se prodavnica zatvorila negdje krajem 70-tih godina i umjesto nje se otvorio kafić “Lala”. U ovoj prodavnici su u početku radili Sedat Kuburić iz Modriče i Rasim Bungur iz Tarevaca, a kasnije i Zvonko Lončarević, takođe iz Modriče. Trgovinsko preduzeće iz Modriče “Modričanka” je otvorilo prodavnicu mješovite robe na Doboru u zgradi prijašnje doborske čitaonice krajem osamdesetih. U ovoj prodavnici je radila Ferza Bahić sve do početka rata. Negdje krajem 1960-tih godina u dvorištu Sulejmana Bikića, DC “Gradačac” otvara poljoprivrednu otkupnu stanicu u kojoj on radi. Poslije nekoliko godina stanica se pretvara u prodajni centar građevinskog materijala i namještaja. Ovaj centar je radio sve negdje do kraja 70-tih godina kada je Sulejman otišao u penziju. Jakeš je takođe imao i nekoliko tkz. trafika, malih kioska gdje se mogla kupiti sitna roba a na prvom mjestu cigarete. Najpoznatija jakeška trafika je bila ispred kuće Hamida Zahirovića u kojoj je on radio od 1967. do 1992. godine. Ovu trafiku je otvorilo trgovačko preduzeće “Univerzal” iz Tuzle kao i trafiku ispred jakeške bolnice u kojoj je radio Ibrahim Bahić od ~1980-1990. Međutim, prva jakeška trafika je bila na mjestu sadašnje kuće Merseda Zahirovića-Sikirice, na zemlji njegovog oca Mesuta, tačno preko puta ulaza u džamiju. Ovu trafiku je otvorilo trgovačko preduzeće Duvan iz Doboja negdje krajem pedesetih godina i u njoj je radio cijelo vrijeme Sead Sejdić-Keho. Ova trafika se zatvorila negdje krajem šezdesetih godina, uglavnom zbog velike konkurencije dviju većih obližnjih prodavnica i novotvorene trafike u kojoj je Hamid Zahirović radio. Jakeš je takođe imao nekoliko tkz. podruma pića u kojima se prodavalo alkoholno žestoko piće, pivo, sokovi i kisela voda na veliko u gajbama. Jakeški najpoznatiji i najstariji podrum pića je bio u kući Matije Filipovića. Apatinska pivara je otvorila ovaj podrum negdje 1970-1. godine i koji je ostao otvoren sve

do početka rata kada Matija otvara prodavnicu mješovite robe. Drugi podrum pića je otvoren u kući Abida Zahirovića gdje je radio njegov sin Behad. Ovaj podrum je otvoren ukratko poslije zatvaranja kafane Husnije Pelesića negdje sredinom osamdesetih godina. Treći podrum je bio u kući Samida Zahirovića na mjestu prijašnje poslastičarnice. Ovaj podrum je bio otvoren svega nekoliko godina pred početak rata. Krajem osamdesetih godina kada su se uslovi otvaranja privatnih firmi poboljšali, broj prodavnica u Jakešu je naglo porastao. Tada nekoliko privatnika otvara svoje vlastite prodavnice. Te prodavnice su u većini slučajeva bile na zemlji ili u kući vlasnika koji su tu i živjeli. Sljedeći pojedinci su bili vlasnici tih novootvorenih prodavnica mješovite robe: Razija Sofić-Mikica u Jakešu, Halid Omičević i Rasim Bajrić na Doboru, Velid Husejnović, Izet Mujaković, Matija Filipović i Marko Zekić u Šeregu.

Pekar: u ranija vremena je svaka familija pravila hljeb za svoje potrebe. Vremenom su se počele pojavljivati javne pekare gdje su ostali mogli da kupe već napravljen i ispečen hljeb. Prvi jakeški pekar, koliko se pamti, je bio Ibrahim Sofić, otac Adema Sofića. Ibrahim je imao pekaru još prije II svjetskog rata u staroj dvospratnoj kući “čardakliji”. Ta pekara je bila smještena na mjestu Hamidovog kioska u Jakešu. Ibrahima je naslijedio njegov sin Adem neposredno poslije rata, koji je napravio novu pekaru u sastavu svoje nove kuće, a hljeb prodavao u malom drvenom kiosku na istom mjestu. Kod njega je šegrtovao njegov rođak Muharem Sofić. Kada je Adem prodao svoje imanje i preselio se u Modriču (gdje je takođe otvorio pekaru), njega je naslijedio Muharem početkom šezdesetih godina. Muharem je sagradio moderniju i veću pekaru u kojoj su se proizvodili i prodavali hljeb “jednokilac” i “dvokilac”, lepinje, kifle i pletenice s makom. Jutra moga ranog djetinjstva su mirisala svježim vrućim hljebom koji je pekao pekar Muharem svakog dana. Sjećam se još uvijek njegove bijele uniforme, kao i njegove pekarske radionice gdje je on mijesio tijesto drvenom lopaticom u velikoj dubokoj drvenoj banji. Ručno pravljeni hljeb i ostale proizvode je stavljao na dugačku drvenu lopatu koju je onda stavljao u dugačku već naloženu i vruću pećnicu. Istom lopatom je vadio pečeni hljeb koji je onda poslije skidanja pepela mazao mokrom četkom, slagao u veliku pletenu korpu i onda nosio u kiosk ispred kuće za prodaju Jakešanima i Pećničanima. Kada je industrijska pekara u modričkom mlinu počela da radi i proizvodi štruce hljeba na traci, pekar Muharem je bio prinuđen da zatvori svoju pekaru negdje u prvoj polovini sedamdesetih godina. Kada smo počeli da kupujemo i jedemo jadni industrijski neukusni hljeb, tek smo onda vidjeli šta smo izgubili zatvaranjem Muharemove pekare.
Mesar: teško je zamisliti da su mesare postojale u prošlosti kada tehnologija zamrzavanja i hlađenja nije postojala. Međutim, Meho Šabić nas izvještava da je Jakeš imao ne jednu, nego dvije mesare prije II svjetskog rata. Moguće je da su ove mesnice prodavale meso jednom sedmično ili samo onda kada se stoka klala. Takođe je moguće da su vlasnici tih predratnih mesara nabavljali velike

komade leda kojim su čuvali meso u toplijim danima. Drugi način očuvanja mesa na duži period je bio putem sušenja. Familije koje su sebi mogle priuštiti tako nešto su sušile meso i sudžuku u početku na tavanima vlastitih kuća a kasnije u posebno sagrađenim sušarama. Jakešani su u drugoj polovini 20. vijeka kupovali svježe meso (većinom junetinu, govedinu i teletinu) u modričkim i odžačkim mesarama. Tek negdje sredinom osamdesetih godina Jakeš ponovo dobiva mesnicu kada Džemil (Hajro) Zahirović otvara radnju u svojoj kući.

Gostioničar (mehandžija): Meho Šabić takođe izvještava da je Jakeš imao i gostionicu prije II svjetskog rata. Nije poznato ko je bio njen vlasnik ni gdje se tačno nalazila. Neposredno poslije rata, tadašnje vlasti su otvorile seosku čitaonicu u Begovom Konaku. U toj čitaonici je radio Idriz Hasanić (otac Ganije i Huse). U njoj su se igrale društvene igre (šah i domine), čitale novine, a mogao se naručiti čaj i kafa. Ova čitaonica je bila popularna s obzirom da je to bilo prvo javo stalno mjesto za okupljanje mještana. Čitaonica je prestala sa radom negdje početkom šezdesetih godina. Kada se škola preselila iz stare zgrade kod džamije u prostorije Begovog Konaka 1964. godine, nedugo poslije je ugostiteljsko preduzeće "Mera" iz Odžaka otvorilo gostionicu u Jakešu, 25 godina poslije zatvaranje one predratne. U njoj je konobarisao Raif Čeliković zvani Čelik iz Odžaka. Tu se mogla naručiti svaka vrsta alkohola, bezalkoholnih pića, toplih napitaka i neka jela. Ova gostionica se zatvorila negdje oko 1970. godine. Teufik Kumbarić, Ahmet Omičević i Medo Bikić su otvorili gostionicu na raskrsnici "Kahvica" još negdje u prvoj polovini 1960-tih godina (koordinate 44.975155/18.286893). Ona je prvo počela u šatri, a kasnije je bio izgrađen i objekat. Ova gostionica se prvobitno zvala "Izlet". U njoj je konobarisao Teufik u selu poznat kao Tufče. Neko vrijeme "Izlet" je bio izdat na korištenje jednom modričkom ugostiteljskom preduzeću. Međutim, njeno upravljanje ponovo preuzima Teufik negdje 1967-8. godine u kojoj radi uspješno sve do svoje smrti otprilike 1988. godine. Jedno vrijeme se kafana "Izlet" zvala i "Restoran" u osamdesetim godinama, ali je poslije toga ponovo preuzela svoje staro ime "Izlet". Kafanu je od 1988. godine preuzeo i držao Teufikov zet Tađudin Tosunović-Tađo do početka zadnjeg rata.
Sredinom sedamdesetih godina (1972-3) je Mustafa Zahirović-Mujo otvorio čitaonicu u staroj učiteljskoj kući pored omladinske sale. Mujina čitaonica je bilo vrlo popularno mjesto okupljana Jakešana dugi niz godina sve do 1992. godine.

Po ugledu na Mujinu čitaonicu, Meho Bajrić je otvorio čitaonicu na Doboru negdje 1973-4. godine u prostorijama Čitaonice na Doboru. Radila je sve do otprilike sredine osamdesetih godina. Husnija Pelesić je bio otvorio gostionicu u kući Abida Zahirovića negdje 1979-81. Ovaj lokal je bio otvoren svega dvije-tri godine. Kako se ugostiteljstvo mijenjalo i broj stanovnika Jakeša rastao, tako je ponuda takvih objekata u Jakešu bila veća. Popularni "kafići" su našli

svoj put u drugoj polovini osamdesetih godina. Prvo je Rasim Husejnović otvorio svoj kafić "Lala" u Šeregu negdje u prvoj polovini 1980-tih, dok je Ismet Kalić-Maleš otvorio svoj kafić "Bolji život" malo podalje od Lale negdje 1988. godine. Pred početak rata, Rasim Lala je proširio svoj kafić gdje je držao bend muzičara tokom vikenda. Takođe je Sedin Bikić otvorio manju ćevabdžinicu "Pegla" u dvorištu svoje kuće pored jakeške osnovne škole. Ova radnja je većinom služila đake obližnje škole nekoliko godina pred zadnji rat.

Poslastičar: poslastičar pravi raznorazne poslastice (kolače, torte, slatko piće, sladoled, i sl.). Jakeš nije imao stalnu poslastičarnicu u prošlosti. Jedino smo imali modričkog Hebila koji je uz Bajram dolazio i prodavao svoje poslastice ispred džamije, kao i ponekog modričkog ili odžačkog poslastičara koji su prodavali svoje proizvode za vrijeme velikog prvomajskog slavlja u Jakešu. Početkom sedamdesetih godina su braća Šaćir i Adem Ademi otvorili slastičarnu u Jakešu u zgradi Samida Zahirovića nedaleko od džamije. Njih su zamijenili novi vlasnici otac i sin, Arslan i Dževad nekoliko godina kasnije. Ova slastičarna je bilo popularno mjesto gdje se okupljala jakeška omladina u sedamdesetim i osamdesetim godinama. Arslan je zatvorio radnju negdje krajem osamdesetih kada se penzionisao.

Auto-limar: kako su Jakešani i drugi poboljšavali svoju materijalnu situaciju i počeli kupovati automobile, pojavila se potreba za održavanje istih. Jedno od novih zanimanja je bio i auto-limar, osoba koja ispravlja i farba lim na kolima. Prvi jakeški auto-limar je bio Raif Kumbarić koji je otvorio svoju auto-limarsku radnju početkom sedamdesetih godina. Kod njega su šegrtovali Izudin Zulfić i Emsad Bahić koji su kasnije otvorili svoje vlastite radnje. Sve tri radnje su imale dovoljno posla i mušterija.

Limar: Kako samo ime kaže, limar radi s limom i pravi određene limene predmete. Lim se savija, reže, kuje i vari. Suad Sofić je imao limarsku radionicu u svojoj kući. Njemu je pomagao Sulejman Hasanić, njegov komšija. Suad je uz pomoć raznoraznih alatki (koje je neke i sam dizajnirao i napravio) proizvodio oluke, vrata, ograde za dvorišta i balkone. Poslije zadnjeg rata Mersed Zahirović je takođe otvorio limarsku radionicu.

TV-mehaničar: Jakeš je imao i TV-mehaničarsku radnju za popravku televizija, radija i slične "bijele tehnike". Njen vlasnik je bio Mehmed Zahirović-Cigo koji je bio samouki TV i radio mehaničar.

Neobična zanimanja

Kako se društvo i ekonomija razvija, neka zanimanja se gase a druga nastaju. Mada je većina Jakešana imala “redovne” poslove u raznoraznim firmama, zanimljivo je istaći nekoliko neuobičajenih i rijetkih zanimanja. Mnoga od tih zanimanja više i ne postoje, jer nema više potrebe za njima. Takva zanimanja su svjedoci starih vremena i u jednoj mjeri daju sliku života iz tog doba. Nabrojimo nekoliko:

Putar: većina magistralnih puteva su u prošlosti bili neasfaltirani tkz. makadamski putevi. Česte kiše kao i uvećani saobraćaj su štetili takve puteve, pa su se oni stalno morali nadgledati i popravljati. Za održavanje puteva su bili zaduženi “putari”. Oni su često bili zaduženi za određen rejon puta, mada su se i selili od rejona do rejona. Za rad su većinom koristili primitivna oruđa kao što su lopata, kramp i budak. U Jakešu su postojala tri “prava” putara, to jest osobe koje su samo to radile – opravljale puteve. To su bili Adil Mašić, djed Senada Mašića-Čute i Merseda Mašića-Gice. Adil je čak bio dobio i nadimak u selu po svome zanimanju, “Adil Putar”. Drugi je bio Alija Plehandžić (Aladinov otac), a treći Hamid Mujanović sa Dobora. Sva trojica jakeških putara, Adil, Alija i Hamid su proveli čitav svoj radni vijek na tom poslu gdje su zaradili i penzije. Značajan broj i drugih Jakešana je radio u firmama za održavanje puteva, što je na našoj regiji bio “Dobojputevi”. Međutim, nijedan od njih nije bio putar u pravom i izvornom smislu. Oni su rađe radili raznorazne poslove vezane za održavanje puteva. Sadašnji putevi su boljeg kvaliteta nego prijašnji i ne zahtijevaju tako puno održavanja, tako da i oni poslovi što moraju da se urade, koriste pomoć mašina koje su zamijenile alatke.

Kočijaš: rijetki su bili kamioni koji su se kretali putevima Bosne prije i neposredno poslije II svjetskog rata. Dok su se u dalekoj prošlosti koristili konji i mazge za prevoz ljudi i tovara dok nisu postojali dobri putevi, kasnije su se počele koristiti konjske zaprege za putovanja između gradova i sela, pa čak i volovska kola. Prvi poslijeratni kočijaš u Jakešu je bio Šećo Aličić (otac Mehmedov i Fahirov). Šećo je imao jednog konja i manja kolica. On je prevozio narod i raznorazni teret u selu, između Jakeša, Modriče i Odžaka. To je bio njegov glavni posao od kojeg je izdržavao svoju familiju. Ostali Jakešani koji su zarađivali svoj hljeb na kočijašenju su bili Jusuf Tirić, Bećir Zahirović (svi njegovi sinovi), Hasan Devedžić-Devedžija i Hasan Bahić-OđDo. U kasnija vremena javni prevoz robe su preuzeli kamioni i traktorske prikolice. Najpoznatiji auto-prevoznici su bili Velid Husejnović i braća Zelinčevići.

Bunardžija: pošto Jakeš nije dobio vodovod sve do 1974. godine, glavni način snabdijevanja pijaćom vodom je bio iz bunara. Kopanje bunara je bio opasan i specijalizovan posao koji su radile bunardžije. Najpoznatiji jakeški bunardžija

je bio Tirić Brajko zvani Tirbek. Od njega su se svi ostali naučili ovoj vještini, a oni su bili: Bajro Hasanić, Ibrahim Zulfić, Mehmed Ribić-Doktor, Ibrahim Sejdić-Brajče i Husnija Mehmedović-Čandro. Kako se kopao bunar? Jakeške bunardžije nisu imale visak ili neku drugu spravu kako bi znali gdje se voda nalazi i gdje treba da se kopa bunar. Poziciju bunara je vjerovatno odlučivalo nekoliko faktora, kao npr. želja domaćina gdje da stavi svoj bunar, iskustvo bunardžija u nalaženju najpogodnijeg mjesta, izgled terena, pozicija bunara u odnosu na štale i zahod, itd. Prvih nekoliko metara s vrha bi obično bila zemlja koja se kopala običnim alatkama, ašovom, budakom i krampom. Za kamen su se koristili veliki klinovi, čekići i ćuskija. Zemlja i ostali materijal su se izvlačili u sepetu uz pomoć čekrka koji je bio namontiran na trupce na površini. Ti trupci su bili u obliku kvadrata i povezani daskama. Njihova uloga je takođe bila da drže zemlju na vrhu da se ne osipa. Rijetki su bili bunari gdje bi se kopala samo zemlja. Kada bi jakeške bunardžije naišle na kamen, što je bilo često ili skoro uvijek, onda bi oni zvali Ibrahima Zulfića (Safetovog oca) da minira kamen. Naime, Ibrahim je bio jedina osoba iz Jakeša koja je bila registrovana i ovlaštena kod modričkog SUP-a za posjedovanje dinamita i miniranje. Kamen iskopan iz bunara bi se kasnije koristio za zidanje zida bunara. Ako nije bilo kamena, ili ga nije bilo dovoljno, onda se kamen dovlačio odnekle drugo. Bunar je standardno bio 1,5 m širok na dnu. Kada se izvor nađe, ili kada se nađe dovoljno dobar izvor, kopanje bi prestalo. Ponekad, voda se ne bi uopšte pronašla i onda bi se bunar zatrpavao i kopao na drugom mjestu. Kopanje bunara je bio vrlo opasan posao. Pošto se zidovi nisu podupirali, postojala je uvijek šansa od obrušavanja. Po kazivanju Safeta Zulfića, obrušavanje se dešavalo, ali nikada niko nije nastradao. Takođe je postojala opasnost od podzemnih gasova, kao i od pada raznoraznih predmeta na osobu koja je kopala. Kopanje bunara kao zanimanje je prestalo kada je svako jakeško domaćinstvo dobilo vodovodnu mrežu sredinom sedamdesetih godina. Većina bunareva je bila ograđena daskama, a neki i natkriveni sa malim krovom. Na daskama je bio naslonjen čekrk sa dugim lancem ili konopcem na čijem kraju je visila kanta. Kanta je bila napravljena od metala, a često bi se na nju vezivao još dodatan komad metala s namjerom da se ona brže i lakše spusti u bunar po vodu i lakše prevrne na površini vode. Većina bunareva je bila dubine oko 10 m, mada je nekoliko bilo i dubljih (zavisno od potrebe da se dođe do dobrog izvora). Najdublji bunar je bio u dvorištu Jusufa Omičevića koji je bio dubine oko 25 m.[55] Pošto su otkriveni bunarevi izloženi rizicima kontaminacije (npr. da životinje padnu unutra) ili riziku po djecu, mnogi mještani pokrivaju bunareve betonom i ugrađuju metalne ručne pumpe kojima se izvlačila voda iz bunara.

Miner: mada Jakeš nije bio ni blizu nekog rudarskog mjesta, Jakešani su imali

---

[55]Po Senadu Dubriću.

predstavnika i u ovom rijetkom zanimanju. Zahid Hasukić je bio trenirani profesionalni miner koji je dugo godina živio i radio u kakanjskom rudniku uglja. Kao što se kaže "miner griješi samo jednom" aludirajući na opasnu prirodu ovog posla (rad sa eksplozivima), očigledno je da je Zahid bio dobar miner jer je još uvijek u životu i uživa svoju minersku penziju. Ibrahim Zulfić-Patljak je bio priučeni samouk miner. Ibrahim je bio otvorio majdan kamena neposredno iznad svoje kuće gdje je kopao kamen za gradnju i prodaju. Ibrahim bi bušio rupe gvozdenim klinovima u koje je gurao štapin (eksplozivni materijal) i eksplozijom razbijao i pomijerao kamen za kopanje. Ibrahimov majdan je bio u operaciji sve negdje do sredine sedamdesetih godina.

Krečar: prije nego što se kreč kupovao samljeven i upakovan u papirne vreće od 25 kg, kreč se u stara vremena pravio ručno i prodavao u "komadima" veličine 0.5-5 kg. Po sjećanju Hamida Zahirovića, on je kao dječak pomagao svom ocu Bećiru u pravljenju i prodaji kreča u periodu 1942-50. godine. Oni su prodavali kreč na čitavom području između Orašja, Modriče i Odžaka. Ja pamtim kada je moj otac Hamid kupio takav kreč od pećničkih krečara za gradnju svoje kuće 1971. godine. Komadi kreča se pobacaju u jamu u zemlji veličine otprilike 3x3m gdje se onda kreč "gasi" vodom, pokrije pijeskom i tako ostane neko vrijeme. Kasnije se tako gašeni kreč vadi lopatama i koristi u pravljenju maltera. Kako se pravio kreč? Prvo se kamen krečnjak (hemijski naziv kalcijum karbonat CaCO?) kopao u komadima težine 1-10 kg. Taj kamen se nalazio u Jakešu na dva mjesta, blizu Kaljuge i na Čelikovcu nedaleko od kuće Ante Maglice. Takvi komadi krečnjaka se onda slažu u krečane koje su bile u stvari rupe dubine 3-5 m i širine oko 2 m, smještene na nekoj kosini tako da se ima pristup njenom dnu sa jedne strane. Otprilike oko pola metra od dna popriječe se cjepanice drveta na koje se onda počne slagati kamen krečnjak, prvo veći komadi pa onda sve manji kako se ide prema vrhu. Onda se dno krečane napuni sa još drveta i upali. Tako se prirodni "sirovi" kamen krečnjak peče i postaje kreč u procesu. Vatra gori 24 časa i onda se još jedan dan ispečeni kreč ostavi u jami dok se ne ohladi. Kako se zna da je kreč pečen? Dok se kreč peče, plamen vatre koji izbija kroz kamenje na vrhu je jarko-crvene boje. Kada isti plamen postane sivkasto-bijele boje, onda je to znak da je kreč ispečen i spreman za upotrebu. Bećir i njegov sin Hamid su obično ubirali oko jedne tone kreča od jednog paljenja.[56] Mada je ovaj metod proizvodnje kreča zastario, još uvijek postoji nekoliko krečara na području Modriče koji pripremaju kreč na ovaj način. Dokaz toga je da se takav kreč može još i dan-danas kupiti u komadima na modričkoj pijaci. Još uvijek mnoge

[56]Bećirov bratić Smajo *Zahirović*-Kuka je imao "svoju krečanu" odmah pored Bećirove. On je sebi mogao priuštiti samo da peče oko 50-tak kila, od čega bi kasnije nastao jedan sepet kreča. Smajo bi onda od mjesta ovih krečana (u Krčevinama na kraju Strana) natovario taj sepet na ledja, pješačio prema Dobor-kuli gdje bi pregazio Bosnu kod Topolika, i nastavio dalje u pravcu Tarevaca. Tamo bi zatim išao od kuće do kuće i prodavao taj sepet kreča Tarevljanima. Smajo je imao samo 16 godina tada. Taj mukotrpni i jeftini posao je bio jedini koji je on mogao naći gdje bi zaradio koju paru u ta teška vremena.

domaćice jedino vjeruju u ovakav kreč kod krečenja soba. Naime, simbol čistoće i otmjenosti su bile kuće okrečene bijelom bojom koja se dobivala rastapanjem kreča, odatle potiče i naš izraz “krečenje” za farbanje. Jakeš nije imao lica koja su se bavila proizvodnjom kreča kao glavnom djelatnošću. Za razliku od nas, bilo je nekoliko familija u nama susjednom Pećniku (Kljajići, Agatići, Kajinići, itd.) koji su se profesionalno bavili ovim starim zanimanjem sve do osamdesetih godina prošlog vijeka.

Bačvar: da bi se kiselio kupus ili držao kom za rakiju potrebno je imati velike posude (do 2 m širine i 3 m visine). Te posude ili bačve su napravljene od drveta i zovu se “kace”. Kada su kace zatvorene sa obe strane, onda se to zove “bure”. U buradima su se držali većinom rakija, vino i rijetko jestivo ulje. Pošto su Jakešani uvijek voljeli kiseliti kupus i piti rakiju, normalno je bilo očekivati da su se kace i burad pravili u našem mjestu. Kako su se kace i burad pravila? Dobra hrastovina se prvo isteše kod stolara u duže komade, uže na dva kraja a duplo šire na sredini. Ovi su se komadi onda slagali i držali u mjestu pomoću specijalno iskovanih obruča kod kovača. Ako bi se neko bure presušilo u toku ljeta i prema tome puštalo tekućinu, onda bi se takvo bure rastavilo i onda bi se stavljala šaša između letava da bi se pukotine začepile. Burad su bila veličine 5-500 litara, dok su kace imale zapreminu od 200 litara pa naviše. Najpoznatiji jakeški bačvari su bili Jusuf Omičević i Sejfo Tirić-Šiljac koji su pravili novu burad i kace po narudžbi kao i opravljali stare. Takođe se pamti Božo Brica iz Jošave, koji je dolazio u Seljačku radnu zadrugu i tu provodio mjesece praveći ogromne kace za Zadrugu.

Poreznik: ovo je moguće najomraženije zanimanje kod naroda, ali biti poreznik nije lako. Za svaku vlast je važno imati efikasne poreznike, jer se ona i njeni organi finasiraju od poreskih primanja (dažbina). Mujo Karić (otac Nijazov, Vernesov i Azrin) je proveo čitav svoj radni vijek kao poreznik. Radeći za Modričku Upravu Prihoda, Mujo je radio svakodnevno na terenu ubirući porez. Vjerovatno da bi se izbjegli konflikti sa mještanima u vlastitom selu, Uprava je Muji pripisala rejon s druge strane Bosne. Mujo je raznosio poreske uplatnice i naplaćivao porez u gotovini direktno. Ako je neki poreski obveznik odbio da plati porez, onda bi Uprava Prihoda zahtijevala da dva milicionera prate Muju Karića u prisilnoj naplati onoga što pripada državi. Npr. ako poreski obveznik nije imao gotovine, onda bi Mujo plijenio stoku umjesto gotovine i davao je “gončinu”, osobi koja je tjerala stoku do modričke klaonice gdje bi se prodala i tako naplatio porez.

Kalamar: osoba koja trguje stokom se zove kalamar ili nakupac. Kalamar kupuje pojedinačna grla stoke ili na veliko u jednom dijelu zemlje gdje ima stoke u izobilju. Onda tu istu stoku preprodaje u drugom kraju gdje je potrebna uz veću cijenu i na taj način praveći svoju dobit. To je posao kao i svaki drugi u

tržišnoj ekonomiji, jedino je neobičan zato što nije bilo puno kalamara. Jakeški najpoznatiji kalamari su bili Muradif Omičević (koga je kasnije naslijedio njegov mlađi sin Nazif) i Muharem Omičević zvani Belaj. Sve trojica su radili privatno (za svoj vlastiti interes). Na drugoj strani, Medo Bikić (otac Abedina, Enesa, Sedina i Besima) je bio kalamar za račun firme (zaposlen od strane modričke klaonice). Medo je naučio zanat kalamara od svoga dajdže Age Salihovića iz Odžaka koji je bio jedan od najpoznatijih odžačkih kalamara.

Voćar-nakupac: Suljo Karić sa Dobora je bio jakeški jedini nakupac voća i povrća. Suljo je većinom kupovao voće i povrće na veliko u južnim dijelovima Jugoslavije (Makedonija, južna Srbija, Crna Gora) i preprodavao ga većinom u Hrvatskoj i Sloveniji za profit. Za te svrhe je koristio kamion koji mu je omogućavao brzu mobilnost iz proizvodnih krajeva Jugoslavije u potrošačke krajeve gdje je takva roba bila jako tražena.

Poštar: prvi poštar u Jakešu je bio Ćazima Tirića zet po imenu Mesut koji je bio iz Modriče. On je radio dugi niz godina i zamjenjuje ga negdje sredinom šezdesetih godina nama dobro poznati poštar Alaga Šabić. On je pokrivao Jakeš i Pećnik i može se reći da je Alaga bio najpoznatija osoba u ova dva mjesta koga je i svako dijete poznavalo. Poštar Alaga je raznosio raznoraznu poštu uključujući pisma, razglednice, pozive, telegrame, novine, penzije i manje pakete. Alaga je uzimao poštu iz modričke pošte i onda je raznosio malim motorom od kuće do kuće tokom cijele godine po svim vremenskim uslovima. Alaga je bio toliko privržen svome poslu i pozivu tako da su svi mještani Jakeša i Pećnika mogli da računaju na njegovu tačnost i neprikosnovenu uslugu. Jedne godine kada je Alaga bio na odmoru ili bio odsutan zbog nečeg drugog, zamjenjivao ga je jedan njegov kolega koji je raznosio poštu na konju! Inače, zadnjih nekoliko godina pred rat, Alagu je obično zamjenjivao Himze Omičevića sin zvani Dale.

Klesari: nekoliko jakeških kuća je imalo prizemlje napravljeno od lijepog bijelog kamena krečnjaka. Da bi se isklesao ravan kamen koji bi mogao da se lako uzida, trebalo je posjedovati dobru vještinu klesanja kamena. To je također bio težak i mukotrpan posao. Samo je nekoliko Jakešana bilo vješto tom poslu, a između njih Jusuf Omičević, Omer Omičević i Mehmed Aličić (sa Dobora).

Pletači korpi: oduvijek su se raznorazne stvari za kućne potrebe proizvodile od materijala koji se mogao naći u prirodi i koji je bio lako pristupačan. Tako su se proizvodile korpe i ostale slične košare od specijalnog vrbovog pruća. Slično su se proizvodili sepeti od ljeskovog drveta, a metle od brezovih grana ili vršika kukuruza. Vjerovatno je dosta Jakešana plelo korpe za svoje lične potrebe, ali je jedino Zaim Krajnović pravio ovakve proizvode za prodaju na obližnjim pijacama. Zaim je proizvodio korpe, sepete, berače i metle.

Zidari: pretpostaviti je da su kuće u starija vremena bile mnogo jednostavnije po izgledu pa prema tome i izgradnji. Malo je porodica moglo sebi priuštiti skupe materijale kao što su klesani kamen, pečenu ciglu, crijep i tesanu građu. Kako su se Jakeš i njegova domaćinstva razvijala poslije drugog svjetskog rata, tako se osjećala i potreba za vještijim i boljim zidarima. Jedni od prvih poslijeratnih zidara su bili Mehmed Hasanić i Jusuf Omičević, zatim Muharem Omičević i Seid Bajrić. Poslije njih su došli Senahid Bikić i Muradif Sejdić koji su dugo vremena radili u tandemu. Kasnije su se pojavljivali i ostali zidari, kao i oni koji bi specijalizirali u nekim fazama zidarskog zanata (kao malterisanje, pokrivanje kuća i slično). Međutim, Senahid i Muradif su zidali kuće od temelja do krova. Njih dvojica su ozidali većinu jakeških kuća do početka zadnjeg rata.

Kalemari (voćari): osobe koje oplemenjuju (kaleme) voćna stabla se zovu kalemari. Hazim Ribić i Ahmet Šabić-Husejnikov su bili profesionalni kalemari koji su zaradili penzije radeći u voćnjaku jabuka PD "Mujbegović" na Tarevačkom polju. Neki Jakešani, kao Bego Zahirović, su proizvodili kaleme za svoje potrebe, a višak prodavili svojim komšijama i drugima.

Pčelari: Jakeš nije imao profesionalnih pčelara, ali se dosta Jakešana bavilo ovim zanimljivim i neobičnim poslom proizvodnje meda. Sporedni proizvod u ovoj djelatnosti je bio vosak, koji se koristio za proizvodnju svijeća i u neke druge svrhe. Posebno poznat pčelar je bio hodža Džidić koji je držao svoj pčelinjak na Kosama kao i kod svoje kuće nedaleko od džamije. Ostali poznati pčelari su takođe bili hodža Mujak, Began Zahirović, Taib Krajnović i poštar Alaga Šabić.

Cvjećar: Hamid Zahirović (ne Hamid iz trafike, o.a.) je radio na održavanju modričkih parkova i drugih cvjetnih kultivisanih površina. On je u isto vrijeme imao i svoju malu firmu cvijeća, raznih ukrasnih drveća i grmlja kojima je snabdijevao Jakeš i okolinu. U svojoj bašti pored jakeške škole je uzgajao raznovrsno ukrasno bilje. Hamid je nastavio s ovim biznisom i poslije zadnjeg rata.

Električar: čini se da je Izo Muminović bio jedini školovani profesionalni električar u Jakešu. Bilo je još nekoliko samoukih električara u koje su mještani imali prilično povjerenja. Najpoznatiji su bili Enver Hasanić-Hamdo i Mesut Hasanić.

Vodoinstalater: koliko smo mogli saznati, nije bio ni jedan školovani vodoinstalater u našem mjestu prije rata, ali su samouki električari Enver Hasanić-Hamdo i Mesut Hasanić obavljali i vodoinstalaterske poslove jako uspješno.

Poljoprivredni proizvođač (zemljoradnik): osoba koja živi od zemlje proizvodeći raznorazne žitarice, povrće i voće se zove poljoprivrednik ili zemljoradnik, ili kako još neki Jakešani kažu “težak”. Prije industrijske revolucije većina stanovnika bilo koje države se bavila poljoprivredom. Takav je slučaj posebno bio sa stanovnicima sela koji su bili udaljeni od urbanih sredina (gradova). Može se slobodno pretpostaviti da je većina jakeških domaćinstava živjela od poljoprivrede sve negdje do polovine pedesetih godina 20. vijeka. Kako se Jugoslavija industrijalizovala, sve više se Jakešana zapošljavalo u novootvorenim fabrikama u Modriči i Odžaku, kao i u vladinim institucijama. Međutim, i pored državnog zaposlenja, skoro svaka familija je imala i baštu ili njivu gdje su proizvodili poljoprivredne proizvode za vlastite potrebe. Mnogi od njih su držali jednu ili nekoliko krava u svrhu proizvodnje mesa i mliječnih proizvoda, kao i živinu za proizvodnju mesa i jaja. Takva je situacija potrajala sve do početka zadnjeg rata. Međutim, one familije koje su se isključivo bavile poljoprivredom, dakle bez državnog zaposlenja, su bili “pravi” poljoprivrednici. Najpoznatiji jakeški poljoprivrednici su bili Mehmed Bajrić-Hankušin, Nusret Zulfić, Refik Kumbarić, kao i svi sinovi hadžije Tahira Zahirovića (Bego, Mesut, Ibro i Taib). Svi navedeni su imali znatne zemljišne površine u svome vlasništvu na kojima su proizvodili uglavnom raznorazne žitarice. Iste su prodavali otkupnim državnim stanicama i mlinovima u Odžaku i Modriči. Mliječne proizvode (mlijeko, sir i kajmak) su prodavali većinom svojim komšijama koji nisu držali stoku. Radove na zemlji su radili uz pomoć volova i konja, a kasnije i traktora.

Poljar: poljar je osoba koja čuva voćnjake i kultivisane njive od krađa kao i većih štetočina. Najstariji poznati jakeški poljar je bio Mujo Bajrić koji je imao kuću blizu Modričkog Luga kod njiva Ada. Mujo je bio poljar/šumar i u staroj Jugoslaviji. On je u to vrijeme imao kuću u Stranama gdje je čuvao šume modričkog bega Muharem-bega. Drugi poznati jakeški poljari su bili Avdo Tubić-Fertik, Zaim Krajnović i Mehmed Aličić-Čilkić koji su to radili poslije u pedesetim i šezdesetim godinama prošlog vijeka. Poljari su čuvali njive od maja do novembra. Plaćanje usluga poljara je bilo dobrovoljno. Poljar je išao od kuće do kuće vlasnika čuvanih njiva gdje su mu oni darovali žito, pšenicu, rakiju, garderobu ili pare. Posao čuvanja polja je nestao negdje krajem šezdesetih godina.

Platondžija-kolar: kočije koje su konji vukli u Jakešu i bližoj regiji su se zvali “platon” ili “kola” za razliku od volovskih kočija koja su se isključivo zvala “kola”. Jusuf Tirić je bio čuveni majstor za pravljenje platona (konjskih kola) ne samo u Jakešu nego i na cijeloj opštini Modriče i Odžaka. Marko Tuzlak-Kolar (kuća blizu Zeme) je pravio volovska kola (otud i nadimak “Kolar” po njegovom zanimanju).

Za neka zanimanja ili djelatnosti se ne može naći ni ime. Zanimljivo je napomenuti nekoliko pojedinaca koji su proizvodili i prodavali "neobične" ili interesantne proizvode:
- Muharem Zahirović zvani Pujdo i njegova žena Bakša su kopali neko korijenje oblika mrkve od koga su proizvodili u narodu poznat "ovnak". Mali komadi ovnaka su onda stavljani na plate šporeta gdje su odgorjevali polako šireći mirišljavi dim po kući. Muharem i Bakša su prodavali ovnak na pijacama u Modriči i Odžaku, kao i u Tarevcima, Modričkom Lugu i Jakešu idući od kuće do kuće.
- Ramiz Tirić zvani Đuđo je kopao glinu na svom placu, nosio je u sepetima i tako prodavao na pijaci u Modriči. Ova glina se upotrebljavala za pravljenje zemljanih peći i izoliranje ložišta kod šporeta "fijakera".

Zaposlenost u "društvenom sektoru"

Titova Jugoslavija je imala socijalističko društveno uređenje koje je bazirano na društvenoj svojini svih firmi i kojima su upravljali zaposleni radnici i društvo. Završetkom II svjetskog rata sve firme se nacionalizuju i imovina bogatih pojedinaca se većim dijelom oduzima. Ubrzanim razvojem zemlje se otvaraju brojne nove firme u kojima mnogo naroda nalazi zaposlenje. Prvi veći poslodavac u Jakešu je Seljačka radnička zadruga koja zapošljava desetine Jakešana. Vremenom sve više Jakešana prestaje sa poljoprivrednom djelatnošću kao glavnim izvorom prihoda i zamjenjuje ga zaposlenjem u društvenim firmama u okolnim većim centrima. U pedesetim i šezdesetim godinama uglavnom su bili muški članovi damaćinstva ti koji traže zaposlenje, a početkom sedamdesetih se bilježi nagli porast ženske radne snage u firmama. Jakeš je imao više od 500 zaposlenih u društvenom sektoru pred sami početak zadnjeg rata. Najveći broj njih je radio u Modriči koja je je bila najbliža Jakešu, a zatim u Odžaku. Jakešani su radili u sljedećim firmama i državnim institucijama:

Modriča: Rafinerija ulja Modriča, Vjekoslav Bakulić, Sodaso Hemija, mlin "Dusa", klaonica i hladnjača "Modriča", trgovinsko preduzeće "Trgopromet", Modričanka, Remonttrans, stolarija "8. septembar", PD "Dr. Mujbegović", ŽTP, Komunalno preduzeće, Dobojputevi, Plastmo, Elektrodistribucija, PTT, Metalrad, Pamo, različiti opštinski organi, itd.
Odžak: Strolit, Vodoprivreda, Energoinvest, Vunteks, Borovo, itd.
Jakeš: SMU, Oka (bivša SRZ), Osmogodišnja škola.

Zaposlenost u “privatnom sektoru”

“Privatni sektor”, tj. firme u vlasništvu privatnih lica su bile ukinute u novoj Jugoslaviji. Međutim, Tito i njegova vlada nisu napravili istu grešku kao i lideri Sovjetskog Saveza koji su ukinuli svaku formu privatnog preduzetništva i tako doveli najveću žitnicu Evrope (Rusiju) skoro do gladi. Tito je dozvolio ograničeno privatno vlasništvo nad zemljom i tako dozvolio poljoprivrednicima da žive od svoga rada i da prodaju višak proizvoda na pijacama. Takođe su bile odobrene manje privatne zanatlijske radnje. Tako je egzistirao privatni sektor u Jugoslaviji sve do otprilike 1970. godine.

U sedamdesetim godinama jugoslovenska vlada pomalo popušta stege i privatni sektor dobiva malo više prostora za rast. Postepeno se otvaraju i manje firme u privatnom vlasništvu. Pored tridesetak familija koje su se bavile poljoprivredom kao glavnoj djelatnosti, bilo je oko tridesetak familija u Jakešu koje su bile zaposlene u vlastitom aranžmanu u raznoraznim djelatnostima (ugostiteljstvo, građevina, krojenje, auto-limari i mehaničari, TV-mehaničar, stolarija, prevozništvo, itd.).

Vlastita poljoprivredna proizvodnja

Imati “svoje” je jedno od fundamentalnih prava slobode svakog čovjeka. Mada su veliki zemljoposjednici bili ukinuti u novoj Jugoslaviji, još uvijek je bilo dozvoljeno imati zemlju. Vlada je odobrila maksimum od 10 hektara po porodici. Mada posjedi od 10 hektara nisu omogućavali neku produktivnu poljoprivrednu proizvodnju, ipak su omogućavali onima koji su imali toliko zemlje da žive od svoga rada. Što je važnije od toga je bilo da je većina seljačkog stanovništva, a i dosta njih iz manjih gradova zadržala manje parcele zemljišta, što uz kuću (okućnice), što dalje u vidu manjih njiva. Za razliku od proleterskih familija u većim industrijskim centrima, većina ostalih je nadopunjavala svoje prihode radom na ovim manjim parcelama. Kada imamo milione familija koje proizvode hranu, pa i u manjoj mjeri, to je jako značajno za svaku ekonomiju. Proizvodilo se sve i svašta na tim porodičnim imanjima, povrće, voće, žitarice, meso, mlijeko i mliječni proizvodi, itd. Ocjenjuje se da je svako domaćinstvo koje je imalo svoju zemlju proizvodilo i do 70% sve potrebne hrane. Nerijetko su se viškovi prodavali na lokalnim pijacama ili na druge načine. Većina jakeških porodica (i do 95%) je proizvodilo veliki procenat hrane za svoje potrebe. Zanimljivo je spomenuti da su i djeca u okviru svojih familija učestvovali u toj proizvodnji. Čim je dijete dostiglo dob od pet godina, očekivalo se da i ono počne sa nekom vrstom rada. To je obično bilo čuvanje stoke. Kako su djeca rasla, tako su im se davale i veće odgovornosti.

Sljedeći su primjeri poslova u kojima su djeca učestvovala:
- briga o stoci (čuvanje, čišćenje, hranjenje)
- briga o mlađoj braći i sestrama
- čišćenje (u kući i dvorištu)
- radovi u kuhinji (priprema, kuhanje, pranje suđa)
- poljoprivredni radovi (sijanje, kopanje, branje, itd.)
- opskrba ogrjevnim materijalom (donošenje drveta iz šume, cijepanje, unošenje u kuću i loženje)
- građevinski radovi (ispravljanje eksera, nošenje cigle i slično, kopanje temelja, itd)
- zarađivanje keša za familiju (npr. branje malina ili rad za druge).

Uticaj Socijalno medicinske ustanove (SMU) na razvoj i postojanje Jakeša

Već smo spomenuli da se u objektima i na imanju velikoposjednika porodice Karamata otvara Dom za nezbrinutu djecu 1946. godine. Vremenom taj Dom prerasta u Dom za staračka i napuštena lica i djeluje u tom svojstvu dvadesetak godina. Godine 1974. Dom postaje bolnica za alkoholičare i mentalne bolesnike i mijenja ime u Socijalno medicinska ustanova – SMU (kojoj je u narodu ostalo ime od milja "Dom"). Novi objekti se izgrađuju, nova oprema nabavlja i mnogo novog i stručnog medicinskog kadra se dovodi iz različitih dijelova BiH i Jugoslavije. To su bila burna i interesantna vremena, jer se sva energija i uzbuđenje oko rasta Ustanove prenosilo i na čitav Jakeš. Sama Ustanova je zapošljavala oko 200 radnika u svoje tri lokacije (Jakeš, Garevac i Koprivna), od kojih je bilo i oko 30-tak Jakešana koji su radili kao vozači, kuhari, portiri, službenici, čistači, itd.

SMU postaje jedna od najpoznatijih institucija na teritoriji bivše Jugoslavije gdje su se liječili mentalno oboljeli bolesnici i alkoholičari. Posjećuju je raznorazne delegacije iz čitavog svijeta. Pošto je Ustanova liječila po konceptu otvorenosti, rada i integracije, mnogi bolesnici su dolazili u dodir sa mještanima. Ja se sjećam da smo mi djeca odrasli u prisustvu "štićenika" koji su bili u našoj blizini. Mi smo svakodnevno bili na terenu bolnice gdje smo se igrali, a i bolesnici su slobodno hodali po mjestu. Čak je jedan broj njih i stanovao u kućama Jakešana. Oni su bili integralna slika i dio postojanja i života Jakeša. Nesumnjivo da je njihova svakodnevna interakcija sa mještanima bila dio njihove terapije, ali je i njihovo prisustvo pomagalo nama mještanima da postanemo otvoreniji i nekako mekši u odnosu prema strancima i nepoznatom uopšte. Po mom mišljenju, ima osnove u razmišljanju da su štićenici i Ustanova na neki način učestvovali kroz sve ove godine u gradnji

našeg kolektivnog dobroćudnog jakeškog karaktera. Neki od štićenika su bili dovedeni kao djeca u Dom i proveli svoj čitav život u njemu. Jakeš je na taj način postao njihovo stalno mjesto prebivanja. Sjetimo se imena nekih od njih: Ivica, Guto, Pejo, Slavica, Saša, Advija, Stanko, Marija, Modro, Tima Rotkuša, Fatima zvana Modrička, Jataša, Omer, Sabahudin i Greta, Ivo zvani Dravata, Nedžib, Jovo, Dragica, Anto, Meho, Ibro, Nedo i mnogi drugi.

Odlazak u inostranstvo na rad

Sredinom šezdesetih godina Tito i njegova vlada odobravaju posjedovanje pasoša. Ideja je bila da se otvore granice i omogući stanovništvu da traži zaposlenje u inostranim zemljama, jer Jugoslavija nije mogla da obezbijedi zaposlenje rastućem broju nezaposlene poslije rata-rođene omladine. Takođe se nadalo da bi budući pečalbari mogli slati tako-potrebne devize natrag u Jugoslaviju da bi pomagali svoje članove familije koji su ostali u zemlji. Tako je i bilo. Više od pola miliona Jugoslovena je otišlo u inostranstvo na privremeni rad u periodu 1964-1972. godine. Većina njih je išla organizovano uz pomoć jugoslovenskih i inostranih biroa za zapošljavanje. Među njima je bilo i nekoliko jakeških familija, kao na primjer, nekoliko sinova Safeta Đuherića, Đulo i Refika Zahirović, sin Zuhdije Omičevića, Midhat i Senija Omičević, braća Ismet i Midhat Bajrić, Fudo Sejdić i njegova sestra Sabira, Izet i Besima Mujaković, Mustafa Sejdić, itd. Svi oni su otišli u Njemačku da rade, mada je bilo dosta njih iz drugih mjesta (npr. Pećnika), koji su išli u inostranstvo u Francusku, Švajcarsku, Austriju, Holandiju, Švedsku, Belgiju i druge evropske zemlje. Veći dio Jakešana hrvatske nacionalnosti je takođe radio u inostranstvu, kao na primjer sinovi Ilije Skopljaka, Marijan i Anto, koji su radili u Švajcarskoj.

Bilo je par Jakešana koji su otišli u inostranstvo na rad i prije ovoga vremena. Tako je sin Sulje Mašića, Esed (a poslije njega i njegov brat Sulejman zvani Džigara), otišao u Australiju, dok je sin Muhe Sejdića, Muhamed zvani Tabare otišao put Kanade. Obojica, i Esed i Muhamed, su izašli ilegalno iz zemlje, slično kao i mnogi drugi iz Jugoslavije u to doba. To je bio jedini način odlaska u inostranstvo kada se pasoši nisu izdavali, mada je takav prelazak preko granice bio jako rizičan.

Većina pečalbara (gastarbajtera) iz Jakeša je zaradilo i penzije u inostranstvu. Neki od njih su se vratili u zemlju ranije, dok su neki ostali do kraja radnog vijeka, pa čak i ostali tamo da žive.

Pored odlaska u inostranstvo u potragu za poslom, mnogi Jakešani su se dali

trbuhom za kruhom i u okviru Jugoslavije, svugdje gdje se javila potreba za radnicima. Navešćemo nekoliko primjera:
- Jakeški majstori zidari su radili u osječkom preduzeću "Izgradnja". U ovoj firmi su dugo godina radili Senahid i Sifet Bikić, Redžo Zahirović, Hazim Šarić;
- Fahir Bikić i Safet Zulfić su gradili kuće po slavonskim selima. Njima su često pomagali Samid Zahirović i Salim Zulfić;
- U zagrebačkoj firmi "Dalekovod" su radili Meho Bjelošević, Džemil Bahić, Begica Zahirović, Azem Zahirović, Muhidin Omičević i Taib Omičević;
- Dalekovode u Jajcu i Mostaru su gradili Sakib Karić, Rasim Karić, Sulejman Hasukić, Samid Zahirović;
- Rudnik u Kaknju: Zahid Hasukić i Ismet Hasukić.

Uloga sezonskog rada u zapošljavanju Jakešana

Neposredno po završetku II svjetskog rata kada je osnovana Seljačka radna zadruga, mnogi Jakešani su našli zaposlenje u istoj, za stalno ili sezonski. Svi poslovi su bili vezani za poljoprivredu, voćarstvo, povrtlarstvo i stočarstvo. Nakon prestanka Zadruge i pripajanja njene imovine poljoprivrednom dobru "Dr. Mujbegović", mnogi poslovi su nestali, jer su se počeli obavljati mehanizovano, ili su obavljani od strane drugih radnika poljoprivrednog dobra, ili nije bilo uopšte potrebe za njima. Iznenada, mnogo Jakešana se našlo bez posla. Međutim, otprilike u to doba, pojavila se potreba za radnom snagom na raznoraznim poljoprivrednim dobrima u obližnjoj Slavoniji. Prvo je PD "Ovčara" iz Čepina kod Osijeka angažovala Abida Zahirovića da nađe radnike u Jakešu za raznorazne sezonske radove, a kasnije su Ferid Sejdić i Husein Zilić dugo vremena vodili sezonce u selo Bobota kod Vukovara. Takvi sezonski poslovi su trajali od početka maja pa sve do kraja novembra. Obuhvatali su svakojake poljoprivredne poslove, uključujući okopavanje kukuruza, repe, suncokreta i soje, branje ljetine (npr. vršidba pšenice i branje kukuruza), a završavalo se vađenjem repe u novembru.

Obično je odlazilo oko 50-100 radnika po sezoni na takve poslove i nije bilo starosne granice u izboru radnika. Plaćanje je bilo dobro, a neki radnici su ubirali i penzijsko osiguranje. Radnici su spavali u zajedničkim barakama i hranili se u menzama. Mnogi misle da su obilje posla i relativno jednostavan i lagan prijem radnika bili jedan od glavnih razloga slabe pismenosti u Jakešu. Naime, često su djeca i imućnijih Jakešana napuštala školu u osmom razredu da bi se upisali na listu sezonskih radnika. Takve osobe su dobro zarađivale iz početka, ali su redovno ostajale bez ikakve struke kada je dolazilo vrijeme za ozbiljniji i stalniji radni odnos.

Odlazak na “Sezonu” je počeo negdje 1952-1955. godine i trajao sve do 1980. godine kada se praksa vođenja radnika na sezonske poljoprivredne poslove u Slavoniji ukinula zbog uvedene mehanizacije.

SOCIJALNI FAKTORI

Klasna struktura u Jakešu

Saznajemo iz starih izvora da je Jakeš još u tursko doba bio klasno podijeljen. Begovi Aliaga i Hajder su ubirali trećinu, četvrtinu, desetinu ili štogod su vlasti toga doba propisivale i zahtijevale od raje koja je radila na zemlji, plus besplatan rad na samoj begovoj zemlji. Jedno je sigurno, nije bilo puno slobodnih Jakešana u ta davna vremena, par begova i stotine zavisnih seljaka koji su radili za njih i ratovali za sultana kada je trebalo.[57] Takva su bila vremena ne samo u Otomanskoj imperiji, nego uopšteno u svakoj srednjovjekovnoj evropskoj zemlji toga doba. Jasna je bila razgraničenost između slojeva stanovništva: kralj (car ili sultan) sa aristrokratijom na vrhu, krupni i sitni feudalci u sredini (age i begovi), a većina stanovništva - raja (kmetovi) na dnu.

U suštini, slična klasna razlika je ostala u Jakešu sve do 1945. godine, tj. do završetka II svjetskog rata. Kako smo iz privatnih spisa Mehe Šabića saznali, u Jakešu je postojala izvjesna begovska familija sredinom 19. vijeka koja je bila vlasnik parcele "Tukovi" i mnogih drugih dijelova Jakeša. Ne samo da su imali više zemlje nego svi Jakešani zajedno, ova begovska familija je mnogim nepoštenim potezima oduzimala i zemlju od drugih siromašnih Jakešana da bi uvećala svoje ionako ogromne posjede. To je bilo omogućeno i samom činjenicom da u tursko doba nije bilo organizovane evidencije vlašništva zemlje. Tek dolaskom austro-ugarskih vlasti 1878. godine, uvodi se katastarski sistem i izdavanje gruntovnica na zemlju. Međutim, bezemljaštvo i zavisnost siromašnih Jakešana od veleposjednika se nastavlja i poslije dolaska Austro-Ugarske. Većina naših djedova i pradjedova je i dalje radila za minimalne nadnice za Mustajbega Gradaščevića, Franju Kavčića, a poslije njih za braću Vujanović, Karamatu i braću Foldo. Tako je bilo sve do II svjetskog rata: Jakeš je imao dvije prebogate familije, manji broj familija koje su sastavljale kraj s krajem radeći na sopstvenoj zemlji, i veliki broj siromašnih koji su imali male ili skoro nikakve posjede.

---

[57]Napomena: Oni Jakešani hrišćanske vjere koji su (ako jesu) živjeli u mjestu u to doba su bili potčinjeni većim nametima nego Jakešani muslimanske vjere.

Uspostavljanjem Titove Jugoslavije uspostavlja se i novo društveno uređenje bazirano na vlasti naroda. Po prvi puta u istoriji Jakeša svi su bili jednaki.Veliki zemljoposjednici se nisu više vratili u Jakeš, a njihova zemlja i sva imovina je bila uzurpirana od strane narodne vlasti. Po prvi put takođe, Jakešani nisu više zavisili samo od zemlje. Ubrzana industrijalizacija je donijela i nove mogućnosti za zaposlenje u državnim firmama. Narod nije više zavisio samo od zemlje i njenih prinosa. Većina familija ima barem jednog zaposlenog u firmi i dopunjuje svoj porodični budžet radom na sopstvenim njivama. Striktno govoreći, u Jugoslaviji (i Jakeš u njoj) nije bilo klasa; svi su bili jednaki i ravnopravni. Tako je bilo u teoriji, ali je praksa bila malo drugačija. Kažemo malo, jer ako je ikada u istoriji Jakeša bilo neke ekonomske i socijalne ravnopravnosti svih stanovnika, onda je to bilo s početka 1945. godine. Veliki procenat Jakešana je bio u istoj ili sličnoj situaciji na novom startu. Vremenom, kako to biva u životu, oni koji su vrijedniji, sposobniji i sretniji počinju postepeno da poboljšavaju svoj ekonomski položaj u poređenju s drugima manje sretnim. Četrdeset godina poslije, oko 85% familija je posjedovala dobre porodične kuće i bašte i imalo relativno dobar život. Ipak, jedan dio Jakešana je još uvijek bio u lošoj ekonomskoj situaciji. Oni su većinom bili locirani u naseljima Grbavica I i II. Nizak nivo obrazovanja, nezaposlenost, alkoholizam i mnogočlane familije su karakterisale takva domaćinstva. Njihove životni uslovi su bili jako loši. Ta domaćinstva su većinom živjela od slabo plaćenih privremenih poslova, kao i malih socijalnih primanja.

Nivo kriminala i smrtni slučajevi (neprirodnim putem)

Kao većina naseljenih mjesta a pogotovo manjih naselja u bivšoj Jugoslaviji, nivo kriminala uopšte, je bio jako mali. Strogi državni organi, kao i efektivan bezbjedonosni aparat zajedno sa dobrom saradnjom civilnog stanovništva su držali kriminalne aktivnosti na najmanjem nivou. Titova Jugoslavija je bila bezbjedna država ne samo za njene stanovnike, nego i za sve posjetioce. Takva sigurnosna situacija je bila i u Jakešu.

Naše mjesto je relativno malo i gdje svako svakoga zna. Takva situacija u većoj mjeri obeshrabruje potencijalne kriminalce i njihove protuzakonite aktivnosti. Za 47 godina svoga postojanja u Titovoj Jugoslaviji, skoro da su kriminalni slučajevi zanemarljivi. Koliko ih je malo bilo govori činjenica da se od teških kriminalnih slučajeva jedino pamte dva ubistva u samom mjestu (jedno vatrenim, a drugo hladnim oružjem).

Naše mjesto je imalo i svoj udio u manjim kriminalnim aktovima kao što su sitne krađe i tuče, koji su se takođe dešavali i u ostalim mjestima veličine i socijalne sličnosti Jakešu.

Pored ratova, narod gine i u mirnodopskim uslovima. Ponekad je to ubistvima, a ponekad raznoraznim nesretnim slučajevima. Kako se saobraćaj razvijao i broj motornih vozila rastao, tako je i broj nesretnih tragičnih slučajeva rastao. Na žalost, ni Jakeš nije izbjegao taj nepovoljni trend. Oko 75% svih nesretnih slučajeva u periodu 1945-1992. koji su završili tragično je bilo uzrokovano saobraćajnim nesrećama. Ukupno 20 stanovnika Jakeša su izgubili živote u raznoraznim nesrećama u ovom periodu:

Bahić Fikret poginuo od udara groma
Bahić Đulaga poginuo od voza kod Crkvine
Bikić Raif poginuo od voza u Sloveniji
Birčić Frano poginuo u saobraćajnoj nesreći vozeći bicikl blizu Gradine
Đuherić Raifa kćerka poginula u automobilskoj nesreći u Jakešu
Đuherić Sejfo udavio se na rijeci Bosni dok se kupao neposredno poslije 1945. godine
Đuherić Zaim poginuo u saobraćajnoj nesreći kod Garevca
Hasanić Ganija poginuo u saobraćajnoj nesreći
Hasanić Husein-Mirza poginuo u saobraćajnoj nesreći vozeći automobil nedaleko od Botajice
Hasanić Nevreza poginula u saobraćajnoj nesreći od traktora radeći u Čepinu kod Osijeka
Husejnović Zemir poginuo u saobraćajnoj nesreći negdje u Mađarskoj
Mašić Emin poginuo od voza u Sloveniji
Ogrić Hasan poginuo od voza u Garevcu
Omičević Ese sin udavio se na rijeci Bosni dok se kupao
Omičević Izet poginuo u saobraćajnoj nesreći vozeći kamion negdje između Iraka i Turske
Plehandžić Hazim poginuo u saobraćajnoj nesreći kod Gradine vozeći motor
Ribić Meho poginuo u saobraćajnoj nesreći kod mosta vozeći bicikl
Serdar Hajro poginuo od struje radeći na mješalici za beton
Zahirović Osman poginuo u saobraćajnoj nesreći blizu Odžaka vozeći bicikl
Zelinčević Zaim poginuo u saobraćajnoj nesreći kod mosta
(Napomena: imena onih koji su poginuli ubistvom ili samoubistvom nisu navedena ovdje.)

Zaključak:

- poginuli u saobraćajnoj nesreći	16
- poginuli u drugim nesretnim situacijama	4
- poginuli samoubistvom	4
- ubijeni	5

Socijalno i zdravstveno osiguranje

Može se reći da socijalno i zdravstveno osiguranje skoro nije ni postojalo u Staroj Jugoslaviji. Modriča, nama najbliže urbano naselje, nije ni sama imala redovnog doktora ni apoteke sve skoro do početka II svjetskog rata. O nekoj organizovanoj pomoći države njenim najsiromašnijim članovima da ne i govorimo. Tek u Novoj Jugoslaviji se počinje misliti o socijalnom i zdravstvenom osiguranju, međutim siromašnoj i ratom-opustošenoj zemlji je trebalo mnogo godina da stavi sve zacrtano u praksu. Svake godine se osjećao napredak u tom pogledu. Država je pribavljala malu socijalnu pomoć najugroženijima, dok je školstvo i zdravstvo bilo besplatno za sve. U Modriči je djelovala dobro-opremljena ambulantna služba sa stalno zaposlenim ljekarima i zubarima, dok se išlo na ozbiljnije liječenje u obližnje bolnice u Odžaku, Gradačcu i Doboju. Za komplikovanije zdravstvene tegobe se bez problema išlo u velike centre u Sarajevo, Beograd, Zagreb i Ljubljanu.

KULTURNI I DRUŠTVENI ŽIVOT

Kulturni i društveni život uopšteno je rezultat geografskih, ekonomskih, političkih, obrazovnih i vjerskih faktora. Da bi se mogao ocijeniti kvalitet kulture i društvenog života u Jakešu, potrebno bi bilo znati isto za ostala mjesta slične veličine u BiH. Činjenica ostaje da je Jakeš malo mjesto i prema tome ograničeno u raznovrsnosti i veličini broja kulturnih događaja. Ono što pamtimo o kulturnom i društvenom životu u samom mjestu potiče rađe iz skorašnjeg doba. Ovo je što se zna i pamti:

Ne postoji mnogo informacija o kulturnom i društvenom životu Jakešana u predratno doba (prije II svjetskog rata). Znajući da je većina tadašnjeg stanovništva Jakeša bila prilično siromašna, može se skoro sa sigurnošću pretpostaviti da se svakodnevni život mladih i starih svodio na preživljavanje. Ako se šta i dešavalo na kulturnom polju, to bi bilo privatnog karaktera na konacima braće Vujanića, familije Karamata, ili bega Mustajbega Gradaščevića prije njih. Kulturni život i zabavljanje su samo takvi mogli sebi priuštiti. Široki slojevi stanovništva su se vjerovatno okupljali u dugim zimskim noćima na prelima gdje bi se pripovjedalo, šalilo, ali i zapjevalo uz šargiju. Otvaranje škole 1933. godine je vjerovatno uticalo i na pojavu određenih kulturnih okupljanja u ovoj drugoj (poslije džamije) instituciji javnog okupljanja u Jakešu. Konačno, poznato je da je Jakeš dobio i prvu kafanu u periodu između dva rata. Tu su se zasigurno okupljali oni mještani koji su imali slobodnog vremena i para.

Završetkom rata, novi vjetrovi su produvali čitavom zemljom pa i Jakešom. Nova socijalistička vlada je uvidjela da kulturni i društveni život igra veoma važnu ulogu u oblikovanju društvene svijesti i prihvatanju samog novog sistema. Zbog toga su nove vlasti aktivno pristupile organizovanju javnih kulturnih okupljanja kao i osnivanju raznoraznih organizacija, koje bi bile nosioci organizovanja ne samo političkih nego i kulturnih i sportskih događaja uopšte. Većina omladine koja se pridružila NOB (narodno-oslobodilačkoj

borbi) se vratila u Jakeš poslije rata u maju-junu 1945. godine. Nedugo iza toga su većina njih kao i drugi mladi Jakešani masovno učestvovali na glavnim omladinskim akcijama u novoj Jugoslaviji gdje su vidjeli i naučili mnogo toga o novom sistemu. Po njihovom povratku oni su postali i nosioci naprednih ideja u Jakešu. Napomenućemo neke od njih: Meho i Đurđija Šabić, Esed i Adem Sofić, Mehmed Dubrić, Atif Kumbarić, Ahmet Omičević, Dževad Mujaković, itd. Omladinska organizacija zajedno sa Narodnim frontom socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije (NF SSRNJ, sekcija Jakeš) su postale značajna ako ne i glavna snaga svih važnijih kulturnih i sportskih događaja u mjestu. Može se sigurno reći da dolaskom nove vlasti i početkom djelovanja ovih dviju organizacija, kulturni i društveni život je konačno postao pristupačan većem broju jakeškog stanovništva.

Omladina osniva po prvi puta fudbalski klub 1947. godine i naziva ga "Sloga". Omladinska organizacija počinje da održava i igranke u sali koju je izgradila SRZ na prostoru Parka (teren sadašnje škole).[58] U istoj sali se počinju davati i prve kino predstave na našoj regiji pod pokroviteljstvom SSRN i tehničkim vođstvom Osmana Šaldića. Može se samo zamisliti radost tadašnjih Jakešana koji su bili jedni od rijetkih u Bosni koji su imali takav luksuz. Pored kino predstava, u ovoj zgradi su se počele redovno održavati i igranke koje je organizovala omladinska organizacija. Otprilike u isto doba (prva polovina 1950-tih godina), igranke su se takođe održavale u zgradi stare škole kod džamije. Kada je škola bila zauzeta đacima, onda se igranka održavala u dvorištu pekara Adema Sofića (sadašnja kuća i dvorište Hamida Zahirovića). To je bilo jedino mjesto ograđeno ogradom na kome se igranka mogla održavati i da se ulaznice naplate. Ponekada bi se igranke održavale i na Doboru na mjestu sadašnje čitaonice. Na igrankama bi svirali Odžačani, Medo Salčinović-Salčin na gitari i bubnju i Šaban na harmonici. Omladina se sretala i družila uz mnogobrojna kola i pjevanja popularnih narodnih pjesama iz toga doba. Zanimljivo je spomenuti da su u većini slučajeva bila dva kola, jedno žensko i jedno muško.[59] To je bio običaj toga vremena kako bi se muška i ženska omladina držala odvojeno. U rijetkim momentima kada je kolo bilo miješano, onda bi djevojke nosile rubac (maramicu) preko koje su se držale sa momcima (u cilju da se izbjegne direktni kontakt). Tradicija održavanja igranki se održala sve do početka rata 1992. godine sa određenim promjenama koje su postepeno dolazile kako se život i društvo mijenjalo. Krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina se igranka jedno vrijeme održavala u zgradi starog konaka na Parku. Odatle se za stalno preselila u zgradu stare škole negdje 1970-1. godine kada je taj objekat dat na trajno korištenje omladinskoj

[58]Jedna od markacija mjesta gdje su se održavale igranke i proslave Prvog maja na Parku je bila velika petokraka koju je SRZ napravila odmah poslije rata od zemlje. Na vrhu petokrake u sredini je stajala bandera.
[59]Po mišljenju Dževada Mujakovića, najbolji igrači kola u njegovo vrijeme su bili Emin Kumbarić i Mima Mujaković.

organizaciji. Tu se igranka održavala subotom naveče, dok je petkom naveče bila u čitaonici na Doboru. Novina kod igranki u 60-tim i 70-tim godinama je i u samom sadržaju programa. Kako su se novi muzički trendovi počeli razvijati u drugoj polovini 60-tih godina, tako su "šiz" ili "đuskanje" i ples našli svoj put. Razlika nije bila samo u drugačijem zvuku i ritmu između kola i narodnih pjesama na jednoj strani i zabavnih pjesama na drugoj. Dok su se kola igrala u punom svjetlu, šiz i ples su se izvodili u polutami, nešto čemu se omladina sigurno nije puno protivila. Ali još radikalnija promjena je bila da su kola konačno postala mješovita gdje su i momci i djevojke igrali zajedno i držali se za ruke direktno! Ova revolucija u ponašanju omladine je bila još izrazitija u plesu gdje su momak i cura plesali zajedno tijelo uz tijelo, i to još u polutami!

Nova muzika je zahtijevala i nove muzičare. Odžačane Salčina i Šabana su zamijenili lokalni jakeški muzičari. Kako su se novi mediji komunikacije razvijali (radio, televizija, magnetofoni, gramofoni, kasetofoni), tako je sve više jakeške omladine bilo izloženo muzici. Neki od njih su počeli da sviraju i muzičke instrumente. Kao rezultat toga trenda, Jakeš je početkom 70-tih godina dobio i prvu muzičku grupu čiji su prvi članovi bili Nijaz Omičević harmonikaš i šef grupe, Nihad Omičević-Bijeli bubnjar, Vehid Muminović solo gitara, i uz pomoć Pere iz Miloševca kao basiste. Ova grupa se zvala "Vox" na prijedlog Ize Muminovića. Ova grupa je djelovala do početka rata 1992. godine i njeni članovi su se mijenjali. Kasnije su im se pridružili Suvad Omičević i Meho Aličić kao gitaristi. Veoma često im se pridruživao i Muhamed Hasukić-Made kao pjevač zabavnih pjesama. Vehid Muminović kao jedan od osnivača ove grupe se kasnije osamostalio i sa Rasimom Husejnovićem kao gitaristom i Murisom Hasanićem kao bubnjarem osnovao svoju grupu. Oni su većinom svirali po slavljima izvan Jakeša.

Jakešani su veseljaci i uvijek su voljeli provod. Međutim, provod i veselje su uvijek bili bolji uz muziku. Ko god je mogao da svira ikakav muzički instrumenat je bio jako tražen i popularan. Većina nas nije znala da je bilo dosta naših sugrađana koji su mogli zasvirati prilično dobro uz raznorazne instrumente. Pored već pomenutih poluprofesionalnih svirača grupa, navedimo nekoliko onih koji su takođe bili obdareni ovom vještinom:

- harmonika: Hajrudin Tirić, Rešid Mašić, Meho Bajrić, Safer Zulfić
- saz: Nurija Mujić, Alija Plehandžić, Jusuf Jusufović, Ismet Husejnović
- električna gitara: Aladin Plehandžić, Nermin Husejnović, Senad Sejdić
- akustična gitara: Šemsudin Zahirović, Besim Bikić
- frula: Atif Bajrić, Samid Zahirović, Jasim Zahirović

Par ljeta sredinom sedamdesetih godina se igranka održavala na otvorenom na terasi Socijalno medicinske ustanove sa izvanrednim pogledom na jezero.

Ove igranke se posebno pamte jer su bile održavane u toku toplih ljetnih noći u prisustvu mnoštva naroda. Osvijetljeni dio jakeške glavne ulice (pored Ustanove) bi se pretvorio u dobro posjećeno korzo.

Svadbe su jedan od velikih razloga veselja i radosti. Jakešani su u većini slučajeva proslavljali ovaj događaj organizovanjem "sviranja" u dvorištu mladoženje. To je bila jedna od rijetkih prilika gdje su i stari i mladi jednako učestvovali u opštem veselju i zabavi. Dok bi djeca trčala okolo, mladi bi ašikovali, pričali i igrali, a stari sjedili i uživali na svoj način. Obično bi se dovela grupa muzičara iz Modriče ili Odžaka, a kasnije i iz Jakeša, koji bi svirali kola i pjevali narodne pjesme. Pamti se nekoliko običaja sa ovakvih okupljanja: kogod bi prvi zaigrao kolo bi dobio peškir oko vrata od domaćina. Također se često služila rakija onima koji su pili i obavezno šerbe svim prisutnim. Inače, sam proces upoznavanja tj. ašikovanja se mijenjao kroz vrijeme. Dok su se mladi u prošlosti ženili i udavali po direktnom dogovoru njihovih familija, taj striktni način upoznavanja se počeo pomalo oslobađati i mijenjati početkom 20. stoljeća. Naime, prvo su momci počeli dolaziti pod prozore curama gdje se ašikovalo kroz prozor koji je imao guste drvene rešetke s ciljem zaštite privatnosti djevojke. Kako se povećavao broj javnih događaja gdje se narod mogao susresti, mladi su više dolazili u kontakt. Tako su se, na primjer, moj djed Bećir i nana Rašida sreli na ljušćenju kukuruza u Tarevcima (popularno zvano "ljušćilje"). Već oslobođenjem 1945. godine počele su se organizovati igranke i sviranja gdje su mladi mogli da se druže uz muziku. Tada je počelo i "pravo" ašikovanje gdje je mladima bilo dozvoljeno da ostanu sami duže vrijeme. Kako se ženilo i udavalo? Pošto su se momak i djevojka već sreli, upoznali i dogovorili o ženidbi, postojala su dva načina kako bi se djevojka udala. Mladoženjina familija bi išla u prosidbu koja bi se unaprijed dogovorila (da bi se izbjeglo da prosci budu odbijeni). Obično stariji članovi mladoženjine familije i rodbine bi pitali za dozvolu da se mlada isprosi. Pošto bi ona prihvatila i familija odobrila, onda bi se svadba ugovorila i svatovi bi vozili mladence kući gdje bi se svadbene aktivnosti nastavile. Kada su se svatovi vraćali od mladine kuće, konjska kola u prošlosti, a kasnije automobili, su bili okićeni raznoraznim peškirima i ukrasima. Kola bi prvo napravila krug kroz mjesto oglašavajući svoje prisustvo glasnim svirenama. Usput bi svatovi bili zaustavljani raznoraznim preprekama (metalni kablovi, drveni trupci, i slično) kako bi "platili prolaz". Dok bi se mlada uvodila po prvi puta u kuću, ona je trebala da gurne nogom pun bokal ili lavor vode koja je simbolizovala "da budući život teče kao voda". Ponekad bi se hljeb ili pogača prelomila na glavi mlade i taj hljeb bi se onda dijelio u malim komadićima svim prisutnim svatovima zbog sevapa. Pošto je sama prosidba bila skupa, kao i vjerovatnoća da neki roditelji ne bi dozvolili udaju, mnoge buduće mlade bi se "krale", tj. udavale se bez znanja svojih roditelja. U takvoj situaciji bi mladoženjina familija išla na unaprijed dogovorenu "mjeridbu". Obično ovakav način udaje nije proizvodio neke posebne probleme budućim mladencima.

Pošto je druga polovina 20. stoljeća bila u vrijeme socijalističkog društvenog uređenja, mnoga slavlja su bila vezana za znamenite događaje koja su obilježavala rađanje takvog uređenja. Četiri najveća praznika koji su se slavili su bili: 8. mart - Dan žena, 1. maj - Praznik rada, 29. novembar - Dan republike i 31. decembar - doček Nove godine.

Dan žena (8. mart): za ovaj dan se očekivalo da djevojke, sestre, majke i druge žene budu posebno poštovane za njihov doprinos društvu i familijama. Obično bi zaposlene žene imale slobodan dan, a od muškog dijela društva se očekivalo da kupe lijepe poklone i/ili cvijeće. Mnoge priredbe posvećene ženama su organizovane u školama i firmama. U sedamdesetim godinama je omladinska organizacija u Jakešu počela sa tradicionalnim organizovanjem dočeka Dana žena sa bogatim programom;

Praznik rada (1. maj): ovo je po mnogima bio i najveći praznik koji se slavio u Novoj Jugoslaviji. To je vjerovatno bilo zbog toga što se ovaj praznik poistovijetio sa dolaskom zelenila poslije zime i lijepog vremena. Svi događaji i dešavanja vezana za održavanje ovog praznika su moja najdraža sjećanja iz djetinjstva i rane mladosti. Dok je Jakeš i sva okolina bila utopljena u more zelenila i behara, živost se osjećala svuda podstaknuta suncem i toplim vremenom. Dani koji su prethodili samom prazniku su bili ispunjeni iščekivanjima svih radosti što idu sa Prvim majom. Dan uoči samog praznika bi se palile logorske vatre na nekoliko mjesta. To bi obično bilo na Grbavici, Kuduzama, Parku ili na Bajdalama. Dosta naroda a posebno djece i omladine bi prisustvovalo paljenju velike hrpe drveta i svega ostalog što bi moglo lako gorjeti. Već od samog jutra bi familije izlazile na obližnja brda gdje bi se pekli janjci, roštiljalo i teferičilo. Samo mjesto je bilo okićeno jorgovanima, parolama i jugoslovenskim i republičkim zastavicama. Centralni događaj je bio održavanje prvomajskog slavlja u organizaciji omladinske organizacije. Ono se obično održavalo na Parku a kasnije na igralištu FK Sloga. Jakeško prvomajsko slavlje je bilo čuveno na našoj regiji i mladi su dolazili iz mnogih drugih mjesta. U najboljim godinama bilo je i do 800 prodatih ulaznica. U ranijim godinama bi čuveni Salčin i njegova grupa svirali za ovo slavlje na posebno izgrađenoj bini. Svirala su se kola i pjevale narodne pjesme, a obično održavala i tombola sa lijepim nagradama. Trgovci pića i raznoraznih poslastica iz Modriče i Odžaka su prodavali svoje proizvode. Ovo slavlje bi trajalo čitav dan i naveče nastavilo igrankom u omladinskoj sali;

Dan Republike (29. novembar): ovaj praznik se puno slavio po školama gdje su se držale priredbe posvećene rođenju Jugoslavije. Međutim, nekoliko godina u prvoj polovini sedamdesetih je omladinska organizacija organizovala doček ovog praznika u omladinskoj sali sa živom muzikom, pićem i hranom;

Doček Nove godine (31. decembar na 1. januar): uzbuđenost oko dolaska

ovog praznika se mogla porediti sa dočekom Prvog maja. Nekoliko sedmica prije Nove godine se narod već dogovarao gdje da se sjedi i slavi doček Nove godine. Djeca su pripremala raznorazne materijale za kićenje prostorija, tražila se najbolja jelka po okolnim brdima, birala se garderoba za to najvažnije veče u godini. Dok je većina svijeta ostajala kod kuće i slavila u društvu rodbine, prijatelja i komšija uz bogati i zanimljivi novogodišnji TV program, omladina je mogla da slavi Novu godinu i u omladinskoj sali. Kada je sala postala premala da primi sve zainteresovane, onda se ista slavila u prostorijama škole. Obično su takva slavlja bila dobri provodi, jer su na njima svirale jakeške grupe. Obavezni dio novogodišnjeg programa je bila i novogodišnja tombola koja je pobuđivala dosta interesa sa lijepim nagradama.

Zahvaljujući činjenici da je dio Jakeša imao pristup električnoj energiji nedugo iza II svjetskog rata, Jakeš je bio jedno od rijetkih mjesta svoje veličine u BiH koje je imalo bioskop (kino). Naime, jakeški bivši hodža Osman Šaldić je prikazivao filmove u sali na Parku još 1949. godine. Ta tradicija se nastavila prvo u Begovom Konaku na Parku u šezdesetim godinama, a poslije toga u omladinskoj sali. Još uvijek pamtim moje uzbuđenje kada sam prvi puta bio u kinu 1. maja 1972. u Konaku kada se prikazivao najnoviji domaći film “Valter brani Sarajevo”! Filmovi su u početku bili sa ratnom tematikom, a poslije toga su naravno počeli da dolaze američki holivudski filmovi. Posebno popularni među omladinom u sedamdesetim godinama su bili filmovi Brusa Lija (Bruce Lee), kralja kung-fua. Sva djeca su potajno sanjali da budu kao on! Filmske večeri su bile obično srijedom i omladinska sala je većinom bila popunjena. Dugo vremena su se davale filmske predstave i u SMU za potrebe bolesnika. Mi, komšijska djeca, smo pomagali da se zastru prozori i zauzvrat nam je bilo dozvoljeno da ostanemo gledati film besplatno.

Ponekad bi u Jakeš “zalutala” i neka mađioničarska ili slična grupa gdje bi mještani mogli da vide nešto drugačije i neuobičajeno. Ako bi predstava zahtijevala manje prostora, onda bi se održavala u omladinskoj sali, ali bi se nekad održavala i na stadionu kada su i vozila sačinjavala dio predstave. Obično je dosta naroda prisustvovalo ovakvim ne-svakodnevnim događajima.

Drugačiji vid razonode su bile ciganske trupe koje bi s vremena na vrijeme prošle kroz Jakeš i to obično glavnom ulicom. Nekoliko Cigana, njihovih žena i djece i jedan do dva medvjeda su pobuđivali mnogo pažnje mještana. Ova istočno-evropska tradicija je još uvijek bila u životu sedamdesetih i početkom osamdesetih godina, dok na kraju nije bila zabranjena zbog neizmjerne okrutnosti prema životinjama. Cigani bi uhvatili malo meče i počeli da ga dresiraju od prvih dana. Kada bi medvjed porastao i prema tome postao opasan, njemu bi se provukla metalna alka kroz nozdrve, koja bi dalje bila vezana za drvenu motku i užad. Pomoću njih bi “gazda Cigo” kontrolisao medvjeda i njegovo ponašanje. Cigo bi udarao o bubanj, a medvjed bi kobojagi “igrao” s

noge na nogu. Ponekad bi Cigo postavio i pitanje na koje bi medvjed "odgovarao" pokretom šapa ili slično. Misleći sada o toj "predstavi", mogu samo da zamislim koliko je to bilo okrutno prema tim životinjama, ali nama gledaocima a pogotovo djeci je to bilo zanimljivo.

Kulturno umjetničko društvo (KUD) "Dobor"

Počeci kulturno umjetničkog amaterizma u Jakešu se mogu naći u godinama neposredno poslije završetka rata (1945-49) kada su se počele izvoditi prve priredbe u sali na Parku. Tom prilikom su se pjevale i recitovale revolucionarne pjesme, sviralo uz harmoniku i šargiju (saz), kao izvodili skečevi i pričale šale. Redovni učesnici tih ranih priredbi su bili Alija Plehandžić i Nurija Mujić koji su izvanredno svirali šargiju i pjevali stare narodne pjesme. Početkom 70-tih godina na inicijativu naprednih članova omladinske organizacije, osniva se KUD "Dobor" iz Jakeša. Jedan od razloga za to osnivanje je bio i taj što je jakeška omladina konačno imala stalno mjesto okupljanja kojim su oni direktno upravljali. Mada je samom osnivanju i početku rada doprinjela mjesna zajednica i njen tadašnji predsjednik Zehid Zahirović-Ćepo, najveće zasluge su pripadale Alagi Šabiću kao tadašnjem predsjedniku omladinske organizacije. Dalje zasluge pripadaju i aktivnim organizatorima i učesnicima kulturno umjedničkog društva braći Fikretu i Muradifu Đuheriću, braći Fikretu i Nedžadu Šabiću i Raifi Mujić. Prvi članovi KUD-a su bili: Halid Kumbarić, Ismet Bajrić, Fahrudin Bajrić, Fikret i Muradif Đuherić, Razija i Hajra Zahirović, Besima Plehandžić, Kemal Kumbarić, Asif Omičević, Fudo Sejdić, Nađa Šabić i Fatima Zahirović.

Prvi članovi KUD Dobor, 1970-2. Stoje: Halid Kumbarić, Fudo Sejdić, Fatima Zahirović, Beska Plehandžić, Razija Zahirović, Nađa Šabić, Fahrudin Bajrić, nepoznati Modričanin i Nihada Šaldić. Čuče: Ismet Hadžić, Alaga Šabić (predsjednik omladine), Halil Omičević i Fikret Đuherić

Prvi koreograf u KUD-u je bio neki profesor iz Modriče. Po njegovoj i Nihade Šaldić inicijativi, organizuju se okupljanja i takmičenja KUD-ova sa modričke opštine. Jakeški KUD gostuje na druženjima u Garevcu, Bosanskom Miloševcu, Botajici, Dugom Polju i drugim mjestima. Samo društvo nije djelovalo svake sedmice i mjeseca, nego se rađe okupljalo svakih nekoliko mjeseci za pripreme i probe, zavisno od toga kada su takmičenja, druženja i gostovanja organizovana. Narodna nošnja korištena u početku je bila vlasništvo igrača (pozajmljeno od roditelja, djedova i nena), a kasnije je sva oprema pozajmljivana od modričkih KUD-ova. Žene su nosile dimije, bijele ili heklane bluze, izvezene prsluke, šamije sa kericama, a od obuće stare muslimanske papuče ili kožne opančiće. Muškarci su imali uske crne pantole šalvare, bijele košulje, izvezene prsluke i fesove, a od obuće kožne opanke. Igre su bile pretežno iz sjeverno-istočnog muslimanskog melosa, gdje su, zavisno od igre, muškarci igrali odvojeno od žena ili miješano. Veoma često igru bi pratilo grupno pjevanje starih bosanskih narodnih pjesama. Svu koreografiju je većinom prezentirao profesionalni folklorni koreograf iz Modriče, Mešić Zarif-Zare. Pošto je Jakeš imao vrsnih pjevača a već duže vremena i vlastiti bend muzičara, jakeška omladinska organizacija je ubrzo bila u situaciji da pripremi kompletan umjetnički program. Uslijedila su mnogobrojna nastupanja i gostovanja u susjednim mjestima, kao na primjer u Rečicama kod Zenice, Gornjim Kolibama, Vidi, Lukavici, itd. Pošto su se pojedini članovi postepeno udavali i ženili, novi mlađi članovi su se upisivali i nastavljali tradiciju. Spomenuti ćemo neke od njih: Alija Hasukić, Bahrija Bjelošević, Behrem Zahirović-Bela, Nadir Bajrić, Safet Bajrić, Bećir Zahirović, Sedin Bikić, Mensur Kumbarić, Muhamed Zahirović, Fatima Bikić, Mirsada Zahirović, Mersa Mašić, itd. KUD je bio veoma aktivan i uspješan u periodu 1970-1982. godine.

Uz KUD "Dobor" se afirmisalo i dosta dobrih pjevača, mada je bilo i onih koji su bili poznati kao vrsni pjevači i bez učešća u KUD-u. Samoj afirmaciji pojedinih jakeških pjevača su doprinjela i prvomajska takmičenja pjevača koja su bila jako popularna ne samo u Jakešu nego i na čitavoj regiji. Spomenuti ćemo nekoliko pjevača koji su ostali u sjećanju: Nurija Mujić, Alija Plehandžić, Sejfudin Zahirović, Halil Omičević, Meho Bajrić, Jusuf Bajrić i njegov sin Fahrudin, Izudin Mujaković, Zekija Plehandžić, Fudo Sejdić, Taib Zahirović, Rasim Plehandžić, Nihad Zahirović, Sevlija Omičević i Mirsada Mujaković.

Pjesnici

Neznano mnogim Jakešanima, u Jakešu je bilo nekoliko dobrih pjesnika. Pisanje pjesama zahtijeva poseban talenat, a oni koji su to umjeli zaslužuju poštivanje i priznanje. Zbog toga ih navodimo ovdje:

Hilmo Mujić
Alaga Šabić
Mustafa Mujo Tubić
Senad Krajnović-Dule

Malo Jakešana zna da smo imali među svojim redovima i veoma afirmisanog pisca tekstova za popularne pjevače narodne muzike. To je bio Hilmo Mujić. Hilmo je pisao pjesme za Mehu Puzića, Ferida Avdića, Safeta Isovića, Novicu Negovanovića, Slobodana Lalića, Šabana Šaulića, Hanku Paldum, Vidu Pavlović, Zehru Deović, Muharema Serbezovskog, Nadu Obrić, Hašim Kučuka-Hokija, Azeminu Grbić, Nedžada Salkovića, Hamida Ragipovića-Beska, Duška Kuliša, Zekerijah Đezića, Zoru Dubljević i druge. Njegova pjesma "Moj brate u tuđini" koju je otpjevao Meho Puzić je bila najtiražnija pjesma u bivšoj Jugoslaviji (prodana u više od milion primjeraka). Tekst ove i pjesme "Pruži ruku pomirenja" (Šabana Šaulića) navodimo ovdje:

MOJ BRATE U TUĐINI
Meho Puzić

Moj brate u tuđini
piši nam kad ćeš doći
stara se majka brine
tiho plače svake noći

Djeca i draga tvoja
zovu te, zovu svake noći
oh brate, dragi brate
piši nam kad ćeš doći

Oh tata, dragi tata
stalno te zovu tako
vrati se domu svome
jer djeci nije lako

Oh dođi, dođi brate
domu ti, rodnoj grudi
srca te naša zovu
sa nama vječno budi

PRUŽI RUKU POMIRENJA
Šaban Šaulić

Otišla si bez razloga pravog
da za život nađeš boljeg druga
a ja momak u najbolje dane
nisam znao šta je bol i tuga

Nismo više tako mladi
šta je život sada znamo
pruži ruku pomirenja
da još jednom pokušamo

Verovo sam u mladosti ranoj
da si ista kao svaka žena
a sad vidim na ovome svetu
da bez tebe moje sreće nema

Lutali smo i tražili sreću
život uze čari prošlih dana
sad je vreme za početak novi
ja sam tužan a ti živiš sama

Hilmo Mujić, pored toga što je bio uspješni privrednik, takođe je bio i jako priznat novinar. Prije rata je bio sportski novinar koji je prenosio utakmice na RTV Sarajevo, a u toku rata je pisao za Dnevni Avaz. Njega, zajedno sa Senadom Hadzifejzićem, biraju za novinare godine u 1996. godini. Hilmin plodonosan rad nije prošao neprimijećen. Njemu je dodijeljena Plaketa grada Sarajeva i nagrada Bosanski gazija za posebne zasluge u novinarstvu. Hilmo je takođe napisao i izdao knjigu "Islam u stihovima" koja se bavi tematikom islama od nastanka pa do danas prikazanom u stihovima. Ovo je jedinstveno djelo na našim prostorima.

Za razliku od Hilme Mujića, Alaga Šabić, naš popularni poštar je pisao pjesme samo za svoju dušu. Mnogi koji su ih čitali, kažu da su bile jako lijepe. Mustafa Mujo Tubić iz Šerega je takođe pisao pjesme i redovno ih objavljivao u internom glasilu Rafinerije ulja zvanom "Vjesnik". (Na žalost, nismo bili u mogućnosti da pribavimo pjesme Alage i Muje.) Senad Krajnović-Dule, pored toga što je bio aktivan u omladinskoj organizaciji i fudbalskom klubu, pisao je i rodoljubive pjesme neposredno poslije rata. Iz njegove zbirke pjesma objavljujemo ovdje dvije njemu najdraže pjesme. (Napomena: pjesmu "Oče moj"možete naći u Prilogu ove knjige.)

JAKEŠ

Jedno selo nije guja
Kao Tuzlu opasala,
Već Jakešnica i Gnionica
Dva potoka mala.

Jakeš, Šereg, Doborgrad
Za njima ti bolan
odbolovah mlad.

Jakeš selo,
Dobor-kula
Magistrala pravac Sarajevo.
Tu je brate uvijek bilo svega
Od Tađe mehandžije
Sjetit ću se prvo njega.

A nadalje "Lala" kafe kreće
Lijevo Doborgrade,
Malo više tabla piše:
"Sloga Jakeš izgubiti neće".

Nešto malo dalje
"Bolji život" tu je
Poker igra Dule,
Enver-Gedža strasno psuje.
Eh, sram ga bilo!
I Dobor ga cijeli čuje.

Bolnica, škola, te
Džamija bijela,
Sve ujedno mala čaršijica,
Opet lijevo malo jedna
Nego i druga Grbavica.

Ima toga, puno ima
I na radiju čulo se
Meteorološki izvještaj,
U Jakešu pretežno vlada
Stadionska klima.
A na samom vrhu sela
Raspukle se Krajnovića kose,
Gdje rode naše
Redovno djecu,
Ali i sreću donose.

U podne kad upekne
Sunce i oznoji tvoje čelo,
Ne dvoumi se putniče
Već obiđi halal vodu
To jest Omer-Hodžino vrelo.

Nedjeljom popodne
Samo jedna pjesma
Uvijek i daleko čuje se,
Ona lijepa naša:
"Oj Slavuji ujedinite se!"

I tako malo po malo
Ja odlutam od teme
Jednostavno je reći ovako:
U Jakešu mome
Najljepše je vrijeme.

Zato ti koji ga poznaješ,
A možda putuješ
Ne propusti priliku, svrati bolan
Jakeš lijepi, Dobor-kulu
I još mnogo toga lijepoga
Vidjet ćeš.

Kako se narod još družio i zabavljao?

Još Aga-dede spominje u svojoj pripovjedi kako se dobro jelo, sjedilo, pričalo i generalno družilo kod vodećih ljudi njegovog doba, Ibrahim-bega Fehitlije u Odžaku i Kasim-efendije u Modriči. Što nam je Aga-dede propustio da saopšti je to kako je raja ili obični narod živio. S obzirom na teška vremena, može se zasigurno pretpostaviti da i nije bilo nekog većeg kulturnog i društvenog života među narodnim masama. Jednostavno, kultura i druženje košta, a narod nije imao para, ili nije imao dovoljno za takav luksuz. Međutim, činjenica preostaje da se narod ipak družio. To druženje je imalo različite forme kroz istoriju. Jedno od najstarijih vidova druženja je bilo posjećivanje rodbine i/ili komšija. To bi se obično dešavalo u toku dugih zimskih večeri kada bi se nekoliko familija skupilo na tkz. “prelo”. Tada bi najstariji sjedili u pročelju i pričali razne zanimljive priče iz prošlosti. Ponekad bi se i zapjevalo. Sjećam se kada sam sa svojim tetkama Hajrom i Razom išao na prelo kod komšija Plehandžića i kada je u sobi prepunoj duša stari Alija zasvirao šargiju i zapjevao najljepše stare narodne pjesme. Mi prisutni smo svi šutjeli i sa divljenjem slušali i buljili kao da smo bili omađijani. Mene je to druženje i skoro sveti ambijent koji ja nikada nisam iskusio fascinirao i ostao u pamćenju za sva vremena.

Još jedan način druženja u stara vremena je bio u ranu jesen kada se kukuruz brao. Da bi se izbjegle nenadane kiše koje bi mogle oštetiti tek uzreli kukuruz, većina domaćina bi izabrala branje poluoljuštena kukuruza sa klipa. Time bi se žetva znatno ubrzala i takav kukuruz bi se dovezao kući i lakše čuvao od kiše ako zatreba. Onda bi se rodbina, komšije i prijatelji pozvali u pomoć oko ljuštenja kukuruza, popularno zvano “ljušćilje”. Tom prilikom bi se okupilo mnogo naroda, djece, starih i mladih. Učestvovati u ljušćilju je bio jako zgodan izgovor za mlade da se okupe pa i proašikuju. Čuo sam zanimljivu anegdotu od oca Hamida oko ovog načina druženja. Naime, on je bio pozvan na vojnu vježbu 1954. godine u tarevački društveni dom kada je imao 19 godina. Tu bi mladi ljudi proveli nekoliko dana zajedno pripremajući se za dolazeći vojni rok. Moj otac je čuo od nekoga da će biti ljušćilje kod Zulfe i Vahide Husejnović. Pošto će tamo biti moja mati Vasva, otac je pobjegao sa vježbe u toku noći da bi proveo neko vrijeme sa mojom materom na ljušćilu. Naravno, on se morao vratiti isto veče u svoju jedinicu, ali je njegovo odsustvo bilo primijećeno pošto je njegov ležaj bio prazan. Sutradan na postrojavanju on je bio prozvan zajedno sa desetak drugih odvažnih mladića koji su načinili sličan prekršaj vojne discipline. Svi su onda odvedeni kod vojnog brice Galiba i za kaznu ošišani na nulu! Moj otac se oženio tri mjeseca nakog toga ali je i dalje nosio obilježje (bio ćelav) tog svog mladalačkog izleta na ljušćilje. Ja se sjećam da sam kao dijete učestvovao na ljušćilju početkom sedamdesetih godina kojom prilikom sam jako volio da se sakrivam u velike hrpe oljupine. Ova vrsta druženja je potpuno iščeznula nakon što je narod počeo ljuštiti kukuruz na klipu ili se počeli upotrebljavati kombajni za branje.

Svako zna da su šljiva i rakija sastavni dio karaktera svakog bosanskog čovjeka. Ni Jakeš a ni Jakešani nisu bili ništa drugačiji od ostalih Bosanaca. Skoro svako domaćinstvo je imalo bar nekoliko stabala šljive koje bi bilo obično dovoljno za pravljenje rakije za potrebe domaćinstva.
Poslije branja šljive i stavljanja u kace da bi se stvorio kom, čekao bi se kazandžija da dođe u selo da počne peći rakiju.

"Vesela mašina" - kazan

Jesenji dani moga djetinjstva su uvijek bili ispunjeni slikama tog pomalo tajanstvenog događaja pečenja rakije u centru mjesta blizu naše kuće. Dragomir Šarčević, kazandžija iz obližnje Botajice bi navraćao svake jeseni u Jakeš, parkirao svoj kazan u sredini sela pored potoka i onda bi svakogodišnji omiljeni ritual svakog Jakešana počinjao. Pošto bi se kazan upalio, radio bi neprestano 24 sata, dan za danom, pokatkad i dva mjeseca. Svako domaćinstvo bi obezbjeđivalo drva, pomagalo oko pečenja i plaćalo jednu desetinu ispečene rakije vlasniku kazana. Kogod da je pekao rakiju, oko kazana bi se okupljao narod kao pčele oko slatka. Nije trebao poseban razlog za to. Ova "vesela mašina" je imala neke čarobne moći koje su privlačile i držale radoznale oči. Ta čarobna tekućina je dolazila iz cijevi sa dna kazana i bila obično oko 40 stepeni, dovoljno jaka da uveseli i oraspoloži svakoga. Uvijek je bilo dobrovoljaca koji bi se našli pri ruci kada bi trebalo "gradirati" rakiju. Djeca su se takođe vrtila oko kazana kada su nam to odrasli dozvoljavali. Stalno su nas upozoravali da ne diramo vruć kazan ili ne padnemo u rupu sa vrućim iskorištenim komom. Moji omiljeni momenti su bili kada stari kazandžija Dragomir sa mojim starijim komšijama počne pričati priče i dogodovštine iz prošlosti. Ja bih napregnuo sva svoja čula slušajući njihove priče koje bi još više dobivale na značaju u tamnoj noći i uz pucketanje vatre iz neumornog kazana. Starog Dragomira nema više, ali čujem da je ovu lijepu tradiciju u Jakešu nastavio njegov sin Jefto.

Zasigurno je da su okupljanja uz bajramske praznike jedno od najstarijih i neprekidnijih. Uz Bajram su sve svađe prestajale, svi grijesi oprošteni, sva neimaština zaboravljena ako barem i privremeno, svi radovi stajali. Familija, rodbina, komšije i prijatelji bi sjeli i uz najbolju hranu i piće veselo pričali, pjevali i igrali. Najbolja garderoba bi se nosila i najbolja hrana pripremala. Ako je i jedan dan u godini trebao biti dan izobilja i sveopštog dobrog raspoloženja, onda je to bio dan Bajrama. Pamtim kako bi otac jako rano ustajao i išao u džamiju da klanja bajramski namaz. Odmah po njegovom odlasku bi mati budila nas, brata, sestru i mene. I mi djeca smo osjećali bajramsku atmosferu; znali smo da će odrasli biti dobre volje, ako ikada – onda na ovaj sveti dan. Mi djeca smo se mogli opustiti malo ne strahujući da ćemo biti kažnjeni za naše nestašluke, mada se i od nas očekivalo da se ponašamo najbolje što je moglo. Kako je sunce postepeno izlazilo, tako smo se i mi postepeno pripremali za povratak oca iz džamije. Trebalo je biti spreman i na nogama da se ocu prvo poljubi ruka i čestita Bajram. On bi nas onda bogato darivao. Nedugo poslije bi se mi djeca rastrčala okolo da čestitamo Bajram ostaloj rodbini i naravno budemo darivani. Nešto od para skupljenih bi odmah trčali da potrošimo kod halvedžije zvanog Hebil koji bi svaki Bajram dolazio iz Modriče i prodavao svoje poslastice ispred džamije. Kako sam odrastao sve sam više volio da idem sa roditeljima svojoj nani Rašidi kod koje su se okupljale sve amidže, strine, tetke i tetkovi u isto vrijeme. Sjedio bih tamo u ćošku i slušao njihove razgovore koji su bili obojeni dobrim raspoloženjem i rodbinskim lijepim osjećanjima.

U mnogim mjestima se tvrdi da se kafane ne vole nigdje više nego kod njih. Možda, ali se meni čini da je teško naći onakve kao Jakešane koji su tako obožavali kafane i sva slična mjesta gdje se družilo i naravno moglo dobro popiti i zameziti. Meho Šabić spominje da je Jakeš već u tridesetim godinama prošlog vijeka imao jednu kafanu. Teško je zamisliti da bi ona mogla opstati kada je siromaštvo u selu bilo tako zastupljeno u to doba, ali izgleda da su neki imali ili mislili da imaju viška para za takav luksuz. Poslije II svjetskog rata se otvara čitaonica u Konaku koju je vodio Idriz Hasanić. Od 1967. do 1970. godine odžačka firma “Mera” otvara kafanu u zgradi stare škole. U njoj je radio kelner Raif Čeliković zvani Čelik. To je bilo popularno sastajalište Jakešana u to doba. Pored pića i hrane, u njoj se igrala i popularna čikvina. Nedugo poslije njenog zatvaranja, Mustafa Zahirović-Mujo otvara čitaonicu u učiteljskoj zgradi. “Mujina čitaona” nije bila kafana u pravom smislu, ali je ona definitvno bila jako omiljeno mjesto Jakešana za dvadesetak godina svoga postojanja. Po sličnom uzoru je neko vrijeme bila otvorena i čitaonica na Doboru koju je vodio Meho Bajrić. Ali prije ovih objekata druženja, Teufik Kumbarić, Medo Bikić i Ahmet Omičević se udružuju i grade kafanu “Izlet” na Kahvici pored magistralnog puta prema Doboju u prvoj polovini šezdesetih godina. Pored toga što su tamo stajali i okrepljivali se putnici namjernici, ta kafana je bila jako

posjećena ne samo od Jakešana nego i od strane mnogih drugih sa odžačke i modričke opštine. Teufik je preuzeo kafanu u cjelosti poslije i dobro razvio svoj biznis. Čuvena je bila jagnjetina kod Tufčeta. Poslije njegove smrti, kafanu preuzima njegova kćerka Nerka i zet Tađo, “jakeški Sarajlija”. Nedaleko od Tufčetove gostionice, 1 km prema Doboju je bio i restoran “Dobor”. Jedno vrijeme u prvoj polovini osamdesetih godina je to bio popularan izlazak jakeške omladine, posebno onih godina kada su u njemu svirali jakeški muzičari. Za kratko (negdje 1979-81) Husnija Pelesić je bio otvorio gostionicu u kući Abida Zahirovića, koja je morala da se zatvori zbog učestalih nereda. Već polovinom osamdesetih godina Rasim Husejnović otvara prvi kafić zvani “Lala” u Jakešu. Drugačiji ambijent i muzika su više pogodovali omladini nego tradicionalnim posjetiocima kafana. Rasim proširuje svoj kafić krajem osamdesetih i gradi kafanu sa živom narodnom muzikom. Otprilike u isto vrijeme Ismet Kalić-Maleš otvara i drugi jakeški kafić “Bolji život” 1988. godine. U periodu 1975-1990. godine Jakeš ima i poslastičarnicu u kojoj se jakeška omladina takođe okupljala. Dakle, Jakešani su imali šest ugostiteljskih objekata s početka devedesetih godina što je predstavljalo određeni izbor za svakoga.

RAZVOJ SPORTA U JAKEŠU

Fudbalski klub "Sloga"

Mnogi kažu da je fudbalski klub "Sloga" bio jako važna ako ne i najvažnija institucija društvenog života u Jakešu. Malo je bilo familija koje nisu na ovaj ili onaj način bile vezane za klub.

Dževad Mujaković govori da se fudbal igrao "iz rekreacije" u Jakešu još prije II svjetskog rata. Po kazivanju Hamida Zahirovića, Mesut Hasanić-Rundo je pravio lopte od čarapa najlonki i vune (tkz. krpenjače) s kojim su se djeca igrala poslije rata.

Na inicijativu poslijeratne omladine, klub je osnovan 1947. pod imenom "Sloga", mada neki tvrde da je prvobitno ime bilo "Slavuji" (što je teško potvrditi). Osnivači su bili Esed Sofić, Ahmet Omičević, Mehmed Dubrić, Adem Sofić, koji su istovremeno bili i klupski prvi igrači zajedno sa Dževadom Mujakovićem i Mehmedom Aličićem kao prvim golmanom. Klub je imao svoju prvu utakmicu na terenu koji se nalazio na Barama (iza objekata poslijeratne Bolničke Ekonomije). Poslije godinu dana igralište je bilo premješteno pored glavnog puta u Šeregu na zemljištu od kuće Bećira Bajrića do Mehmeda Bikića. Prva utakmica na tom terenu je odigrana 01. maja 1949. godine kojom prilikom je gostovala dobojska Sloga koja je u prijateljskom meču pobijedila jakešku Slogu 3:1. Zemljište za ovaj teren kao i za onaj na Barama je donirala Seljačka radna zadruga koja je bila vlasnik zemlje. Po kazivanju Hamida Zahirovića, tu se igralo nekoliko godina. Onda se ukazala potreba za placeve, pa je teren bio opet premješten negdje 1951-2. godine, ovoga puta na svoje sadašnje mjesto (koordinate 44.980418/18.282806). Zvanična klupska boja je bila plava i kao takva registrovana u dobojskom Podsavezu. Međutim, pamti se da je dugogodišnji predsjednik kluba Esed Sofić kupovao i crno-bijele dresove pošto je on bio vatreni navijač beogradskog Partizana koji je nosio iste boje! Prvi dresovi Sloge su bili bijele boje, napravljeni od padobrana dodijeljenih od strane Podrinjske brigade.[60]

[60]Po kazivanju Dževada Mujakovića.

Generacije i generacije jakeške omladine su prošle kroz klub gdje je svaka ostavila svoj pečat. Dok je teško imenovati sve osobe koje su igrale za Slogu, važno je napomenuti barem one kojih se sjećamo. To su Esed i Adem Sofić, Ahmet Omičević, Mehmed Dubrić, Mehmedalija Aličić, Ekrem Ribić, Zijad Sejdić-Đura, Đulo Zahirović, Zelo, Reuf, Salih i Mirsad Zulfić, Junuz i Raif Bikić, Fahir Aličić-Šećo, Atif Zahirović, Sakib Bjelošević-Kibe, Vehid Omičević, Dalija, Kasim, Sakib, Rasim, Vernes, Mevludin, Jasmin, Zemir i Berzad Karić, Vernes Mujaković, Hamza i Begica Zahirović, Ferid Mujaković-Žiga i njegov mlađi brat Huso, Abedin i Enes Bikić, Izudin Mujaković, Berzad Bikić-Tate, Ilija i Drago Tolić, Saib Bjelošević-Calo, Suvad Bjelošević-Nino, Senad Mašić-Čuto, Adil Mašić, Amir Mujić, Fahret i Mersed Zahirović, itd. U Jakešu su igrali i mnogi igrači iz okolnih mjesta. Napomenuti ćemo nekoliko: Mustafa Pitić, Enes Sarvan-Ronac, Ismet Garić-Garo, Čedo Dujković iz Osječana, Prema, Keko, Čajo, Zamir, Kemo, Hira, Meho, Miško, Acko, Nagib, Subaša, Pipak, Hajro Mahmutović, Sado, Muzafer Karabegović, itd.

Prvi poslijeratni trener Sloge je bio Sejad Sejdić, koji je u toj ulozi ostao oko 20 godina. Poslije njega, kako je klub postao dinamičniji, tako su se treneri i igrači mijenjali češće. Sljedeći treneri su vodili prvi tim Sloge:
Muzafer Karabegović (iz Modriče)
Mehmedalija Ajkunić (iz Modriče)
Anto Leko (nastavnik fizičkog vaspitanja iz jakeške osnovne škole)
Asim Nadarević
Fahrudin Topalović-Franja (iz Odžaka)
Hamzić-Hava (iz Odžaka; puno ime nepoznato)
Ismet Garić-Garo (iz Odžaka)
Huso Mašić-Čop
Mehmedalija Mujaković-Crvo
Mustafa Pitić (iz Modriče)
Reuf Zulfić
Izudin Mujaković
Drago Tolić
Rasim Bahić-Baći

Kao što se zna, iza svakog uspješnog sportskog kluba stoji i produktivna i sposobna uprava (administracija). Desetine i desetine Jakešana su donirale svoje vrijeme iz ljubavi prema klubu. Mada većina volontera kluba je iz redova bivših fudbalera, mnoge ostale osobe koje nisu aktivno igrale za klub su takođe doprinijele uspjehu kluba. Prvi predsjednik Sloge je bio Esed Sofić, koji je kasnije u osamdesetim godinama proglašen i za doživotnog počasnog predsjednika kluba. Ostali predsjednici su bili Refik Mašić, Fikret Đuherić, Hilmo Mujić, Mersed Bikić, Husein Serdar i Izudin Bahić. Dugo vremena

sekretar kluba Hamid Zahirović je postao klupski zadnji prijeratni predsjednik. On je takođe proglašen za doživotnog počasnog predsjednika kluba poslije rata. Mnogi ostali Jakešani su takođe darovali svoje vrijeme i pomoć klubu. Napomenuti ćemo nekoliko: Ibrahim Sofić, Ferid Bahić-Šolaja, Hazim Mujaković-Čiča, Seid i Mersed Mašić, Esad Omičević, Fikret Jusufović-Doro, Suvad Bjelošević, Muhidin Zahirović, itd. Neki su opet pomagali finansijski ili davanjem prevoza, kao na primjer Emso Bahić, Raif Kumbarić, Salko Grabovica, Đulaga Zahirović, Džemil Zahirović, Rasim Husejnović, Teufik Kumbarić, itd. Moramo izdvojiti Matiju Filipovića koji je dugo vremena u ulozi člana i sekretara kluba davao ogromno vrijeme i sredstva svome voljenom klubu.

Sadašnji teren (u Šeregu smješten između bazena na rijeci Gnionici i zgrada bivše Otkupne stanice) je tamo od 1951-2. godine. Zemljište je bilo donirano od strane Zemljoradničke radne zadruge. Teren je dugo vremena bio ograđen bijelo-okrečenim niskim sohama kroz koje je išla jedna metalna žica po vrhu. Takva ograda nije mogla spriječiti ulaz stoke koja je na terenu pasla svakodnevno. Tek je krajem sedamdesetih godina teren bio pravilno ograđen sa visokom ogradom sa svake strane što je omogućilo lakše održavanje terena tako neophodnog za bolji kvalitet fudbala. (Mada je zemlja na kojoj je smješten stadion od tada pa do dana današnjeg ostala pod upravom FK “Sloga”, zvanični vlasnik je uvijek ostala ZSR i njeni nasljednici poslije. Izgleda da ta zemlja, na žalost, nije nikada gruntovno prevedena u vlasništvo kluba, mada je o tome bilo diskusije u nekoliko navrata u prošlosti. Ta činjenica ostavlja klub u nezgodnoj situaciji, jer se mogući problemi mogu zamisliti.)

Može se pretpostaviti da su se igrači u početku presvlačili na terenu ili “iza neke ograde”. Kasnije se sva oprema držala u prostoriji doniranoj od mjesne zajednice za te svrhe. Ta soba je bila u jednom dijelu kuće preko puta džamije koji se zvao “Mutvak”, čiji drugi dio je bio na raspolaganju hodži Džidiću. Igrači bi se tamo obukli i u fudbalskoj opremi prošli kroz čitavo selo do fudbalskog terena. To putovanje od svlačionice na jednom kraju sela do terena na drugom kraju je prestalo kada je jedna soba na spratu Matičnog ureda bila dodijeljenja klubu. Ta soba koja je bila nedaleko od terena se koristila do otprilike 1974. godine kada je sadašnja svlačionica bila sagrađena.

Kako je klub oduvijek oskudijevao u materijalnim sredstvima potrebnim za normalno funkcionisanje, oprema se često koristila između nekoliko igrača. Neki su bili prinuđeni da kupuju i svoju vlastitu opremu (kopačke, gaće, dres, štucne, kostobrane, čarape). U početku se klub svakako dovijao za opremu. Dugo godina jedina “uprava” kluba su bili predsjednik Esed Sofić, trener Sead Sejdić, a Rizo Sejdić je u većoj mjeri igrao ulogu klupskog ekonoma koji je kao tadašnji jakeški obućar krpio kopačke i lopte kada je to trebalo. Dok su u

početku sami igrači prali svoju opremu, kasnije kada je klub narastao, pojavila se potreba da se oprema redovno održava. U tu svrhu, klub je zaposlio bračni par Bjelošević, Ajšu i Izudina zvanog Romanija. Pored toga što su njih dvoje bili plaćeni za taj posao, njihov rad je bio mnogo vrijedniji nego njihova plata. Čista i uredna oprema je uvijek čekala igrače kada je trebalo. Klub i njegovi članovi su im neizmjerno bili zahvalni za taj ogroman trud.

U samim počecima su igrači putovali u konjskim kolima Mehmeda Bajrića-Hankušina i Đule Zahirovića u okolna mjesta da igraju zvanične utakmice! U sedamdesetim godinama je klub počeo da igra u mjestima prilično udaljenim od Jakeša pa su se počela koristiti kola pojedinih Jakešana. Kako je klub ojačao, počeo se iznajmljivati autobus u kome su se zajedno vozili igrači i navijači.

Skoro svaki tim ima svog ljutog rivala. Svi pamte "vječiti derbi" između Partizana i Crvene Zvezde, ili gradski rivalitet sarajevskih klubova Želje i Sarajeva. Slogin najveći rival i "ljuti neprijatelj" je bio FK "Zadrugar" iz Tarevaca. Dok smo mi redovno gubili od Zadrugara i na strani i kod kuće, sreća se malo okrenula na našu stranu u drugoj polovini osamdesetih. Tada je Zadrugar doživljavao svoju dugogodišnju krizu dok je Sloga bila na vrhuncu svoga postojanja. U tom kratkom periodu smo im vratili za sve one poraze u prošlosti.

Stalni izazov nesmetanom radu i razvoju kluba su bila oskudna finansijska sredstva. Uprkos značajnoj posjeti i prema tome podršci svojih navijača, prihod od ulaznica još uvijek nije bio dovoljan za sve pa i osnovne aktivnosti kluba. Uprava kluba se morala snalaziti na raznorazne načine kako bi se Sloga održala u životu, a neki od tih "načina" su bili zaista "kreativni" i možda pokatkada nelegalni.

Klub je dobivao svoje prihode na sljedeće načine:
- Plaćene ulaznice
- Doprinos Mjesne Zajednice Jakeš
- Donacije iz SOFK-e
- Donacije raznih firmi iz Jakeša i okoline (Modriča i Odžak)
- Privatne donacije (većinom imućnijih Jakešana i gastarbajtera)
- Prihodi od rada "Čitaonice"
- Razno (nadoknada za sezonsku ispašu stoke na stadionu Sloge!)

Jedan od najvećih rashoda kluba je bio za transport igrača kada je klub gostovao. Takvi troškovi su uvijek bili visoki, a posebno kada se putovalo u neka udaljenija mjesta (Stanari, Begluci, Rječice, Novi Šeher, itd.). U većini

slučajeva su pojedini članovi uprave kao što su Matija i Hamid donirali svoja vlastita kola. Važno je takođe pomenuti da je Socijalno Medicinska Ustanova (SMU) pomagala u većoj mjeri davanjem kombija i vozača Seje Mujkića iz Tarevaca za omladinsku ekipu, kao i velikog autobusa dvaput godišnje za prvu ekipu. Kasnije kada je klub narastao, obično se iznajmljivao autobus Odžačkog transportnog preduzeća u kome su igrači i navijači putovali zajedno, gdje su prihodi od naplate puta navijača pokrivali troškove prevoza igrača.

Kada je Mustafa Zahirović-Mujo prestao da vodi jakešku "Čitaonicu", onda je klub preuzeo ovaj objekat u 1988. i upravljao ga za svoju korist sve do početka rata. Prihodi iz ove djealtnosti nisu bili pozamašni, ali su u svakom slučaju pomogli.

Organizacija kluba se mijenjala kroz vremena, ali su njenu srž uvijek sačinjavala tri tijela: igrači, uprava i navijači. Prvi tim je obično imao 20-24 registrovana člana, glavnog trenera i obično jednog pomoćnog trenera. Kasnije su se organizaciji pridružili tim podmlatka sa trenerom, kao i pioniri. Uprava se sastojala od predsjednika kluba, sekretara i 4-8 članova.

Kolika je ljubav prema klubu bila pokazuje i broj navijača koji su pratili svoj tim bilo gdje je on išao. Svaka se utakmica kod kuće pratila od strane 200-300 navijača, a za utakmice na strani se uvijek organizovao autobus za navijače a ponekad i dva. Jakeški navijači su bili poznati po vatrenosti i privrženosti svome timu gdjegod je Sloga igrala. Kada se njihova himna "Sloga zove sva se zemlja trese, hej Slavuji ujedinite se!" začuje, popraćena sa desetak zastava i zvukom truba, i poveći klubovi bi pozavidjeli sloginim igračima na takvoj podršci. Svaki trening igrača je bila prilika za okupljanje i bezgranično raspravljanje o fudbalu. Nerijetko bi se okupilo stotinjak navijača da prati kako se trening odvija i da se "psihički" pripreme za dolazeću utakmicu u nedjelju. Pošto je klub bio centralni stožer društvenih aktivnosti u mjestu, sve što je bilo vezano za klub je bilo predmet interesa mještana. Kako je klub postizao više i više uspjeha, okupljanja igrača i navijača su postajala učestalija, bilo na stadionu poslije utakmice, bilo kod Teufika i Tađe u kafani. Pamtim jako dobro ritual koji se odvijao ispred kioska moga oca Hamida. Svakog utorka bi se okupljala poveća grupa navijača ispred kioska da bi prokomentarisala zadnju utakmicu, stanje na tabeli kao i dešavanja u čitavoj ligi. Da bi se pojačala "legitimnost" takvih diskusija, čekale su se novine "Glas Komuna" od poštara Alage gdje bi se mogli provjeriti rezultati i stanje na tabeli.

Sloga se takmičila u međuopštinskoj ligi dobojskog Podsaveza. Timovi s kojima je Sloga najčešće igrala su bili iz Modrana, Ševarlija, Rječica, Ularica, Makljenovca, Tešanjke, Banja Vrućice, Stanara, Omeragića, Johovca, Kostajnice, Osječana, Koprivne, Begluka, Bos. Petrovog Sela, Klokotnice,

Novog Šehera, Liješća, Gradca, Gornjeg Svilaja, Novog Grada i Donje Dubice. Timovi s kojima je Sloga takođe igrala ali u manjoj mjeri su bili iz Tarevaca, Modriče, Kotorskog, Brijesnice, Maglaja, Jelaha, Tešnja i Doboja. Vječita nada sloginih igrača, uprave, navijača, pa i cijelog sela prema tome je bila da se zaigra u "Zoni" tj. tamo gdje "po Bogu i pravdi" naša Sloga pripada po kvalitetu. Generacije i generacije igrača su dolazile i odlazile a da se taj san nije ostvarivao, mada je Sloga bila u nekoliko navrata blizu ulaska u Zonu. Da se uđe u Zonu nije bio lak zadatak pored mnogih drugih kvalitetnih timova, ali nada nije nikada umirala, čak štaviše, pored svakog razočarenja i pada, ona se nekako obnavljala, dizala iz mrtvih, sa još većim žarom za nedokučnim ciljem. Tri godine je Sloga osvajala drugo mjesto u svojoj ligi gdje su drugi timovi, koji po mnogima, nisu bili bolji od Sloge, navodno pristupali drugim sredstvima koji nisu imali puno veze sa fudbalom da ostvare svoj cilj. Kao i u mnogim drugim životnim situacijama gdje se želja, motivacija i veliki rad spoje, rezultat dođe u svom najljepšem sjaju: Sloga je konačno ušla u Zonu 1988. godine pod vođstvom trenera Drage Tolića. Sloga je u toj kritičnoj godini zauzela prvo mjesto u svom rangu i nije ga puštala do kraja. Koliko je ova ekipa bila superiorna te godine, pokazuje i podatak da za ovaj time nije bilo razlike da li se igra kod kuće ili na strani. Obično se u ovom rangu pobjedjivalo kod kuće, a gubilo na strani. Sloga je toliko bila bolja od ostalih timova, da je jednostavno bilo teško postignuti gol protiv nje pa gdjegod to bilo. Biti prvi u svojoj ligi nije bilo dovoljno za plasman u viši rang te godine. Sloga je imala još jednu prepreku, a to je bio izvanredni tim iz Gornjih Koliba koji je bio pobjednik u svojoj grupi na bosansko-brodskoj regiji. Dva giganta jednake snage su se odmjerila u Doboju na stadionu našeg imenjaka u avgustu 1988. godine. Ovoga puta naša Sloga nije propustila životnu priliku i pobjedom 1:0 se konačno plasirala u viši rang. Isti tim u tako nadahnutom poletu je tako trijumfalno nastavio u grupnoj ligi (Zoni) da je malo falilo da se plasira u Regionalnu ligu! Iako je Sloga startovala sa -3 boda, uspjela je da bude druga i u višoj i jačoj ligi!

Članovi FK Sloga sredinom 1980-tih. Stoje: Huso Mašić (trener), Abedin Bikić, Bahrudin Mujaković, Enes Sarvan, Nedim Omičević, Adil Mašić, Halid Bahić i Asim Kumbarić. Čuče: Mevludin Bahić, Jasmin Jusufović, Vehid Bahić, Mehmedalija Mujaković i Mersed Zahirović

Napomenimo fudbalere koji su postigli tako izvanredan sportski uspjeh:

#1	Enes Sarvan-Ronac	golman
#2	Mersed Zahirović-Sikirica	lijevi bek
#3	Nadir Bajrić	desni bek
#4	Abedin Bikić	half
#5	Mehmedalija Mujaković-Crvo (kapiten)	centarhalf (libero)
#6	Asim Kumbarić-Askan	zadnji vezni
#7	Nedim Omičević-Nešo	desno krilo
#8	Bahrudin Mujaković-Bahre	desni vezni
#9	Suvad Bahić-Sudo	centarfor
#10	Mevludin Bahić-Rus	lijevi vezni
#11	Adil Mašić-Ale	lijevo krilo
#12	Jasmin Jusufović-Jasa	rezerva
#13	Vehid Bahić-Vehdo	rezerva

Ovaj dugoočekivani uspjeh nije došao sam od sebe. To je bio rezultat ranije posijanog sjemena koje datira od 1977. godine. Naime, te godine klub je po propisima morao imati svoju omladinsku a malo kasnije i pionirsku ekipu. Ta novina je dočekana sa radošću djece i omladine, a i klupskih navijača kojima nikad nije bilo dosta fudbala! Na ovaj način su se aktivnosti kluba poduplale u najmanju ruku. U isto vrijeme su novi timovi stavili na test organizacijske i finansijske mogućnosti ionako resursima-siromašnog kluba. Kao i uvijek, mnogo volje i ambicije samog kluba i njenih navijača je doprinijelo da se ove poteškoće prebrode. Tim podmlatka se ubrzo plasirao u Kvalitenu juniorsku ligu BiH gdje su se takmičili juniorski timovi većine klubova Republičke lige BiH. Slogini juniori su se nosili jednako sa mnogo jačim timovima od kojih su mnogo i sami naučili.[61]

Prvi podmladak FK Sloga krajem 1970-tih godina. Stoje: Senad Bikic, Nihad Zahirovic, Muhamed Zahirovic, Vehid Bahic, Jasmin Jusufovic, Berzad Karic, Asim Kumbaric i Izet Mujakovic (trener). Cuce: Nedžad Omicevic, Senad Zahirovic, Slavko Tolic, Bahrudin Mujakovic, Raif Hasukic i Jasmin Omicevic.

[61]Tim pionira je igrao na turnirima koji su se organizovali jedanput-dvaput godišnje.

Rezultat planskog i metodičnog rada sa mlađim generacijama se pokazao par godina kasnije. Sloga je počela da dobiva redovno svoje nove fudbalere iz vlastitih redova. Par godina redovnog treniranja i takmičenja je pripremalo i kalilo juniore za prvi tim, tako da su oni bili fizički, tehnički i mentalno spremni u potpunosti za prvi tim sa 19 godina. Može se reći da su ovo bile prve generacije "školovanih" igrača Sloge koji su bili učeni i vođeni od strane njenih stručnih trenera. Važno je istaknuti da je Sloga počela tih godina da šalje svoj stručni stab na raznorazne seminare gdje su se učili razni načini naprednog i stručnog fudbala. Neosporan je doprinos Senada Krajnovića-Duleta stručnom vođenju juniorskog time niz godina koji je držao oko na njihovom usavršavanju. Koliko je Dule ozbiljno shvatao svoju ulogu trenera juniora, može da pokaže i njegov "Vodič uspješnog sportiste" koji je on primjenjivao sa svojim igračima. Neka ovaj sportski vodič kaže o karakteru i pristupu odgoja mladih koji je on imao trenirajući budućnost Sloge:

PET UVJETA DA BI STE POSTALI DOBAR SPORTISTA

Moralni lik sportiste:

1. Moralni lik sportiste podrazumijeva biti dobar čovjek, što u prenosnom smislu znači duhovno dobar;

2. Poštovati druge, a pogotovo svoje roditelje, stare i nemoćne;

3. Izbjeći po svaku cijenu tuče i druge incidentne situacije ako je to ikako moguće, osim u slučaju samoodbrane.

Disciplina:

1. Pravi sportista nikada ne komentariše sudijske odluke, ispravne ili neispravne;

2. Trudi se da ispravi svaku moguću grešku svoga suigrača takođe bez prigovora. Time dobiva na svojoj veličini tj. kvalitetu;

3. Poštuje trenera i njegovo mišljenje takođe bez ikakvih prigovora, kao i predsjednika i članove uprave kluba, i navijače koji ga bodre;

4. Nikada ne konzumira alkohol niti druga opojna sredstva.

Kultura sportiste:

1. Pravi sportista uvijek pruža ruku nakon načinjenog faula na svome oponentu, a izvinjava se sudiji;

2. Obavezno poslije odigrane utakmice se rukuje sa protivničkim igračima i sudijama. Takođe pozdravlja publiku, a potom odlazi pravo u svlačionicu;

3. Obavezno poslije utakmice vodi računa o ličnoj urednosti, svojoj opremi, kao i prostorijama u kojima se presvlači. Ne ostavlja nikada nered iza sebe;

4. Ne psuje nikada.

Upornost:

1. Biti uporan znači marljivo i strpljivo raditi u toku pripremnog perioda kao i na svakom treningu. Posebno se treba zalagati na svakoj utakmici;

2. Takođe ne odustajati čak i kada osjetite fizičke poteškoće zbog opterećenja izuzev ako ste povrijeđeni ili bolesni;

3. Treba u toku utakmice uvijek biti psihološki i fizički prisutan. To znači, trebate maksimalno biti skoncentrisani na loptu i svaku akciju ispratiti do kraja;
4. Nikada ne treba izgubiti iz vida da se nogomet kao i većina drugih stvari u životu može naučiti. Stoga trebate ostati uporni ako je to ikako moguće.

Talenat:
1. Ako ispunite prethodna četiri uslova, velika je vjerovatnoća da ćete biti uspješni prije svega kao čovjek. To znači, kada se prestanete baviti sportom aktivno, postaćete dobar roditelj i biti koristan svojoj porodici i društvu u kojem živite;
2. Vaš talenat će doći do izražaja u onolikoj mjeri koliko ste spremni ispoštovati ove prethodne uslove;
3. Konačno, talenat je zasigurno vrlo važan faktor uspjeha u sportu, ali ne i presudan.[62]

Važno je spomenuti da je Jakeš faktički imao i drugi klub u osamdesetim godinama. To je bio FK "Breza" koji se takmičio u nižem rangu (opštinska liga). Breza je u stvari bila klub SMU jer su većinu njenih članova činili radnici bolnice. Važno je spomenuti da je dosta njenih igrača takođe bilo Jakešana, onih kojih su već igrali za Slogu ili ostalih koji nisu mogli igrati za Slogu zbog raznoraznih razloga. Mnogi slogini igrači su igrali za Brezu i čekali svoju priliku za prvi tim Sloge. Na ovaj način su održavali svoju formu. Pošto je Breza igrala većinu svojih utakmica na terenu Sloge, njene utakmice su takođe okupljale značajan broj gledalaca koji su uživali drugačiji stil igranja u manje konkurentnoj ligi.

Pošto je fudbal bio omiljeni hobi Jakešana, važno je spomenuti da se fudbal pratio aktivno na svim nivoima, posebno onaj iz jugoslovenske prve lige. Jakeš je imao navijača Partizana, Crvene Zvezde, Hajduka, Dinama, Sarajeva, Željezničara, Veleža, Borca, pa čak i par navijača Vardara i OFK Beograda. Poseban rivalitet je vladao između navijača Partizana i Zvezde. Dokle je vatrenost i privrženost svome klubu išla, dovoljno je spomenuti da je Ferid Bahić-Šolaja vozio bicikl do Beograda i nazad da bi prisustvoao utakmici "Vječitog derbija" između Partizana i Zvezde!

---

[62] *Dule dalje kaže: "Napomena:želim napomenuti da sve što je gore napisano je plod mog ličnog poimanja sporta i sportiste. Ništa od ovih razmišljanja nije prepisano iz tuđe literature, nego je rezultat mog ličnog iskustva kojeg sam stekao dugogodišnjim radom kao trener fudbala. Dio tog iskustva je naravno došao od mog prisustva mnogobrojnim fudbalskim seminarima koje su davali vodeći jugoslovenski stručnjaci toga vremana Miljanić, Kobeščak, Markušević, Paradžik,i dr. Vjerovatno će nekima zvučati čudno ili pak nevjerovatno što sam naveo talenat na zadnjem mjestu. Uvjeravam vas da se ne treba čuditi, jer je to notorno pravilo koje se redovno potvrđuje u praksi. Navešću nekoliko primjera: ako kod bolesti ne uzimate lijekove, male su šanse za oporavak. Ili, ako imate TV antenu koja je usmjerena loše, imaćete signal ali sliku vrlo lošeg kvaliteta. Zato je vrlo važno povezati prethodna četiri uslova ako želite postati jako dobar i uspješan nogometaš. Na drugu stranu, ako pak niste u stanju da ispunite neki od tih uslova, onda je skoro sigurno da nećete biti kompletan nogometaš ili bilo koji drugi sportista. Moje lično mišljenje je: ponekad je bolje i poštenije priznati sebi, svojim prijateljima i suigračima da niste u mogućnosti ispuniti sve traženo, i pošteno se povući na vrijeme.*
Zadnja napomena: svaki potencijalni sportista treba pokušati najbolje što je moguće da poprimi u potpunosti navedene uslove i učvrsti ih u svoju ličnost. To je osnova profesionalizma i jako dobar preduslov za uspjeh."

Ostali sportovi

Kao i u većini ostalih manjih mjesta, fudbal je bio jedini i glavni sport. Razlog za to je bio jednostavan: nije bilo dovoljno sredstava za razvoj ostalih sportova. Ako se neko želio isprobati u drugim sportovima, morao je ići u Modriču ili Odžak, što je već bilo malo komplikovanije zbog udaljenosti. Tako na primjer, Mersed Mašić-Gica a kasnije i Besim Bikić su igrali značajne uloge u rukometnom klubu Modriča, kao i Senad Bahić u košarkaškom klubu. Situacija se malo popravila otvaranjem osmogodišnje škole u Jakešu, gdje je izgrađen manji teren, a nešto kasnije i natkrivena sportska dvorana. Pod vođstvom nastavnika fizičkog vaspitanja Ante Leke i kasnije Budimira Sekulovića, školski timovi u odbojci i rukometu su postizali značajne rezultate na našoj regiji. Treba takođe spomenuti Aliju Hasukića koji je bio nadprosječni trkač na duge staze. On i Anđa Filipović u bacanju kugle su učeštvovali na tkz. Partizanskim igrama (Mala Olimpijada) gdje su postizali značajne rezultate. Kada se otvorila sportska dvorana, nekoliko pojedinaca se isticalo u igranju odbojke, gdje su neki bili pozivani i na pripreme sa modričkim odbojkaškim prvoligašima. Pošto je u Jakešu uvijek nedostajao poligon za igranje, košarka kao jedan od popularnijih sportova, se jedino igrala na primitivnim koševima napravljenim u dvorištima ili pored fudbalskog terena Sloge.

ŠKOLE I OBRAZOVANJE

Školstvo u Jakešu do 1945. godine

Po svjedočenju Mehe Šabića, organizovano školstvo je počelo 1922. godine u Jakešu. Te godine je 20 đaka iz Jakeša i Pećnika krenulo po prvi put u školu, koja je imala prvu učionicu u zgradi Mekteba. Imati školu i učitelja tako rano u mjestu veličine Jakeša je skoro za ne povjerovati, jer je to bilo u to doba veliki luksuz. Broj đaka je vjerovatno rastao iz godine u godinu, a trebalo je obezbijediti i stan za prosvjetni kadar. Zbog toga mještani Jakeša, vjerovatno u saradnji sa tadašnjim vlastima, grade veću školu, učiteljov stan i natkriveni bunar u periodu 1931-33. godine na mjestu sadašnjeg džamijskog vakufa (preko puta sadašnje prodavnice Vernesa Mujakovića). To je bila velika dobro građena zgrada koja je kasnije poslije preseljenja škole na Parku služila dalje kao ugostiteljski objekat i omladinska sala. Prijeratne generacije koje su pohađale tu školu su vjerovatno bila godišta 1926. i starija. Generacije 1934-8. su morale čekati 1945. godinu da bi krenule po prvi put u školu. Normalno je bilo očekivati u to doba da jakeški roditelji nisu puno polagali na školu. Pošto školovanje nije bilo obavezno, samo 10-20 dječaka bi krenulo u školu svake godine, a rijetko koji od njih bi završio sva četiri razreda. Patrijahalno vaspitanje muslimanskih porodica je sprječavalo ženskoj djeci da idu školu. Potkraj 30-tih godina efendija Muharem Mujaković upisuje svoju kćerku Mukelefu u školu. Mukelefa Mujaković je bila prvo žensko čeljade u Jakešu koje je krenulo u školu. Može se samo zamisliti čuđenje ostalih Jakešana ovome činu njihovog hodže. Njihova reakcija je bila "ako efendijina kćerka može u školu, onda može i moja!". Poslije toga su i ženska djeca počela da idu u školu. Zasigurno se može odati počast jakeškom efendiji Mujaku za tako smjeli i dalekovidan potez. Po sjećanju Hamida Zahirovića, učiteljica Vilma je učila djecu u to doba prije rata, dok po sjećanju Dževada Mujakovića, prosvjetni radnici u 1937. godini su bili bračni par Predrag i Marijana Šaranović, a poslije i Stojanka Mihajlović. Pored škole je bila sagrađena i kuća u kojoj su stanovali prosvjetni radnici (prostorija stare Mujine čitaonice). Takođe je bio sagrađen i natkriveni betonski bunar koji je bio za učenike kao i za komšiluk. Ova škola je bila zatvorena u periodu II svjetskog rata.

Školstvo poslije 1945. godine

Nove vlasti u Titovoj Jugoslaviji nisu gubili mnogo vremena što se tiče školstva. Prva školska godina je odmah počela u septembru 1945. u istoj zgradi. Dosta đaka je krenulo u prvi razred sa deset godina starosti zbog propuštenih godina u toku rata, a generacija 1938. je morala da čeka jednu godinu zbog prenatrpanosti škole.

Učenici Osnovne škole u Jakešu sa svojim učiteljom Džemilom Sendijarević, 1969. godina

Prvi poslijeratni učitelj je bio odžačanin Ćamil Jusić (starosti oko 25 godina) koji je došao na svoju prvu službu odmah po završetku učiteljske škole.[63] Uslovi učenja u poslijeratnom periodu su bili jako loši. U nedostatku svesaka i papira, kao i pisaljki, svaki đak je nosio malu crnu tablu na kojoj se pisalo kamenom krečnjakom. Svaki đak je bio obavezan da nađe kamen krečnjak u obliku olovke koji bi koristio za pisanje na svojoj maloj tabli. Taj krečnjak je bilo moguće naći jedino u krčevinama u blizini Filipovića i Maglica kuća. Za brisanje se koristila mala mokra krpa koju je svaki đak bio obavezan da pokvasi prije ulaska u učionicu. Jedino je učitelj koristio pravu kredu za pisanje. Takvi uslovi učenja su bili sve negdje do 1950-3. godine kada su se počele koristiti sveske, normalne olovke i bukvar. Ova škola je imala dvije učionice gdje su dva razreda pohađala nastavu ujutru i druga dva poslije podne. Međutim, ova lokacija je imala jedan nedostatak. Naime, nije bilo dovoljno prostora za provođenje fizičke kulture, kao ni dovoljno prostora za djecu da se igraju bezbjedno za vrijeme medjučasovnih odmora. Zbog toga mještani Jakeša odlučuju da raspišu samodoprinos i grade novu školu. Dok su se razne dozvole i sredstva prikupljala, bilo je odlučeno da se škola privremeno preseli u zgradu Begova Konaka na Parku. Zadnja generacija koja je pohađala nastavu u staroj školi je bila 1957, a generacija djece rođena 1958. godine polazi u prvi razred osnovne škole u Konaku u septembru 1964. godine.
Ova škola je takođe imala dvije prostorije i zbornicu za prosvjetne radnike, ali važnije od toga je bilo to da je bilo jako puno prostora za djecu da se igraju i provode vrijeme napolju kada je to trebalo.

[63]Po ženidbi i završetku škole za nastavnike, on se preselio na službu u Tešanj gdje je radio do kraja života.

Poslije učitelja Ćamila Jusića, sljedeći učitelji i učiteljice su radili u Jakešu:
učitelj Čedo (porijeklom iz Srbije; puno ime nepoznato)
Asim Nadarević (radio jedno vrijeme oko 1956-8)
Džemil Sendijarević (iz Tarevaca, došao oko 1960 i radio do sredine 70-tih)
Marija Božić (iz Pećnika koja je došla oko 1958-60. i službovala otprilike u isto vrijeme kada i Džemil)
Neda Savkić (porijeklom iz Đakova; služba oko 1967-72)
Ana Sliško (služba oko 1968-73?)
Asija Grbić (iz Modriče; služba oko 1970-78)
Nada Flajšer (služba oko 1968-73)
Božića Damjanović (služba oko 1971-80)
Pero i Leposava Drinić (bračni par iz Bos. Miloševca; radili oko 1973-84)
Asim i Ankica Nadarević (bračni par iz Cazinske Krajine; radili oko 1974-92)

Prvi podvornik škole je bio Mehmed Hasanić (Murisov otac). Njega je naslijedio Hamdo Gršić, a njega opet njegov unuk Muhamed Bajrić-Tompir kome se kasnije pridružio Suljo iz Tarevaca. Muhamed i Suljo su ostali u toj ulozi sve do početka rata.

Jakeš je imao u početku četiri razreda škole. Razredi 5-8 su pohađani u Modriči, a srednje škole (gimnazija, srednje stručne škole i zanati) u okolnim gradovima (Modriča, Bos. Šamac, Odžak, Doboj i Derventa).

Kako je broj đaka rastao, osjetila se potreba za proširenjem škole, prvo sa četiri razreda (jedan razred po školskoj godini) na proširenu osnovnu četverogodišnju školu (dva razreda po godini). To proširenje se moglo ostvariti izgradnjom nove škole 1971. Dalje se osnovna četverogodišnja škola proširila u osmogodišnju u 1975. godini kada je generacija iz 1964. po prvi puta krenula u peti razred u svome rodnom mjestu. Pošto se taj eksperiment pokazao ostvarljivim i uspješnim, školske vlasti su sljedeće godine uvele pohađanje šestog, sedmog i osmog razreda u Jakešu. Jakeškim đacima su se te 1976. godine pridružili i đaci iz Pećnika i Modričkog Luga. Ta osmogodišnja škola dobiva ime “Bratstvo- jedinstvo”, pošto su u nju išla djeca više nacionalnosti.

Jakeška nova škola je još jednom bila proširivana u 1980. godini izgradnjom više učionica i po prvi put nadkrivenom sportskom dvoranom.

Sljedeći nastavnici su radili u jakeškoj osmogodišnjoj školi:
Milanče (iz Srbije; predavao istoriju i geografiju), Triposlav Petković (matematika i fizika) , bračni par Ferdo i Anica (hemija i biologija), Kosta (istorija), Anto Leko (fizičko vaspitanje), Tihomir Mišić (muzičko vaspitanje), Anto Blažević (njemački jezik), Budimir Sekulović (fizičko vaspitanje), Anđa Pupčević (OTO – opšte tehničko obrazovanje), Mirko Savkić (likovno

vaspitanje), Ignjo (matematika), Tomo (iz Leskovca), Jela i Miodrag Đurić (fizika i srpsko-hrvatski jezik), Dragica Popović, bračni par Anđa i Milenko Bošković, Danica (biologija), Makovac Livio (muzičko vaspitanje), Vukota (iz Crne Gore; OTO), Đorđe (OTO) i drugi.

Prvi direktor škole je bio Pero Drinić. Njega je kasnije naslijedio Sabit Sejdić iz Modriče.

Sudeći po obrazovnom nivou stanovništva u samom mjestu, čini se da obrazovanje kao osnovni faktor uspjeha društva i pojedinca nije bio jedan od prioriteta Jakešana. Rezultat takvog odnosa prema školstvu je bio neproporcionalno mali broj visoko obrazovanih pa i srednje-stručnih osoba u Jakešu. Tako se na jednoj sjednici modričkih organizacija za razvoj školstva negdje sedamdesetih godina naveo primjer Jakeša koji je zauzeo sedamnaesto (zadnje) mjesto na modričkoj opštini po broju više i visoko obrazovanih lica!
Sljedeći faktori su uticali na tako loše stanje obrazovanja:
- loši finansijski uslovi za dalje školovanje;
- obilje poslova u Modriči i Odžaku koji nisu zahtijevali nikakvo obrazovanje;
- sezonski poslovi u Slavoniji koji su privlačili i odvodili veliki broj mladih još tokom nezavršene školske godine;
- velika potražnja iz zapadne Evrope za mladom i neobrazovanom radnom snagom;
- patrijahalno shvatanje muslimanskog stanovništva o obrazovanju ženske djece.

Kao rezultat svega, Jakeš sa svojih 2.500 stanovnika je dao svega nekoliko visoko obrazovanih ljudi u čitavoj drugoj polovini 20. stoljeća. Taj broj je tako mali da možemo sebi priuštiti da navedemo sve one Jakešane koji su završili višu školu ili fakultet:

Miralem Bahić	Pravni fakultet u Doboju
Mustafa Bahić	Viša kriminalistička škola
Rasim Bahić	DIF (Fakultet fizičke kulture) u Sarajevu
Senad Bahić	Ekonomski fakultet u Sarajevu
Hajrudin Bajrić	Viša kriminalistička škola
Abedin Bikić	Pravni fakultet u Doboju; Pravosudni ispit u Sarajevu; Magistar pravnih nauka u Göttingen, Njemačka; Doktor pravnih nauka u Sarajevu
Besim Bikić	Pedagoški fakultet u Kassel-u, Njemačka
Enes Bikić	Pravni fakultet u Sarajevu; Magistar pravnih nauka u Göttingen, Njemačka; Doktor pravnih nauka na Pravnom fakultetu u Mostaru

Sedin Bikić	DIF (Fakultet fizičke kulture) u Sarajevu
Midhat Bjelošević	Fakultet političkih nauka u Sarajevu
Ševko Hasukić	Medicinski fakultet u Tuzli
Zijada Džidić	Viša pedagoška akademija u Banja Luci
Nedžad Mujaković	Hemijski fakultet u Tuzli
Hazim Mujanović	Tehnološki fakultet u Tuzli
Amir Mujić	Pravni fakultet u Sarajevu
Hilmo Mujić	Viša upravna škola u Sarajevu
Jasminka (Aska) Mujić	Viša pedagoška akademija
Damir Nadarević	Vojna akademija u Beogradu
Badema Omičević	Farmaceutski fakultet u Sarajevu
Naida Omičević	Filozofski fakultet u Sarajevu
Ivan Pudić	Hemijski fakultet u Zagrebu
Jozo Pudić	Fakultet u Zagrebu?
Hazema (ili Zemka) Ribić	Filozofski fakultet u Sarajevu
Mesut Ribić	Poljoprivredni fakultet u Sarajevu
Vahid Sendijarević	Hemijski fakultet u Tuzli; Doktor hemijskih nauka
Nijaz Sofić	Medicinski fakultet; očni ljekar specijalista
Nada Šabić	Viša pedagoška akademija u Tuzli
Nedžad Šabić	Viša pedagoška akademija u Tuzli
Amir Zahirović	Pravni fakultet u Novom Sadu
Bećir Zahirović	Viša metalurška škola u Novom Sadu
Kasim Zahirović	Viša učiteljska škola
Muhidin (Muši) Zahirović	Ekonomski fakultet u Sarajevu; Postdiplomski studij Sveučilišta u Zagrebu; Magistar biznisa na Dalhousie University, Halifax, Kanada
Šemsudin Zahirović	Ekonomski fakultet u Sarajevu

Prolaskom vremena roditelji su počeli da shvataju vrijednost školovanja svoje djece. Sa početkom generacije 1960. godine, većina omladine (i muški i ženski) su počeli završavati srednje škole. Takav preokret je doveo i do zapošljavanja na bolje plaćenim poslovima. Visoko obrazovani su takođe počeli dobivati više pozicije u modričkim firmama, a Jakeš je dao i svog prvog sudiju krajem osamdesetih (Abedin Bikić).

VJERSKI ŽIVOT

Kao i u većini bosanskih mjesta, vjersko obilježje stanovništva je možda bilo i odlučujući faktor u kulturnom, ekonomskom i socijalnom formiranju karaktera. Karakter Jakeša i karakter njegovog stanovništva je takođe definitivno bio obilježen islamom. Međutim, Jakeš nije bio toliko vjerski niti nacionalno homogen kako mnogi misle. Pred rat 1991. godine, 72% njegovog stanovništva su bili Bošnjaci, oko 20% bosanski Hrvati, 4% bosanski Srbi i 4% ostali. Do sredine šezdesetih godina Jakeš je imao skoro potpuno bošnjačko stanovništvo. Tih godina bosanski Hrvati su se doselili iz naselja Crkvina (pored Dobor-kule) i izgradili 20-ak kuća na samom ulazu u Jakeš u naselju “Skopljaci” (po nazivu nekoliko familija koje su se prezivale Skopljak). Takođe je bilo nekoliko bosansko-hrvatskih kuća na Doboru (Maglice) kao i par kuća Tolića na izlasku iz Jakeša prema Pećniku. Par bosansko-srpskih familija je takođe živjelo u Jakešu, koje su većinom došle po zaposlenju u SMU. Može se sa sigurnošću reći da su međunacionalni odnosi u Jakešu bili na visokom nivou i da je bošnjačka većina tretirala jakešku etničku manjinu korektno.

Što se zna do sada, Jakeš je imao 5 džamija u svojoj istoriji:
I džamija: Gazi Husrev-beg osvaja Doborgrad 1536. godine. Od toga momenta su Osmanlije prisutne u našem kraju, pa je i očekivati da je postepeno primanje islamske vjere počelo od tada. Novi vjernici su trebali bogomolju, pa se prva džamija vjerovatno gradi negdje u periodu 1550-1570. godine. Nju su sagradili nekoliko jakeških seljaka muslimana koji još uvijek nisu bili ekonomski jaki. Ta džamija je bila vrlo mala i napravljena od slabog materijala (kolje, isprepleteno pruće i blato, vjerovatno pokrivena slamom). Skoro je sigurno da ova prva džamija nije imala munaru. Ova džamija je vjerovatno bila u središtu sela Jakeša, što će reći na Kosama u zapadnom dijelu sadašnjih mezarluka. Moguće je da je ova prva džamija bila sagrađena i na mjestu crkve koju su njeni prijašnji vjernici hrišćani a sada muslimani preuredili u džamiju;

II džamija: već znamo od Aga-dede da je prva jakeška džamija bila sagrađena od slabog materijala i da je bila u jadnom stanju kada je on postao imam negdje 1611-1612. godine. Naročito teško je bilo tokom zime kada sve džematlije nisu

mogle da stanu u malu džamiju ("*Ja unutra a džematlije mi vani*", Aga-dede). Aga-dede onda odluči sa svojim džematlijama da grade veću i od boljeg materijala džamiju. Srećom po Jakešane, modrički beg Osman-efendija, Aga-dedov prijatelj, pokloni sav potrebni novac za gradnju i popratne troškove. Nova džamija je bila sagrađena negdje 1615-1619. godine, vjerovatno na Kosama na mjestu stare džamije;

III džamija: nemamo podataka koliko dugo je druga džamija mogla trajati, ali znajući da je bila izgrađena od tvrdog i dobrog materijala, sasvim je moguće da Jakeš nije trebao novu džamiju sljedećih 200 godina. Dodamo li tome činjenicu da u tome dugom periodu nije bilo većih i ozbiljnijih ratova u našem mjestu niti okolini, pa prema tome ni razaranja, onda se može zaključiti da nije bilo potrebe za gradnjom nove džamije sve do početka 19. stoljeća. Po pripovijedanju Mehe Šabića, Jakešani odlučuju da sebi grade novu džamiju, što se i dešava negdje 1800-1805. godine. Temelji te džamije kao i bunara koji je bio u njenom dvorištu se još uvijek naziru u zapadnom dijelu mezarluka na Kosama. To je džamija u koju Mehin pra-pra-pradjed "efendija Šabo" služi kao imam po dolasku iz Šapca 1826. godine;

IV džamija: takođe saznajemo od Mehe Šabića da tadašnji jakeški beg prisvaja čitavo zemljište na kome se nalazi treća džamija, ruši istu i zauzvrat gradi "nešto kao džamija" na sadašnjem mjestu. Ostalo je sjećanje u narodu da je to bila "stara drvena džamija". Ta džamija je bila sagrađena od lošeg materijala ili kako to Meho Šabić kaže "*...od same građe nešto navodno sasvim primitivno*". Kada se to preseljenje desilo? Po austro-ugarskoj mapi iz 1890. godine vidimo da je ta džamija već postojala te godine. Može se zaključiti da se preseljenje već desilo do te godine, a ne kasnije. Moguće je da je u njoj službovao rođeni Jakešanin, efendija Mujaković;

V džamija: četvrta džamija nije odgovarala potrebama Jakešana i oni odlučuju da sagrade novu, ljepšu i veću džamiju. Njenu izgradnju počinju 1923. godine i završavaju dvije godine kasnije. U izgradnji im pomažu i njihove komšije iz Botajice i Pećnika u znak dobrih međukomšijskih odnosa i poštovanja. Ova džamija je imala impresivnu munaru visine 27 m. Formalno proklanjava u ljeto 1930. godine. U njoj je služilo nekoliko hodža, prvo Sejdić, zatim efendija Mujaković, Osman Šaldić, hodža Osman Kurjaković, Mehmedalija Džidić i mladi hodža iz Visokog. To je džamija koju većina nas Jakešana i poznaje. Nekoliko puta se ova džamija renovirala. U toku zadnjeg rata biva zapaljena i srušena. Na istom mjestu i na istim zidovima se ponovo dograđuje u istom obliku 2002. godine.[64] Njen sadašnji hodža je Ademir Kurjaković.

[64]Nova munara je izgleda 33 m visoka, dok je glavni dio zgrade ostao nepromijenjen

Nova džamija (ona koja je sagrađena 1923-5, o.a.) je prvi puta bila renovirana u 1965-66. godini zbog prokišnjavanja jedne strane krova. Prema kazivanju Hamida Zahirovića koji je učestvovao u ovom renoviranju, radovi su se izvodili od strane radnika tadašnje Seljačke Radne Zadruge pod vođstvom majstora Muharema Omičevića-Belaja i Seida Bajrića. Zub vremena je bio načeo i munaru, koju je i grom oštetio znatno u 1971. Ukratko poslije toga su jakeške džematlije odlučile da se ona takođe mora hitno sanirati. Hamid Zahirović je bio pribavio dozvolu od modričkog SUP-a i počeo sakupljanje novca od građana za renovaciju. Redžo Bajrić mu je pomogao u prikupljanju donacija na Doboru. Za ovaj komplikovani i opasni posao renovacije su bila naručena trojica Bošnjaka iz Srebrenika, koji su bili specijalizovani u ovoj vrsti radova. Seljani su takođe donirali drvo za skelu, kao i hranu i prenoćište za ova tri majstora. Nova bijela munara sa ugrađenim gromobranom je osvanula krajem ljeta 1978. godine. Važno je takođe napomenuti da su vjernici bili tradicionalno pozivani na molitvu od hodže koji je učio na munari. Ta praksa je ostala sve do 1966. godine kada su ugrađeni zvučnici tako da se hodžino učenje moglo čuti sve do Dobora i Šerega. Treba spomenuti da je jedna od funkcija munare da vjernici mogu da čuju i vide iz daleka kada imam obavještava svakog vjernika da je vrijeme došlo za iftar tj. da je vrijeme posta za taj dan prošlo. To obavještavanje se obavljalo putem učenja (molitve) i/ili vizuelno putem svjetala koja bi se vidjela na daleko. Jakeška džamija je koristila fenjere sve do 1966. godine kada su svjetla ugrađena zajedno sa zvučnicima od strane njenog bivšeg hodže Šaldića koji je bio vrsni elektro-tehničar i kino-operator.

Zanimljivo je spomenuti kako ista munara nije zamalo izgorjela u 1968. godini. Naime, stršljenovi su se bili ugnijezdili na njenom vrhu. Zbog toga hodža Džidić nije mogao više da posjećuje munaru i obavlja svoju službu. Da bi ih se riješili, on i mutevelija Muhamed Sofić su bili zapalili nekoliko krpa i nešto slame. Nadali su se da će ih dim otjerati. Pri tome njih dvojica su bili izazvali i mali požar u potkrovlju munare, koji su srećom uspjeli ugasiti brzo. Stršljenovi su na svu sreću otišli. Ovaj događaj je bio predmet podsmijavanja od strane drugih muslimanskih sela i Modriče na račun Jakešana koji su tobože zapalili svoju vlastitu džamiju!

Od vjerskih objekata na prostoru Jakeša je postojao i “Mejtef” na Doboru (koordinate 44.974574/18.271927). U okolini njega su takođe postojali i mali mezarluci u kojima se prestalo sahranjivati 1960. godine.[65] Sama zgrada Mejtefa je postojala još prije II svjetskog rata. Ta zgrada je bila mala, pa su je Doborani proširili negdje poslije rata. Funkcija Mejtefa je prije svega bila za svakodnevno moljenje u toku mjeseca Ramazana. Džamija je bila prilično udaljena pogotovo za starije džematlije sa Dobora. Teškoće pješačenja,

[65]Izgleda da su se ovi mezarluci počeli ponovo koristiti za ukopavanje poslije 2000. godine.

pogotovo u zimska doba, su bile velika prepreka za mnoge koji nisu željeli da propuste ramazanske molitve. Svakog Ramazana se honorarno angažovala jedna osoba sa Dobora koja je vodila ramazansko klanjanje. Pored ramazanskog namaza, Mejtef je takođe služio i za povremene mevlude.

Zgrada Mejtefa na Doboru

Mnogi Jakešani se sjećaju da je postojalo i jedno turbe u okolini Jakeša. Bilo je locirano na južnoj strani Doborskog brijega iznad rijeke Bosne, pored starog puta koji se naglo penjao prema Kuli i Stranama. Turbe je bilo sagrađeno od kamena i nije mu se znalo tačno porijeklo. Pored njega je bilo i nekoliko muslimanskih mezarova. Gotovo je sigurno da su i turbe i mezarovi iz turskog doba, moguće i od članova posade samog utvrđenja koji su tu živjeli i umrli. Ovo groblje je uništeno prilikom gradnje magistralnog puta 1975. godine.

Interesantno je spomenuti kako su jakeški muslimani ustajali tokom noći da bi imali zadnji obrok prije zore za dolazeći ramazanski post. Dok danas svaka familija ima sat za buđenje, tako nije uvijek bilo u prošlosti. Da bi se osiguralo da svaka familija ne propusti taj obrok, džematlije bi angažovale nekoga da ih budi tačno na vrijeme. Pamti se Avdo Tubić-Fertik koji je to radio prije 50 godina. Kako? On je u tačno određeno vrijeme (vjerovatno po instrukcijama hodže Džidića) budio narod tako što je udarao u bubanj dok je prolazio pored kuća i tako ih dozivao da ustanu na zadnji obrok prije zore. Još uvijek se sjećam tog običaja kada sam bio dijete. Fertik bi udario par puta po bubnju prolazeći pored naše kuće i viknuo iz sveg glasa “Uuustaj Hamide!” Ja sam spavao dubokim snom, ali bi se prenuo i ustao da konačno vidim sjenku neuhvatljivog starog Fertika. Nikad u tome nisam uspio što je davalo više draži mom vjerovanju o nadprirodnim moćima Fertika vikara. Po završetku Ramazana i posta, na dan Bajrama bi Fertik onda išao od kuće do kuće sa nekim drvenim rašljama. Džematlije koje je Avdo budio bi vješale raznoraznu garderobu i peškire o te rašlje, dok su drugi pak davali pare i darovali ga šerbetom i rakijom. Kada je stari Avdo postao bolestan, njega je ukratko zamijenio njegov sin Adem, a poslije i zet Jasim Zahirović. Ovaj je običaj prestao negdje 1974-7. godine pošto su se neki mještani žalili na ovu praksu da je previše bučna u toku noći kada se ljudi odmaraju.

Prije nego što su se džematlije obavještavale o početku iftara[66] novoinstaliranim zvučnicima na džamiji, to se radilo sa drvenim topom ili "prangijama" napravljenim od trešnjevog stabla. Topom je rukovodio Kadir Ribić sa Dobora koji bi svaki dan tokom Ramazana nosio top na brdo Grahinac između Jakeša i Dobora kako bi seljani na obe strane mogli čuti njegovu paljbu i grmljavinu. Da bi se oglasio prestanak posta i početak iftara, top bi opalio u tačno vrijeme. Njegova grmljavina bi se čula u svakom kraju sela. Moglo bi se pretpostaviti da je takav način oglašavanja iftara postojao dugo vremena, vjerovatno od doba kada su topovi i barut došli na prostore Bosne (negdje u kasnom srednjem vijeku). Upotreba topa je prestala negdje pedesetih godina. Koliko se zna, zadnji "tobdžija" je bio Kadir Ribić sa Dobora, ali se ne zna ko je tu službu obavljao prije njega. Oni koji su to radili su obično bili plaćeni skupljanjem donacija od samih džematlija tokom džume kada se "prostirala sargija".

Pored vlasništva nad džamijom, mejtefom i mezarlucima, jakeški džemat je bio vlasnik i jednog komada zemlje na Barama. Ta zemlja veličine 15 duluma se zvala Hašimovka. Po kazivanju Hamida Zahirovića, ovu zemlju je dodijelio izvjesni Hašim u dalekoj prošlosti jakeškom vakufu. Hašimovka je svake godine davana u zakup za izvjesnu nadoknadu svima onima koji su konkurisali. Zakup je uvijek išao po "hidžaru" (godinu po godinu). Ako nije bilo zainteresovanih za čitavu parcelu, onda se zemlja obično davala u manje parcele kao vrtovi.

Dosadašnji prikupljeni podaci pokazuju da su sljedeći imami (hodže) služili u Jakešu:
<u>Aga-dede (služba oko 1611-1619. godine):</u> imam i hatib Aga-dede je prvi imam u Jakešu koga mi znamo da je bio na hodžiluku kod nas, ali je vjerovatno neko bio i prije njega. Ne znamo pravo ime Aga-dede (samo pseudonim ili nadimak), ali poznajemo mu pretke i uslove pod kojim je došao na službu u jakešku džamiju. To je vjerovatno bio i najučeniji Jakešanin toga doba. On je bio zaslužan i za građenje prve "prave" džamije u Jakešu. Poslije službe u Jakešu, prelazi na mjesto imama u jednu od modričkih džamija;
<u>"Efendija Šabo" (služba oko 1826-1860. godine):</u> ni efendiji Šabi ne znamo pravo ime. Narod ga je tako popularno zvao, jer je sa svojom porodicom došao iz Šapca. Od njega potiče loza familija Šabić u Jakešu. Dolazi u službu u relativno novu džamiju koju su Jakešani sagradili dvadesetak godina prije njegovog dolaska;
<u>Emin Sofić (moguća služba oko 1900-1910. godine):</u> zna se da je Emin Sofić bio hodža u mjestu Velika pored Dervente. Njegov brat Agan se doselio u Jakeš oko 1890-1900. godine iz Male Brijesnice. Po Dževadu Mujakoviću, koji je to vjerovatno čuo od svog oca Muharema, Emin je takođe bio jakeški hodža;

[66] Ili "juhtar" kako mi to u Jakešu zovemo.

Efendija Muharem Mujaković (služba oko 1918-1935. godine): bio je više poznat u Jakešu kao “efendija Mujak”. Njegova dvospratna kuća je bila pored džamije. Negdje sam čuo da je efendija Mujaković završio srednju vjersku školu u Istanbulu, mada to nisam mogao potvrditi. Bio je takođe poznat u čitavoj sjevernoj Bosni po pravljenju “zapisa” koji su liječili raznorazne bolesti i probleme. Efendija Mujaković je umro u dubokoj starosti oko 1986. godine u 97. godini života. Sa njegovom smrću je otišla i zadnja veza Jakeša sa svojom prošlošću iz 19. vijeka. Njegov um i pamćenje su mnogi koristili kada su htjeli da nađu štogod iz prošlosti;
Hodža Ševko Sejdić (služba oko 1935-1941. godine): hodža Ševko je porijeklom Jakešanin (rođen 1889 - umro 1947). Neki kažu da se takođe zvao Mustafa ili Mehmed. Mnogi od nas pamte njegovu suprugu koju smo svi zvali “Hodžinca”. Njihova djeca su bili Seida, Ferid, Sead, Sadeta i Hida. Hodža Sejdić je služio u džamiji koja je sagrađena 1925. godine;
Osman Šaldić (služba oko 1942-1945. godine): porijeklom iz Modriče, on je službovao u toku II svjetskog rata. Poslije nekoliko godina, hodža Šaldić (ili Šaldo kako smo ga svi zvali) je promijenio zanimanje i postao tehničar za elektriku i komunikacije. Otišao je da radi na Radio Modriča kao kino-operator gdje je i ostao do penzije. Oženio se Seidom, kćerkom hodže Sejdića. Rođen 1919. godine, živi u Modriči;
Hodža Kurjaković (služba oko 1945-1952. godine): hodža Kurjaković je porijeklom od Gradačca. On je službovao par godina u Jakešu. Moj otac još uvijek pamti hodžu Kurjakovića koji je bio jako strog i tukao djecu u mejtefu kada nisu slušala. Nakon odlaska iz Jakeša odlazi na hodžiluk u Tarevce;
Hodža Mehmedalija Džidić (služba 1953-1991. godine): hodža Džidić (ili “hodža” kako smo ga svi zvali) je proveo svoj čitav radni vijek u Jakešu. Radeći vrlo dugo tako važan posao, bio je jedna od najznačajnijih i najprepoznatljivijih osoba u Jakešu. Završio je srednju vjersku školu u Gradačcu odakle je i porijeklom. Po penzionisanju u 1991. godini, vratio se u svoj rodni kraj gdje je i sagradio kuću. Njegov sin Suvad je živio sa svojom familijom u toj kući poslije zadnjeg rata. Hodža Džidić je umro 1994 godine;
Mladi hodža iz Visokog (služba nekoliko mjeseci u 1992. godini): ukratko prije rata po penzionisanju hodže Džidića, Jakeš je bio par mjeseci bez svog vjerskog vođe. Nekoliko hodža iz Modriče je dolazilo da služi u Jakešu u tom prelaznom periodu. Na početku 1992. godine kada je Bosna polako ulazila u rat, Islamska Vjerska Zajednica iz Sarajeva je poslala mladog hodžu iz Visokog (ime nepoznato) da popuni upražnjeno mjesto.[67] Visočki hodža kao i većina nas u to nepredvidljivo vrijeme je bio zabrinut za svoj život. Negdje u aprilu 1992. godine je otišao da posjeti svoju familiju u rodnom Visokom odakle se više nije ni vratio. Pretpostaviti je da je on pronašao novi džemat bliže svom Visokom;

[67]Ibrahim Sofić kaže da bi ovaj mladi hodža iz Visokog mogao biti neka rodbina Refiku Kumbariću.

Hodža Ademir Kurjaković (služba 2002-danas): hodža Kurjaković je sadašnji hodža i došao je iz sela Vide pored Gradačca. Završio je srednju vjersku školu u Sarajevu i trenutno studira na Islamskom teološkom fakultetu u Sarajevu.

Normalno funkcionisanje jakeškog džemata je zahtijevalo raznorazne druge aktivnosti kao što su održavanje džamije, mezarluka, skupljanje donacija, licitacija Hašimovke, čišćenje, izdavanje papira, plaćanje računa i slično. Dok su neki od ovih poslova vršeni od strane hodže, većina drugih poslova se obavljala dobrovoljno. Da bi sve bilo blagovremeno i urađeno pravilno brinuo se mutevelija. Mutevelijin posao je katkada bio puno radno vrijeme i zahtijevao je vrijednu, organizovanu, inteligentnu i od sela priznatu osobu. To je bio isključivo dobrovoljni rad i oni koji su to radili treba dužno prepoznati i odati im priznanje. Jakeške jedine mutevelije u vrijeme Titove Jugoslavije su bili Muhamed Sofić u periodu 1945-1975. godine i Mehmed Bajrić-Hankušin u periodu1975-1992. Njihov doprinos selu se ne bi trebao zaboraviti. Zadnji rat je doveo do najvećih iskušenja. Pošto je jakeška džamija bila najveći simbol naroda koji je tu većinski živio, njeno rušenje je trebalo značiti i rušenje duha tog naroda i zatiranja njenog porijekla na ovim prostorima. Munara je bila razrušena potpuno kao i glavna zgrada i većina nišantoša na mezarlucima. Da bi se sve obnovilo i približno vratilo onome kako je bilo prije rata, zahtijevalo je ogromnog napora. Mnogi Jakešani su bili angažovani u ponovnoj izgradnji i njihov doprinos je bio dragocjen. Međutim, moramo izdvojiti ulogu Nusreta Zulfića u obnovi džamije. Mada zvanično on nije bio imenovan mutevelijom, on je faktički obavljao tu funkciju. Mnogi kažu da jakeška najnovija džamija ne bi bila gdje jeste da nije bilo njegovog neprocenjivog doprinosa.

U 1991. godini je bilo osnovano muslimansko dobrotvorno društvo Merhamet u Jakešu. Prvi predsjednik društva je bio Nusret Zulfić a sekretar Senad Krajnović-Dule. Uloga društva je bila na prvom mjestu da pomaže siromašne i nemoćne. Ta uloga društva i njegov doprinos su posebno došli do izražaja kako se rat sve više približavao našem kraju. Naime, zbog otežanih uslova snabdijevanja, mnogi Jakešani a pogotovi oni najsiromašniji su sve teže i teže dolazili do hrane. I ovoga puta je Nusret Zulfić, predsjednik Merhameta, kao i mnogo puta ranije, pomogao nemoćnima Jakeša sa vlastitim zalihama brašna.

Po pravilima islamske vjere, dužnost svakog roditelja je da podučava svoju djecu vjerskim molitvama. Kako je više i više roditelja bilo zaposleno u firmama u drugoj polovini 20. stoljeća, ta uloga se postepeno prenosila na hodžu. On je organizovao časove na kojima se provodila vjeronauka, i to obično u vrijeme zimskih i ljetnih raspusta kada nije bilo redovne školske nastave. Sjećam se pohađanja tih časova koji smo mi jednostavno zvali "mejtef". Jakeš nije bio osobito religiozno mjesto zadnjih 30-ak godina prošlog stoljeća. Mejtef su obično pohađala djeca iz obližnjih kuća oko

džamije (oko 10-15) kao i oko desetero djece sa Dobora. Razlozi za tako malo učešće u vjeronauci su mnogobrojni, ali se generalno moglo reći sljedeće: mada prakticiranje vjere nije bilo zabranjivano u Titovoj Jugoslaviji, mora se spomenuti da nije bilo ni ohrabrivano. Uvođenjem redovne vjeronauke u društveni školski sistem poslije zadnjeg rata, kao i nacionalno osvješćenje Bošnjaka je doprinijelo većem vjerskom angažovanju zadnjih godina.

Održavanje džamije, ostalih džematskih objekata i zemlje, kao i plaćanje vjerskih službenika zahtijeva finansijska sredstva. Jedan dio tih troškova je podmirivan plaćanjem tkz. hodžarine. Ona se plaća po familiji jednom godišnje. Visina hodžarine je ostavljena svijesti i ekonomskoj mogućnosti svakog džematlije, mada se obično minimum odredi. Trenutni minimum je 30 maraka godišnje po familiji.

Jakeš je uvijek bio malo mjesto i njegovi stanovnici su imali onoliko koliko je bilo dovoljno za preživjeti. Iz tih razloga, sasvim je moguće da je mjesto jedino bilo u mogućnosti da dâ svoga prvog hadžiju tek 1940. godine. U stara vremena se putovalo pješke ili na konjima po nekoliko mjeseci preko Turske, Sirije i Jordana do Meke. Pored dobrog zdravlja i hrabrosti za tako daleki put, potencijalni hadžija je morao imati i novčana sredstva da plati sve troškove puta. Nije ni čudo da su samo najimućniji Bošnjaci sebi mogli priuštiti hadžiluk. Zbog toga, osoba koja bi obavila hadž je uživala veliki ugled u svom mjestu. Odlaženje na hadž je bio veliki, a možda i najveći događaj u životu bilo kojeg muslimana. To je u isto vrijeme bio veliki događaj i za naše mjesto. Održavala su se mnogobrojna veselja tokom pripreme a i samog odlaska. Nove hadžije su se pratile na autobus, voz ili kakogod se išlo na hadž. Sadašnje generacije najstarijih Jakešana pamte Tahira Zahirovića (otac Bege, Mesuta, Mehe i Ibre) kao jakeškog prvog hadžiju. Moguće je da je neki Jakešanin išao na hadž i ranije, ali se to ne zna sada. Tako Dževad Mujaković navodi da su navodno neki hodža Mahmut Omičević i Zelo Serdar (obojica sa Dobora) išli takođe na hadž. Proći će 36 godina i Jakeš će dati i drugog hadžiju, Huseina Zulfića (djeca Meho, Samid, Izet i Nusret), a 5-6 godina poslije njega je išao i efendija Mujak. Rašid Omičević i Redžo Bajrić sa Dobora su obavili hadž negdje oko 2000 godine, a Nusret Zulfić 2002. i ponovo sa svojom ženom Alijom 2004. godine.

Po povlačenju Jakešana 7-12. jula 1992. godine, mjesto je bilo totalno napušteno više od tri i po godine. Tom prilikom je i jakeška džamija bila srušena i spaljena. Po povratku prvih izbjeglica tokom 1996 godine, počelo se odmah misliti o ponovnoj izgradnji džamije. Nusret Zulfić i Zehid Zahirović-Ćepo počinju skupljati donacije. Obilaze okolne opštine tražeći novčana i materijalna sredstva od zainteresiranih firmi i pojedinaca, međutim najveći dio donacija dolazi od samih mještana. Izgradnja je počela 2002. godine na mjestu

i temeljima stare džamije. Lokalne vlasti jedino odobravaju izgradnju pod uslovom da džamija bude iste veličine kao i prijeratna džamija (mada sama munara raste u visinu od 33 m od pređasnjih 27 m). Za izgradnju je angažovana firma iz Gračanice, a i mještani pomažu dobrovoljno u mnogo prilika. Potpuno nova bijela džamija je završena 2006. godine i njeno proklanjavanje se očekuje u bliskoj budućnosti. Istom prilikom je izgrađen i novi prostrani džamijski vakuf na zemljištu gdje su i prije bili neki vakufski objekti. Naime, na tom zemljištu je bila stara jakeška škola koja je bila srušena prije povratka Jakešana, vjerovatno negdje 1996-8. godine. Naslanjajući se na zgradu škole je bila džamijska kuća u kojoj je stanovao hodža Džidić. Ovu kuću su jakeške džematlije izgradile 1953. ili 54. godine za novog hodžu. Važno je spomenuti da je na ovome istom mjestu postojala zgrada “Medrese” kako ju je narod zvao. To je bila stara zgrada na sprat, većinom od drvenog materijala sa “dugim drvenim stepenicama”. Po sjećanju Vasve i Hamida Zahirovića, u njoj je hodža Kurjaković podučavao djecu islamskoj vjeri. Neki su učili sura na pamet (“naizber), dok su drugi učili iz arapskih knjiga “sufara”. Djeca su takođe bila obavezna da ponesu po jedno drvo za loženje u zemljanoj furuni u toku hladnih dana. Dok nije bila sagrađena kuća za hodžu te 1953. godine, pamti se da je hodža Šaldić stanovao u maloj kući hadžije Tahira preko puta familije Ribić.

Koliko se zna, Jakeš je imao četiri javna groblja (mezarluka). Prvi mezarluci veličine oko 3 hektara su bili na Kosama. Ovi mezarluci su u upotrebi od 1975. i zemlja za njih je donirana od strane Bećira Krajnovića.[68] Manji mezarluci oko glavne džamije su se koristili od 1930. do 1975. godine. Takođe postoje i mezarluci na Doboru kod Mejtefa koji su još uvijek u upotrebi. Konačno, najnoviji su mezarluci Bajrića na Brezicima veličine 3 duluma koje je Sejdo Bajrić (otac Redže Bajrića) uvakufio u osamdesetim godinama. Postoje sumnje da su mezarluci na Kosama bili oskrnavljeni u zadnjem ratu poslije povlačenja Jakešana u julu 1992. godine. Da bi se utvrdila veličina oskrnjavanja, jedna ekshumacija je obavljena od 10-20. oktobra 2011. godine po Nusretu Zulfiću. U toku 1994-2000. kada su izbjeglice bosanskih Srba živjele u Jakešu, nekoliko tadašnjih stanovnika Srba je bilo sahranjeno u zapadnom dijelu ovog groblja (prema Pećniku). Izgleda da je nekoliko tih grobova još uvijek tamo.

[68] Međutim, Fatima Zahirović (kćerka Ahmeta i Ramize Krajnović) tvrdi da je ta zemlja u stvari donirana od Bećirovog brata Huse koji nije imao djece. U katastarskim knjigama Jakeša, parcela “Šehitluci” je smještena na međi prema Pećniku, to jest na sadašnjem groblju “Kose”. Mada nisu vršena neka istraživanja i nisu nađeni nadgrobni spomenici, pretpostavlja se da je ovdje bilo staro groblje na kome je “sahranjena nekakva vojska i vojnici koji su izginuli za vjeru (islam)”. Skoro je gotovo sigurno da je tu bilo smješteno najstarije jakeško groblje, jer je na istoj parceli bila(e) i stara(e) džamija(e), *Modriča i okolina u prošlosti*, str. 32.

Manji broj Jakešana su bili pripadnici drugih vjera, ali vjerovatno i znatan broj ateista. U Jakešu nisu postojali nikakvi vjerski objekti osim muslimanskih s krajem 20. stoljeća. Međutim, prije dolaska Turaka je postojalo jedino katoličko stanovništvo u našem kraju (moguće i jako mali broj pripadnika stare bosanske crkve). Ovi pređašnji Jakešani su moguće imali crkvu u našem mjestu, ali ne postoji za sada nikakav dokaz za to. Postoji nešto dokaza da je postojala nekakva crkvica na parceli Crkvina nedaleko od Dobor Kule.[69] Po kazivanju Dževada Mujakovića, postoji legenda da je tu bila neka katolička crkva koju je nabujala rijeka Bosna odnijela zato što nije bilo dovoljno ljudi koji su se u njoj molili. Sutradan je ista crkva, po predanju, osvanula u Andrijevcima u Hrvatskoj gdje je bilo dovoljno stanovnika koji su se molili bogu. Nekada su legende zasnovane na istinitim događajima. Interesantno, sasvim je moguće da se stvarni događaj prenosio s koljena na koljeno skoro 350 godina do današnjih dana dok nije postao legenda. Naime, naš kraj su prije dolaska Turaka naseljavali skoro isključivo Bosanci katoličke vjere. Njihovo veliko i jako prisustvo je bilo uslovljeno postojanjem samostana Sv. Ilije koji je bio smješten u Modriči, nedaleko od rijeke Bosne. Ljetopis fra Bernardina Nagnanovića govori da je rijeka Bosna promijenila svoj tok iznenada u 1666. godini i tom prilikom odnijela crkvu Sv. Ilije.[70] Kako se broj katolika drastično smanjio i još uvijek smanjivao u to doba, sama crkva nije imala mnogo posjetilaca. Vjerovatno priča o odnešenoj crkvi potiče od tada.

Dok je teško znati kako su Jakešani pravoslavne vjere prakticirali svoju vjeru, sa sigurnošću se zna da su Jakešani katoličke vjere u većini slučajeva pripadali katoličkoj županiji u susjednom Pećniku. Većina njih su bili aktivni vjernici. Svake nedjelje bi ovi Jakešani prošli duž cijelog sela u pravcu njihove crkve u Pećniku u kojoj su obavljali svoje molitve. Za razliku od Jakešana muslimana, katoličko stanovništvo Jakeša je bilo prilično religiozno, što je bilo odraz većeg trenda gdje je katoličko stanovništvo bivše Jugoslavije bilo vjerski nastrojeno. Jedan od običaja jakeških katolika je bio da se za vrijeme Božića ide bosonog do crkve u Pećniku. Taj prilično fizički bolan vjerski običaj bi bio mukotrpan da je bio u ljeti a kamoli zimi. U suštini, ovaj običaj je simbolizirao Isusove patnje.[71]

---

[69]Unutar samog grada Dobor nema tragova da je tu postojala bogomolja. Međutim, neposredno izvan njegovih bedema na zaravnini ispod kuća familija Maglica (na lijevoj obali potoka Munjača, a iznad izvora Pecara), postoji predanje koje je zapamtilo tvrđavsku crkvu izvan tvrđavskih bedema. Ovaj prostor je bio zahvaćen radovima na probijanju starog puta. Tom prilikom su bili otkriveni temelji neke prastare gradjevine koja bi mogla biti ta tvrđavska crkva. Ova parcela je inače zabilježena u katastarske knjige Jakeša kao "Crkvina", *Modriča sa okolinom u prošlosti*, str. 33.
[70]J. Jelenić, *Dva ljetopisa Bosne Srebrene*, GZM XXX, Sarajevo 191x, str. 119.
[71]Napomena: O ovom vjerskom običaju jakeških katolika sam čuo od Sedina Bikića.

ADMINISTRATIVNI ORGANI VLASTI U JAKEŠU

Najniža administrativna upravna jedinica u Titovoj Jugoslaviji je bila mjesna zajednica (MZ). Vođenje poslova MZ nije bio jednostavan i mali posao. Uključivao je organizovanje i prisustvo sastancima u mjestu i na opštinskom nivou, organizovanje sprovođenja samodoprinosa, traženje firmi za izvođenje poslova infrastrukture i nadzor njihovih radova, da spomenemo nekoliko. Međutim, predsjednik MZ, blagajnik i sekretar su sve te poslove obavljali dobrovoljno. Svi glavni infrastrukturni poslovi u mjestu su bili vođeni od strane MZ. To su bili ogromni projekti koji su zahtijevali dosta organizacije i logistike. Naši mještani na čelu sa svojim vođstvom MZ su totalno izmijenili izgled Jakeša kroz infrastrukturne projekte, kao što su izgradnja prvo četverogodišnje pa onda i osmogodišnje škole, asfaltiranja puta, dovoda struje, vode i telefona, gradnje novog omladinskog doma, itd. Po riječima Mehe Šabića, 95% Jakešana se saglasilo sa zavođenjem samodoprinosa koji je kod nekih domaćinstava uzimao i po pola mjesečnih prihoda. Takva je bila volja i polet naših roditelja da izgrade svoj Jakeš za sebe i svoju djecu, mjesto dostojno lijepog i normalnog života. Ne smiju se zaboraviti oni koji su donirali svoje vrijeme bezuvjetno svom voljenom Jakešu.
Sljedeći su bili predsjednici MZ Jakeš:
Meho Šabić
Zehid Zahirović-Ćepo
Meha Bahić
Muris Hasanić

Također, mnogi ostali Jakešani su pomagali u radu mjesne zajednice. Navešćemo neke: Blaž Skopljak, Omer Omičević, Omer Serdar, Hamid Zahirović, Ahmet Omičević, Zehid Omičević, Nihad Bahić, Taib Zahirović, itd.

Već završetkom II svjetskog rata jakeška omladina postaje jedna od vodećih snaga izgradnje mjesta i svih naprednijih političkih, sportskih i kulturnih zbivanja. To mjesto je omladina zaslužila svojim učešćem u NOB kao i poslijeratnim učešćem na najvažnijim omladinskim radnim akcijama gdje se zemlja ponovo gradila. Ne zna se tačno da li je postojala lokalna organizacija SKOJ-a (Savez socijalističke omladine Jugoslavije) u Jakešu, ali je zasigurno

da je omladina bila organizovana. Ono što znamo je da je jakeška omladina dobila po prvi put svoj vlastiti prostor negdje 1970 ili 71. godine kada joj je dodijeljena zgrada stare škole. Omladinci su odmah pristupili renovaciji i uređenju toga prostora prema svojim željama. Pravi se bina i unutrašnjost se malteriše i kreči. Nije prošlo dugo, igranke su se počele održavati svake subote naveče, kino svake srijede naveče, a i KUD "Dobor" je počeo sa redovnim probama. U istoj sali se organizuju i raznorazne priredbe i dočeci znamenitih državnih praznika. Takođe je omladinska sala stjecište raznoraznih drugih okupljanja od značaja za mjesto. Modrički politički radnici daju učestale kurseve omladini Jakeša. U svemu tome je jakeška omladinska organizacija bila jedan od glavnih inicijatora. Ista radi u bliskoj saradnji sa ostalim političkim i adminstrativnim strukturama u mjestu, kao što su MZ, SSRNJ, sekcija SKJ, Savez boraca. Omladina predlaže i učestvuje po prijedlogu MZ u nekoliko radnih akcija u samom mjestu. Omladinci su dali svoj veliki prilog učestvujući u sljedećim projektima uređenja mjesne infrastrukture:

- renoviranje stare omladinske sale;
- uređivanje puta između Jakeša i Dobora u nekoliko prilika;
- sađenje borića na Kuduzima u blizini bolnice;
- sađenje borića i drugog drveća na Gradini;
- uređivanje igrališta FK Sloga u nekolika navrata i građenje svlačionice;
- pomoć kod asfaltiranja puta na Doboru;
- proširivanje prvobitne četverogodišnje škole u osmogodišnju i građenje sportske dvorane;
- priprema i gradnja novog omladinskog doma

Teško je spomenuti sve aktivne omladince, ali moramo istaknuti neke. Većina starijih pamti najaktivnije poslijeratne omladince Mehu i Đurđiju Šabić, Eseda i Adema Sofića, Mehmeda Dubrića, Atifa Kumbarića, Ahmeta Omičevića, Mehmeda Aličića, Dževada Mujakovića. Kada je formalno osnovana omladinska organizacija, njeni predsjednici su bili: Fikret Đuherić-Safet, Fikret Šabić, Alaga Šabić, Ševal Bahić, Muhamed Šabić, Izet Bahić, Senad Mašić, Asija Bikić, Miralem Bahić, Aziz Krajnović, Mirsad Bahić (Vehdin brat) i Almin Hasanić.

U Jakešu su takođe bile aktivne i ostale organizacije i sekcije. Tako je postojao lokalni aktiv Saveza komunista Jugoslavije (SKJ), Socijalistički savez radnih naroda Jugoslavije (SSRNJ), kao i lokalna sekcija Boraca II svjetskog rata. Svaka od ovih organizacija je u svom domenu doprinosila uspješnom i efektivnom funkcionisanju rada jakeške mjesne zajednice uopšte. Zanimljivo je istaći da je pri mjesnoj zajednici djelovalo i tkz. Mirovno vijeće. Po zahtjevu Opštinskog suda u Modriči, u sedamdesetim godinama se osnivaju mirovna vijeća u mjesnim zajednicama. Njihov mandat je bio da rješavaju manje konflikte između pojedinaca i familija prije nego oni postanu veći. U isto

vrijeme se kroz djelovanje mirovnog vijeća oslobađalo dragocjeno vrijeme lokalnih sudova za rješavanje ozbiljnijih slučajeva. To je uistinu bilo tačno, jer većina manjih sporova je pokrenuta kada su stranke najviše ljute. Do momenta kada dođe red za rješavanje takvih sporova, u dosta slučajeva se može zaboraviti i razlog za njihovo pokretanje! Mirovno vijeće je generalno rješavalo oko 90% sporova gdje je saglasnost od obe stranke bila potrebna, jer samo Mirovno vijeće nije imalo nikakvu izvršnu vlast. Rad u Vijeću je bio isključivo dobrovoljnog karaktera i njegovi članovi su većinom bili ugledni mještani koji su uživali poštovanje u mjestu. Članovi jakeškog mirovnog vijeća su bili Omer Omičević, Omer Serdar, Blaž Skopljak, Ahmet Omičević i Hamid Zahirović. Jakešani su znali za postojanje ovog vijeća i koristili su njegove usluge. Obično je Vijeće izlazilo “na uviđaj” na poziv od jedne stranke u sporu. Neki sporovi su bili komplikovaniji od ostalih, a u rijetkim slučajevima su članovi Vijeća trebali i fizički da rastavljaju zavađene strane! Primjeri sporova su bili sljedeći:

- spor oko međe;
- bračni nesporazum (svađa);
- teške uvrede između komšija;
- spor između sina i majke oko posjeta;
- itd.

Po izjavi Hamida Zahirovića, većina sporova u Jakešu je bila riješena uz pomoć Mirovnog vijeća osim jednog koji je i pored velikog zalaganja Vijeća ipak otišao na sud. Ovo je zaista bio veliki rezultat za jedan mali administrativni organ koji nije imao nikakve izvršne vlasti.

ETNOGRAFSKA OBILJEŽJA

Hrana

Može se sa sigurnošću reći da je većina dnevnih aktivnosti tipičnog Jakešanina u dalekoj prošlosti bila vezana za svakodnevno preživljavanje. Da se ima dovoljno hljeba na trpezi svaki dan je bio cilj svakog domaćinstva. Uslovi proizvodnje hrane su bili teški. Vjerovatno je hrana bila jako jednostavna, a meso kao simbol bogatstva se jelo jedino u svečanim prilikama. Kako se tehnologija proizvodnje hrane poboljšavala kroz vrijeme, narod je bio u situaciji da se hrani kvalitetnije i raznovrsnije. S početka II svjetskog rata domaćinstva su proizvodila 90-95% hrane u vlastitoj režiji. Para je bilo malo i s njima su se kupovale jako male količine šećera, soli, začina, kafe i slično. Kako je standard života rastao, tako je procenat kupljene hrane takođe rastao. Jakešani su još uvijek proizvodili oko polovinu vlastite hrane u 1970-tim godinama na svojim njivama i u svojim baštama (ili "vrtlovima" kako mi to još kažemo u Jakešu). Sljedeća hrana se proizvodila u vlastitoj režiji: Meso (živina i junetina, a ponegdje i jagnjetina): Jakešani katoličke vjere su takođe uzgajali svinje od kojih su dobivali meso i mast, a zimi takođe kobasice i šunku. Jakešani muslimanske vjere su takođe sušili meso i pravili sudžuku. To je bio jedan od načina da se čuva meso. Početkom sedamdesetih godina su se počele kupovati škrinje (zamrzivači) u kojima se moglo čuvati meso duže vremena. Riba nije bila tako popularna hrana u Jakešu, mada su mnogobrojni ribari lovili značajne količine ribe na obližnjoj rijeci Bosni. Sljedeće vrste ribe se mogu naći u rijeci Bosni: šaran, mrena, klijen, bjelica, škobalj, som, deverika, štuka i mladica, a na lokalnim rječicama kamenjar (trbušak) i klijen. Zabilježeni su fantastični ulovi ribe u prošlosti.[72] Takođe, nekoliko jakeških lovaca je povremeno donosilo kući raznovrsnu divljač (divlje svinje, srnetinu, fazane, jarebice, zečeve). Od stoke su se držale krave, junad, a ponegdje koze i ovce. Konji i volovi su držani radi pomoći oko prevoza i rada na njivama.

[72]Npr. riba som nije tako česta u Bosni, medjutim, u nekoliko prilika je i ova vrsta ribe ulovljena. Pamti se kada je vatreni ribolovac Sadija Krajnović negdje sedamdesetih godina upecao soma dužeg od 1 m! S njime se Sadija borio više od sat vremena dok ga nije izvukao na obalu. Taj som je bio toliko veliki da ga je Sadija jedva dovukao na biciklu svojoj kući. Kada ga je ponosno objesio o drvo u svom dvorištu, pola sela je došlo da vidi i to čudo iz vode. Som je imao tolika usta da je šaka mogla jako lako stati u njih, dok su njegovi brkovi bili oko 20 cm dugački. Zabilježeni su ulovi soma takođe od Mehmeda Dubrića ("kapitalac" som od 18 kg), Muje Tubića i Fikreta Šabića.

Svako domaćinstvo je imalo najmanje 3-5 grla stoke u ranija vremena, broj koji se počeo jako smanjivati početkom 1970-tih godina kada se sve više i više domaćinstava počelo oslanjati na državne poslove umjesto na poljoprivredu. Takođe je svako domaćinstvo držalo najmanje 10-20 kokošiju zbog jaja i proizvodnje pilića;

Mliječni proizvodi: ustvari, glavni razlog za držanje stoke je bio da se dobije mlijeko, glavna sirovina za proizvodnju raznovrsnih mliječnih proizvoda tako važnih za svakodnevnu ishranu. Mlijeko se većinom dobijalo od krava a rijetko od ovaca i koza. Veći dio mlijeka se pio ili upotrebljavao u kuhanju, mada su se često proizvodili mladi i sušeni sir, kajmak, maslo ili maslac, jogurt ili zahlada, kao i mliječni napitci surutka i mlaćanica;

Žitarice: mnoga domaćinstva su imala svoje njive (većinom u pravcu Odžaka) na kojima su uzgajane raznovrsne žitarice. Dok se u prošlosti ove njive orane volovima i konjima, u kasnijim godinama 20. stoljeća vlasnici njiva su u većini slučajeva koristili usluge vlasnika desetak traktora u Jakešu. Zbog jednostavnosti poslova i isplativosti, polovina njiva je bila zasijana kukuruzom koji se koristio kao stočna hrana ili zamijenjivao za pšenično brašno u obližnjim državnim mlinovima. Takođe se sijala trava na mnogobrojnim parcelama od koje se dobivalo sijeno za stoku. Od ostalih žitarica se uzgajala pšenica, a u manjoj mjeri raž, ječam i zob. Ove tri kulture su bile mnogo popularnije u prošlosti, ali ih je skoro u potpunosti zamijenila pšenica. U novija vremena su neki poljoprivrednici eksperimentisali sa novim netradicionalnim kulturama kao što je bila soja. Brašno se mljelo u ranija vremena na obližnijim vodenicama na rijeci Bosni, a nešto kasnije i u privatnim električnim mlinovima. Najpopularnija kultura prije II svjetskog rata je bio bijeli kukuruz od koga se dnevno pravio kruh;

Povrće: skoro svako domaćinstvo je u prošlosti proizvodilo svoje vlastito povrće u baštama koje su bile odmah iza kuća. Mnoga domaćinstva su proizvodila više povrća nego što je trebalo i ti viškovi su se prodavali na pijacama ili u obližnjoj bolnici u Jakešu. Sljedeće povrće se proizvodilo: luk (crveni i bijeli), kupus, krompir, paradajz, patlidžan, paprika, boranija, grah, krastavac, mlade bundeve, slatka repica, salata, prasa, babinja. Kasnije su predstavljene nove kulture kao mrkva, peršun, cvekla i celer. Pošto nije bilo načina da sa nabavlja svježe povrće tokom zime, narod je koristio razne načine prezerviranja i čuvanja svoje ljetine. Krompir i slatka repica su se čuvali u hladnim i mračnim podrumima ili zemljanim skloništima tkz. trapovima gdje bi se krompir i/ili repa složili na kamaru, a onda pokrili prvo slamom pa zemljom. Luk i grah su mogli da prezime na relativno hladnom mjestu. Patlidžan, boranija i babinja su se sušili u toku ljeta i onda tako čuvali u toku zime. Kupus, paprika, krastavac i zeleni paradajz su se kiselili u kacama, kantama i staklenim galonima;

Voće: smješten na obroncima planine Vučjak, Jakeš je imao dovoljno blagu klimu i dovoljno padavina za jako dobre prinose voća u godinama kada nema

kasnog mraza. Najpopularnije voće je bilo šljiva kao i u ostalim dijelovima Bosne i Jugoslavije. Skoro da nije bilo domaćinstva koje nije imalo barem desetak stabala šljive. Ona su većinom bila smještena u baštama i okolo kuća. Poneka domaćinstva su imala ogromne parcele sa par stotina stabala. Takve parcele su se zvale šljivici. Glavni razlog ovakve popularnosti šljive je omiljeno piće tog regiona Evrope koje se pravilo od šljive: rakija ili šljivovica. Poznate sorte šljive su bile mađarica (ili požegača), stelna, ranka, divka, havača i bjelica. Pored šljive, takođe su se uzgajale jabuka, kruška, kajsija, trešnja, višnja, dunja, grožđe, lubenice, dinje, orasi, i rjeđe mušmulje, oskoruše, zerdelije, breskve, dud, jagode i maline. Dok se najveći dio voća jeo svježe, jedan dio se pripremao za zimnicu u vidu voćnih sokova, džemova, pekmeza, kompota i suhog voća. Narod je od najranijih dana ukrštao voće tražeći otpornije sorte i veće prinose. Jakeš je imao nekoliko vrsnih kalemara koji su zaslužni za razvoj voćarstva u našem kraju. Mnoge sorte koje je narod stvorio, vremenom nestaju i mogu jako lako biti zaboravljene. Nabrojaćemo nekoliko poznatijih sorti važnijeg voća:
- jabuke: batolinke, zimnjače, šarenike, petrovke, kanjišci;
- kruške: lubeničarke, savke, jeribasme, karamut, viljamovke, mednice, žutice, urunke, kantaruše, debeljače, miholjnjače;
- trešnje: ranke, ašlame, mrčica, bjelica, hrušt, draganlija.

Druge poljoprivredne kulture: u nekim krajevima Bosne su se uzgajali lan i konoplja. Nije zabilježeno da li se lan uzgajao u našim krajevima, ali se zasigurno zna da su naše komšije Pećničani uzgajali konoplju od koje se pravilo vlakno za izradu grube seljačke odjeće;

Divlje kulture: postoji veliki broj divljih kultura koje se mogu upotrebljavati u ishrani. Mnogi Jakešani su obilazili okolna brda i njive u potrazi za raznovrsnim divljim plodovima. Jedan od prvih što bi prispio poslije zime su bile gljive. Dvije vrste su bile popularne: vrganj (bijele boje) i rujnica ili škripavci (žućkaste do narandžaste boje). Ubiralo se i neko divlje voće: kupine, divlje jagode, trnine, divlje jabuke (za pravljenje sirća), trešnje divljake, divlje kruške (sušene za kompot), šipovi ili šipurak (za pravljenje marmelade i čaja), lješnik (ili kao su to Jakešani zvali “ljeljak”). Takođe se brala i zova za pravljenje soka, kao i cvijet lipe i mente za pravljenje čaja. Mlada kopriva je daleko poznata po svojim ljekovitim osobinama. Ona se upotrebljavala za kuhanje i za čaj. Slično koprivi, neki mještani su takođe brali i konzumirali divlji luk zvani “praziluk”, kao i mlado lišće grožđa u koji se motala sarma u proljeće. I na kraju, mladi list bukve i trava “kiselica” ili “kisa” imaju vitamin C što je davalo specifičan poželjan ukus, pa su bili pogodni za ljudsku konzumaciju.

Koja su se jela spremala?

Vjerovatno je da je trpeza izgledala drugačije u prošlosti u poređenju sa sadašnjošću. Na to su uticali mnogobrojni faktori kao što su: standard života (mogućnost kupovanja veće količine i raznovrsnije hrane), povećanje međunarodne trgovine, izum i nalaženje novih sorti hrane, povećanje kulinarskog znanja, itd. Međutim, razlika šta se pripremalo od glavnih jela prije, recimo sto godina i sada nije u stvari tako velika. Intervjuisanjem moje majke, Vasve Zahirović, sam zaključio da ono što se sada priprema je prilično isto kao i ono što je njena mati Ruvejda pripremala prije II svjetskog rata. Šta se pripremalo onda? Sarma, punjene paprike (sa mesom i rižom, ili sa sjeckanim krompirom), lukovice (sogandolme), sataraš (luk, paradajz), krompir na tepsiji isjeckan u liske, burek, krompiruša, sirnica, pita bundevara, pite kljukuša i pleska, toprak, pasulj, kuhani kupus i repa, uštipci, itd.

Hljeb se pravio od pšeničnog brašna pomiješan sa ječmenim i/ili raženim brašnom. Ovaj hljeb se nije pravio svakim danom. Kukuruza ili kruh od bijelog žita (ili još poznato kao "proha") se pravio svakog dana, dok se pita obično pravila uoči petka, svetog dana jakeških muslimana.

Meso se jelo u rijetkim prilikama i to samo onda kada se nešto zakolje. To je zbog toga što je bilo skupo, ali još važnije, zbog toga što nije bilo frižidera i zamrzivača gdje bi se meso moglo sačuvati duži period vremena.

Pošto je šećer bio rijedak i skup u starija vremena, slatka repica se kuhala. Slatki sok koji bi ostao iza repe se onda miješao sa kukuruznim brašnom i propržio. Rjeđe se pravila halva, halvapita, baklava, sutlija, rešedija, patišpanja, hurmašice i gurabije. Zanimljivo je spomenuti kako je narod pravio pekmez od krušaka i jabuka. Za to se koristio ručno pravljeni "aparat" od drveta zvani "žećka". Isjeckane kruške ili jabuke bi se stavile u drvenu banju zvana "pekme". Onda bi se jedna drvena stožina sa držaljima i zaobljenim vrhom povezala na nešto što bi je moglo podizati ali i sa držaljima spuštati u pekme. Ta stožina se zvala "tucalo". Onaj koji je radio na žećki bi dizao i spuštao tucalo udarajući i gnječeći voće. Kada se svo voće pretvori u kašu, onda se ista cijedila i tako se dobivao sok zvani "šira". Neki su pili širu "za zdravlje", ali je njena glavna namjena bila za pravljenje pekmeza. Kuhanjem se šira zgušćavala i tako se pravio pekmez.

Po Vasvi Zahirović, jedno jelo što je njena mati pravila, a što ona ne vidi da itko pravi sada je: kukuruzno brašno se pomiješa sa isjeckanom mladom bundevom, kome se dalje doda kajmak i mlijeko i dobro promiješa. Poslije toga se ponovo doda kajmak i stavi u rernu za pečenje. Takođe, jedno od jela koje se pravilo u prošlosti su bila "ćufteta od koprive". Naime, mlada kopriva

bi se ubrala, zatim zapurila vrućom vodom, onda preostala (zelenkasta) voda ocijedila, kopriva isjeckala, a kojoj bi se onda dodao bijeli luk i pšenično brašno. Od takve smjese su se pravila ćufteta koja su se onda malo propržila na ulju i konačno malo zalila sa vodom ili mlijekom. Dobro su poznata mnoga ljekovita svojstva koprive, onda i ne čudi da su naši preci pravili ovakvo zdravo jelo.

Kako se narod oblačio?

Kao što se može i pretpostaviti, narod se oblačio prilično drugačije prije 60 godina nego što to vidimo danas. Izgled naroda u pojedinom kraju bi mogao zavisiti od materijalnog stanja, zanimanja, klasne pripadnosti, mjesta stanovanja (grad ili selo), vjeroispovijesti, nacionalne pripadnosti i osobenosti svakog područja. Tako je bilo i sa Jakešom i Jakešanima.

Rašida Zahirović u tradicionalnoj nošnji muslimanskih žena iz Jakeša, 1965.

Kako su se žene oblačile?

Odjeća jakeških žena je bila jako jednostavna. U biti, ona se sastojala od dimija, bluze, marame ili zara, a na nogama papuče ili opanci od kože ili gume. Kada djevojčice porastu do dobi oko 11-13 godina, onda one počnu nositi dimije. Dimije su se pravile ručno od materijala "basme" koji se kupovao "na mjeru" u dućanima. (U oskudnim godinama poslije II svjetskog rata, neki su koristili šatorska krila ili padobrane kao materijal.) Svaka domaćica je bila svoj vlastiti šnajder, jer se ta vještina smatrala kao sastavni dio znanja svake udate žene. Početkom sedamdesetih godina jakeške žene počinju da nose suknje, haljine i pantalone, sve više i više što je vrijeme prolazilo. U to vrijeme je još uvijek oko 50% mlađih žena i 100% starijih žena nosilo dimije. Danas su dimije dio garderobe nošen od strane samo nekoliko starijih žena u Jakešu. Dimije jakeških žena su bile nešto drugačijeg oblika nego kod muslimanki iz nekih drugih krajeva Bosne. Naše dimije su bile nešto šire za razliku od užih dimija koje su bliže tijelu. One su bile široke 2 m u pasu i oko nogu, a vezale su se svitnjakom. Ispod dimija su se nosile debele gaće i/ili kombinezoni. Negdje 60-tih godina

vjerovatno i prva šivaća mašina dolazi u Jakeš. Ljeti se obično nosila bluza, koja se kao i grudnjaci pravila takođe od basme (sve naravno pravljeno ručno). U zimsko doba bi se šili specijalni prsluci zvani "palta". (Tek mnogo godina kasnije su se pojavili kaputi i mantili.) Na glavama su se nosile marame, a kada bi se izašlo na ulicu, onda je svaka udata žena morala nositi "zar". To je jedna vrsta pokrivača koji je onemogućavao strancima ili bilo kome drugom osim člana familije da vidi žensku glavu. Zar se pravio od materijala "zefir" i obično bio "na šibe" kao današnje košulje. Zar je imao jedan mali otvor na prednjoj strani koji se zvao "peča" i koji je bio od tankog prozirnog materijala kroz koji se gledalo. Poneka žena u Jakešu je nosila i dugi pokrivač oblika pelerine koji se zvao "feredža". Feredža je pokrivala glavu i cijelo tijelo sve do članaka. Ova dva dijela garderobe su bili glomazni za nošenje i donekle su sputavali samo kretanje. Nove vlasti u Titovoj Jugoslaviji su vidjele ovu vrstu garderobe kao simbol ugnjetavanja muslimanskih žena i donose zakon o njihovom ukidanju negdje 1950-53. godine. Neke jakeške žene završavaju i u zatvoru zbog odbijanja poštovanja ovog zakona, mada većina žena i cura pozdravlja ovu novu mjeru s oduševljenjem. Koliko je kriza bila za odjeću, još je veća bila za obuću. Većina svijeta je nosila kožne opančiće koji su se lomili i onda stalno opravljali dok ne bi ništa ostalo od njih. Tek otvaranjem fabrike "Borovo" negdje oko 1947-50. godine mogli su se kupiti opanci i kaljače od gume. Samo oni sretni i sa vezama su mogli imati patike "teniske" i cipele od kože sa pravim đonom. Po dvorištu su žene nosile ručno pravljene nanule.

Kako su se muškarci oblačili?

Ni muška odjeća nije bila mnogo bogatija od ženske. Sastojala se uglavnom od pantalona "šakšira", košulje, fesa i kožnih opanaka. Mada su se još prije 60 godina nosile redovne pantalone slične onima koje vidimo danas, većina odraslih muškaraca je nosila crne pantalone zvane "šakšire" koje su imale veliki tur. To je bio najupečatljiviji komad garderobe bosanskog muslimana u prošlosti. Šakšire su se pravile od vune koju su žene tkale. One su bile jako tople i nošene su tokom cijele godine bez obzira na vrijeme. Ispod njih su se nosile gaće napravljene od materijala "meleza". Ovakva vrsta pantalona je danas skoro iščeznula iz redovne upotrebe. Autor ove knjige se sjeća posljednjeg Jakešanina koji je nosio ovakvu vrstu pantalona negdje 1970. godine. To je bio Redžo Zahirović zvani Sundo (Mehmeda Pepeta otac). Košulje su se šile od mekšog materijala, a zimi se šila neka vrsta kaputa za zimske dane. Svi odrasli muškarci su nosili crvene fesove, a oni koji to sebi nisu mogli priuštiti, nosili su kapice slične šiptarskim. Do pojave prodavnica "Borovo", nosili su se isključivo kožni opanci "putravci", a poslije toga gumeni opanci, kaljače, a rijetko i cipele. Žene su obično zimi plele vunene čarape i priglavke (čarape do članaka) zvane "bozavci". Takođe su se pleli džemperi i pokatkad rukavice koje su smatrane luksuznom i nepotrebnom robom.

Kako su se djeca oblačila?
Slično roditeljima, i djeca su bila siromašno obučena zbog teških ekonomskih prilika. Većinom su majke šile na ruke što se imalo i koliko se moglo. Ako se odjeća ne bi raspala, onda bi mlađa braća i sestre nasljeđivali odjeću od svoje starije braće i sestara. Obično se imao samo jedan komplet garderobe, a kasnije kada se počelo redovno ići u školu, većina djece je imala "školsku uniformu" s kojom se išlo samo u školu i "kućnu uniformu" koja se oblačila poslije škole i služila za igranje, rad i sve ostalo vezano za život kod kuće. U ranija vremena su curice nosile haljinice ljeti, a dječaci gaće šivene od meleza. Curice bi nosile dimijice zimi zbog hladnijeg vremena. Otprilike kada djevojčice navrše 11-13 godina starosti, očekivalo se da počnu nositi dimije tokom cijele godine.

Pošto se mnogo brže i bolje mogla odjeća praviti na šivaćim mašinama, jakeške žene počinju koristiti usluge "šnajderica" ili profesionalnih krojača. Jedne od prvih šnajderica su bile Ešefa Omičević (žena Bege Omičevića) i Bisera Ribić (žena Hazima Ribića) koje su šile na ručnim šivaćim mašinama. Poslije njih se pojavljuju Hida Karić (žena Kasima Karića) i Hajra Zahirović.
Ono malo odjeće što se imalo, držalo se na rastegnutim kanapima u sobama, u naćvama, u sanducima, drvenim koferima, a bogati mještani i u lijepo ukrašenim sanducima zvanim "sehara".
Mnogi nisu imali dobre odjeće pa su često posuđivali od rodbine, prijatelja ili komšija za raznorazne važne ili svečane prilike kao što su ašikovanje, odlazak u grad, primanje gostiju ili odlazak u goste, itd.
Je li se narod kitio ikakvim skupocjenim nakitom? Sve do 60-tih godina je bilo malo onih koji su imali ikakav nakit što bi se nosio u svečanim prilikama, a pogotovo u svakodnevnom životu. Ako je neko i imao nešto, to je obično bila jeftina bižuterija. Sigurno je da je bilo zlata i srebra u stara vremena, ali su vjerovatno samo bogati trgovci ili begovi mogli sebi da priušte takav luksuz.

Kako se odjeća održavala?
U prošlosti se nije imalo dovoljno odjeće, pa prema tome ni neki poseban rad na njenom održavanju nije bio potreban. Međutim, ono što se imalo ipak je trebalo održavati koliko toliko. Do pojave veš-mašina i praška za pranje u šezdesetim godinama, način pranja odjeće je praktično ostao nepromijenjen stotinama, možda i hiljadama godina. Glavna karakteristika ovog posla je da je sam rad bio manuelan i da su se koristili ručno-pravljeni sapuni od životinjske masti. Jedino su bile male razlike u načinu pranja između pojedinih regiona. Ovako se to radilo u Jakešu: lug koji preostane poslije vatre se potapao u vodu koja se podgrijavala do tačke ključanja. Tako kipući lug razmućen u vodi se polivao preko veša koji je bio već smješten u specijalno napravljenom buretu zvanom "parnica". Veš bi tako prenoćio ("pario se") u parnici i onda bi se prao sljedeći dan na obližnjem potoku. Svaki komad veša bi se položio na neko ravno drvo ili kamen i udarao ili "lupao" specijalno izrađenim komadom

drveta sa ručkom koji se zvao “lupača”. Komad veša bi se prevrtao jednom rukom, a drugom udarao lupačom. Naposljetku bi se to ispiralo u vodi i stavilo na štrik (uže) za sušenje na suncu i vjetru. Pamtim svoju mater koja je prala na ovaj način sve do kraja šezdesetih godina prošlog vijeka. Po njoj, veš bi se “sav bijelio i mirisao” nakon ovakvog pranja. Ponekad bi se veš prao na potoku, a ponekad na obližnjem bunaru ili pumpi, i tada bi se upotrebljavala ozidana ili metalna, a mnogo ranije i drvena korita zvana “okno”.[73] “Glavni deterdžent” u prošlosti je bio sapun zvani “đirit”. To je bio univerzalni deterdžent, jer drugoga nije bilo. Pranje veša je bio “ženski” posao. Postojala je striktna raspodjela poslova između muškaraca i žena. Dok su muški članovi domaćinstva bili zaduženi za teže fizičke poslove kao kopanje, nošenje, itd., žene su većinom obavljale kućne poslove kao što su kuhanje, čišćenje, pranje, podizanje djece, itd. Ova raspodjela poslova je nešto iščeznula zadnjih godina kako su oba pola dobivala zaposlenje u firmama.

Ručni radovi i domaća radinost

Većina domaćica želi i pokušava da napravi svoj dom ugodnijim mjestom za život njene familije. Jedan od načina kako to one postižu je izrada raznoraznih predmeta tkz. domaće radinosti ili ručnih radova. Neki smatraju te radove i primitivnim vidovima narodne umjetnosti. Ta narodna umjetnost se razlikuje od područja do područja i njena razvijenost može da bude uzrokovana raspoloživošću materijala za radove, kulturom, religijom, standardom života, itd. Koliko se zna, Jakeš nije imao profesionalnih niti naivnih umjetnika, ali je izrada ukrasnih predmeta bila jako razvijena. Motivi su obično bili cvijeće, ali ponekad i priroda uopšte, ljudski oblici, apstraktni predmeti, pisane riječi (izreke), religijski motivi, itd. Većinu tih radova su radile žene. Evo nekoliko primjera tih ručnih radova iz prošlosti:

- Ukrasne zidne krpe (vez): Na bijele krpe su se posebnom tehnikom preslikavanja stavljali obično motivi cvijeća. Onda bi svaka žena birala kojim bojama se pojedini dijelovi vezu specijalnim koncem u boji. Konac se provlačio kroz krpu i nazad koristeći malu iglu. Svaka krpa je bila unikatna, jer su vezilje same odlučivale koje boje upotrebljavati. Ovakvi radovi su se onda stavljali na zid. Sama izrada krpa u boji je nestala negdje krajem 70-tih godina i u većini slučajeva zamijenjena novim ukrasnim radovima, tapiserijama i goblenima;
- Slično zidnim krpama, pravile su se i manje krpe zvane “ćošetnjak”. Kao što ime kaže, ove manje krpe su se stavljale u ćoškove;
- Ista tehnika izrade (vez) je korištena i za ukrasne bijele pokrivače koji su

[73]Posebno je teško bilo prati veš na potoku u toku zime. Ponekad bi potok smrzao, pa bi se led razbijao sjekirom kako bi se došlo do vode. Teško je zamisliti kako je to bio mukotrpan posao za naše nane i majke.

pokrivali vrhove jastuka na sećijama. Oni su bili oko 30cm široki i oko 1-3m dugi. Ovi pokrivači su se zvali “jambezi”. Sami jastuci za sećije su jedan od najupečatljivijih simbola svake muslimanske kuće. Oni su se stavljali na sećije (naslonjeni na zid), a u ranijoj prošlosti i na pod uz zid. Oni su se pravili na sljedeći način: vreća od jute bi se isjekla i od nje napravio pravougaoni oblik dimenzija oko 10x40x100cm. Tako napravljena “pravougaona vreća” bi se onda napunila slamom, zašila sa jedne strane, i onda po sredini prošila tankim kanapom uz pomoć velike specijalno napravljene igle za šivenje jastuka. To se radilo da bi slama ostala na jednom mjestu i da se ne bi lomila. Lice tako postojano tvrdog jastuka bi se onda obšilo lijepim štofom. Obično je 4-6 većih i manjih jastuka bilo dovoljno da pokrije sećiju. Po njihovim vrhovima bi se onda stavili jambezi za ukras. Jambezi su izgledali lijepo jedino ako su bilo lijepo ispeglani prije stavljanja na jastuke;

- Većina muslimanskih žena je nosila marame, a u starija vremena i specijalne marame zvane “šamija” koje su kupovane na pijacama ili vašarima. Šamije bi se nosile kao takve, ali su mogle biti i ukrašavane da izgledaju još ljepše. Na njene ivice su se prišivale tkz. “kere” ili “kerice”. Kere su bile u jednom nizu i u obliku cvijeća. Heklanje kera je zahtijevalo specijalni konac (svilenkaste strukture), posebnu iglu, kao i vještinu heklanja. Samo je nekoliko Jakeški imalo tu vještinu, a jedna od njih je bila i moja tetka Hamida Zahirović. Tetka Hamida je bila čuvena po svojim kerama koje je vezla za sebe, svoje ukućane, kao i za one koji su to željeli kupiti;

- U našem mjestu niko nije imao tkalački stroj (koji se još zove “stan”). Većina prostirki u jakeškim kućama su bile “ponjave” koje su zamijenile “hasure” negdje krajem 60-tih godina. Svaka domaćica bi sjekla staru odjeću u pruge širine 2-3 cm koje bi namotavala na klupka. Kada bi se nakupilo nekoliko vreća ovog materijala, onda bi jakeške domaćice pravile ponjave u Modričkom Lugu gdje je nekoliko žena imalo tkalački stroj. Ponjave su bile šarene i obično širine oko 80 cm i dužine 2-6 m. Pojavom tepisona i tepiha, potreba za ponjavama je postala manja, mada su one još uvijek u upotrebi;

- Krajem 70-tih i početkom 80-tih godina novi ručni radovi su postali popularni. Preko noći su mnoge žene počele vesti goblene, a poneke i tapiserije. Oba rada su se stavljala na zidove. One žene koje su imale više vremena, strpljenja i vještine su radile “heklanje”. To je možda i tehnički najkomplikovaniji vid ručnog rada. Heklanje je zahtijevalo specijalni konac, iglu i mnogo, mnogo strpljenja. One žene koje su to radile, pravile su raznorazne podmetače za skupocjeno suđe, vazne i slično, koje bi se nalazilo u vitrinama ili na malim stolovima. Heklanje stolnjaka za trpezarijski sto bi moglo uzeti i godinu dana rada! Takav ručni rad je bio skupocjen.

Raznorazni narodni običaji u Jakešu

Neke familije u Jakešu su kuhale bijeli kukuruz za katolički praznik Božić 25. decembra. Kukuruz se pripremao slično kao i grah, višečasovnim potapanjem u vodu i onda dugim kuhanjem na tihoj vatri. Obično se i malo soli dodavalo. Skuhani bijeli kukuruz su jeli svi članovi domaćinstva, ali se on davao i kokošima da bi "bolje nosile jaja". Zašto se ovaj običaj provodio? To je bilo zbog "boljeg zdravlja" članova domaćinstva, ali ovakvo obilježavanje toga praznika može da se tumači i kao znak poštovanja praznika drugih vjeroispovijesti.

Bilo je nekoliko običaja uz Jurjevo (Đurđevdan) koji je padao na 6. maj. Mnogi Jakešani bi išli na teferič koji se tradicionalno održavao tog dana na Šićari kod Tarevaca. Također, mlade cure koje su bile spremne za udaju su provodile dva običaja na taj dan. Prvo, cure bi bacale kućne papuče preko krova na drugu stranu. Ako bi papuča pala na zemlju pravilno okrenuta (da se može navući na nogu), onda bi to bio znak da će se ta cura udati te godine. Obratno je značilo čekanje još jednu godinu do sljedećeg Jurjeva. Drugo, cure spremne za udaju su veče uoči Jurjeva našle mladi luk koji je imao tri pera. Pera bi se makazama pola odsjekla i cura bi svezala (ili ušila) tri svilena konca različite boje na svako pero, gdje je jedan konac bio za jedno pero i gdje je svaki konac simbolizovao jednog momka kojeg je ta cura "zagledala". Do jutra, jedno pero bi nastavilo da raste ili raste brže nego druga dva. Pošto je to pero imalo svileni konac na sebi, onda bi cura prepoznala za kojeg momka će se udati te godine.[74]

Naše komšije Pećničani koji su bili katoličke vjere su bojili i šarali kokošija jaja za njihov vjerski praznik Uskrs obično u aprilu mjesecu. To nije bio muslimanski običaj, ali su mnoge familije to radile da bi se "udramilo" djeci. Ja se sjećam da je naša mati kuhala jaja u ljusci crvenog luka da bi ih obojila u crveno.

Kojih igara su se djeca igrala?

Prisustvo kompjutera i drugih video igara je totalno promijenilo način kako i šta se djeca igraju danas. Ne tako daleko u prošlosti, djeca su provodila mnogo više vremena vani i mnoge njihove igre su bile vezane za ono što se moglo naći u prirodi. Dok je većina kompjuterskih igara individualnog karaktera, mnoge davnašnje igre su bili kolektivnog (društvenog) karaktera gdje se mnogo djece igralo zajedno. Navest ćemo neke igre koje su postojale u prošlosti i koje se vjerovatno više ne igraju ili igraju sasvim rijetko:
- Igra klisa i pale: ovom igrom su se obično zabavljali čobani dok su čuvali

[74]Izvor: Vasva *Zahirović*

stoku. Na vrh jednog štapa, koji je bio zaboden u zemlju visine 1 m, se stavi manji štapić (oko 30 cm dužine) zvani "klis". Klis je u vodoravnom položaju i stavljen je na sredini vrha velikog štapa. Onda "čuvar baze ili klisa" udari klis odozdo manjim štapom zvani "pala" pokušavajući da ga odbaci što dalje od baze. Na drugoj strani su drugi učesnici igre koji pokušavaju da uhvate leteći klis. Ako ga uhvate, onda oni postaju čuvari baze, a ako ne, onda pokušavaju klisom da pogode veliki zabodeni štap sa daljine gdje je klis pao. Ideja je da se što dulje ostane čuvar baze;

- Igra "kaiša i prstena": ovo je više igra omladine nego djece. Vjerovatno ranije, ali zasigurno još početkom 80-tih godina omladina se okupljala na prela. Tu bi se počelo igrati "kaiša i prstena". Naime, jedna cura bi tobože davala prsten svakom momku, ali bi u stvari samo jedan dobio. Onda bi ostali pokušali pogoditi kod koga je taj prsten. Ako je momak želio da ostane kod cure, onda je on morao da primi udarac od kaiša po ruci. Itd;

- Igra "između dvije vatre": ovu igru su većinom igrale djevojčice, mada im se i dječaci često pridruže. Djeca se podijele u dva tima, označe se dva polja na zemlji, gdje svaki tim uzme jedno polje i gdje svaki tim stavi svoga najboljeg bacača lopte iza leđa suprotnog tima. Tim koji ima loptu pokušava da pogodi loptom igrače iz drugog tima, time što prebacuje loptu od članova tima do svoga bacača preko glava drugog tima. Kada bilo kome ispadne lopta iz toga tima (tj. dodirne zemlju) a da prije toga nije dodirnula nikoga iz suprotnog tima, taj tim gubi loptu i drugi tim preuzima pravo da gađa protivnika. Pobjednik je onaj tim koji izbaci sve igrače iz protivničkog tima;

- Igranje klikerima: ovom igrom su se većinom igrali dječaci uz pomoć klikera (staklenih malih kugli) koji su bili raznoraznih boja i veličina. Dva i više dječaka bi prvo napravila malu rupu u zemlji zvanu "roša" i onda sa daljine od oko 4-5 m bacali po jedan kliker što bliže roši. Igrač koji je bio najbliži roši bi prvi imao pravo da pokuša sa dva prsta da ubaci svoj kliker u rošu. Ako promaši, onda bi drugi najbliži pokušao isto. Onaj koji ubaci prvi u rošu bi stekao pravo da pokuša da gađa protivnički kliker. Ako ga pogodi, onda ga on "nosi", tj. postaje vlasnik tog ili nekog drugog klikera koji mu da vlasnik pogođenog klikera. Dok jedan igrač gađa protivnički kliker, protivnik bi pokušao da ometa gađanje šparajući nogom tri linije ispred svog klikera. Također bi se izgovarale riječi "duma-čačak-čočik" da protivnik ne bi mogao da mijenja poziciju ciljanja klikera. Ovo je fina dječija igra, ali je ona u suštini blaga forma kockanja. Klikeri su se kupovali obično kod Hamida u kiosku za neke male pare;

- Igranje "žmurke" ili skrivanja: ovo je univerzalna igra u kojoj učestvuju dječaci i djevojčice. Jedna osoba se okrene prema zidu ili drvetu i broji do određenog broja, a drugi se kriju gdje stignu. Ideja je da čuvar baze ili tražioc ugleda ili nađe skrivene koje treba "prijaviti" bazi dodirom ili pljuvačkom. Ako ode predaleko od baze, onda skriveni mogu doći prije njega do baze da se prijave. Suština igre je da se ostane što duže neotkriven i da se dođe do baze

prije čuvara. Osoba koja je pronađena prvo, počinje novi krug igre kao čuvar baze;

- Igranje "kauboja i indijanaca": to je bila jako omiljena igra dječaka. Dvije grupe se podijele gdje bi po pravilu neko trebao biti kauboj a neko indijanac. Obično su svi željeli da budu kauboji (uticaj američkih filmova koji su pokazivali bijelce kao pobjednike). Jedna grupa pokušava da "upuca" ("ubije") drugu stranu zamišljenim pištoljima. Kasnije se drveni pištolji zamjenjuju strijelom i kopljem ili jakeškim izumom "samostrela" gdje se koplje napravljeno od vrha kukuruzne stabljike izbacivalo silom elastične gume (od gaća!). Ova igra je jako zanimljiva, ali može biti i opasna, jer koplje je moglo i jeste pogađalo u lice, a pokatkad i u oko!

- Igranje orasima: kada orasi počinju da ispadaju iz svoje ljuske negdje krajem avgusta, to je postajala dobra prilika za "kockanje" istima. Naime, svako dijete bi poredalo po jedan ili dva oraha na jednu liniju, onda bi učesnici bacali u suprotnu stranu ravne kamene pločice zvane "škrlje", koje su trebale biti glatke da lakše klizu po zemlji. Ideja je da se s tim kamenom pogode i pomaknu orasi sa linije. Onaj igrač koji ih pomakne, postaje njihov vlasnik. Učesnici u igri se takmiče za prvo bacanje, jer tada postoji najviše oraha na liniji pa je i šansa da se oni pogode veća. Očigledno, onaj koji je najbliži liniji je u najboljoj poziciji da pogodi orahe, međutim, ta osoba je zadnja u redu za gađanje. Najbolje je baciti najdalje (da bi se steklo pravo prvog gađanja), ali ne tako daleko jer šanse su manje da se pogode orasi sa veće daljine. Orasi su se većinom nosili okolo u čarapama. Još uvijek pamtim moje drugove i sebe kako smo izgledali smiješno noseći otegnute čarape do zemlje pune oraha i obješene o naše pojaseve. Slično ovoj igri, igralo se i sa klipovima kukuruza. Naime, čobani koji su čuvali stoku u poljima prema Lugu i Odžaku su tražili ("paljackovali") kukuruz u obranim njivama. Tako bi oni skupili nekoliko klipova koje su koristili isto kao i orahe u igranju;

- Igranje "teta": ovo je bila omiljena igra djevojčica. Uključivala je igranje sa lutkama, krpicama i slično, gdje su djevojčice zamišljale da se brinu o bebama i domaćinstvu;

- Igranje "školice": to je bila omiljena igra za dječake i djevojčice. Mogla se igrati svuda gdje se moglo zašparati linija na zemlji. Obilježeno polje je imalo različite oblike (obično kvadratične) gdje je prvo polje bilo označeno brojem 1, drugo brojem 2, itd. Onda bi prvi igrač skačući na jednoj nozi pokušavao da gurne ravni komad crijepa ili kamena ("škrlju") iz prvog polja u drugo, iz drugog polja u treće, itd. sve dok ne bi došao do zadnjeg polja. Onda bi se morao vratiti istim putem nazad i sve to da ne dodirne nijednu liniju. Pobjednik je bio ko je mogao sve to da obavi prvi bez greške;

- Igranje "mice": To je jednostavna igra koja se mogla igrati svuda, u kući ili napolju. Nacrta se na zemlji ili papiru kvadrat gdje se sa dvije linije vertikalno i horizontalno formira devet malih kvadratića. Dva igrača poredaju svaki po tri različita kamenčića ili slično na svakom ćošku ili presjeku dviju linija unutar

kvadrata. Onda se naizmjenično pomijeraju kamenčići, jedan za jedan. Pobjednik je ko uspije da poreda svoja tri kamenčića u liniju od tri;
- Zimske igre: još uvijek mi srce zaigra kada vidim da snijeg pada; što više – to bolje! Taj osjećaj je ostao od kada sam bio dijete i kada bi padanje snijega značilo omiljene igre na snijegu. Roditelji bi nam pravili drvene sanke "savone" ili metalne sanke "lodre" sa kojima bi se spuštali sa Patljakovog brda, Grahinca, Vinograda, a nerijetko i na glavnom putu pored kuća Krajnovića i na Doborskom putu pored Čitaonice. Pored sanki, djeca su se takođe sankala na vlastitoj obući "u koloni" gdje se njih nekoliko spuštalo niz brdo kao voz. Starije generacije su koristile i ljestve gdje je moglo nekoliko osoba da sjedne u isto vrijeme. Sve što se klizalo se koristilo. Tako na primjer, spuštalo se na najlonskoj vreći napunjenoj slamom i na plastičnim kanisterima. Oni malo smjeliji i "tehnički potkovaniji" su se skijali na ručno pravljenim skijama. Rijetko su se imale klizaljke "šlicuge". Klizalo se većinom na vlastitoj obući po zamrznutoj Jakešnici ili na jezeru u Medicinskoj ustanovi. Kada je snijeg bio poveliki, onda su se pravile tvrđave od snijega koje su se koristile za grudvanje (sa grudvama zvani "topovi"). Pravljenje snješka bjelića je bilo uobičajeno. I sve ove zimske igre u jednostavnoj i slaboj zimskoj odjeći sa često golim rukama, jer je rijetko ko mogao imati rukavice! Zimska radost i želja za igranjem je jednostavno bila jača od kratkog bola. Pamtim kada bi se skoro sva djeca iz komšiluka, možda njih 30-40 okupila na brdu i uživala po cijeli dan napolju;
- Igranje kartama: postojale su raznorazne igre kartama u kojima su uživali djeca, omladina i mnogi stariji. Igre kartama su naročito bile popularne u dugim zimskim noćima, a igralo se table, špilja, tača, blage, pokera, munte, rauba, itd. Takođe se dosta igralo domina i šaha;
- Čitanje "romana": ovo ne može da se kaže da je bila jedna vrsta igre, ali je sigurno bila jedna vrsta zabave. "Roman" u našem jakeškom žargonu je u stvari bio strip (crtani roman). Većina djece i omladine je čitala i razmjenjivala stripove svojih omiljenih junaka Komandanta Marka i njegovih suboraca Žalosne Sove, Blafa i Floka, zatim Bleka Stene, Zagora, Teks Vilera, Alana Forda, Politikinog Zabavnika, itd;
- Kupanje: kao što je snijeg simbol zime, tako je i sunce i voda simbol ljeta. Skoro da nema djeteta koje ne voli kupanje. Pošto Jakeš nije imao javno-uređenih bazena, onda se kupalo "gdjegod se stiglo". Kada si vrlo mali, onda se zadovoljiš kupanjem u banjici u kojoj se zagrije voda preko dana. Kada se poraste, onda se ukus i izbor malo mijenja. Sa 7-8 godina bi mi djeca išli na "bazene". To su kamene kaskade koje su bile izgrađene prilikom regulacije rječice Gnionica krajem pedesetih godina. One su bile oko 1 m duboke i skupljale su vodu i time smanjivale brzinu toka Gnionice. Međutim, lokalna omladina bi pregradila te kaskade i formirale manje bazene dubine i do 2 m, što je bilo jako pogodno za kupanje u vrućim ljetnim danima. Svako ljeto većina djece i omladine iz Jakeša, Šerega i Donjeg Pećnika bi se okupljala redovno na

tri bazena. Bazen koji je bio bliži Pećniku smo zvali “Pećnički bazen”, onaj bliže Šeregu “Šereški”, a onaj na raskrsnici smo zvali “bazen na Kahvici”. Bio je i jedan bazen na mjestu gdje se Gnionica uliva u Jakešnicu, ali se on rjeđe upotrebaljavao. Na ovim bazenima je pored kupanja bilo i različitih igara. Pamtim “ganju” gdje se ronjenjem pokušavao naći i uhvatiti ko je učestvovao u igri. Jednom kada se uhvati, onda ta osoba nastavlja ganjanje. Takođe se skakalo na noge i na glavu u bazen. Posebno spektakularno i suludo je bilo skakanje sa vrha Sipa u Šereški bazen, u kome su učestvovali i dječaci i djevojčice. Ponekad se išlo i na kupanje na nekoliko šljunkara prema Modričkom Lugu i Odžaku. To su duboke i prostrane jame koje su nastale iskopom šljunka i u kojima se nakupila voda vremenom. Voda u ovim šljunkarama je bila po pravilu boljeg kvaliteta (zbog prirodnog filtriranja) nego ona na obližnjoj rijeci Bosni. Odraslija djeca, omladina, a često i čitave familije su redovno išle na kupanje i sunčanje na obližnju Bosnu. Popularna kupališta su bila na “Matinom viru”, u Topoliku kod Dobor Kule, a ponekad i na Daulijama. Ova mjesta nisu imala organizovane spasilačke ekipe, zbog čega je plivanje bilo na vlastitu odgovornost. Naime, na mjestima je Bosna bila duboka i brza, pa se moralo dobro paziti. Pamtim da je za svakog mladića bio izazov prvog preplivanja Bosne poviše Matinog vira. Inače, voda u rijeci Bosni je bila jako zagađenja (smeđkaste boje) zbog toga što je većina bosanske teške industrije uzvodno bila smještena na njenim obalama. Međutim, nije uvijek bilo tako. Rijeka Bosna je bila vrlo čista i zelenkaste boje s kraja četrdesetih godina prošlog vijeka, neposredno prije industrijalizacije u Titovoj Jugoslaviji;[75]

- <u>Ostale pomalo zaboravljene igre</u>: djeca su se takođe zabavljala sakupljanjem raznoraznih stvarčica, kao na primjer “posudica” ili metalnih čepova sa boca, sličica glumaca, fudbalera i životinja, poštanskih maraka, papirnih salveta, dugmadi (ili “pula”), itd. Obično bi svaka godina imala nešto drugo za skupljane i onda bi se sva djeca posvetila tome. Samo skupljanje bi uključivalo slaganje, kompletiranje, razmjenjivanje i sve ostalo što ide s tim;

- <u>“Regularne” igre</u>: naravno, pored već sada nekih zaboravljenih igara, djeca su se u prošlosti igrala i onih igara koje su aktuelne i danas. Najvažniji je fudbal koji se igrao u svako doba i svugdje. Igralo se između dva tima na velike golove i male goliće, igralo se “viktorije” na jedan go sa golmanom, igralo se “lace” gdje je jedan u sredini a drugi okolo, itd. U ranija vremena su naši roditelji igrali “krpenjačom”, dok smo mi igrali sa gumenim loptama. Nešto kasnije su došle prave kožne fudbalke. Pored najpopularnijeg sporta fudbala, druga popularna igra je bila košarka. Dok se lopta nekako mogla i naći, teško je bilo naći pravi koš, pa se obično koristila metalna ili plastična kanta sa probušenim dnom. Tek kasnije je Senad Krajnović-Dule napravio koš na dvije stožine u blizini fudbalskog terena. Ovaj koš je barem imao pravi metalni obruč i mrežicu. Kada

[75]Po sjećanju Hamida i Vasve *Zahirović*

je SMU dobio stonoteniserski sto, odjedanput smo svi željeli da igramo stoni tenis. Pošto to nismo mogli, obično smo skidali vrata sa štale ili šupe i na njime igrali drvenim reketima koje smo sami pravili. Uvijek se igralo “na izbacivanje” gdje pobjednik ostaje za stolom. Na kraju, takođe se ponekad igrala i odbojka, rukomet i hokej na travi, mada to nije bilo trajno.

“Narodna medicina”

Organizovana zdravstvena zaštita nije postojala u našem kraju sve do pojave Titove Jugoslavije (1945). Do tada, a dugo vremena i poslije, narod se jednostavno “uzd'o u se i u svoje kljuse” što se tiče zdravstva. Od pamtivijeka je narod liječio bolove i bolesti kako je znao i umio. Vremenom bi se našli načini kako da se izliječe određene bolesti ili da se barem umanji bol. Neki pojedinci bi čak stekli vještinu liječenja i postali poznati i priznati ne samo u svome mjestu, nego i u čitavoj okolini. Većina takvih ljekara je znala koje biljke liječe određene bolesti. Narod je takve ljekare zvao “travari”. Ti narodni ljekari bi veoma često prenosili svoju vještinu liječenja s koljena na koljeno. Pored narodnih ljekara koji bi obično liječili malo ozbiljnije bolesti, većina ostalog svijeta je imala generalno znanje u liječenju jednostavnijih bolesti. Spomenuti ćemo nekoliko “lijekova” koje je narod sâm spremao u našem kraju:

- visoke temperature: stavljanje obloga od jabukovog sirćeta ili bjelanca (iz jajeta) na tabane;
- opekotine: stavi se oblog od kiselog mlijeka ili nasapunjana krpa;
- glavobolje: oguljeni krompor se isiječe na tanke liske, onda se stavi na čelo i priveže krpom. Kada se krompir ugrije, on se mijenja sa drugim koji je hladniji;
- bolovi u stomaku: napravi se napitak od meda, limuna i neke trave. To se ostavi oko 40 dana da odstoji i onda se pije;
- bol u očima: očni kapci se namažu medom, pazeći da med ne uđe u oči;
- liječenje čira: da bi se čir otvorio, stavljao se istucani list trave “bokvice”.

Takođe se zakuhavao kolačić sa kajmakom i stavljao na čir.

Oni ljekari koji nisu formalno školovani su još nazivani “nadriljekari” ili “iscjeljitelji”. U Jakešu je bilo nekoliko pojedinaca koji su pomagali onima u nevolji, a neki od njih to još uvijek rade. Spomenimo nekoliko takvih:

- Efendija Muharem Mujaković je bio poznat ne samo u Jakešu i na modričkoj opštini, nego i na čitavoj regiji po svojim sposobnostima pomaganja nemoćnim. Efendija Mujak je pravio “zapise” na arapskom jeziku koje su bolesni nosili sa sobom. Ti su zapisi ili učenja navodno pomagala oko određenih mentalnih bolesti, bračnih problema i slično;

- Avdo Tubić-Fertik je bio seoski “zubar”. Kada zub zaboli, on bi taj problem rješavao vađenjem bolesnog zuba. To vađenje je obavljao uz pomoć običnih kliješta!
- Kada prst, ruka ili noga “ušćakne” tj. iskoči iz svog ležišta, onda se išlo Mesutu Zahiroviću “da napravi” to što je “ušćaklo”. Mesut bi pipao povrijedjeni dio i onda ga vraćao odakle je iskočio. Ja sam lično išao da mi popravi prst koji je nekako neprirodno stajao nakon nezgodnog pada. Mesut bi počeo opipavanje povrijeđenog prsta polako i pažljivo. U isto vrijeme me je pitao raznorazna pitanja nevezana za povrijeđeni prst kako bi odvukao moju pažnju na drugu stranu. Kada je Mesut ispitao situaciju dovoljno dobro i znao što mu je činiti, on mi je pokazao sliku svog oca hadžije Tahira koja je visila na zidu. Dok sam ja pogledao u tom pravcu zainteresiran za zanimljivu sliku, Mesut je iznenada povukao moj prst i vratio ga u njegovo ležište. Bol je bio kratak i iznenadan, ali je problem bio riješen! U većini slučajeva Mesut je izliječio povrijeđenu osobu koja bi mu došla. Kada je nešto bilo slomljeno, Mesut bi pogledao i potvrdio da se za tako nešto moralo ići u ambulantu;
- Kada se neko “nastrunji”, onda se išlo Rašidi Zahirović (mojoj nani). “Nastrunji” znači kada boli stomak i dugo vremena ne prestaje. Obično bi takav bol dolazio od teškog fizičkog rada. Nana Rašida (1910-2000) bi nasapunjala stomak i rukama, koje je prethodno ugrijala u vrućoj vodi, počela masiranje stomaka. Po njenom shvatanju, strašan i neprekidan bol u stomaku je dolazio od toga što se želudac pomjerio iz svog mjesta. Ona je nježno masirala stomak “tražeći želudac” i polako gurajući ga na svoje mjesto “negdje oko pupka”. Ovo masiranje je trajalo obično oko pola sata i bilo je fizički teško za nju. Mnogi stanovnici Jakeša, muški i ženski, kao i mnogi sa strane su dolazili kod nane Rašide za pomoć. U većini slučajeva je ona izliječivala te tegobe. Ja sam svjedok da je i meni pomogla kada sam se jednom nastrunjio. Nana Rašida je naučila ovu vještinu od svoje majke Fatime Tursić iz Modriče. Na žalost, niko iz naše uže i šire familije nije pokazao želju da preuzme tu vještinu od nje;
- Kada se djeca prepadnu nečega i stalno plaču, onda se kod nas u Jakešu “saljevala strava”. To se ovako radilo: u kašiku se stavi malo olova i istopi na žaru. Onda se dijete kome se saljeva strava pokrije krpom preko glave, a iznad glave se drži neka posuda sa hladnom vodom. Kad se olovo istopilo ono se istrese u tu vodu gdje počinje da formira različite oblike dok se hladi. U isto vrijeme se izgovaraju (“uče”) određena muslimanska sura (molitve). Taj čitav proces se obično obavlja pred zalazak sunca i ponavlja 3x zajedno sa očitavanjem dodatnih sura. Oni kojima je saljevana strava kažu da im je pomoglo i da su se riješili tegoba. Nekoliko starijih Jakešana je saljevalo strave u prošlosti: Rasema Karić (žena Mustafe) koja je tu vještinu naučila od svoje svekrve Safije, zatim Hadža Tirić-Hilminica (mati Hajdina), Šaha Krajnović (mati Taiba), kao i Hatidža Aličić (mati Mehmeda na Doboru). Danas, stravu saljeva Alija Zulfić koja je tu vještinu naučila od svoje svekrve Paše;
- Mnogi takođe pamte Jusu Bahića (otac Hasana Ođe) koji je “bajo”. Naime,

kada se stoka povrijedi ili poskok ujede kravu, onda bi Juso otklanjao takve tegobe tkz. “bajanjem”. Bajanje bi uključivalo puhanje, mahanje, stavljanje obloga, kazivanje sura, itd.

Pomenuti Jakešani koju su pomagali svojim mještanima i drugim ljudima iz okoline su to prvenstveno radili “zbog sevapa”. Postojalo je mišljenje među njima da se neko u nevolji ne treba iskorištavati. Narod je obično u znak zahvalnosti davao male sume para, kutiju cigareta i slično.

Kako su kuće izgledale?

Kako je vrijeme prolazilo i kako se mijenjala ekonomska situacijadomaćinstava, tako se mijenjao izgled i kvalitet kuća u kojima su Jakešani živjeli. Barem što se tiče našeg kraja, gotovo je sigurno da se kuće od hiljadu godina ranije nisu nešto posebno razlikovale od kuća u 19. vijeku, tj. do početka industrijske revolucije i pojave novih materijala i građevinskih tehnika. Takođe važan faktor koji je uticao na izgled kuća je bila i raspoloživost materijala u obližnjoj okolini. To znači – ako je to kršoviti kraj, onda su kuće većinom građene od kamena; ako je to planinski kraj, onda su kuće pravljene od drveta; a ako je to nizijski kraj, onda su kuće građene većinom od nabijene zemlje. Gdje je Jakeš stajao u tom pogledu?

Ne tako daleko u prošlosti, u Jakešu nije bilo nijedne kuće od tvrdog materijala. Većina, ako ne i sve kuće s početka 1900. godine su bile napravljene od vrlo jednostavne građe. Većina kuća je imala jednu sobu, poneka dvije sobe i hodnik, a vrlo rijetko su bile na sprat (kuće čardaklije). Najmanje prizemne kuće su imale glavnu konstrukciju od tanjih neotesanih stabala, povezanih debljim koljem i pletenim šibljem. Tako pripremeljena glavna konstrukcija je bila popunjena zemljom kojoj je dodavana pljeva zaostala poslije vršidbe pšenice, raža ili ječma. Pljeva je služila kao vezivni material. Nakon miješanja sa vodom, takva smjesa bi se “lijepila” ili stavljala oko i između pruća dok se sav prostor ne bi u potpunosti popunio. Tako napravljen “zid” je bio oko 10-15 cm debljine. On bi se okrečio bijelom bojom sa unutrašnje i vanjske strane, sa vanjske u svrhu odbijanja vode i ispiranja. Takve kuće su bile kuće onih najsiromašnijih; nisu imale temelj, posjedovale su samo jednu prostoriju, vrata su bila primitivno skovana od par grubo-otesanih dasaka bez brave. Takve kuće nisu imale ni prozore, osim jednog manjeg stakla ugrađenog u zid. Krov bi bio od čvrsto spojene slame ili sličnog materijala.

Oni malo imućniji su pravili kuće koje su imale temelj od kamena. Glavna konstrukcija je bila drvena, sastavljena od debljeg otesanog drveta gdje su ćoškovi bili spojeni građom u obliku slova “V” u cilju pojačavanja cjelokupne

konstrukcije. Svi dijelovi su spajani velikim metalnim klinovima koji su se kovali kod lokalnog kovača. Tako konstruirana kuća se zvala “kuća među japiju”. Njeni zidovi su bili ozidani od cigle zvane “ćerpić”. Ta cigla je pravljena od istog materijala od kojeg su zidane i manje i siromašnije kuće, ali je smjesa čvrsto nabijana u male drvene kalupe i onda vađena i sušena na suncu. Svaka cigla je bila iste dimenzije pravougaonog oblika. Zidovi od ćerpića su veoma često bili jednoredni, a rijetko dvoredni. Lokalni majstori “dunđeri” bi onda omalterisali zidove unutra i spolja malterom koji je bio napravljen od vode, pijeska i kreča. Na kraju, tako pripremljeni zidovi bi bili okrečeni u bijelo, s vana da bi spriječili spiranje zidova kišom. Krovovi ovakvih kuća su bili većinom pokriveni malim crijepom zvani “biber”, koji se nabavljao u Slavoniji u vinkovačkoj ciglani. Vrata i jednostruki prozori su bili napravljeni od jelovine kod lokalnih stolara. Vrata nisu imala brave i ”zaključavala” su se jedino iznutra drvenom rezom. Ovakve kuće su obično imale dvije sobe (kuhinju i jednu spavaću sobu), hodnik ili predsoblje (još zvanu “divanhana”) i ostavu (“špajz”). Moglo bi se reći da je ovo bila tipična bošnjačka kuća toga doba u našem kraju, jer je to sve što je sebi tipično domaćinstvo moglo priuštiti. Kako je standard života rastao, tako su Jakešani rušili ove stare kuće i zamjenjivali ih novim od crvene cigle i blokova. Do 1980. godine bilo je samo nekoliko takvih bošnjačkih kuća preostalo u Jakešu. Spomenuti ćemo neke vlasnike: Redžo Zahirović-Sundo, Huso Mašić, Safet Zulfić, Meho Gršić, Bećir Zahirović, Džemila Krajnović, Unka Šabić, kao i gotovo sve kuće u naseljima Grbavica I i II.

Najimućniji u selu (obično vlasnici dućana) su gradili kuće na sprat sa nekoliko soba i takve kuće su se zvale “čardaklije”. Njihovi zidovi su bili obično zidani od ćerpića ili pečene cigle koja je bila većih dimenzija od sadašnje standardne koju poznajemo. Ta cigla većeg formata se nabavljala iz Slavonije. Vjerovatno da je prva kuća u Jakešu napravljena od crvene pečene cigle bio konak bega Mustajbega Gradaščevića napravljen 1909. godine. Poslije toga su građeni i drugi objekti kao Lager (1910), jakeška nova džamija (1923), stara škola (1933) i Karamatin konak. Također, nekoliko kuća ostalih Jakešana su bile sagrađene od ovakvog materijala, kao što su kuće efendije Mujakovića, Ibrahima Sofića (pekara, oca Adema Sofića), Atifa Zahirovića (oca Begana Zahirovića), Huseina Zulfića, itd. Većina jakeških kuća u to doba je bila na dva voda, dok su čardaklije bile na četiri. Skoro sve kuće u Jakešu nisu imale odžake (dimnjake). Sulunari su vodili dim direktno na tavane i taj dim se veoma često koristio za sušenje mesa. Neke od njih su mogle imati i specijalne prozore zvane “demiri”. Naime jedan prozor bi imao drvenu gustu rešetku kroz koju se ašikovalo. Ta rešetka je sprječavala eventualno gledanje i dodir između momka i cure.

S početka Titove Jugoslavije pojavljuju se novi materijali i nove građevinske tehnike koje se počinju upotrebljavati masovno. Samo da pomenomo neke od

njih:
- većina kuća se pokriva novim modernijim crijepom iz Vinkovaca;
- počinje se upotrebljavati beton za temelje i ploče, što je bilo omogućeno raspoloživošću cimenta koji je dolazio iz cimentara u Kaknju, Beočinu, Splitu, Našicama, itd. Za temelje je narod upotrebljavao kamen "mrtvak" koji je Ibrahim Zulfić kopao u svom majdanu.[76] Neki su pak upotrebljavali klesani kamen "krečnjak" koji je bio mnogo boljeg kvaliteta nego "mrtvak". Često se kamen miješao sa šljunkom kod pravljena temelja kako bi se tako dragocjen i skup ciment "sačuvao". Za beton se obično upotrebljava drobljeni kamen, međutim, naš kraj je bio jedinstven u tom pogledu. Naime, zahvaljujući našem položaju u donjem toku rijeke Bosne, mi smo mogli koristiti hiljadugodišnje naslage prirodnog šljunka koje je Bosna taložila kroz vrijeme na nekoliko mjesta nedaleko od rijeke. Prvo se šljunak i pijesak vadio iz šljunkara blizu Modričkom Lugu, a kasnije na velikom nalazištu "Daulije" nedaleko od Doborgrada. Šljunak se tovario manuelno lopatama i dovozio konjskim kolima i traktorima. Ciment se takođe počinje dodavati u malter da bi mu povećao vezivnu snagu;
- svaka kuća takođe ugrađuje "tišleraj", tj. prave dvostruke prozore i vrata koji su imali metalne brave. Isti su se pravili većinom kod lokalnih stolara majstora Hazima Omičevića, Smaje Bajrića i Zulfe Husejnovića;
- neke kuće imaju prizemni sprat ozidan od betonskih elemenata koji su se kupovali u modričkim i odžačkim betonarama;
- željezna armatura postaje glavni i nezamjenjivi dio konstrukcije svake kuće. Ugrađuje se u ploče i druge dijelove kuće gdjegod se koristi beton. Željezo se kupovalo u buntovima dužine stotinjak metara a debljine "šestica, osmica, desetka" i najdeblja "četrnaestka" veličine oklagije. Pošto je takvo željezo dolazio u buntovima u spiralnom obliku, bilo ga je potrebno prvo dobro ispraviti. Kako je to "ispravljanje" teklo? Bunt željeza se malo prostre na glavnoj ulici, na jednoj strani se sveže za neki deblji panj ili neko drvo, a na drugoj za traktor. Željezo se onda rasteže dok ne postane pravo i lako za mjerenje i siječenje. Kada se to istezanje radilo, niko nije smio da bude u blizini u slučaju da željezo pukne, jer je moglo da lako prouzrokuje opasniju povredu nekom prolazniku;
- pečena cigla se upotrebljavala u gradnji skoro svake kuće. Neko kupuje gotovu pečenu ciglu u ciglanama iz Jelaha ili Bosanskog Miloševca, a mnogi opet prave svoju vlastitu ciglu, sada standardnih dimenzija. Kako se pravila ta cigla? Prvo se izabere dobra zemlja (glina) pogodna za ciglu. Ista se miješa sa vodom i onda nabija u male drvene kalupe posute pijeskom za lakše vađenje. Oblikuje se u standardnu veličinu i onda polaže na sunce da se osuši i otvrdne. Obično oko 15.000 komada cigle je bilo dovoljno za građenje jedne porodične kuće. Osušena cigla se onda slaže u kvadrat veličine oko 5x5 m, pa se pospe

[76]Majdan Ibrahima Zulfića je počeo s radom negdje 1945-8. godine i ostao otvoren sve do 1975. Kopanje kamena je bilo Ibrahimovo glavno zanimanje.

jednim slojem sitnog uglja, onda se opet stavi jedan red cigle, pa tanki sloj uglja, i sve tako do vrha. Takva hrpa cigle izgleda kao piramida i ugalj se pali na četiri strane. Dok ugalj polako sagorijeva, cigla se peče i postaje jake crvenkaste boje. Cigla koja sačinjava vanjski zid tog piramidnog objekta se zove "košuljica". To je polupečena cigla i stoga slabijeg kvaliteta. Ona se bacala ili koristila za gradnju manje važnih porodičnih objekata (kao npr. WC-a). Pečenje cigle je prestalo potpuno krajem sedamdesetih godina, kada su se uveliko počeli koristiti pečeni blokovi za gradnju.
Stil gradnje kuća je bio uslovljen modom ili stilom koji je vladao u to doba. Na primjer, većina kuća sagrađenih do 1970. godine su bile na dva voda, imale dvije sobe, hodnik i špajz. Kuće sagrađene u periodu 1970-80. godine su većinom bile na četiri voda i na sprat. Imale su nekoliko soba, podrum i kupatilo. Početkom osamdesetih godina se počinju ponovo graditi kuće na dva voda, ali sada veće i na sprat. Takve kuće se većinom i dan-danas grade.

Pravljenje betona pri gradnji kuće Edina Zahirovića 1986.

Cijeli Jakeš dobiva električnu energiju do kraja pedesetih godina, što bitno povećava standard stanovništva. Ne samo da se dobilo svjetlo, nego je struja omogućila i korištenje raznoraznih kućnih aparata, kao i mašina koje su se koristile u poljoprivredi ili drugim kućnim poslovima.

Prolaskom vodovoda 1974. godine, mnogi Jakešani počinju razmišljati o uvođenju vode u kuće. S tim vezano, i prva kupatila se počinju ugrađivati. Imati kupatilo u kući i nije bila tako jednostavna odluka, jer su mnogi muslimani uvođenje kupatila smatrali protivno njihovoj religiji i njihovom pojmu čistoće. Mnogima je bilo teško prihvatiti ideju "ćenife u kući", međutim, vremenom su se jedno po jedno domaćinstvo uvjerili u prednosti takve vrste komfora, pogotovo stariji članovi domaćinstva.

Kako je vrijeme prolazilo i mijenjao se način življenja, tako se mijenjao i izgled dvorišta. Većina domaćinstava je držala krave i drugu stoku ne tako daleko u prošlosti. Taj fakat je uslovljavao izgled dvorišta u Jakešu. Pored glavne kuće, u dvorištu bi se nalazili sljedeći objekti:
- pomoćna kuhinja koja se zvala "mutvak". U njoj se kuhalo i provodilo najviše vremena u toku dana. Neke familije su koristile mutvak i za stanovanje;
- oni koji nisu imali mutvak su imali male prostorije ograđene daskama ili

prućem. Ovakvi objekti su bili zvani “hudžere” i služili su kao ljetne kuhinje;
- štale su u ranija vremena bila napravljena od drveta i šiblja i zvale su se “navjesi”. U toku oštrih zima bi se ovakve štale ograđivale i snopovima klasure za bolju izolaciju. Kasnije su se štale zidale od tvrdjeg materijala;
- klozeti ili WC su bili napolju, ranije skovani od primitivnih dasaka, a kasnije zidani. Uz njih je obično bio smješten i kokošinjac;
- ranije su se drva i ugalj držali vani, a kasnije u pomoćnim objektima koji su se popularno zvali “šupe”. Šupe su prvo bile građene od jednostavnog i slabog materijala (prića ili daske), a kasnije od tvrdog materijala. U takvim objektima su se držale svakojake stvari, kao na primjer poljoprivredne alatke;
- neka bogatija domaćinstva su imala i posebne objekte zvane “magaza” u kojima se držalo sjeme, ponekad ljetina, važne i skupocjene alatke i slično;
- većina familija su imale koševe (ambare) u kojima se držao kukuruz da prezimi i da se prosuši preko zime. Isti bi se onda “runio” i pakovao u vreće za mljevenje ili za prodaju ili zamjenu za pšenično brašno u lokalnim mlinovima;
- u starija vremena domaćinstva nisu bila uopšte ograđena, dok su se kasnije počele upotrebljavati raznorazne ograde. Prvo su to mogle biti prirodne živice, a kasnije pravljene ograde od šiblja i kolja, tkz. vrljike. Vremenom se za ograđivanje počinju upotrebljavati ručno tesane daske zvane “lepirice”, a nešto kasnije prave daske zvane “tarabe”. One se zamjenjuju u drugoj polovini 20. vijeka žičanim, betonskim i metalnim ogradama.

Kako su kuće izgledale iznutra?

Unutrašnji izgled kuća i kako su one bile namještene prije 60 godine je bio mnogo drugačiji nego što mi to znamo i vidimo danas. Samo par bogatih kuća u Jakešu je imalo redovan namještaj, manji broj bolje stojećih familija su imale nekoliko komada jednostavnog namještaja, dok je većina naroda imala, prosto rečeno, prazne kuće. Činjenica je da je narod bio siromašan. Ono što se moglo napraviti rukama, to se i imalo. Glavni komad namještaja u muslimanskoj kući u našem kraju je bila “sećija” ili “šećija” kako se to kaže u drugim dijelovima Bosne. Međutim, sećije su počele tek negdje u pedesetim godinama i mali je broj kuća koje su sebi mogle priuštiti taj komforni komad namještaja. Sećije su se pravile od dasaka i prvi i najbolji majstor za pravljenje sećija u Jakešu je bio Izet Đuherić (mlađi brat Fikreta Đuherića). Na sećije se stavljala mekana debela prostirka zvana “šilte” koje su domaćice pravile svojim rukama. U šilteta bi se stavljale stare krpe, vuna ili čak i isjeckana ljupa od kukuruza. Od strane zida bi se naslanjali tvrdi jastuci napunjeni slamom, pokriveni “jambezima” po vrhu. Jambezi su duge bijele ukrasne krpe na koje su žene vezle obično cvijetne motive. Sećije su u stvari bili uzdignuti minderi ili minderluci. Ako se ukloni sećija ili drveni dio, onda ono što preostaje bi bio minder.

Prije pojave sećija, podovi su bile prekriveni "hasurama" koje su neki Lužari iz Modričkog Luga pravili od šaše i tako prodavali po okolnim selima. Hasure, kada su nove, su komforne (mekane) i koristile su se u stara vremena kao prostirke na kojima se spavalo. U sobi se mogla naći i koja ponjava, ali je malo kuća bilo sa ćilimima. Kreveti nisu postojali, pa su roditelji i sva djeca spavali na podu. Tek poneko je imao dušeke napunjene vunom, slamom ili ljupom. Jastuci su takođe bili ručno pravljeni i punjeni starim krpama ali najčešće isjeckanom ljupom od kukuruza. Pokrivalo se jorganima koji su bili punjeni pamukom, koji je narod inače kupovao na kilu u dućanima. Većinom se spavalo u istoj sobi u kojoj se grijalo i kuhala hrana. Poneka kuća je imala još jednu spavaću sobu. Po čitavoj sobi se prostirala hasura i pokoja ponjava ili šilte. U jednom ćošku je bila "zemljana peć sa lončićima". To je bila niska peć napravljena od gline i pečenih izglaziranih lončića koji su se mogli kupiti na pijaci. Te lončiće zajedno sa glinom kao vezivnim materijalom je koristio Mehmed Hasanić u pravljenu ("zidanju") zemljanih peći. Ove peći su imale i rernu napravljenu od lima koju bi iskovao lokalni kovač Smajo Šečić.[77] Pored šporeta bi stajala obična stalaža od drveta na kojoj bi bilo poredano jednostavno posuđe toga vremena (drveni čanak, zemljani lončići, topraci, tegle, itd.). Poneko malo bagatije domaćinstvo bi imalo i sanduk veličine metar sa meter blago nagnut u kome bi se držalo samljeveno brašno ili žito u zrnu. Većina kuća je imala i "hamam" u kome se kupalo. To je bilo jednostavno kupatilo napravljeno od dasaka, sa izbetoniranim dnom i zatvoreno darama (zavjesama). Voda bi odlazila napolje kroz cijev u zidu. U tu vrijeme je bilo sramota za muslimanske kuće imati WC u kući. Svako domaćinstvo je imalo poljski WC ili zahod posebno građen (od drveta ili slame) pomalo udaljen od kuće. Tako su izgledala tipična muslimanska domaćinstva sredinom prošlog vijeka i u takvim uslovima je većina naših roditelja rasla. Tako je bilo samo 60 godina ranije. Tek krajem pedesetih godina se ručno prave jednostavni kreveti od dasaka na koje se stavlja dušek napunjen obično slamom, u narodu zvani "slamarica". Tek negdje krajem šezdesetih godina počinju se kupovati pravi kreveti "na federe". U isto vrijeme se pojavljuju u prodaji otomani i kauči koji su se obično namještali u dnevnoj sobi ili kako je to narod zvao "primaćoj sobi".

---

[77] Jedan takav stari šporet je bio još uvijek u upotrebi negdje do 1972. godine u jednom domaćinstvu. Pamtim kada sam išao sa svojim rođakom Salihom Zulfićem da odnesemo neku hranu staroj Safiji koju smo svi zvali Bija. Njena mala kuća ili mutvak je bila u dvorištu Rajkana Zahirovića kod škole. Ulazeći u njenu nisku zamračenu sobu je bilo kao ulaženje u drugi svijet. Čitava soba je bila puna starih – davno izašlih iz mode – stvari. Niski plafon sa majušnim prozorima je odavao utisak začaranog i tajanstvenog mjesta. Soba je odbijala, ali u isto vrijeme i privlačila dječiju pažnju. Tada sam kao dijete mislio ako je vještica postojala, to bi zasigurno trebala biti Bija. Medjutim, ono što je privlačilo najviše moju pažnju je bila "čudnovata stvar na sredini sobe". To je bila sjajna niska zemljana peć sa lončićima. Ja nisam mogao da skinem svoje oči sa te blještave i zanimljive "hrpe nečega". Samo po metalnoj plati i njenim okruglim dijelovima sam zaključio da se radi o peći. Poželio sam da i mi imamo jedan takav šporet.

Zemljani šporeti su se koristili za kuhanje i grijanje. U toplijim danima su mnoga domaćinstva kuhala na tkz. ognjištima u svojim ljetnim kuhinjama zvanim "hudžere". To ognjište na zemlji ozidano jednim redom cigle i pokriveno nekim limom. Na vrhu te plate se kuhalo.
Ako bi se pravio hljeb ili pita, onda bi se tepsija ili sam hljeb na plati pokrio sačom, na koji bi se potom stavio metalni obruč i napunio žarom koji bi proizvodio toplotu odozgo. Kada se ukloni plata, onda bi se postavile metalne verige na koje bi se objesio lonac za kuhanje.

Tradicionalno kuhanje uz pomoć sača

Ovakvo ognjište je imala većina jakeških domaćinstava prije 60-tak godina.

Kuhanje uz pomoć veriga u "hudžeri". (Preuzeto sa: http://jugoslavijazemljailjudi.blogspot.ca/2008/07/verige.html)

Zemljane šporete sa lončićima zamjenjuju metalni šporeti zvani "fijakeri" krajem pedesetih godina, koji su pravljeni u Skoplju. To su bili jednostavni šporeti na dva nivoa, gdje se na prvom nivou ložilo i kuhalo na plati, a na drugom nivou je bila rerna. Mada su fijakeri bili napravljeni od metala, oni nisu dugo trajali, jer je materijal bio slab (tanki lim). Njih zamjenjuju bijeli šporeti tkz. "smederevac" negdje oko 1970. godine. Šporet smederevac je bio mnogo postojaniji i naravno ljepši nego fijaker. Ovakvi šporeti su još uvijek u upotrebi u mnogim domaćinstvima na Balkanu. Drvo i ugalj su se koristili za loženje. Jedno vrijeme su se koristili i šporeti na gorivo (naftu), ali su se oni pokazali neprikladnim i nepouzdanim. Smederevac se uvijek koristio za obe funkcije, grijanje i kuhanje. Krajem sedamdesetih godina se počinju kupovati i prve popularne peći "kreke" koje su se koristile za grijanje. U njih se ložio ugalj. U isto vrijeme neka domaćinstva kupuju i termo-akumulacione peći (TA peći)

koje su se koristile za grijanje uz pomoć struje. Ona domaćinstva koja su se grijala na taj način su u isto vrijeme mogla imati i električni šporet "štednjak" za kuhanje. U osamdesetim godinama par familija uvodi i centralno grijanje. Ova vrsta grijanja je bila najlakša i najčišća, ali i najskuplja.

U stara vremena svo posuđe i namirnice su se držale na podu ili na jednostavnim stalažama napravljenim od dasaka. Samo bogatije kuće su imale "dolafe" ili "dolapi", to jest ormare uzidane u zidove. Krajem pedesetih godina na tržištu se pojavljuje čuveni ormar tkz. "kredenac" koji je bio svijetlo zelene ili plave boje. Imati kredenac je bio san svake domaćice, jer su se u njemu mogle držati sve veće vrijednosti iz domaćinstva. Njegova svrha je bila mnogostruka: u njemu se čuvalo svakodnevno posuđe, posuđe "samo za goste", posuđe "samo za gledanje", ukrasni predmeti (suveniri), raznorazne namirnice (brašno, so, šećer, kafa, začini, itd.), kao i sitna garderoba. Ulogu kredenca preuzima "vitrina" u sedamdesetim godinama, pa onda "viseća" kuhinja u osamdesetim.

Ormar – "kredenac" i sinija

Kako se ručalo ili večeralo u jakeškim muslimanskim kućama u stara vremena? Pošto nije bilo stolova, familije su ručale uvijek na podu. Prostrla bi se "bošča" na koju bi se stavila tepsija ili "ćasa" u sredinu, iz koje bi svi članovi domaćinstva jeli zajednički. Ipak, neke familije bi stavile svo jelo ili "sofru" na velike tepsije zvane "demirlije". Mnoge familije bi ručale sa sinije, jer je bilo lakše po leđa, ali je način jedenja više bio stvar ličnog izbora svake familije. Postoje još uvijek neke familije koje ovako ručaju, ali je većina jakeških domaćinstava počela da upotrebaljava kuhinjske ili trpezarijske stolove s početka 1970. godine.

Jedan neizbježni "rekvizit" svake muslimanske porodice u BiH su bile i "mangale" (ar. *mangal* – posuda od posebnog oblika, napravljen od bakra ili mesinga). U mangali se ložila vatra od drvenog uglja i ona je generalno služila za zagrijavanje sobe, kuhanje kafe i podgrijavanje hrane. To je neka vrsta tepsije na tri noge koje su pravili jakeški kovači Smajo i Smail. Kada bi stariji članovi domaćinstva poželjeli da popiju ili se odmore uz kafu i cigaru, fildžani bi se poredali okolo na mangalama. Tu bi se stavio i šećerluk sa kockama šećera. U sredini mangala je bilo malo udubljenje u koji bi se stavile žige ili žari iz šporeta. Kafa bi se već "ispekla" (skuhala) na redovnom šporetu i mlijeko ugrijalo u lončiću. Ovo dvoje bi se onda držalo na mangalama na žarima koje bi

održavalo kafu i mlijeko vrućim duže vrijeme. Uz mangalu bi se često sjedilo na ručno pravljenim stoličicama zvanim “skemlije”. Pijenje kafe na taj način je bio poseban merak za mnoge. Na žalost, ovaj lijepi drevni običaj ispijanja kafe je prestao još prije 40 godina. Autor ove knjige još uvijek pamti starog hadžiju Huseina Zulfića i njegovu ženu Pašu, kojima je njihova snaha Alija donosila kafu na mangalama.

Pošto su siromaštvo i neimaština bili raspostranjeni, većina domaćinstava nije mogla da kupi mnoge stvari potrebne za funkcionisanje svake familije. U takvim situacijama je narod pravio svojim rukama većinu predmeta za svakodnevni život. Pošto je drvo bilo najpristupačnije, većina tih predmeta je bila napravljena od tog materijala. Navedimo neke:

- drveni čanak u kome se zakuhavao hljeb ili sirio sir;
- drvene kašike za kuhanje;
- “naćve” za kupljenje kukuruza, komljenje graha i slično;
- “lopar” tj. mala drvena lopata s kojim se stavljao (i vadio) hljeb ili kruh na platu ili u rernu;
- sinije i oklagije za razvijanje pite;
- skemlije (male stolice), klupice, stalaže i sećije;
- “prela i vitlići” za predenje vune;
- bešika i stalak za bebe;
- drvene grablje za kupljenje sijena;
- držalja za lopate, ašov, budak, vile, kramp, itd;
- obremuše za nošenje vode u kantama;
- lupače za pranje veša (“lupanjem”);
- nanule (“drvene papuče” za hodanje vani);
- drvena kolica za voženje građevinskog materijala;
- burad, kace, “fučije” ili ravno malo bure za rakiju;
- raznorazni drveni dijelovi za konjska i volovska kola (teljig, jaram, platon, itd.);
- saonice (“savone”) za djecu;
- ograda “lepirica”;
- košnice za pčele od daščica ili ljeskovog pruća

Što se tiče zemljanog posuđa, ono se nije pravilo u Jakešu. Ta vrsta posuđa se kupovala na lokalnim pijacama ili vašarima, mada su ponekad grnčari (vjerovatno iz Tarevaca ili Riječana) dovozili glineno posuđe u konjskim i volovskim kolima i prodavali po Jakešu i Pećniku. Raznorazno zemljano posuđe bi bilo poredano u kolima i svaki sud bi bio odvojen slamom od drugog. Sljedeće zemljano posuđe se koristilo: lončići, toprak veliki, mali individualni toprak, lonac za grah, tegle za rad s mlijekom (kiseljenje i držanje). Kasnije u Novoj Jugoslaviji je došlo i metalno posuđe, prvo od aluminijuma i bakra, a kasnije i od željeza. Ono je postepeno zamijenilo zemljano posuđe, ali se ovo još uvijek koristi, mada u manjoj mjeri.

Porijeklo familija u Jakešu

Ne postoje pisani tragovi koji bi nam pomogli odgovoriti na to uvijek zagonetno pitanje: odakle smo mi došli? Na žalost, osoba koja je najviše znala o porijeklu familija u Jakešu (efendija Mujaković) nije više među živima. U nedostatku tih izvora se moramo oslanjati na naše starije i njihovo pamćenje, kao i na određenje pretpostavke. Ovo je što smo do sada uspjeli naći:

Aličić Svi Aličići potiču od četiri brata, Šeće, Alije, Ibrahima i Mustafe. Šećo ima sinove Ragiba (koji je poginuo u II svjetskom ratu), Mehmeda i Fahira. Alijini sinovi su Mahmut, Huso i Sabit (Rasimov otac). Treći brat Ibrahim je imao sina Mehmeda koji se nastanio na vrhu Dobora (takođe poznat i po imenu "Čilkić"). Ibrahimova žena Hatidža je bila poznata u selu po saljevanju strava. I četvrti brat Mustafa ima sinove Meška, Rašida i Ševala;

Alić Vejsil Alić je bio oženjen sa Dobora. On je bio iz Sarajeva i sa svojom porodicom se doselio u Jakeš negdje 70-tih godina. Njegov brat Seid, koji je takođe bio oženjen sa Dobora je slijedio svog brata i doselio se u Jakeš negdje 80-tih godina;

Andrijanić Andrijanić Gavro i njegova žena su neposredno prije zadnjeg rata kupili komad zemlje iza Tufčetove kafane i tu napravili kuću. Oni su se doselili iz Gornjeg Pećnika;

Bahić Po onome što je Rasim Bahić saznao, on misli da su se Bahići doselili u Jakeš negdje sa područja Gradačca. Ovo je jedna od većih i vjerovatno starosjedelačka loza u Jakešu. Nismo mogli da skupimo više podataka o njima;

Bajrić Po Dževadu Mujakoviću, Bajrići su se doselili iz područja Zenice. Rasim Bahić kaže da svi Bajrići vode porijeklo od jednog čovjeka po imenu Bajro. Što je sigurno, većina Bajrića je u starija vremena prvobitno živjela na parcelama Krčevine. Onda su se postepeno doseljavali na Dobor. Ovo je jedna od većih i vjerovatno starosjedelačka loza u Jakešu. Nismo mogli da skupimo više podataka o njima;

Bećirević Dva brata Bećirevića, Hamid i Ramiz su došli u Jakeš iz nekog sela kod Gradačca vjerovatno u periodu 1962-1965. godine. Hamidova žena je bila Jakeška;

Behaderović Behaderović Pašo je doselio iz Gornjih Koliba zajedno sa svojom majkom Sabrom kada se ona udala za Bajricu Hasanića;

Bešić Familija Bešić je doselila iz Rijeke (Hrtvatska) negdje u drugoj polovini 80-tih godina. Izgleda da su oni porijeklom iz Sjenine kod Doboja;

Bikić Haso i Ajša Bikić su imali djecu Husu (1900-1946), Tahira, Mehu, Mujku, i kćerke Aliju i Kadiru. Od njih potiče većina Bikića u Jakešu. Bile su još dvije familije Bikića u mjestu, Redžo i Gara Bikić, Fahir i Rabija Bikić. Prvi su se doselili u Jakeš iz Odžaka poslije II svjetskog rata, dok je Fahir došao iz Bosanskog Šamca. Pošto Haso Bikić nije imao ostale braće ili sestara u Jakešu, sasvim je vjerovatno da se i on takođe doselio u Jakeš iz Odžaka negdje 1870-1890;

Birčić Familija Frane Birčić je došla negdje sa tromeđe Pećnika, Jakeša i Botajice gdje je živjelo nekoliko familija;

Bjelošević Postoji nekoliko ogranaka ovog prezimena u Jakešu. Meho Bjelošević, koji nije u rodbinskoj vezi ni sa jednom familijom Bjeloševića u mjestu, je doselio iz Odžaka sredinom 60-tih godina. Imaju tri glavne loze Bjeloševića. Tri brata Šućrija, Mehmed i Mujaga su živjeli iznad džamije u naselju Grbavica I. Njihova kuća i imanje je prvobitno bilo preko puta Alije Plehandžića kuće. Prva loza ide od Šućrije, čija djeca su Fehim, Hakija, Saib, Razija, Malica, Nefa i Behrija. Mehmed Bjelošević-Bjeloš ima djecu Fahrudina, Zehrudina, Midhata (živi u Sarajevu) i Šemsudina (zvani Špika). I treći brat je Mujaga Bjelošević čija kuća je bila preko puta Huseina Zulfića. Njegova djeca su Bajro (koji živi u Njemačkoj), Zijad (koji živi u Sarajevu), Eso (koji živi u Tesliću) i Taiba;

Brkić Brkić Besim se doselio u Jakeš kada je oženio Azru, kćerku Muje i Zlatke Mujić. Besim je porijeklom sa područja Bugojna;

Devedžić Bila su dva brata Devedžića, Mehmed i Hamdo. Hamdo se preselio rano u Bačku Palanku, dok je Mehmed sa svojom ženom Azizom ostao u Jakešu gdje je imao djecu Sadina, Edu i Medihu. Otac Mehmeda i Hamde se zvao Hasan, koji je po zanimanju bio kočijaš. Čini se da Hasan nije imao druge familije u Jakešu, pa je moguće da se on doselio negdje oko 1930-5. godine;

Dobrić Familija Slavka Dobrića je došla negdje sa tromeđe Pećnika, Jakeša i Botajice gdje je živjelo nekoliko familija;

Dubrić Meho Dubrić zvani Kalamar je bio otac Mehmeda i Mime (udate Mujaković). Meho je došao iz Bosanskog Šamca negdje poslije I svjetskog rata;

Džidić Jakeški hodža Mehmedalija Džidić je počeo svoj hodžiluk u

Jakešu 1952. godine. On je došao iz Vide kod Gradačca;

Džinić Hasna Džinić je porijeklom iz Jakeša. Udala se u Sarajevo. Potom se ponovo vratila u Jakeš da živi;

Đuherić Mujo Đuherić i Safet Đuherić-Major su dva brata. Mujo i njegova žena Hana imaju sinove Fikreta, Raifa, Hajru, Muradifa i Izeta. Safet i njegova žena Rasema imaju djecu: kćerke Abidu, Curu, Ćatibu i Šećiru, i sinove Zaima, Ismeta, Hidu, Muju i Hasana. Moguće je da su se njih dvojica doselili u Jakeš negdje pred II svjetski rat ili se njihov otac doselio poslije I svjetskog rata. Nije poznato odakle potiču;

Fetahović Halil i Fata Fetahović su imali djecu Halida, Eniza i dvije ćerke. Halil je imao brata (ime nismo mogli pronaći) koji je poginuo u toku II svjetskog rata negdje kod Strana i sahranjen u Čupincu. Halilov otac Emin je takođe tragično poginuo 1945. godine prilikom napada ustaša na Jakeš. Pošto Emin Fetahović nije imao druge braće u Jakeš, vjerovatno da se on doselio otprilike poslije I svjetskog rata ili se njegov otac doselio oko 1900. godine;

Filipović Kada su se jakeški Hrvati doselili sa parcele Crkvina (između kuća Maglica na Doboru i Gradine) negdje sredinom 60-tih godina, neki od njih su uzeli ime Skopljak, dok su drugi uzeli Filipović. Ostaje neobjašnjivo zašto bi otac Matije Filipovića Blaž imao prezime Skopljak;

Grabovica Salko Grabovica se doselio u Jakeš kada je otvorio svoju kamenorezačku firmu. To bi moglo biti nekoliko godina prije ili poslije 1980. Salko je vjerovatno porijeklom iz Doboja ili Srebrenika;

Grahovac Kada se Katica udala za Mahmuta Zahirovića, tom prilikom je dovela sa sobom i svoga sina Vilku (Zukan) koji se prezivao Grahovac;

Gršić Svi Gršići u Jakešu potiču od Mehe i Zinke Gršić. Njihova kuća je bila između kuća Muhe Sejdića (gdje živi njegov sin Muradif sada) i Muje i Zlatke Mujić (Hilmini roditelji). Meho je umro ranije a njegova žena Zinka 1963. ili 1964. godine. Potom su Zinkini sinovi prodali tu kuću i zemlju Muji i Zlatki Mujić negdje krajem 60-tih godina. Meho i Zinka su imali sljedeću djecu: sinovi Fehim, Sabit, Ago i kćeri Envera, Rahmana i Ehla. Meho je imao još jedno dijete, vjerovatno iz prvog braka. To je bio Hamdo Gršić, čija jedina kćerka Besima je umrla rano, ali je iza sebe ostavila sina Bajrić Muhameda-Tompira. Muhamed je odrastao kod svoga djeda Hamde. Fehim je živio u Jakešu sa svojom ženom Fatom (kuća nedaleko od jakeške džamije), dok su njegova braća Sabit i Ago živjeli u Lukavcu. Kćerka Ehla se udala za Mehmeda Dubrića, a Rahmana za Mehmeda Zahirovića-Fonu. Pošto stari Meho Gršić

nije imao druge braće u Jakešu, moguće je da se on doselio u Jakeš negdje poslije I svjetskog rata ili njegov otac negdje oko 1900. godine;

Gubelja Emir i Ferida Gubelja su došli u Jakeš iz Zavidovića;

Hadžić Ismet Hadžić i njegova žena (ili mati) su 70-tih godina vjerovatno došli iz Gornjih Koliba;

Hasanić Postoje četiri loze Hasanića u Jakešu. Prva loza ide od Idriza i Zlate čija djeca su Huso, Ganija, Husein i Nevreza. Druga loza je od Mehmeda i Arife Hasanić. Njihova djeca su Lela, Gifa, Berka, Muris, Enver (Hamdo), Arif i još dvije sestre. Idriz i Mehmed su braća i obojica su bila rođena negdje oko 1900. godine; Idriz je bio stariji od Mehmeda. Na drugoj strani Derviš i Fahireta, čija kuća je bila odmah pored Muhameda Sofića, su imali djecu Mesuta, Sulejmana, Šahu i još jednu sestru. Bio je takođe još jedan Hasanić koji je živio u Šeregu (ili na Doboru), ali nismo mogli da utvrdimo njegovu rodbinsku vezu sa ostalim Hasanićima u Jakešu. On se zvao Muharem Hasanić-Foker i on nije ostavio potomstva iza sebe. I na kraju, postoji i Bajrica Hasanić (sin Alaga Škriban);

Hasukić Svi Hasukići potiču od dva brata, Smaila i Husnije. Smailovi sinovi su Ismet i Husein, dok su Husnijini sinovi Zahid, Sulejman i Alija. Moguće da su Husnija i Smail došli u Jakeš zajedno negdje 1918-1935. godine ili se njihov otac doselio oko 1900-1910. godine;

Husejnović Postoje dva ogranka Husejnovića u Jakešu. Prvi ogranak su braća Mustafa i Ismet. Mustafina djeca su Muhidin, Kenan, Muhamed i jedna kćerka, dok su Ismetova djeca jedna kćerka (zvali smo je Cica) i Enes. Drugi ogranak su braća Zulfo i Smajo (koji su još imali sestre Fadilu, Mejru i Hanku). Zulfo i Vahida Husejnović imaju djecu Esmira, Azema i Zemira. Smajo i Ferida imaju sinove Velida, Rasima, Nermina i dvije kćerke. Otac Mustafe i Ismeta i otac Smaje i Zulfe su dva brata. Njihova imena niti imena njihovih roditelja ne znamo, ali po računici bi se moglo reći da je djed Mustafe, Ismeta, Smaje i Zulfe mogao doći u Jakeš negdje oko 1850-80. godine;

Jusufović Svi Jusufovići u Jakešu potiču od Jusufa i Azize. Jusuf se oženio iz Jakeša i doselio se poslije II svjetskog rata (oko 1950. godine) iz Sjenine;

Kalić Ismet Kalić-Maleš se doselio iz sela Sjenina kod Doboja. On je takođe jakeški zet;

Karić Jedan ogranak familije Karić potiče od Suljage Karić koji se doselio iz sela Novalići kod Gradačca s početka Titove Jugoslavije. Drugi

ogranak Karića nastanjenih u Jakešu vodi porijeklo od Mustafe Karića koji se doselio u Jakeš iz Gornjih Koliba negdje između dva svjetska rata. Mustafini sinovi su Mujo, Sakib, Rasim, Kasim i Dalija;

Krajnović Po sjećanju Fatime Zahirović (rođene Krajnović) koje je ona čula od svog oca Ahmeta, svi Krajnovići u Jakešu potiču od dva brata, Bećira i Huse. Njih dvojica su se doselili iz Bosanske Krajine, iz Bihaća ili Sanskog Mosta; otud i porodično novo ime "Krajnović". Došli su "u vrijeme Austro-Ugarske", vjerovatno poslije aneksije BiH od strane Austro-Ugarske. To bi moglo biti oko 1878-1890. godine. Tom prilikom su njih dvojica došli "sa dosta para" i kupili skoro svu zemlju od sadašnje kuće Zulfe Husejnovića pa sve do Zeme u Pećniku. Istom prilikom su donijeli sa sobom "i dosta košnica pčela". Ta ljubav prema pčelama se prenijela s koljena na koljeno do Taiba Krajnovića koji je stravstveni pčelar. Mada je popularno vjerovanje da je Bećir Krajnović zavakufio jakeško groblje na Kosama, Fatima tvrdi da je to ustvari njegov brat Huso uradio. Dalje, ona tvrdi da je Huso Krajnović zavakufio čak i "Hašimovku", sadašnju parcelu na Barama koja je u vlasništvu jakeškog džemata. Da li je moguće da se riječ "Hašimovka" vremenom izrodila iz imena "Hasimovka", koja je opet došla iz imena "Husimovka", a ova od imena "Huso"? Bećir (ili Bećo) Krajnović je imao sina Ibrahima od koga vodi porijeklo jedan ogranak jakeških Krajnovića. Ibrahimova djeca su bili Alija, Fatima, Ahmet i Mahmut (od prve žene Fehme), i Mustafa, Sejdo (Redžo), Senija i Emina (od druge žene Mujesere). Drugi brat Huso Krajnović je imao djecu Agana i Mustu. Agan Krajnović je otac Bege, Zaima i Alije, dok je Musto (žena Šaha) otac Taiba Krajnovića;

Kumbarić Svi Kumbarići vode porijeklo od Refikovog djeda koji je imao tri sina, Hamida, Emina i Huseina. Hamidova djeca su Refik, Atif, Teufik, Atifa i Raifa. Eminova djeca su sinovi Dževad i Halid. Huseinova djeca su Mustafa, Džemil, Muho, Dženaz i Refija. Po Dževadu Mujakoviću (koji je to vjerovatno čuo od svog oca efendije Muharema), taj Refikov djed je doselio sa područja Zenice. To bi moglo biti negdje oko 1880-1890. godine (Refik je bio rođen 1922);

Lješnjanin Jasmina i Mrki Lješnjanin su se doselili iz Modriče;

Mašić Jedna loza Mašića (Refik Mašić) vodi porijeklo iz Gornjih Koliba (dolazak u prvim poslijeratnim godinama poslije II svjetskog rata). Izgleda da se i Adil Mašić (otac Seida, Fadila, Seada i Rešada) doselio iz Gornjih Koliba negdje u periodu 1920-30. godine. Sasvim je moguće da su i ostale familije Mašića došle u Jakeš iz Gornjih Koliba u različitim godinama;

Mehmedović Husnija Mehmedović je sin Faske. On se rodio u Jakešu. On i

njegova žena Atifa, koji su živjeli u naselju Grbavica I, su imali sljedeću djecu: Meho, Mustafa, Rasim, Hasan, Husna i još jedan sin kome ne znamo ime;

Mešić Fahro Mešić je došao iz Kotorska u Jakeš negdje u prvoj polovini osamdesetih godina;

Mujaković Doselili se iz područja Budimpešte (Mađarska) vjerovatno krajem 17. vijeka kada je Otomanska imperija izgubila te teritorije. Medjutim, manje je vjerovatno da su se oni doselili direktno na prostor Jakeša. Da jesu, onda bi Mujakovići bili daleko najbrojniji u selu, a činjenica je da nisu. Vjerovatnije je da su se oni doselili iz nekog drugog dijela Posavine u Jakeš mnogo godina poslije 1700. godine. Omer Mujaković, koji je po Dževadu Mujakoviću živio 104 godine je otac efendije Muharema i njegovog brata Mehe. Sinovi Mehe Mujakovića su Mešin i Hazim –Čiča. Djeca efendije Muharema su Rasim, Enver, Esad, Dževad, Ferid, Mukelefa i još dvije sestre. Omer bi mogao biti rođen negdje oko 1850. godine. Na drugoj strani, Selim Mujaković (djeca Mustafa, Mehmedalija, Izet, Bahrudin i jedna sestra), čija kuća je u Šeregu i Mustafa Mujaković (djeca Dževdet i Bahra) su braća. Ne znamo tačno, ali je vjerovatno da je otac Selima i Mustafe bio brat Omera;

Mujanović Hamid Mujanović je bio jedan od najstarijih Jakešana. Rodio se 1916. a umro 2012. godine (živio 96 godina). On je bio jedan od trojice Jakešana putara koji je zaradio punu penziju radeći na putu. Vjerovatno je došao u Jakeš kada je oženio kćerku Šućrije Bjeloševića – Malicu. To bi moglo biti pred II svjetski rat. Međutim, moguće je da se Hamid i rodio u Jakešu i da je njegov otac došao u Jakeš mnogo ranije. Hamidova djeca su Muhamed, Hazim i Subhija. Postojala je i druga loza Mujanovića u Jakešu koji vjerovatno nisu bili u rodu. Ševko Mujanović (mati Faska) je živio u naselju Grbavica I. Njegova djeca su Omer, Ćamil, Mevludin i jedna kćerka. Ovi Mujanovići sada žive u naselju Bare;

Mujić Ogranak familije Mujić na Doboru: Nurija Mujić se doselio u Jakeš iz sela Novalići kod Gradačca otprilike po završetku II svjetskog rata. Jedan ogranak familije Mujić vodi porijeklo od Mehe Mujića (otac Hilme Mujića) koji se doselio iz Bosanskog Broda. Otud i njegov nadimak “Brođanin”;

Muminović Bajro-Čorkan je otac Ferida, Bege i Muharema. Što je interesantno, ova familija se prezivala Zahirović do negdje 1950. godine. Potom su promijenili prezime u Muminović. Inače, ovaj ogranak Zahirovića ne možemo da povežemo ni sa jednim drugim ogrankom Zahirovića u Jakeša, što govori u dubokim korijenima Zahirovića u Jakešu. Postoji još jedna familija Muminovića u Jakešu koji nisu nikako vezani sa ovim Muminovićima / Zahirovićima. To su Izet Muminović-Mumin i njegova mati. Njih dvoje su se

doselili iz Kaknja ili Gračanice;

Nadarević Asim i Ankica Nadarević su se doselili iz Cazina negdje 70-tih godina;

Ogrić Familija Ogrić potiče od Ibrahima Ogrića koji se doselio u Jakeš iz sela Kraševo kod Doboja;

Omičević Rasim Bahić je rekao da je on čuo da su svi Omičevići na našem području potekli od jednog čovjeka po imenu Omo. Ovo je jedna od većih i vjerovatno starosjedelačka loza u Jakešu. Nismo mogli da skupimo više podataka o njima;

Plehandžić Tri brata, Alija, Mujo i Sejdo su se doselili iz Gornjih Koliba (opština Bosanski Brod) za vrijeme početka Titove Jugoslavije. Iz Gornjih Koliba se doselio i Husein Plehandžić (Berin muž);

Ribić Gdje se sada nalaze Ribići u Jakešu, tu je bila zemlja Sabita i Hanije Ribić. Oni su bili bogataši u svoje vrijeme, međutim, nisu imali potomstva. Kada su umrli, izgleda da je njihova zemlja prešla nasljedstvom Sabitovom bratu Hasanu. Hasanovi sinovi su Hazim i Ekrem. Bio je i treći brat Sabitov Meho, ali izgleda da on nije naslijedio zemlju poslije smrti Sabita. Meho i Alija Ribić su živjeli na Doboru i njihovi sinovi su Mehmed (Doktor), Esed i Kadir;

Sejdić Imaju tri ogranka Sejdića. Prvi ogranak su Muho i Ibrahim koji su braća. Djeca Muhe Sejdića su Muhamed (Tabare) koji živi u Kanadi, Bego (koji živi u Lukavcu) i Muradif (živi u Jakešu). Djeca Ibrahima (Brajče) i Nevreze Sejdić su Zijad, Rizo, Nurija, Ganiba i Hana. Drugi ogranak su braća Medžid i Smajo Sejdić. Medžidova djeca su Husko, Midho. Sabiha i Rasma, a Smajina djeca su Sabira, Fudo i Fuad. Treći ogranak dolazi od jakeškog bivšeg hodže Ševke Sejdića koga su neki još zvali i Mustafa ili Mehmed. Ševko i njegova žena koju smo svi zvali Hodžinca su imali sljedeću djecu: Ferid, Hida, Seida, Sead i Sadeta. Pošto je Ševko stariji od Muhe, Ibrahima, Medžida i Smaje, moguće je da je on bio brat oca Muhe i Ibrahima i oca Medžida i Smaje. Izgleda da svi Sejdići vode porijeklo od Ševkinog oca koji bi mogao biti rođen negdje 1850-1870. godine;

Serdar Ima nekoliko loza Serdara, ali nismo bili u mogućnosti da pronađemo njihove rodbinske veze. To su familije Selima, Omera, Bege i Kasima. Omer je imao još jednog brata po imenu Hasan koji je poginuo u II svjetskom ratu. Od Hasana Serdara, sina Omera i Hane smo saznali da su Serdari u Jakešu porijeklom iz Crne Gore;

Skopljak Izgleda da su se svi Skopljaci doselili sa parcele Crkvina (između kuća Maglica na Doboru i Gradine) negdje sredinom 60-tih godina;

Sofić Tri brata Sofića Agan, Ibrahim i Emin su došli u Jakeš iz Male Brijesnice kod Doboja negdje krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Ibrahim Sofić je bio jakeški prvi pekar, dok je Emin mogao da bude jedno vrijeme i jakeški hodža. Definitivno se zna da je Emin bio na hodžiluku u mjestu Velika kod Dervente. Od Agana Sofića potiču svi sadašnji Sofići u Jakešu;

Sulejmani Ema Sulejmani je bila udata na Kosovu. Pošto je ona bila porijeklom iz Jakeša, doselila se poslije u Jakeš sa svoja tri sina, Ćamilom, Hasanom i Rahmanom;

Šabić Po Mehi Šabiću, svi Šabići u Jakešu vode porijeklo od "Efendije Šabe" koji se doselio u Jakeš 1826. godine na službu jakeškog imama. Efendija Šabo, kome se ne zna ni pravo ime, je došao iz Šapca (Srbija). Vjerovatno da su njegovi potomci i usvojili ime "Šabo", otud i "Šabić". Hasan (otac poštara Alage), Meho, Mujo i Huso-Rajzo su braća (imali i sestru Hasnu). Njihov otac se zvao Alaga. Na drugoj strani su dva brata Ahmet i Haso. Ima i treća loza koja dolazi od Alje Šabića (muž Unkin). Ne znamo tačno vezu izmedju ove tri loze, ali je gotovo sigurno da svi Šabići potiču od efendije Šabe. Po računici (30 godina po generaciji), efendija Šabo je bio djed Mehe Šabića djeda;

Šarić Meho Šarić se doselio u Jakeš iz Gračanice 1887. godine. Njegova kuća je bila u palučku poviše starog Beganovog mlina. Odatle se on preselio na sadašnji plac gdje živi njegov unuk Bahrija. Meho je imao samo jednog sina koji se zvao isto kao i on, Meho Šarić. Meho (rođen 1903) je oženio kćerku Šućrije Bjeloševića, Raziju. Meho i Razija su imali 10 djece (5 kćerki i 5 sinova);

Šećić Šećić Mehmedalija se oženio Sadinom, ćerkom Mehmeda i Ehle Dubrić. Njih dvoje su se onda doselili iz Modriče;

Tirić Postoje tri ogranka Tirića u Jakešu. Prvi ogranak potiče od jednog Tirića (ime nepoznato) koji je imao tri sina, Hilmo, Hajro i Brajko. Od ova tri, Brajko Tirić zvani Tirbek se nikada nije ženio i prema tome nije imao potomaka. On je bio jedan od najpoznatijih jakeških bunardžija (kopač bunara). Drugi sin, Hajro je imao sina Hajrudina (harmonikaš) koji se preselio u Modriču. Treći sin, Hilmo Tirić je imao sinove Hajrudina (Hajdo) i Sejfudina, koji su živjeli u Jakešu. Drugi ogranak Tirića potiče od Alje Tirića čija kuća je bila pored Karamatine kamene ćuprije. Sin Alje Tirića je Jusuf Tirić, koji je pravio konjska kola. Od Jusufa potiču familije Tirića u Šeregu. Treći ogranak je bio otac Ćazima Tirića. Sasvim je moguće da su Aljo Tirić,

otac Hilme, Hajre i Brajka i na kraju Ćazimov otac svi bili braća, ali se to ne može potvrditi. U svakom slučaju, svi Tirići u Jakešu potiču od ove dvojice čiji otac bi se, po računici, mogao naseliti u Jakešu negdje oko 1850. godine;

Tolić Tolići su doselili u Jakeš iz obližnjeg Pećnika. Tolić Ivan i Kaja su imali tri sina, Dragu (koji je živio u Odžaku), Iliju i Slavka (koji je živio u Beogradu);

Tosunović Tađudin Tosunović je oženio Nerminu Kumbarić negdje početkom 80-tih godina. Nedugo poslije, njih dvoje su se doselili u Jakeš iz Sarajeva gdje je Tađudin živio. Poslije Tađe je došao i njegov brat Nedim koji se oženio sa Dobora i takođe nastanio u Jakešu;

Tubić Postoje dva ogranka Tubića. Prvi ogranak dolazi od Avde i Nazife. Oni su imali kuću u naselju Grbavica i njihova djeca su Dževida, Adem i Advija. Drugi ogranak dolazi od Huse Tubića koji je živio u naselju Grbavica II. Husini sinovi su Mustafa, Ibrahim i Halil. Sasvim je moguće da su Avdo i Huso bili braća. Njihov otac bi mogao biti rođen negdje 1870-95. godine i on nije imao druge braće u Jakešu koji su ostavili potomke iza sebe;

Turkušić Sehid Turkušić je porijeklom iz Sjenine. Kada je oženio Besku Plehandžić (ćerku Alije), onda se doselio u Jakeš gdje je i sagradio kuću;

Tuzlak Vlado Tuzlak se doselio u Jakeš iz obližnjeg Pećnika;

Vejzović Oženivši Izetu Omičević (ćerku Ahmeta), Nesib se karajem 60-tih godina doselio u Jakeš negdje iz Slavonije (moguće iz Našica);

Zahirović Sudeći po broju loza Zahirovića u Jakešu, vjerovatno je to najstarija familija u našem mjestu. Pođimo od Bećira Zahirovića (1904-1962), moga djeda. Njegova braća su Meho (djeca Mahmut, Alija, Smajo, Jasim i Derviša), Mustafa (djeca Arif, Hasan i Hana, koji su živjeli u Modriči, Brčkom i Tarevcima) i Osman (sin Nurija – Zehidov otac). Bećirovi amidžići su tri druge loze Zahirovića u Jakešu – Muharem-Fono, Mujo i Munib. Koliko se pamti, Smajo Zahirović (otac Bećirov, djed Hamida Zahirovića) i hadžija Tahir Zahirović (djed Senada Zahirovića-Bure) su bili amidžići. S njima su rodbinski bili vezani i braća Redžo zvani Sundo i Ševko zvani Revo. Međutim, postoje i druge loze Zahirovića s kojima se ne može uspostaviti rodbinska veza sa Smajom i Tahirom. To su sljedeće familije: Atif Zahirović (djed Hamze Zahirovića), braća Bego i Ago Zahirović od kojih potiču većina Zahirovića u Šeregu, Rašid Zahirović (čiji sinovi žive na Parku) i svi Muminovići u Jakešu (bivši Zahirovići). Sve to upućuje na duboke korijene loze Zahirović u Jakešu. Moja računica pokazuje da je djed Smaje i Tahira bio rođen negdje 1800. godine. To je najranije što se mogla uspostaviti veza nas sadašnjih Jakešana sa

nekim koga indirektno poznajemo;

Zekić Zekić Marko je doselio u Jakeš iz obližnjeg Pećnika;

Zelinčević Postoje tri ogranka Zelinčevića u Jakešu (oni su još poznati u mjestu kao Zelinci). Prvi ogranak dolazi od Zaima i Eme Zelinčević. Njihova djeca su Sejfo, Emin i jedna sestra udata u Modriču. Drugi ogranak dolazi od Alije i Alije Zelinčević čija djeca su Zaim, Zehrudin, Sifet, Zemir, Sefer, Meho, Fatima i Razija. Zaimov i Alijin otac se zvao Sefer. Međutim, od Zelinčevića dolazi i jakeški najčuveniji partizan Selim Zelinčević-Zeleni koji se poslije rata preselio u Sarajevo gdje je radio kao oficir JNA. Po knjizi koja opisuje ratni put 16. muslimanske brigade, Selimov otac se zvao Salko. Moguće da su Salko i Sefer bili braća i da Salko nije imao više muške djece osim Selima. Sefer je vjerovatno došao u Jakeš negdje oko 1900. godine;

Zilić Kada je Omer Zilić oženio Fatiju, kćerku Ibrahima Ogrića, on se preselio iz Tarevaca u Jakeš. Međutim, ostali Zilići u Jakešu nemaju rodbinskih veza sa Omerom i oni su došli u Jakeš znatno ranije. Najstariji Zilići su braća Husnija i Mustafa. Husnijin sin je Husein (rođen 1935. godine), kao i Refik i Ferid. Mustafa Zilić ima sinove Esu, Hasu i Teufika. Izgleda da su se Husnija i njegov brat Mustafa doselili u Jakeš negdje poslije I svjetskog rata ili je njihov otac došao prije rata;

Zorić Zehrudin Zorić se doselio sa svojom familijom u Jakeš kada je Salko Grabovica otvorio svoju kamenorezačku firmu u Jakešu. Zehro je sagradio kuću na Kuduzima;

Zulfić Ne postoji mnogo ogranaka Zulfića u Jakešu. To navodi na pomisao da njihovi korijeni u našem mjestu vode negdje od 1860-1880. godine. Put koji vodi iz Jakeša prema Doboru razdvaja dva ogranka Zulfića. Gledajući iz Jakeša u pravcu Dobora, na desnoj strani tog puta sada živi Safer (Safet) Zulfić. On je sin Ibrahima Zulfića (1912-1977), koji je živio od kopanja kamena u svom kamenolomu zvanom Majdan. Ibrahimov otac se zvao Islam (sinovi Ibrahim i Šaban koji je otišao u Sarajevo). Na toj strani je i Mehmedalija (zvani Mali) i Zinka Zulfić. Mehmedalijin otac zvani Lekez je mogao biti brat Islama Zulfića, jer im je zemlja bila jedna do druge u prošlosti. Tu rodbinsku vezu ne možemo potvrditi. Na lijevoj strani Doborskog puta je drugi ogranak Zulfića. Od Huseina i Paše Zulfić potiču djeca Meho, Izet, Samid i Nusret. Prije izgradnje Doborskog puta, zemlja dva ogranka Zulfića je bila spojena. To upućuje na zaključak da je zemlja pripadala jednoj familiji u prošlosti. Ako je tako, onda je morala postojati rodbinska veza između ova dva ogranka negdje prije 100-130 godina. Velika je vjerovatnoća da su Islam Zulfić i otac Huseina Zulfica bili braća koja su podijelila zemlju u prošlosti. Po kazivanju Alije Zulfić, otac Huseina Zulfića je došao u Jakeš iz Zelinje kod Gradačca.

Informacije koja su ovdje prezentirana su rađe referenca za buduće istraživanje. Evo još nekoliko hipotetičkih razmišljanja koja bi mogla imati neke vrijednosti u jednom takvom istraživanju:
- Porazom Osmanlija pod Bečom 1693. godine počinje jedna nova era – era povlačenja Otomanske imperije iz Evrope. U godinama koje slijede mnogi podanici Imperije muslimanske vjere se povlače iz tog područja preko rijeka Drave i Save u najbliži dio još uvijek pod kontrolom Turaka – Bosnu i Hercegovinu. Tom prilikom mnoge familije se naseljavaju u Posavini koja je bila opustošena nakon što su i zadnji Bosanci katoličke vjere prešli u Slavoniju. Sasvim je moguće da su se neke familije u tom valu naseljavanja sa sjevera doselile i u Jakeš. Otud i sjećanje Dževada Mujakovića da se njihova loza doselila u Jakeš "iz okoline Budimpešte potkraj 17. vijeka". Dževadova tvrdnja, prenošena s koljena na koljeno, je vjerovatno istinita s jednim izuzetkom. Drevni Mujakovići su se vjerovatno doselili negdje u Posavinu, pa tek onda u Jakeš negdje oko 1800. godine. Ako je tako za Mujakoviće, onda zašto ne bi bilo tako i za neke druge loze?
- Ako postoji jedna ili dvije familije jedne loze, onda je jako moguće da se ta loza doselila u Jakeš u skorašnje doba. Na drugu stranu, postoji nekoliko loza u Jakešu koje imaju značajan broj familija. U većini slučajeva niko se ne može sjetiti od kada su one u Jakešu. One su raspoređene po čitavom mjestu (nisu skoncentrisane) i mnoge familije unutar te loze više nemaju ili ne pamte rodbinske veze. To su odlike starosjedelačkih loza. Pošto su Zahirovići najzastupljenije prezime u Jakešu, postoji dobra vjerovatnoća da su oni starosjedioci tj. familijska loza sa najdubljim korijenima u Jakešu. U manjoj mjeri bi se slično moglo tvrditi i za sljedeće loze: Mujakovići, Bajrići, Bahići i Omičevići, a donekle i za Bjeloševiće, Krajnoviće, Šabiće i Sejdiće.

Životni vijek

Stanovnici Jakeša su vjerovatno dijelili sudbinu ostalih Bosanaca što se tiče dužine životnog vijeka. Kako su se uslovi i standard života poboljšavali, tako se i njihov životni vijek povećavao da bi dostigao oko 75 godina za muškarce i 79 godina za žene pred početak rata 1992. godine. Međutim, takav vijek života nije bio tako dug ako se ide par desetljeća u prošlost. Kada se provjere mezari u Jakešu, rijetko će se naći one osobe koje su živjele više od 70 godina. Naravno, uvijek se može naći par dugovječnih stanovnika. U Jakešu je to na primjer bio efendija Muharem Mujaković koji je doživio duboku starost od 97 godina ili njegov otac Huso koji je po kazivanju Dževada Mujakovića živio čitavih 101 godinu! Takođe je i Hamid Mujanović sa Dobora bio dugovječan (rođen 1916. godine, umro 2011; živio 95 godina), kao i Rašida Zahirović (1910-2000). Donedavno kada se nisu znala imena bolesti, narod bi govorio da je neko umro od "sušice" ili od "iznenadne smrti". Stariji Jakešani još uvijek pamte masovna umiranja 1944-5. godine kada je zbog nehigijenskih i drugih nepovoljnih uslova života toga doba vladao trbušni tifus i tifus "pjegavac". Mnogi Jakešani,

stari i mladi, su umrli u velikom broju tih godina. Po kazivanju Hamida Zahirovića, njegov otac Bećir koji je bio u punoj snazi do tih godina, je takođe bio obolio od tifusa. Srećom, on je bio jedan od rijetkih koji je preživio, mada je poslije toga bolovao još 17 godina i nikada nije povratio svoju nekadašnju snagu i zdravlje. Ova strašna bolest koja je bila skoro potpuno iskorijenjena, je nažalost posjetila Jakeš još jedanput mnogo godina kasnije. Naime, 1985-6. godine je postojala farma goveda koju je narod još zvao "Oka" na terenu bivše Seljačke radne zadruge. Kada je ona napravljena u pedesetim godinama, tada nije bilo kuća oko nje. Vremenom se sav prostor oko nje popunio domaćinstvima koja su imala bunareve iz kojih se koristila pijaća voda. Vremenom, stajsko đubrivo od te farme putem podzemnih voda zagađuje te bunareve. Kao rezultat, 24 odraslih mještana i djece oboljeva od tifusa, te davno zaboravljene bolesti. Smjelom i odlučnom akcijom Senada Krajnovića-Duleta kroz peticiju građana ta farma se nedugo poslije toga zatvara. Od drugih epidemijskih bolesti koje se pamte u našem mjestu, bila je i manja epidemija TBC-a ili tuberkuloze koja je izbila na Doboru negdje pedesetih godina i usmrtila dosta članova loze Omičević.

U prošlosti su familije živjele u zajednicama, pa bi pojedine tako velike familije imale i po 20 članova. To je bilo zbog ekonomskih razloga, jer su veće zajednice imale bolju šansu za opstanak nego manje familije. Osnovni izvor prihoda je bila poljoprivreda, gdje je veći broj radnika značio i veći prihod sa njiva. Zbog toga je normalna situacija bila vidjeti familiju sa 5-10 djece. Zbog primitivnih uslova života (nečistoća, slaba ishrana, skoro nikakva zdravstvena zaštita) bila je visoka smrtnost novorođenih kao i malodobne djece. Žene su se porađale kod kuće uz pomoć drugih žena i često su žene i bebe umirale zbog komplikacija. Tek 70-tih godina dolaze profesionalne porodilje "babice" koje pomažu oko poroda, a u osamdesetim godinama žene počinju da se porađaju u bolnicama u Odžaku, Gradačcu i Doboju. Zbog ogromnih žrtava u II svjetskom ratu, nove vlasti u Titovoj Jugoslaviji propagiraju velike familije i čak nagrađuju neke iz Titovog fonda. U Jakešu je bilo nekoliko familija sa 10 i više djece iz toga perioda (Meša Bajrić, Mehmed Hasanić, Jakov Maglica i Meho Šarić).

Narod se ženio i udavao u prošlosti većinom iz svoga mjesta ili iz obližnje okoline. Glavni razlog za to je bila nemogućnost i nesigurnost putovanja u druga mjesta. Kako se saobraćaj poboljšavao, tako je i narod više putovao, i neizbježno ženio ili udavao iz drugih mjesta. Mladi bi se u prošlosti upoznavali većinom u toku zajedničkih poljoprivrednih radova kao što su kopanje, berba ili ljušćenje kukuruza, branje šljiva, itd. Kasnije bi se mladi sreli i upoznavali na sijelima (prelima), raznoraznim skupovima, igrankama, itd. Mnogo sadašnjih familija u Jakešu vodi porijeklo od onih ljudi koji su se oženili iz Jakeša i potom doselili. Tako na primjer, postoji najmanje 30-tak familija kod kojih otac ili mati potiču iz Gornjih Koliba.

Standard života

Neposredno poslije oslobođenja u maju 1945. godine, Nova Jugoslavija je bila izolirana, ratom opustošena i siromašna zemlja. Nestašica je vladala u svemu osim u elanu da se ponovo izgradi i obnovi zemlja. Prvih 10 godina postojanja Nove Jugoslavije su bile posebno izazovne godine. Narod je gladovao, čemu je doprinosilo i nekoliko slabo-rodnih godina zbog raznoraznih vremenskih nepogoda. Međutim, uprkos tim nedaćama, zemlja je postepeno napredovala iz godine u godinu. Sve više je mladih nalazilo poslove u raznim preduzećima koja su se brzo otvarala i rasla. Više zaposlenih i veća produktivnost (zbog ulaganja u modernije mašine) je povećavalo ukupni društveni proizvod, pa prema tome i standard života svih stanovnika.

Narod počinje da gradi nove kuće, time mijenjajući i izgled Jakeša. Sve više i više novih kuća zamjenjuje stare prijeratne kuće napravljene od pruća i ćerpića. Prva televizija dolazi u Jakeš 1957. godine, čiji je vlasnik bila vjerovatno lokalna podružnica SSRNJ. Krajem šezdesetih godina i prvi pojedinci kupuju televizore, a prije toga i radio-aparate (prvi vlasnici su učitelj Džemal Sendijarević, pa onda Sulejman Bikić).[78] Za prevoz se prvo kupuju bicikli još krajem pedesetih godina, a desetak godina kasnije nekoliko jakeških domaćinstava kupuje i privatne automobile! To je bilo onda nezamislivo, ali je govorilo o tome da je ipak bilo moguće postati i vlasnik pravog pravcatog automobila. Prvo su Bećir Bajrić i Izet Zulfić kupili neke marke starih automobila još krajem pedesetih ili početkom šezdesetih godina. Nešto kasnije u drugoj polovini šezdesetih godina Medo Bikić, Atif Kumbarić i Teufik Kumbarić kupuju nove automobile, prva dvojica Zastavu 750 (popularnog "fiću") a Teufik Fiata 1300 ("tristaća"). Malo kasnije u sedamdesetim godinama nekoliko domaćinstava kupuje i najnoviju Zastavu 101 (popularnog "stojadina").

Prvi traktor se kupuje krajem šezdesetih i prvi vlasnik postaje Alija Zelinčević, a nedugo poslije njega traktore kupuju Husein Zulfić, Sejfudin Zahirović i Dževad Mujaković. Obrada zemlje poslije toga se radikalno mijenja. Volovi i konji se potpuno zamjenjuju preko noći kod oranja, zubljenja, prevoza i drugih poljoprivrednih i građevinskih radova.

U sedamdesetim, a pogotovo u osamdesetim godinama se počinju masovno kupovati kućni aparati koji radikalno mijenjaju način kako su se obavljali kućni poslovi čišćenja i kuhanja. Dok se veš prao na pumpama i u potocima

---

[78]Prvi TV u boji kupuje SMU 1973. godine, upravo na vrijeme za Svjetsko prvenstvo u fudbalu 1974. godine u Njemačkoj. Pored bolesnika, gledanju utakmica na ovom novom "čudu tehnike" je prisustvovalo i mnogo mještana Jakeša.

ručno i lupanjem tkz. drvenim lupačama, taj teški svakodnevni posao se počeo rutinski obavljati uz pomoć veš-mašina, prvo onih na gorivo, a onda i modernijih verzija na struju (marke “Gorenje”). Većina kuhanja se obavljala u ljetnim kuhinjama na šporetima “smederevcima” (što mnogo domaćinstava radi i danas), ali se sve više upotrebaljavaju i šporeti na struju zvani “štednjaci”. Manji aparati kao na primjer, mikseri i električni mlinovi pomažu takođe kod kuhinjskih poslova. Najveći problem oko pripreme hrane je bio kako da se čuva hrana, a da se ne pokvari. Dok je to bio lakši posao zimi, ostali dio godine je bio problematičan. Zbog istog razloga se većinom kuhalo onoliko koliko je tačno trebalo. Meso se jelo onda kada se stoka ili pilići klali, znači istog dana ili najkasnije sutradan. Pojava frižidera je bila najveća pomoć za svaku domaćicu u kuhinji. Odjedanput se hrana mogla duže čuvati, što je omogućavalo bolje i ekonomičnije planiranje zaliha. Ovo se još više poboljšalo kada se zamrzivači (škrinje) počinju masovno kupovati negdje krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina.

Jedan od pokazatelja poboljšanja životnog standarda je kada narod ide u druga mjesta za godišnje odmore. Prve familije iz Jakeša odlaze u obližnje banje i na Jadransko more već 1970-1. godine, više i u većem broju kako vrijeme prolazi.

Sve ovo, zajedno sa poboljšanjem infrastrukture u mjestu (dovod struje, vode i telefona, asfaltiranje puta, gradnja novih škola i omladinske sale, itd.) doprinosi generalnom mišljenju da je većina jakeškog stanovništva uživala relativno dobar standard života s početka devedesetih godina. Jakešani nisu živjeli nikada bolje od postanka samog naselja, može se reći. Tako je bilo 1991. godine.

JAKEŠ (1992-2000)

Politička i ekonomska situacija u Jugoslaviji prije početka rata

Druga Jugoslavija ((ili još u narodu poznatija kao Titova ili Nova Jugoslavija za razliku od Stare Jugoslavije (1918-1941)) je bila po političkom uređenju socijalistička republika. Mada je Druga Jugoslavija bila federacija šest republika i dvije autonomne pokrajine, država je faktično vođena strogom rukom predsjednika Tita. Svaki pokušaj i jednog njenog dijela za većom vlašću i autonomijom u odnosu na federalnu vladu je slomljen u samom zametku. Tito i njegova vlada su razumjeli opasnost nacionalističkih pokreta i težnji u višenacionalnoj Jugoslaviji. Država je funkcionisala jako dobro dok su nacionalističke strasti bile držane pod kontrolom. Ta kontrola je bila znatno oslabljena smrću predsjednika Tita 1980. godine. Kada dodamo tome i konstantno prisutnu problematičnu ekonomsku situaciju, nijemom svjedoku nije bilo teško da vidi kojim putem je mnogima draga Titova Jugoslavija išla. Dok je većina evropskih socijalističkih zemalja bila ekonomski a pogotovo demokratski znatno manje razvijena od Jugoslavije, naša je zemlja na kraju izvukla najdeblji kraj. Rušenje Berlinskog zida 1989. godine je bilo simbol rušenja komunizma u Evropi. Iste godine su se pojavili i prvi zahtjevi za osnivanje višepartijskog sistema u našoj zemlji. Onome čemu se Tito protivio, bilo je konačno odobreno. On je uvijek bio mišljenja da će različite partije biti razdvojene po nacionalnoj liniji, što neizbježno može dovesti do raspada zemlje. Njegov koncept suživota različitih nacionalnih skupina na principu bratstva i jedinstva se jednostavno pokazao nedovoljno jakim da zaustavi nacionalne pokrete unutar Jugoslavije. Zemlju je prvo napustila Slovenija 1991, a zatim i Hrvatska. Dok je odcjepljenje Slovenije prošlo relativno bezbolno, hrvatski odlazak iz Jugoslavije je bio mnogo komplikovaniji. Naime, Hrvatska je imala znatnu srpsku manjinu koja nije mislila da će njena manjinska prava biti zaštićena u novoj državi. Slična nacionalna situacija, samo mnogo opasnija i komplikovanija je bila i u susjednoj Bosni i Hercegovini. Dodajmo tome teritorijalne pretenzije Srbije i Hrvatske prema BiH, kao i seperatističke tendencije jednog broja bosanskih Srba i Hrvata,

krajnji ishod svih tih političkih i nacionalnih mahinacija nije ni mogao biti drugačiji. Rat je započeo u Hrvatskoj i kao vatrena oluja brzo obuhvatio cijelu Bosnu i Hercegovinu u 1992.

Prve političke stranke u Jakešu

Politička previranja u Jugoslaviji krajem osamdesetih i početkom devedesetih nisu zaobišla ni modričku opštinu. Politički monopol Saveza Komunista Jugoslavije (SKJ) je bio ukinut osnivanjem većinom jednonacionalnih partija. Ubrzo su u Bosni osnovane Hrvatska Demokratska Zajednica (HDZ), Stranka Demokratske Akcije (SDA) i Srpska Demokratska Stranka (SDS). Pored njih, jedina značajnija višenacionalna partija je bila Socijalistička Demokratska Partija (SDP), koja je u suštini bila nasljednica SKJ. Nedugo poslije osnivanja ovih republičkih stranaka, pristupilo se njihovom širenju na opštinskom i seoskom nivou, uključujući i Jakeš. Političko agitovanje je bilo počelo.

Prvi slobodni višepartijski izbori na nivou republike i opštine su bili održani u Novembru 1991. Dok su nacionalne stranke na nivou opštine osvojile većinu glasova, protivno svim očekivanjima i na veliko razočarenje stranke SDA, SDP je uzeo najviše glasova u Jakešu. Time su Jakešani pokazali cijeloj modričkoj opštini kako su oni vidjeli političku budućnost BiH. Pošto su nacionalne stranke formirale koaliciju (vođenu HDZ-om), one su formirale i prvu koalicionu višepartijsku opštinsku vladu u Modriči. Kao član SDA, Šemsudin Zahirović iz Jakeša je bio postavljen za načelnika opštine za ekonomski razvoj.

Kako se politička situacija pogoršavala na teritoriji Jugoslavije, većina bosanskog stanovništva je osjećala da je budućnost njihove republike takođe bila u osamostaljivanju i postajanju suverene države. Problem BiH je bio što su njeno stanovništvo sačinjavala tri suverena naroda, Bošnjaci, bosanski Srbi i bosanski Hrvati. Teško je bilo dostići punu samostalnost bez problema ako se sve tri strane nisu suglasile s time. Referendum o samostalnosti održan 29. februara i 01. marta 1992. godine je formalno potvrdio ovu sumnju; dva naroda (Bošnjaci i bosanski Hrvati) su većinom glasali za odcjepljivanje od Jugoslavije, dok su bosanski Srbi većinom bili protiv toga, pa stoga nisu ni učestvovali u glasanju. Nije prošlo dugo i prve puške su se oglasile u BiH.

Popis stanovništva u principu je statističko oruđe koje služi vladi kod donošenja važnih ekonomskih i socijalnih odluka u trasiranju budućeg razvoja. Popis stanovništva u Jugoslaviji se odvijao po običaju svakih 10 godina, i to svake prve godine u deceniji. Za razliku od prijašnjih, popis u 1991. je imao jaku političku konotaciju. Novoosnovane nacionalne stranke su željele znati koliko je pripadnika njihove nacije bilo. Sâm popis stanovništva je prošao bez

incidenata ali je zasigurno bio politički obojen. Broj stanovništva Jakeša je bio sljedeći:[79]

Jakeš			
Godina popisa	1991	1981	1971
Muslimani	1.844 (72,42%)	1.590 (81,12%)	1.459 (85,62%)
Hrvati	496 (19,48%)	195 (9,94%)	168 (9,85%)
Srbi	111 (4,35%)	60 (3,06%)	54 (3,16%)
Jugoslaveni	66 (2,59%)	89 (4,54%)	1 (0,05%)
Ostali i nepoznato	29 (1,13%)	26 (1,32%)	22 (1,29%)
Ukupno:	2.546	1.960	1.704

Izvor:: Knjiga: "Nacionalni sastav stanovništva - Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991.", statistički bilten br. 234, Izdanje Državnog zavoda za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo. internet - izvor, "Popis po mjesnim zajednicama" - http://www.fzs.ba/Podaci/nacion%20po%20mjesnim.pdf

[79]Kako su se Jakeš i Jakešani postepeno selili sa područja Kosa na sadašnje mjesto, selo Pećnik i katolički živalj su postepeno zauzimali prostor Kosa. Još uvijek se u mnogim dokumentima Jakeš prostire do prodavnice Zeme, mada mnogi misle da je to već postalo područje mjesne zajednice Pećnik. Zanimljivo je navesti kako su se stanovnici tog dijela Jakeša ili Pećnika deklarisali. U nekoliko popisa i drugih javnih evidencija ti mještani nisu bili upisani ni kao Jakešani ni Pećničani (neki tvrde da je to bilo zbog toga da bi ti mještani izbjegli učešće u samodoprinosima koji su se raspisivali u ove dvije mjesne zajednice. Vjerodostojnost takvih izjava je naravno teško utvrditi.) Godine 1981. se vrši popis stanovništva u Jugoslaviji. Tih dvadesetak familija se iznenada našlo na ničijoj zemlji tj. nije ih bilo ni na kakvim spiskovima. Isti su požurili i zamolili jakešku mjesnu zajednicu da ih uključi u spisak jakeških stanovnika. Zbog toga, Hamid Zahirović i Refik Mašić popisuju to stanovništvo 1981. godine i Jakeš preko noći dobiva oko 100-150 novih stanovnika!

Početak rata i ratna dejstva u okolini Jakeša

Bilo je teško živjeti u BiH u 1991. godini, ali nismo još uvijek imali ideju šta nas je čekalo u 1992. Svi smo pokušavali živjeti i raditi kao da se ništa nije dešavalo, mada je bilo teško ignorisati očigledno političko i ekonomsko pogoršavanje u ne tako dalekim dijelovima Jugoslavije. Rat je prvo započeo u Sloveniji u aprilu 1991. i ubrzo prestao. Nedugo poslije, počela je i Hrvatska gorjeti. Povlačenje Jugoslovenske Narodne Armije (JNA) iz zapadnih dijelova Jugoslavije nije teklo bez incidenata. Hrvatska je proglasila samostalnost u avgustu 1991, koju hrvatski Srbi nisu podržali. Srpska Krajina se podigla na oružje i rat se počeo uveliko voditi na teritoriji Hrvatske. Poslije toga je bilo samo pitanje vremena kada će se oružani sukobi prenijeti i na teritoriju BiH.

U Jakešu su se prvo čuli odjeci oružanih borbi u Vukovaru u periodu septembar-novembar 1991. Grmljavina avionskih i artiljerijskih bombardovanja sa daljine od 50-70 km se prvo čula potmulo prvi dan, pa onda jače i jače svaki naredni dan. Mi smo mislili da je to daleko i da će nas zaobići. Televizija je već počela izvještavati o prvim sukobima u pojedinim dijelovima Bosne u martu 1992. Mi smo mislili da je i to daleko i da će nas zaobići. Onda smo čuli o prvim borbama u Bosanskom Brodu 30 km daleko od nas. Jasno smo mogli vidjeti noću kako gori Rafinerija ulja u Brodu. Opet smo mislili da je to daleko i da će nas zaobići. Čak kada je učitelj Gavro Drinić izveo vojni puč u Modriči u martu 1992. godine sa svojim “Pokretom za Jugoslaviju”, mi smo još uvijek slijepo kao drogirani mislili da će nas taj belaj nekako zaobići. Ne kažu džabe da su ljudska naivnost i nada neograničeni i da često idu ruku pod ruku. Moje uvjerenje je da je većina nas tako mislila.

Sa početkom 1992. godine se počelo misliti da se sveukupna situacija razvijala nagore umjesto nabolje. Počelo se šuškati među Jakešanima da bi i mi trebali preduzeti “nešto” oko organizovanja mjesta u slučaju potrebe. Koliko je Jakeš “planirao i bio spreman” za dolazeći rat, govori činjenica da je čitavo mjesto raspolagalo sa sljedećim “arsenalom” oružja s početka rata: 52 pištolja (javno registrovana), nekoliko takođe registrovanih lovačkih pušaka i karabina, desetak M48 pušaka i par poluautomatskih i automatskih pušaka.[80] Pokušaj da se skupi nešto para i kupi štogod naoružanja je prošao bez uspjeha. Sakupljenim parama se kupilo jedva desetak starih tandžara pušaka (M48). Čitavo mjesto od 2.500 stanovnika nije moglo da sastavi jednu četu od 30 naoružanih ljudi! Svakim danom su mnoge familije napuštale Jakeš u različitim direkcijama u strahu od očekivanih borbi. Mi smo znali da se i susjedna sela naoružavaju i spremaju za neizbježno. Tako, negdje prvom

[80]Po sjećanju Nihada Bikića.

polovinom marta 1992. godine su počela i prva organizovana danonoćna stražarenja na obroncima Jakeša. Prvi ukus rata smo osjetili kada je grupa jakeških mladića bacila bombu na vojno-policijsku postaju na Kahvici. Tom prilikom je jedan mladić bio ranjen. Od oko 15-20. aprila više se nije moglo proći putem prema Doboju i Sarajevu. Jakeš je bio odsječen od unutrašnjosti Bosne. Sve se tako brzo odvijalo da čovjek jednostavno nije mogao trezveno razmišljati i donositi razumne odluke. Cijela situacija je izgledala donekle haotično. Sjećam se još uvijek aprilskih dana te godine: zemlja se već poodavno oslobodila zimskih snjegova i mirisala je na život koji je počeo bujati na sve strane; drveće je pokazalo svoje prve listove a behar je išarao čitavo mjesto u prugastu zeleno-bijelu boju; maslačci i drugo livadsko cvijeće su pokrivali bujne pašnjake; raznorazne ptice su se
oglašavale sa svih strana gradeći ubrzano svoja nova gnijezda; sunce je grijalo opijajuće i prijatno poslije duge zime. Bilo je kao u raju, ali u isto vrijeme nekako neobjašnjivo čudno. Već sedam dana modrička opština nije imala miliciju. Ona se razdvojila po nacionalnoj liniji; i milicajci su ljudi i bojali su se za svoje familije kao i svako drugi. Što je bilo čudno je to da je sve nekako bilo tiho, mirno, skoro blaženo, donekle neprirodno dobro. Međutim, nekako "nije mirisalo" kako treba. Rat se osjećao u vazduhu! Teško je opisati tu apsurdnu situaciju ako je nisi sam osjetio. Tako je bilo nekoliko dana. Svako je čekao. I onda, ...onda je sve počelo.

Meho Šabić opisuje svojim riječima te najtužnije dane u istoriji Jakeša ovako:

"Početak oružane agresije JA i ekstrema SDS (četnika) na Jakeš sa svim vrstama teških orudja. Počela je 3. maja 1992. godine, u nedjelju u 05 časova i 05 minuta iz agresorskih uporišta, Škarića, Crkvine i Miloševca, dok su mnogi mještani Jakeša spavali u svojim podrumima. Jake detonacije granata svih vrsta i kalibara su budile stanovništvo Jakeša iz dubokog sna. Počinju velika razaranja, ranjavanja i smrtna stradanja mještana Jakeša.

3. maj, 1992. godine, nedjelja - Neprijatelj je ispalio 511 granata na uži dio naselja Jakeš. Poginuo Zulfić Husref (Zelo), a Salko ranjen;
4. maj, ponedjeljak - Ispaljene 732 granate, poginuli Asif, Izo, Zukan Plehandžić i Džinin sin. Bahra, Minka, Nađa i djeca otišli u Varaždin;
5. maj, utorak - Napad sa 615 granata i jednom avio-bombom "krmača". Poginuo Mašić Refik;
6. maj, srijeda - Napad sa 462 granate i 6 kasetnih bombi;
7. maj, četvrtak - Napad sa 217 granata i jednom avio-bombom. Oštećena Zulfina kuća i traktor;
8. maj, petak - Napad sa 256 granata i 5 kasetnih bombi. Jugovojska i četnici ušli u Modriču;
9. maj, subota - Napad sa 267 granata. Ranjen Ruto. Fikret u velikoj opasnosti;

10. maj, nedjelja - Napad sa 173 granate. Nermin došao sa Trebave. Po noći bili odsječeni;
11. maj, ponedjeljk - Napad sa 156 granata i dvije avio-bombe. Poginuli Zelinci i Koka;
12. ma, utorak - Napad sa 117 granata i 4 kasetne bombe;
13. maj, srijeda - Napad sa 206 granata;
14. maj, četvrtak - Napad sa 8 granata. Dosta mirno;
15. maj, petak - Dan potpuno miran;
16. maj, subota - Napad sa 85 granata;
17. maj, nedjelja - Napad sa 138 granata;
18. maj, ponedjeljak - Napad sa 237 granata. Fikret u opasnosti kod Nevrezine kuće. Dovikivanje četnika iz šume Strane "Mujo ne kupuj Kurbana. Mi ćemo tebe zaklati.";
19. maj, utorak - Napad sa 426 granata;
20. maj, srijeda - Napad sa 82 granate;
21. maj, četvrtak - Napad sa 261 granatom i jednom avio-bombom. Oštećena Fikretova kuća, kola i Mehagin motor. U toku noći kuća pokrivena sa 370 komada crijepa;
22. maj, petak - Napad sa 176 granata. Bosna i Hercegovina primljena u članstvo U.N.;
23. maj, subota - Napad sa 235 granata;
24. maj, nedjelja - Napad sa 156 granata. Vero i Nijaz u njivi u opasnosti;
25. maj, ponedjeljak - Napad sa 15 granata;
26. maj, utorak - Napad sa 25 granata i jednom avio-bombom;
27. maj, srijeda - Napad sa 13 granata. Zenge iz Bijelih Bara tukli Jugovojsku u Modriči;
28. maj, četvrtak - Napad sa 16 granata. Zenge tukle Jugovojsku u Modriči;
29. maj, petak - Napad sa 72 granate. Zenge tukle Jugovojsku u Modriči. Zenge iz nehata ubili u Tarevcima 4 vojnika HVO. Na Salihovki poginuo Sofić Ezvin, sin Muharema;
30. maj, subota - Napad sa 63 granate. Zenge, HVO i TO čistili Modriču i Tarevce od četnika;
31. maj, nedjelja - Dan miran. Modriča i Tarevci slobodni;
1. juni, ponedjeljak - Dan miran;
2. juni, utorak - Dan miran;
3. juni, srijeda - Dan miran. U 19 časova dva aviona JA naišli preko Jakeša iz pravca Brčko i teret bacili na Vranjak ili Koprivnu. Spustili se na aerodrom Pleso, Zagreb. Piloti Musliman i Hrvat;
4. juni, četvrtak - Dan miran;
5. juni, petak - Dan miran. Našim braniteljima javno objašnjeno da više nisu TO, već pripadaju postrojbama HVO Herceg-Bosne;
6. juni, subota - Miran dan;
7. juni, nedjelja - Dan miran. Nalazio sam se u Modričkom Lugu i kopo kukuruz;
8. juni, ponedjeljak - Zenge tukli Vranjak iz višecijevnih bacača;
9. juni, utorak - Dan miran;

10. juni,srijeda - Napad sa 9 granata. Tuko nas tenk iz Botajice;
11. juni, četvrtak - Napad sa 12 granata;
12. juni, petak - Dan miran. Svađa između Papana i Sudana. Pucanje iz automata;
13. juni, subota - Dan miran;
14. juni, nedjelja - Dan miran;
15. juni, ponedjeljak - Dan miran. Naši diverzanti u Botajici;
16. juni, utorak - Napad sa jednom granatom. Dojava četnika da nemaju žita (granata);
17. juni, srijeda - Dan miran;
18. juni, četvrtak - Dan miran;
19. juni, petak - Napad sa 119 granata;
20. juni, subota - Napad sa 122 granate;
21. juni, nedjelja - Dan miran. Fikret i Mehaga u M. Lugu kupili sijeno uveče. T.
22. juni, ponedjeljak - Dan miran. U M. Lugu kopali kukuruz, kupili sijeno, prskali krompir. U večernjim časovima padala slaba kiša. Iz Odžaka za Čardak i Garevac otišlo 9 kamiona HVO vojske i 4 tenka, navodno za napad na Miloševac u četnike, zajedno sa Perijinom vojskom HVO;
23. juni, utorak - Napad sa 111 granata. U popodnevnim časovima Zenge i HVO Perije, kamioni i tenkovi pobjegli iz Čardaka i Garevca. Posavinu predali JA i četnicima. U noći 23/24 juna svi objekti u ovim selima gorili. JA i četnici sve su redom palili;
24. juni, srijeda - Napad na Jakeš sa 346 granata. Bili smo svi u podrumu. U jutarnjim časovima naišla su tri aviona i na drugi krug jedan avion se odvojio i otišao prema Modriči, a ostala dva aviona bacili među naše kuće 3 bombe "krmače" i sve nam uništili;
25. juni, četvrtak - Napad sa 223 granate, 3 avio-bombe i 6 kasetnih bombi. HVO predali četnicima Antenu i Relej, i Sofića i Magličića njive (Krčevine).
Sa Antene četnici tukli naše položaje i naša vojska nije mogla hranu primati. U popodnevnim časovima snaha Esma i mala Selma otišle u Zagreb. Hasna i Zulfo u Gašince;
26. juni, petak - Napad sa 276 granata, jedna avio-bomba i 6 kasetnih bombi. Zenge iz Bijelih Bara Odžak ispucale 24 rakete iz VCBR na Gradačac, navodno sa namjerom da u Gradačcu pomisle da ih tuku JA i četnici, pa da i Gradačac krene u protunapad; Hijena iz Zagreba sa raketama za navođenje oslobodio Sofića i Magličića njive. Uništio nekoliko rovova i predao TO Jakeša da brane. Snaha Bahra i Mehaga otišli u Varaždin;
27. juni, subota - Napad sa 231 granatom. Hijena sa Rudine preko rijeke Bosne u Garevcu uništio dva tenka JA i likvidirao više vojnika JA vojske raketama za navođenje. U jutarnjim časovima doznali smo da će jugo-avioni bombardirati od 07 do 20 časova. Tako je i bilo. Otišli smo u Jurendića šumu. Jakeški branitelji sa napravom bojler uništili na Brvnu Vranjak jedan tenk JA, skladište opreme JA i neke objekte (vojni magacin);
28. juni, nedjelja - Napad sa 365 granata. Jugovojska i četnici ušli u Modriču iz pravca Garevca i Skugrića i srednje Posavine, s tim što nisu mogli proći iz

Botajice i Vranjaka. Oboren jedan jugo-avion u Novom Selu i pao u rijeku Bosnu;

29. juni, ponedjeljak - Napad sa 361 granatom. Otišli smo u Potočane kod Joze i Ane Matić;

30. juni, utorak - Boravio u Potočanima kod Joze. Taj dan uhapšen učitelj Drago. Nedžad povrijeđen. Povrijeđena Fikretova krava i dvije ovce. Tri granate jedna uz drugu eksplodirale;

1. juli, srijeda - Boravio u Potočanima;

2. juli, četvrtak - Došao iz Potočana sa Salkom Dušinom. Od 17 časova na Jakeš ispaljeno 47 granata;

3. juli, petak - Napad sa 236 granata. U 06 časova JA iz Botajice sa jednim cijelim punjenjem iz VCBR ruši Azemovu kuću i znatno oštećuje kuću Beginog sina i Birinu kuću;

4. juli, subota - Napad sa 182 granate. Poginuo Ibro Fehrin u 15 časova;

5. juli, nedjelja - Napad sa 276 granate...

6. juli, ponedjeljak - Napad sa 265 granata. Prijatelj Mirzo otišao u M. Lug;

7. juli, utorak - Napad sa 827 granata do 13 časova iz svih vrsta i kalibara teškoga oruđa.

.....Ispaljene granate na položaje branitelja Jakeša i Dobor Kule nisam mogao brojati, a čiji je broj dostizao na stotine pa i na hiljade granata svih vrsta i kalibara. Nalazio sam se u podrumu sa mojom suprugom slušajući detonacije granata i povlačeći recke za svaku eksplodiranu granatu. Jače i slabije detonacije, po desetinu u jednom trenutku. Sasvim blizu, bliže i nešto dalje, ali sve na uži dio naselja Jakeš. U 12 časova dolazi naš sin Nedžad iz Odžaka. Rekao nam je da je doznao da se naše jedinice moraju povući sa svojih odbrambenih položaja. Po saopštenju rekao nam je da se odmah pažljivo povučemo u pravcu Srnave i Potočana. Tada je sa kolima naišao naš rođak Omičević Sakib zvani Šoko. Tada je Nedžad sa njime otišao za Odžak, put Pećnik, Gnionica, bježeći pod kišom granata. Osjećam da mi nije dobro i da me nešto počinje da guši. Pokušao sam da moje misli usmjeriti na neke druge događaje. Da bih se na trenutak oslobodio teških misli u strahu da li će Sakib i Nedžad uspjeti da sretno izbjegnu zonu koju neprijatelj gusto tuče, koja je dužine više od dva kilometra. Već u izgubljenom stanju, misli mi odnekuda odoše u vrijeme Drugog svjetskog rata, avgusta mjeseca 1941. godine i marta mjeseca 1943. godine kada smo mi Jakešani i naši roditelji spasili desetine porodica srpske nacionalnosti. A lično ja i Esed Sofić spasili smo Gnionicu i Jošavu, dva sela srpskoga naroda, koji su tada trebali da budu otjerani u logor Jasenovac da budu likvidirani.........

Najednom nekoliko jačih detonacija u strogoj blizini prekida moje umorne misli. Malo se osvijesti kao iz dubokog sna. Istog trenutka vrata na podrumu se otvaraju. Potom u podrum ulazi naš sin Fikret. Odmah nam veli zar niste otišli.

Zar vam nije Nedžad javio. Vrijeme 12 časova i 30 minuta. Veli nam Fikret da su naše jedinice dobile naređenje od komande iz Odžaka da se moramo odmah povući sa odbrambenih položaja. S tim što agresor već pokušava da izvrši opkoljavanje Jakeša sa svih strana sa vrlo jakim snagama. Rekao nam je da odmah napustimo podrum i naša dvorišta i da se pažljivo izvučemo preko Suhopolja put Srnave i Potočana za Bosanski Brod. A Fikret se mora odmah vratiti na linije fronta da ne bi ostao sam iza svoje jedinice. Ponovno teške misli me muče. Kako će Fikret uspjeti da se priključi bezbijedno u svoju jedinicu. Meni niti mojoj supruzi nije se napuštalo naše dvorište, iako su jugoavioni 24.6. 1992. godine u jutarnjim časovima bacili tri bombe krmače i sve nam uništili. Ne mogu otići. Nemam snage da odlučim da mi na mome dvorištu ostane moje djetinjstvo. Moja živa i lijepa mladost sa velikim optimizmom. Navršenih 67 godina života. Pošto je više neizdržljivo od sve većih jačih detonacija. Uzimam putnu torbu u koju sam još u maju mjesecu 1992. godine stavio najpotrebnije stvari od veša. Tada sam rekao mojoj supruzi da idemo. To ona nije mogla shvatiti, bila je van sebe. Ja sam izašao iz podruma i stao uza zid kuće. Mrtvi ugao. Na nekoliko mojih poziva supruga je pokušala da izađe. U tom trenutku u strogoj blizini 5 do 6 metara od vrata podruma eksplodirale su dvije granate. Limena burad koja su bila pred vratima podruma nasuta vodom radi zaštite su bila izbušena od gelera granata. Jedan manji geler je udario moju suprugu u gležanj noge i na sreću malo je ozlijedio. Ne znam kako smo se udaljili sa naših dvorišta bježeći pored žive ograde u sagetom stanju s tim što je neprijatelj imao pregled kretanja sa kote Relej, Majne i svih drugih visova i točaka koje je u to vrijeme već bio zauzeo i tukao na sve što bi ugledao na još našoj slobodnoj teritoriji. Malo napred ugledao sam čovjeka u travi i prepoznao Bjelošević Salima. Zatim pored šume ugledao sam i prepoznao Izeta Đuherića. Obadva su bolesni i slabo pokretljivi. Rekao sam istima da se odmah sa toga mjesta udalje prema Odžaku s tim što tu nije bezbjedan opstanak. Kada smo ja i moja supruga prešli potok zvani Skenderovac, moja supruga je od slabosti pala na zemlju. Ja sam sjeo plačući i tužno gledao naš Jakeš. Suze su mi na oči navirale kao iz izvora....... Sa mjesta predaha gledam Jakeš, naselje Dobor, posebno Brezike i Magličiće u prašini i dimu. Kažem supruzi da već nešto gori. Da li to granate ili suluda četnička zvijer se uvukla u naš Jakeš i počeli paliti. Iako sam izbjegao od Jakeša udaljenost manje od dva kilometra, osjećam u duši da moj Jakeš poziva sve svoje mještane. U svom pozivu moli svoje sugrađane da se ne odriču i ne zaboravljaju svoga ljepotana i da ostanu ubuduće jedinstveni da se vole i slažu. Slušam šumove vjetra u kojim čujem glas moga Jakeša u kome poziva svoje Hrabre branitelje, njih 400 do 500. Mizerno naoružani, ali hrabro stojeći na odbrani svoga mjesta, u blatu i gladni i neispavani bez zamjene po nekoliko dana i noći. .....”

Kako je jedan od neposrednih sudionika i svjedoka tih događaja doživio te dane je opisano ovdje:

"Kako sam ja, Sedin Bikić (rođen 1964. godine), doživio pad Jakeša:

Prva linija fronta Jakeš-Pećnik – 1992.07.06

Situacija zadnjih par dana na jakeškim položajima ne izgleda nimalo sjajna za nas, jer sva mjesta sa desne strane rijeke Bosne od Doboja pa do Save su pod kontrolom srpskih snaga, a mi svakim danom nalazimo sve više praznih pećničkih rovova. Već danima nas premještaju iz rova u rov, a u naše zemunice smiještaju manje iskusne borce iz okolnih mjesta. Ubrzo i oni sami shvataju da to i nije bila baš dobra ideja, zamijenti podrum sa dobrom zalihom hrane i odjeće sa prvom linijom fronta posavskog koridora. Mi sa razočarenjem i nezadovoljstvom zauzimamo prazne pećničke "rovove", mada nama više izgledaju na obične kanale, sa svojih pola metra dubine i dva metra dužine. Počinjemo odmah sa ukopavanjem, jer iz ličnog iskustva znamo, što dublje to sigurnije.Tokom cijele noći mijenjamo pušku sa lopatom, dok jedan stražari drugi kopa kao krtica prije sunčanih zraka. U ranu zoru dok radove privodimo kraju, dolazi do nas Mire (Bjelošević), odgovoran za taj dio položaja i kaže: "Dobro urađen posao momci, sada je to pravi rov, kakav je trebao biti i od početka, ali na žalost morate ga sada napustiti i zauzeti druga dva napuštena pećnička rova." U tom trenutku smo pomislili da se šali, jer kopati čitavu noć pod neprijateljskom paljbom na prvoj borbenoj linije, bez smjene zadnjih 48 sati, gladni, žedni, umorni, prljavi i mokri, nije ni malo lako."Pođite sa mnom, uvjerite se i odlučite sami šta je najbolje da se radi u ovom trenutku", reče Mire i krenu ubrzanim korakom prema napuštenim rovovima. Razmak između naših zemunica na početnom položaju bio je 20 do 30 metara, dok je taj razmak na pećničkom položaju bio od 50 do 100 metara. Nama je bilo odmah jasno da moramo "zauzeti" ta dva rova, i to su bila dva zadnja rova pod jakeškom kontrolom. U zadnji rov su se smjestili Nihad Bikić, Edin Zahirović i na naše veliko iznenađenje jedan dječak iz Pećnika, koji nije izgedao baš "sav svoj". "Zašto nisi i ti otišao sa ostalima i napustio položaj?", pitao ga je Nihad, mjereći ga ispod oka. "Otišao bih i ja rado, ali nisam mogao da ponesem puškomitraljez iz ovoga rova", reče mirno i krenu prema rovu. I stvarno, tamo u jednom ćošku je bio smješten mitraljez, koji je bio skinjen negdje u Hrvatskoj sa nekog napuštenog tenka. U predzadnjem rovu su bili Bahrudin Bikić, Jasmin Karić i ja Sedin Bikić. Taj dan Jakeš je bio granatiran sa svih strana: Miloševca, Garevca, Modriče, Botajice i Vučjaka. Srbi su takođe imali pomoć iz Banje Luke, odakle su avioni dolazili i neprestano kružili i bombardovali civilno stanovništvo. Mi na liniji smo bili "pošteđeni" taj dan, ali smo znali da se nešto krupno sprema narednih sati, tako da smo mi na smjenu istraživali i ispitivali nama nepoznati teren. Od nas petorice Nihad je djelovao najsmireniji i najiskusniji. Želeći da zna ko se nalazi u susjednom rovu sa naše desne strane,

uzeo je svoju poluautomatsku pušku, par bombi i protivtenkovsku granatu od koje se nije odvajao zadnjih dana i počeo polako da se spušta prema potoku. Mi ostali smo bili spremni na "intervenciju“ u slučaju ako zatreba, imali smo svi poluautomatske puške i po dva šanžera municje, što znači 60 metaka, što i nije baš mnogo na prvoj liniji. Vratio se poslije sat vremena, a na licu mu se vidjelo da ne nosi baš dobre vijesti. Rekao je: “Ni traga ni glasa od Pećničana, a u sljedećem rovu, koji se nalazi 100 metara od nas, su momci iz Bijelih Bara, čekaju sljedeću smjenu, a oni se vraćaju danas kući, došla smjena ili ne”, procijedio je Nihad kroz stisnute zube i obrisao prljavom rukom znoj sa čela.Te noći smo svi stražarili i niko nije ni pomišljao na spavanje. Pričali smo tiho o nekim nevažnim stvarima, a u glavi se vrtilo uvijek isto pitanje :“Dokle još ovako i šta će biti sutra?” Ujutro smo primijetili da je pećnički “borac“ nestao, vjerovatno mu nije bilo lako ostaviti stari mitraljez, ali zdrav razum je i kod njega u pravo vrijeme proradio: Bolje biti živ i zdrav u Hrvatskoj, nego ostaviti kosti pored starog “šarca”.

Taj dan je vladala čudna atmosfera oko nas. Ptice su odavno napustile svoja gnijezda, mrtva tišina, ni daška vjetra, samo se ponekad iza naših leđa čula rika napuštene stoke i lavež pasa iz napuštenog sela. Bili smo svjesni da je Pećnik napušten i prepušten na milost i ne milost Srba, koji polako ali sigurno preuzimaju kontrolu na terenu. Na Jakeš su prestale da padaju granate, ali se dobro čula “ulična borba“, što znači da su Srbi probili našu liniju na Gradini i Doboru i da ulaze sve dublje u Jakeš. Nihad je kao i prethodnog dana pošao u izvidnicu; naoružan do “zuba“ počeo je polako da se spušta prema potoku. U tom trenutku naš komandant Mire prenio je poruku od glavnog štaba ostalim borcima: "Povlačenje svih boraca u pravcu Zeme". Polako su naši borci napuštali svoje rovove i bez panike sa puškama u rukama nestajali u gustoj šumi. Na svu našu sreću, Esad Krajnović-Kikota se sjetio nas i naša dva zadnja rova, bez razmišljanja potrčao je u našem pravcu, jurio je koliko ga noge nose, jer dobro je znao da svaka izgubljena sekunda može da košta života. Čim smo ga vidjeli, znali smo o čemu se radi. Samo je rekao: “Sve je palo, napuštajte rovove i povlačite se brzo u pravcu Zeme”. Nije spaćno ni završio poruku a već je nestao u obližnjem šumarku lakog koraka kao u srne. Mi tek tada nismo znali šta da radimo, jer Nihad se još uvijek nije bio vratio iz svoje ekspedicije. Tiho smo ga doživali: “Nihade, Nihade, povlačenje”, ali ni traga ni glasa od njega. On je nas dosta dobro čuo, ali se nije smio javiti, jer su Srbi bili jako blizu i kretali se u našem pravcu.

Gledali smo jedan u drugoga i pitali se šta da radimo, da idemo bez njega ili da ga tražimo u potoku? Sekunde su prolazile a mi još uvijek kod istog pitanja. Spustili smo se malo niže u pravcu potoka i ponovo ga dozivali: “Nihade, Nihade, ako nas čuješ, vrati se brzo nazad, počelo je povlačenje!” U trenutku kada smo bili spremni da krenemo, pojavio se Nihad sa blijedim licem kao u mrtvaca . Samo je rekao: “Edine zar bi me i ti ostavio, da padnem u ruke Srbima?” Na to mu je Edin kratko odgovorio: “Tako ti i treba kad se igraš

rata!”. “Ostavite diskusiju za kasnije, nego hvatajmo se noge, dok je još uvijek vrijeme.”, prevalio sam jedva preko zuba i krenuo u pravcu Gornjeg Pećnika. Ni sanjao nisam da smo u tako dobroj formi, stalno smo se smjenjivali na čelu dok nismo stigli do prvih kuća. Nigdje žive duše, po koja krava na putu i kokoši u dvorištu gledali su u našem pravcu, ali mi nismo imali vremena da se brinemo o njima i nastavili smo dalje da se probijamo prema Zemi. Nakon dva sata trčanja i lutanja, zastali smo u nekom šljiviku da se odmorimo i gledali u pravcu Jakeša. Svaki par minuta gorila je nova kuća, štala ili garaža, crni dim polako se navlačio po čitavom selu, zavladao je pravi pakao po našem rodnom mjestu. U tom trenutko za nas je rat bio završen, jer u jednom danu izgubili smo sve što smo čitavog života stvarali. Bilo nam je jasno šta da radimo od tog trenutka: Moramo se dočepati Save, preći u Hrvatsku i naći familije, i započeti nove živote u nekoj "normalnoj državi“ gdje se ljudi ne dijele po imenima i vjeri.

Proboj do Odžaka - 1992.07.07

Nastavili smo dalje da se probijamo, sada u pravcu Odžaka. Tamo smo planirali da prenoćimo i da se informišemo o rodbini i situaciji zadnjih par sati u Jakešu. Dok smo napredovali prema Odžaku, daleko od dometa Srba, čuli smo glasnu muziku iz neke kuće. Ugledali smo u dvorištu tridesetak hrvatskih boraca; napucani trakama i arsenalom naoružanja, uz Karlovačko pivo i dobar roštilj gledali su začuđeno u našem pravcu. “Ko ste vi i odakle dolazite?”, bilo je prvo pitanje. Ukratko smo im objasnili situaciju iz koje smo se izvukli, što njih nije baš mnogo ni interesovalo u tom trenutku, ali su kasnije shvatili da su sada oni na prvoj liniji.

“Vratite se u Jakeš, i mi ćemo sa vama da ga branimo” rekao je jedan od njih davajući ozbiljan izgled svome licu. “Hvala vama, nama nije više potrebna vaša pomoć. Mi nismo mogli sami da odbranimo naše selo, ali se iskreno nadamo da će te vi svoje moći sami da odbranite. Neka vam je Bog na pomoći.”, rekao je neko od nas i dalje nastavili svojim putem. Ti isti “borci” stigli su prije nas u Odžak, jer oni nisu hodali kao mi; oni su bili motorizovani. Odatle su produžili prema Slavonskom Brodu. Prema Odžaku smo napredovali vrlo sporo, jer smo izbjegavali susrete sa ljudima i “brisani prostor“. Koristili smo svaki šumarak i zarasle međe, a kojih je bilo u izobilju u tom periodu. Što smo se više udaljavali od Jakeša, sigurnost nam se više vraćala, tako da su nam puške bile na ramenu, a šljemovi i pokoja bomba visili mlitavo obješene o pasu. I baš u tom trenutku negdje u Srnavi je izletio jedan bojovnik hegajući iz nekog sokaka sa puškom na gotovs. “Stoj ne mrdaj, puške ne dirajte i krenite prema onom kamionu. Svi se vi sada vraćate za Odžak”, rekao je ne vjerujući ni sam sebi, da je zarobio pet boraca sa prve linije. I stvarno sa strane je bio parkiran jedan kamion i u njemu par osoba. Među njima sam prepoznao Aleta (Mašić Adil), on nije gledao u našem pravcu, jer je vjerovatno i on sam bio iznenađen i

uzbuđen. Nihad je ponovo reagovao prvi, krenuvši prema bojovniku i rekao: "Nema problema, samo nas pusti da se umijemo i napijemo vode na onom bunaru, jer hodamo već čitav dan bez vode". "U redu, požurite i bez ikakvih pokušaja, držim vas na oku", reče i zauze svoj položaj iza nekog grma. Dok smo kretali prem bunaru, Nihad je već imao spreman plan, šta i kako dalje. "Mi ne idemo u taj kamion. Posmatrajte dobro onog u grmu i čim bude zabavljen nečim drugim, mi bježimo kroz ove ostruge iza kuće. Ako treba, možemo i mi malo da zapucamo", šaptavim glasom je saopštio svoj plan. Voda iz bunara nam je stvarno godila u tom trenutku, ali su oči bile stalno uperene u pravcu grma, a srce je počelo brže i jače da lupa. Bojovnik je iznenada iskočio iz svog zaklona i "zarobio" nekog drugog umornog i neopreznog vojnika. "Sada brzo prema onom kanalu", reče Edin i potrča prvi prema ostrugama. Slijedili smo ga u stopu, ali sada sa puškama u rukama i spremni na sve ili ništa. Na našu sreću bojovnik je bio prilično zauzet sa novom žrtvom, tako da smo ga čuli tek kada smo se dočepali jednog šumarka. Gdje su ona petorica sa bunara?; jebem im sunce i iljadu", opsova onako sočno, kao što to znaju ljudi u tom kraju. On nije mogao da nas prati jer nije smio da napusti svoj položaj, a imao je i jednu nogu kraću. Dobro smo se izvukli iz ove situacije i naučili smo jedno: puške moraju biti uvijek spremne jer od njih sada zavise naši životi! Probijanje do Odžaka je prošlo mnogo duže i teže nego što smo mislili, tako da smo stigli kod Nihadovog badže oko devet sati naveče. Fino nas je dočekao i dao nam da jedemo sve što je imao, za svakog od nas kesicu kiki-rikija. U tom trenutku nismo ni znali da nam je to hrana za narednih 48 sati. Od tog trenutka pridružili su nam se Bikić Sifet i Karić Izudin. Saopštili smo im naš plan što su oni objeručke prihvatili. Nihadov badžo nam je rekao, "Ja sada moram da idem na položaj, da branim Odžak, jer ja nisam pravio ovu kuću za Srbe, i ako treba, i život ću da dam za nju". Mahnuo je rukom u znak pozdrava i izašao u toplu i mračnu ljetnu noć. Mi nismo komentarisali njegovu izjavu, nego smo se polako smještali ispod betonskih stepenica za prethodnu neizvijesnu noć. Naime, granate su počele polako da padaju sada i na Odžak. Ujutro je Nihadov badžo napustio prije nas svoju vlastitu kuću, izbjegavajući svaki susret sa nama. Nama je bilo drago da je shvatio da kuća nije najvažnija stvar u životu. Mi smo i dalje koristili istu strategiju probijanja prema Hrvatskoj, što znači držanje podalje od naselja i što kraće zadržavanje na čistini, jer smo se nalazili na nepoznatom terenu. Oko podne smo otvorili kesice kiki-rikija i pojeli par komada i sve to dobro zalili sa dosta vode iz neke bare. Shvatili smo tada da smo bili slabo pripremljeni za ovo ekspediciju. Nihad je dobio bolove u stomaku, a počeo je i da mijenja boje na licu kao semafor. Zbog toga smo pravili često male pauze da on prikupi snagu. Takođe smo primijetili da slabije napredujemo nego prvog dana. To je vjerovatno bilo zbog gladi i žeđi a možda i zbog umora, jer se ne sjećam kada smo zadnji puta dobro spavali. Niko ništa nije pričao, svako je bio u nekom svom svijetu. Tražili smo motivaciju da izdržimo u ovom poduhvatu gdje moramo preko Save, tamo gdje su naše

familije, komšije i prijatelji. I konačno, negdje oko 15.00 časova vidjeli smo svjetlo na kraju tunela: Sava. Potrčali smo u tom pravcu, zaboravili na umor i glad, i što smo se približavali rijeci sve bliže i bliže, ona je bila sve veća i veća. Meni je Sava u tom trenutku izgledala ogromna kao more, nigdje kraja. Vrbe na drugoj strani obale su mi izgledale minijaturne kao grmovi. Ali najvažnije je, da je ona tu ispred nas. Počeli smo da skidamo sa sebe, prljavu, tešku i znojavu uniformu, kada Sifet, koji da tada nije nikako progovarao reče: "Ja ne znam da plivam". Nisam vjerovao svojim ušima, tako da sam gledao reakciju drugih. Ista kao i moja, usta otvorena a oči izbuljene kao da se odvajaju iz očne duplje, pitao sam se, "gdje mu prođe trideset i nešto godina, kada ne zna da pliva?" Jedina solucija koja nas je držala u životu, lagano se isparavala i nestajala na vrućem ljetnom danu. Mi ni u trenutku nismo pomišljali da se odvajamo, ali sada se postavljalo pitanje: Šta sada, šta i kuda dalje? Da li postoji izlaz za nas ili moramo stvarno ponovo u neki napušteni rov? "Možda ima neki pripeti čamac na ovoj strani obale", reče neko i svi povjerovasmo u to i nasta opšta potraga za "nekim zaboravljenim čamcem". I stvarno poslije desetak minuta nađosmo nešto što liči na čamac, sa par rupa i jednim slomljemim veslom. Pokušali smo da ga odvežemo od neke osušene vrbe, kada neko zapuca s druge strane Save, da li zbog čamca ili nas, nismo znali, ali jedno je bilo sigurno: mi ne možemo preko rijeke, a vrijeme radi protiv nas.

Donji Svilaj - 1992.07.09

Nihad je prije rata bio uključen u rad stranke SDA, tako da je poznavao više ljudi iz okolnih sela nego mi. Sjetio se nekog "jarana" u Donjem Svilaju koji je bio aktivan u lokalnom HDZ-u, a tamo je bila i skela koja je prevozila preko Save samo sa specijalnom propusnicom. Odjedanput smo svi počeli vjerovati u tu propusnicu sa pečatom HDZa i hvatati se za nju kao utopljenik za slamku! Kretali smo se sada u pravcu Donjeg Svilaja, ostavljajući iza nas Savu sa svojim vrbama i probušenim čamcom.

U Svilaj smo stigli oko 22:00 sata. Našli smo kuću Nihadovog "jarana", ali on nije bio tu, kao ni njegovi roditelji ni komšije; samo je stoka hodala po dvorištu i ulicama, slično kao i u Pećniku. Mi nismo imali snage da ga tražimo, nego smo se smjestili u jednoj šupi i ispraznili zadnje zalihe kiki-rikija. Bilo je tu nekog voća i povrća, ali nismo htjeli da diramo: nije naše. Poslije petnaest minuta je stigla vojna policija naoružana do zuba, ali mi smo imali naše puške u rukama i to mijenja situciju. Sada i mi imamo svoje "argumente". Završili smo u nekoj školi, a od pušaka se nismo odvajali. Nihad je otišao da traži svog jarana i propusnice.

Vratio se u roku od jednog sata. Na licu mu se moglo jasno pročitati da moramo što prije da napustimo Svilaj, što prije i dalje - to bolje po sve nas. Smjestili su nas u osnovnu školu sa ostalim "nesretnicima" koji su ostavili sve što su imali i tražili spas preko Save. Mi smo spavali naizmjenično, kao na položaju, u čizmama i sa puškama u rukama.

Bosanski Brod – 1992.07.10

Napustili smo školu sa prvim sunčanim zracima (oko 5.00 sati), kroz prozor, jer su vrata bila zaključana zbog "sigurnosnih" razloga i krenuli u pravcu Bos. Broda. Nismo više išli njivama kao prethodnih dana, jer svo lokalno stanovništvo je bilo već poodavno na sigurnom u Hrvatskoj. U prolasku smo puštali zatvorenu prasad i piliće, jer smo znali da će proći još par sedmica prije nego se domaćini mognu vratiti ako ikada. U jednom selu smo našli prevrnuti i napušteni traktor pored puta iza jedne krivine. Bio je pun stvari, pa smo se malo"poslužili" sa garderobom, jer smo još uvijek nosili prljave i znojave vojne uniforme koje nisu bile prane od početka rata. Poslije izbora boje i veličine nastavili smo svoj put u pravcu Bos. Broda. Iznenada, zaustavio se jedan auto, a iz njega su izašla četiri dobro naoružana HVO vojnika, ali smo mi imali puške prije njih spremne na "dejstvo", poučeni iz ranijeg iskustva. U tom trenutko, iza nas se zustavio prazan autobus, iz kojeg je izašao Šimin (Raulić) otac. On je prepoznao Nihada i Edina, prišao im i počeo svoj već dobro pripremljen govor. "Hrvatska dobro nauružana i iskusna jedinica se kreće sa još jednim hrvatskim vodom u pravcu Odžaka". Od nas je tražio da se odmah ukrcamo u autobus i krenemo za Odžak, jer se tamo već nalaze jedinice sa svih napuštenih krajeva (Jakeša, Modriče,Tarevaca,Garevca itd.) spremne za odbranu Posavine. Mi smo to odbili i tražili da nas prebace do Bos. Broda da se pridružimo ostalim Jakešanima, jer smo vidjeli da sami ne možemo ništa postići. Na svu sreću on je pristao i krenili smo svi skupa (oni u autu), a mi u autobusu da tražimo "dobrovoljce". Na putu do Broda vidjeli smo spaljene i napuštene kuće. Nismo znali kome pripadaju, ali smo bili svjesni da je još neko dobro osjetio posljedice rata: razaranje, strah, patnje. Rekli smo šoferu da malo uspori, tako da se poveća rastojanje između nas i auta, pitali ga gdje se nalaze Jakešani i na ulasku u Brod naredili mu da stane i otvori vrata. Polako smo izašli iz autobusa i krenuli prema srednjoj školi, gdje su navodno bili "naši". Ubrzo se proširila vijest da smo stigli, tako da smo bili zasuti mnogim pitanjima u isto vrijeme. Dok smo odgovarali, prišao je moj najmlađi brat Besim i poslije grljenja i ljubljenja rekao: "Gdje ste do sada, istražujete okolinu, ha? Niste izabrali baš pravo vrijeme za izlet." Srednjoškolski centar bio je u dosta lošem stanju, svi prozori bili su razbijeni, WC začepljeni, podovi prljavi i popunjeni do posljednjeg centimetra sa nečijim stvarima. Jedino se vani moglo malo lakše i bolje disati. A vani, već se pravio plan kako preko mosta (opet preko Save), jer hrvatski vojnici nam nisu dozvoljavali ulazak u Hrvatsku. "Branite vaše domove, nećemo mi da ih branimo!", odgovarali su sikteći. Oni su dobro znali da su naši "domovi" već spaljeni i da nemamo više ni snage, ni municije a ni interesa da se vratimo na ratište. Jedino što još možemo da damo od nas su naši životi, a možda to oni i hoće? U ranu zoru počelo je postrojavanje ispred škole, Jakešani na čelo a onda svi ostali, u koloni po četiri. Ideja (od Mujaković Nedžada) je bila dosta dobra: Preko mosta kroz Hrvatsku pa do Mađarske, a onda vidjet ćemo šta dalje, al' jedno je

sigurno, ne u rat. Do mosta je bilo dosta lako i brzo doći, a onda – stop. Dalje se nije moglo ići, druga država. Ni makac, smjenjivali su se govornici u nadi da će neko naći pravu riječ, pravi argumenat da nas puste preko Save da tražimo svoje najdraže negdje u Hrvatskoj ili Njemačkoj. Sve je bilo uzalud, ni makac. Mi smo bili prilično disciplinovani. Sudan Bajrić (naš kapetan, čovjek broj 1) je tražio od nas da svi sjednemo i čuvamo oružje pored nas na sigurnom mjestu, sa strane. Izvještavao nas je pravovremeno o svim zbivanjima sa Hrvatskim vojnicima i carinicima. Vidjeli smo u daljini da su s druge strane Save počeli da pristižu članovi raznih familija iz obližnjih kampova u potrazi za mužem,bratom, ocem, komšijom i drugim nesrećnicima. Sa njima se miješalo još mnogo radoznalih lica, pokušavajući da shvate šta se to tamo na mostu zbiva. Neko od nas je prepoznao i osobe u bijelom – Unproforce. Mislili smo da je konačno našim mukama došao kraj. Međutim, našoj radosti brzo je došao kraj, jer hrvatski vojnici im nisu dozvolili pristup do nas. Nismo mogli da shvatimo da i njima može neko nešto da zabrani. Ubrzo i iznenada su nestali kao što su se iznenada i pojavili. Ponovo smo bili prepušteni nečijoj milosti ili sili. Sati su prolazili, a mi ni makac. Glad i žeđ su polako počeli da uzimaju maha, ali mi nismo mogli da odustanemo od svoga cilja - Mađarska. Oko 14:00 sati se začula sirena. Mi smo mislili da je to samo neki blef, tj. način da nas "skinu" s mosta, jer informacija će da procuri, ako nije već, da se par hiljada ljudi nalazi na mostu i oko mosta. Mediji su željni ovakvih vijesti, gdje na nečijoj nevolji može da se napravi dobra vijest, karijera. Na žalost sirena nije bila lažna. Poslije par minuta su se pojavili avioni, a sa njima i strah, miris smrti, i sve što ide uz to. "Ostanite na svojim mjestima, jer prošli smo mi i gore od ovoga. Nema razloga panici, a ako je sudbina da se gine na mostu, onda budimo spremni i na to" , govorio je Sudan i stao na čelo kolone gledajući u pravcu hrvatskih vojnika koji su već nestali u bunkerima s druge strane Save. Na svu našu sreću, avioni su se ispraznili na nekom drugom mjestu i nestali već u oblacima. Mi smo počeli malo lakše da dišemo, a potreba za hranom i vodom je nestala zajedno sa avionima. I dok smo tako sjedili mirno na mostu, pored nas su prolazili neki ljudi i žene u pravcu Slavonskog Broda i bez problema prelazili iz jedne u drugu državu. Ubrzo smo shvatili da su to bosanski Hrvati i da njima nije potrebna propusnica; samo "pravo" ime i prezime je bilo dovoljno za ulazak preko Save.

Slavonski Brod - 1992.07.12

Oko 16:00 u blizini bunkera počelo se nešto dešavati, pozvali su naše pregovarače, a nas su još uvijek držali na rastojanju. Poslije petnaest minuta vratio se Sudan i rekao: "Unproforci su se ponovo vratili, možemo konačno da uđemo u Hrvatsku pod uslovom da predamo oružje, jer ne možemo naoružani u drugu državu." Nije nam bilo lako ostaviti oružje, ali nismo imali drugog izbora, a i nismo htjeli više u rat. Par hiljada Bosanaca smjestilo se na stadion

u Slavonskom Brodu. O ovome sam mogao samo da sanjam prije par dana, konačno preko Save i to bez plivanja. Mi Jakešani držali smo se svi zajedno, zauzeli smo par svlačionica i veći dio terena iza gola. Trava je bila pokošena, trebalo je samo malo skupiti suhe trave i "krevet" je već spreman! Oko 21:00 sati počela je da pada kiša, tako da smo napustili teren i ušli u kupatila. Ja sam bio u jednom kupatilu još sa petnaest drugova, imalo je dovoljno mjesta za kupanje ali ne za spavanje. Tako smo ja i moj brat (Besim) spavali naizmjenično po dva sata, jer se duže nije moglo na hladnim pločicama. Te iste noći je informacija procurila po čitavoj Hrvatskoj, a vjerovatno i po Bosni o našem izlasku i smještaju. Mi još uvijek nismo znali šta planiraju sa nama; mi nismo mogli vani iz stadiona, a unutra su puštali samo sa propusnicima. Sljedeći dan stigle su iznenada moja supruga (Amira) i rodica (Nermina-Nerka) iz Poreča koje su tamo bile smještene u izbjegličkom domu. One su imale dozvolu za kretanje i poslije prolivenih "mora" suza krenule su u kupovinu hrane, jer od "domaćina" nismo dobijali ništa. Išle su i vraćale se više puta, jer trebalo je nahraniti mnoga gladna usta. Oko podne su došle i rekle: "Nema više hljeba ni u jednoj prodavnici!" Dijelili smo sve što smo imali od hrane, pića, garderobe, dižući jedni drugima moral "Najgore je već iza nas, možda nas pošalju u Njemačku ili čak Ameriku", govorili su neki u šali, ne sluteći kako su bili blizu istine. Te noći, moj rođak Suvad Bikić mi je dao svoj smještaj u svlačionici, koji sam dijelio sa još ostalih 50-tak Jakešana; bilo je mnogo bolje nego u kupatilu, a i žena je bila pored mene. "Najgore je već prošlo", mislio sam kao za sebe. Amira i Nerka su ostale još dva dana. Stvorili smo male zalihe hrane. Međutim, treći dan sam odlučio da idu nazad u Poreč, jer nešto je "smrdilo" u zraku. Niko od bosanske vlade nije došao da nas vidi, a i Hrvatska nije pokazivala nikakvog interesa za nas.

Našice

Taj isti dan je stadion bio granatiran iz Bosne. Nisam znao kako je to bilo moguće, jer srpske snage su bile daleko od nas. Poslije treće granate, pokrenili smo se kao stampedo u strahu i panici, srušili betonski zid stadiona u potrazi za skloništem, našli smo ga u susjednoj betonskoj zgradi. Moralo se brzo reagovati, jer tu nismo mogli dugo ostati. Odluka je donešena, pravac Mađarska, koristiti sva transportna sredstva: auta, kamione i traktore, na žalost neki su morali da idu pješke. Ja sam imao više sreće od mnogo drugih, jer sam bio u crvenom Opel kadetu sa Besimom, Tađudinom i Nedimom Tosunović i vlasnikom auta, Kemalom. Poslije par pređenih kilometara, kamioni su praznili putnike i vraćali se po pješake, i tako čitavu noć. Niko nas nije zaustavljao, ni policija ni armija; samo su nas posmatrali kroz zatvorene prozore i odškrinuta vrata. U toku noći smo polako počeli da se parčamo u manje grupe. To nam se nije sviđalo pa smo odlučili da pričekamo ostatak grupa u jednom parku u Našicama. Grupe su pristizale tokom cijele noći.

Umorni, gladni i žedni ljudi su pospali u prvom dodiru sa zemljom. To nije bilo ništa novo za nas, jer se ne sjećam kada smo zadnji put spavali u krevetima. Noć je bila svježa, tako da se nije moglo dugo spavati. Stariji ljudi su već u cik zore naložili vatru i pripremali kafu. Odakle i kako je ta kafa stigla je manje bilo važno, ali je zaista prijala dok su lončići kružili iz ruke u ruku. Počelo je prebrojavanje da se vidi jesmo li svi na broju. Sada se jasno moglo viditi gdje smo se smjestili u toku noći. Bili smo na stočnoj pijaci, preko puta benzinske stanice i policije. Bili smo umorni, ali svako od nas je želio da nastavi put što prije u pravcu Mađarske i što dalje od ratišta. Ubrzo smo imali i posjetu od strane policije. Došlo je njih nekoliko sa činovima i predložili da iskoristimo ovu situaciju da napunimo sva vozila gorivom. Navodno, bilo bi nam poslije mnogo teže da nađemo benzinsku stanicu. Prijedlog se nije činio nimalo loš, tako da su vlasnici vozila praznili džepove, a punili rezervoare i kanistere gorivom. Konačno smo bili spremni da nastavimo put kada je stigla nova i ozbiljnija hrvatska delegacija sa novim i jedinim planom: "Odavde nastavljate put vlakom, ne prema Mađarskoj, nego prema Italiji, jer je Italija spremna da primi par hiljada izbjeglica iz Bosne. Ovdje ćete ostaviti sva vaša vozila, a od nas ćete dobiti potvrdu i garanciju za vaša vozila. Sa sobom ponesite samo lične stvari, jer za ostalo će se starati italijanska vlada. Već su preuzeli prvi korak za vas smještaj.", saopšti oficir sa dosta ubjedljivim izrazom na licu. Većina od nas prihvatila je ovu vijest sa oduševljenjem; samo su neki od vlasnika vozila sumnjali u sve ovo. Počelo je lagano ukrcavanje u voz. Već smo birali sa kim bi voljeli da dijelimo kupe na ovom istorijskom putu za sve nas, jer u suštini je Italija bila bolja solucija od Mađarske. Ubrzo smo morali da dijelimo mjesta i u hodniku, što nam nije nimalo smetalo, jer ako treba - možemo i na jednoj nozi do Italije! I voz je krenuo lagano kroz Slavoniju. Znali smo da je i Hrvatska još i dalju u ratu pa smo gledajući kroz prozore dok je voz kloparao nijemo tražili tragove razaranja, granata i nasilja. Nismo mogli da vidimo ništa od toga, možda je sljedeći grad sravljen sa zemljom? Sljedeće mjesto, ista stvar, nismo mogli da shvatimo da je naš Jakeš bio više razoren za dva mjeseca rata nego sva mjesta zajedno kroz koja smo prolazili! Ali sada je to manje važno, jer smo svakim kilometrom bliže i bliže našem cilju, raspoloženje je raslo kao da smo na eskurziji.

Zaprešić

U Zaprešiću je naš voz bio zaustavljen. Bilo nam je saopšteno da moramo propustiti sve vozove po rednom rasporedu i da čekamo naš red. Samo neka oni prolaze, mislili smo, mi imamo vremena na pretek. Sati su prolazili, a mi još uvijek na stanici u Zaprešiću. Bilo nam je malo čudno, jer drugi vozovi ne prolaze, a mi ne nastavljamo naš put! Tu smo proveli noć, neki u vozu, a neki pod vozom, jer za sve nije bilo mjesta. Jedno je bilo jasno, na sigurnom smo, jer nas čuva hrvatska vojna policija. U jutru ništa novo; mi puštamo vozove koji ne

prolaze, čudno zar ne? Dobra vijest daleko se čuje, tako da smo imali ponovo posjetu nekoga iz naših krajeva, radnici iz inostranstva ili neko od izbjeglica u Hrvatskoj sa ispravnim papirima ili vizama. Ponovo smo bili snabdjevani hljebom i cigarama, pod uslovom da se malo "podmaže" kod policije. U isto vrijeme su počele kružiti glasine da ćemo završiti na hrvatskom ratištu. Par "putnika" iz voza su prekinuli zajedničko putovanje vozom i zamijenili ga putovanjem u nekom od auta strane registracije u pravcu Njemačke, Austrije ili Švicarske. Za to je trebalo par stotina maraka ili dobra veza, što većina od nas nije imala, ali smo zauzvrat dobili više mjesta u vozu. Uskoro smo dobili naređenje da uđemo u voz i nastavimo put, jer su turisti i novinari počeli ponovo da slikaju i postavljaju raznorazna nezgodna pitanja. Mi nismo htjeli da uđemo u voz, pošto smo tražili nekoga od bosanskih političara da nas posjeti i objasni pravo naše stanje. Hrvatska vojna policija nije imala dovoljan broj vojnika da bi nas sve strpala u voz, tako da smo proveli još jednu noć u Zaprešiću, ali ovaj put pod vozom, jer u vozu je vladao nepodnošljiv smrad. Sutradan je stiglo pojačanje vojnoj policiji koje je bilo iskusnije, bolje opremljeno i još bolje uhranjeno. Izbora nije bilo, pa smo morali u voz, milom ili silom. Na kraju smo ušli silom u voz i nastavili svoje putovanje u nepoznatom pravcu. Optimizam i dobro raspoloženje su nas polako napuštali, dok su se nesigurnost, dilema i zabrinutost polako uvlačili u svakog od nas kao jesenska vlaga u kosti.

Rijeka – Split

U ranu zoru voz se napokon zaustavio. Gledali smo kroz prozor ali nismo znali gdje se nalazimo; samo oko nas prazni vozovi, more i na naše veliko iznenađenje hrvatska policija sa psima na rastojanju od dvadesetak metara. Pokušavali smo da saznamo od njih gdje se nalazimo, a oni su to ignorisali. Neko od nas našao je u daljini natpis "RIJEKA" na naše veliko oduševljenje. Počeli su da odvajaju vagon po vagon i spuštaju u pravcu mora gdje nas je čekao bijeli trajekt u riječkoj luci. Ubrzo su napunili prvi trajekt, koji je lagano isplovio iz luke i omogućio ulazak drugome. Završilo se ukrcavanje i drugog trajekta, na kojem smo bili i ja i Besim. Polako je napuštao luku dok smo mi sa oduševljenjem gledali u pravcu praznih vagona sa neugodnim mirisom. Na trajektu je lagano počela da vlada pozitivna i ugodna atmosfera. Napetost je nestajala sa prvim morskim povjetarcem, a pogledom smo tražili drugu stranu Jadranskog mora – Italiju. Za mnoge je to bio prvi susret sa morem. Konačno smo mogli da izložimo naša blijeda tijela jutarnjom suncu poslije dugog vremena i daleko od rovova i granata. Na trajektu nije bilo posade, kao ni policije, što nam nije smetalo ni najmanje. Trajekt je samo plovio i plovio lagano prateći hrvatsku stranu Jadranskog mora. Dok smo se polako navikavali tome novom ambijentu, čuli smo na radiju vijest: "Dva trajekta prepuna posavskih, vojno sposobnih osoba, kreću se u pravcu Splita, a odatle

autobusima na bosanska ratišta!" Ostali smo bez riječi, nade i snage za bilo koji komentar, ali jedno je bilo jasno – nije nam se pisalo dobro. Ubrzo smo stigli u splitsku luku, još jedna od grešaka našeg organizatora, jer tamo nas je čekalo još mnogo više turista nego u Slavonskom Brodu i Zaprešiću zajedno. Bili smo fino zamoljeni da napustimo trajekt, što smo mi naravno odbili. Tražili smo da nas prevezu u Italiju kako je bilo i obećano. Vrata broda su se lagano zatvorila i napuštali smo luku. Neki su stvarno i povjerovali da idemo u pravcu Italije, ali ja sam jasno znao da idemo u vojnu luku Split gdje sam ja služio armiju 1984-5. godine u Divuljama. Tamo su nas već čekali mnogobrojni hrvatski specijalci spremni na akciju pri samom pristanku trajekta. Tražili su da napustimo trajekt istog trenutka, bez oklijevanja, dok smo mi ostali sjedeći ne pomišljajući na iskrcavanje. Potom se čulo naređenje jednog od oficira: "Pristupiti nasilnom razdvajanju grupe!". Uletjelo je pedesetak policajaca sa palicama u rukama i počeli da tuku sve one koji su se nalazili na njihovom putu. Bilo je mnogo razbijenih glava, nosova i arkada na posavskoj strani. Moj brat Besim je prepoznao jednog od specijalaca, koji je služio sa njim armiju u Kninu. Po riječima moga brata, bio je i ostao "šupak", a ja sam mu odvratio: "Zalijepi nos uz parket, dok ti se nije prošetao palicom po leđima.". Od toga momenta mi nismo više postojali kao jaka, organizovana i disciplinovana grupa. (Besimovo sjećanje tog incidenta: "Trajekt se ponovo zatvorio i krenuo u vojnu luku. U vojnoj luci je sve bilo drugačije, nema medija, nema svijeta. Samo ONI i MI. Pošto mi tu nismo htjeli da izađemo, uletjeli su hrvatski vojnici na brod. Neko je od naših pao s palube, a oni su nastavili da nas udaraju i rastavljaju u više grupa. Pošto smo svi bili stajali, jedan je vojnik opalio par metaka u zrak i naredio da svi sjednemo..... Nedaleko od mene i Sedina se nalazila jedna grupa Lužara. I tu je izbila neka gužva. Vidio sam kako Hasan Huseinbegović pokušava da brani brata kojeg su hrvatski vojnici vukli napolje. Vidilo se brzo da su prvo izvlačili one koji su imali ratnu odjeću ili nešto od toga. Nihad Bikić je imao jednu šarenu vojnu jaknu, koju je brzo bacio daleko od nas. Nedaleko od nas je Amir Mujić dobacio nešto policajcima. I on je bio izveden sa par pendreka po glavi. Svi oni koji su bilo šta rekli su slično prošli. Niko nije znao kuda ih vode, i niko nije znao hoćemo li mi bolje proći....") Počeli su nas parčati i ukrcavati u autobuse u male grupe od pedeset, a u svakom autobusu bilo je naoružano par hrvatskih vojnih ili civilnih policajaca. Oko 22:00 sata naš autobus se zaustavio pred jednom osnovnom školom u Posušju, gdje su nas jednostavno istjerali iz autobusa i ostavili, a autobus je nestao sa policijom u mraku iza jedne krivine. Vrata škole bila su otključana i mi smo ušli u jedan razred ne znajuću ni sami šta da radimo. Umor i tama su učinili svoje, pa smo počeli da liježemo po klupama, a oni sporiji po stolicama. U ponoć su uletjeli u školu neki naoružani ljudi i bez obavještenja istjerali nas sve vani, gdje su nas već čekali pripremljeni drugi autobusi. Situacija nam se nije ni malo sviđala, pogotovo kada nismo imali "argumente" u našim rukama, i kada smo ponovo išli u nepoznatom pravcu i to

noću. Pomišljali smo i na najgore dok su nas lagano vozili nekim lošim šumskim putem, i poslije dva sata vožnje morali smo ponovo napolje u tamnu noć. Jedan od šofera nam je prišao, pokazao rukom u jednom pravcu i rekao: "Idite u onom pravcu. Tamo vam je vaša Bosna i neka vam je Bog na pomoći.". Ostali smo sada sami bez obezbjeđenja koje je se stalno mijenjalo zadnjih desetak dana. Pošto je bila noć, čekali smo prve zrake sunca da nastavimo svoj put.

Gornji Vakuf

U zoru je krenula blatnjavim putem lagano manja grupa ljudi (200-300) sa nesigurnošću uz neko brdo tražeći Bosnu ili druge grupe. Poslije dva sata hoda stigli smo u Gornji Vakuf, gdje su nas već čekala neka nama dobro poznata i draga Jakeška lica. Razmijenili smo informacije i saznali da je većina posavskih boraca (muslimanske vjeroispovijesti) smještena u osnovnoj školi. Raspitivali smo se kod onih što su došli prije nas kakva je situacija i kakav je odnos sa Srbima i Hrvatima. Srba nije bilo u blizini, a Hrvati i Muslimani ne stoje baš u dobrim odnosima, već su ratovali jedni protiv drugih. Meni lično se sviđalo mnogo bolje u ovoj školi nego u svim ostalim mjestima poslije pada Jakeša. Škola je bila prostrana i čista i imali smo slobodan izlaz u grad. Nije bilo ni vojne niti civilne policije i svi smo se osjećali opuštenije i smirenije. Procurila je informacija o našem dolasku u Gornji Vakuf po okolnim selima, tako da smo imali istu veče posjetu čelnika iz okolnih mjesta. Sutradan su počele pristizati i korpe sa raznom hranom, voćem i povrćem, a najviše smo se obradovali piti, jer je to bosansko nacionalno jelo, a i podsjećalo nas je na naše majke, nane, žene i tetke, koje su u neka normalna vremena razvijale po "dulum" pita. Lokalni ljudi su se interesovali o svemu, od početka rata do samog pada Posavine. Nije im bilo jasno da baš niko od bosanske vlade nije mogao da pomogne ili pokaže bar malo interesa da sačuva najplodniji kraj BiH! Nas je bilo previše da bi nas neko mogao nahraniti, tako da smo u rane jutarne sate odlazili u obližnje šume u potragu za gljivama; na svu sreću njih je bilo u izobilju. Neke namirnice smo morali da kupimo (so, biber, kafu, šećer, ulje itd..), tako da smo pretresali džepove. Prije pada Jakeša, naš najstariji brat Abedin je dao meni i Besimu po 100 DM, zlu ne trebalo, tako da smo svi iz naše grupe dali po 10 DM i kupili neophodne stvari. Sutradan smo pokušavali stupiti u kontakt sa nekima od naših. Za to je trebalo da se pješači i po par sati do releja, a većina od nas tražila je "garantna pisma" iz Njemačke u nadi da se izvučemo iz ovog ludila. Trećeg dana imali smo iznenadnu posjetu Gradačačana, koji su pored ostalog tražili od nas da idemo braniti Gradačac zajedno s njima. Nama svima je bilo jasno da ne možemo još dugo ostati u Gornjem Vakufu. Stanovnici obližnjih mjesta moraju i trebaju da se brinu o sebi i svojima, jer rat može sutra da počne i u ovom kraju. Tako su neki od Jakešana pošli za Gradačac, ne zbog ljubavi, nego zbog gladi. Neki su

uspijevali da se prebace preko "grane" za Njemačku ili Austriju, a većina nas je ostala u školi. Jednom prilikom sam čuo kada je Kaizer (Nermin Omičević) rekao Hamzi Zahiroviću: "Dragi Hamzalija, svi nešto mute i izvlače se iz ovog sranja, ma izaći će i Kaizer odavde, pa makar mor'o da se zavuče i u ventil od kamiona!" Poslije par dana krenuli smo u branje gljiva, ali ovaj put je neko bio brži od nas, nigdje gljive ni za glave, a sutradan ista priča.

Zenica - Pohare -Vitez

Sve što je lijepo ne traje dugo, tako da nas je jedno jutro oko 5:00 sati probudila policija, spremna i organizovana. Autobusi su čekali pored škole; završili smo svoje gostovanje u Gornjem Vakufu, ovaj put selimo se u Zenicu, sve bliže Posavini. Putovanje nije dugo trajalo, autobusi su nas ostavili pred Zenicom, zborno mjesto-Pohare, ponovo u školu. Par hiljada nas je napustilo Bos. Brod, a sada nas je ostalo svega između 300 i 500 osoba, dobro su nas isparčali! Govorio sam sa Besimom. Bilo nam je jasno obojici da se nešto mora brzo činiti, ako ne danas onda sutra najkasnije. Istog dana smo posjetili našeg rođaka Muju Čauševića u Zenici. On nas je dobro ugostio, nahranio i dao čistu garderobu. Rekao je: "Vi možete ovdje ostati i spavati, a za hranu biće malo teže, jer niko u Zenici nema zaliha hrane kao vi u Jakešu". Zahvalili smo mu se na svemu i počeli da raspitujemo i tražimo potvrde od Armije BiH i HVO o privremenom napuštanju i posjeti familije u Hrvatskoj. Potvrde nije bilo teško dobiti, jer je Bosna u tom trenutku imala dovoljno gladnih usta i bez nas dvojice, a naoružanja nije bilo. Tako smo drugi dan pješke krenuli u pravcu Viteza u nadi da ćemo nekoga stopirati. Nadu nismo izgubili ali smo ipak stigli pješke u Vitez kod punca i punice Edina Zahirovića. Tu smo noćili, večerali pitu bundevaru i rano ujutro krenuli prema jednom punktu, gdje smo poslije pokazivanja potvrda zamolili mješovitu armiju (BiH i HVO) da nam nekoga zustave u pravcu juga. Saobraćaja nije skoro ni bilo; većinom su prolazili kamioni. Mogli smo lako imati jedno mjesto, ali ja i brat se nismo htjeli razdvajati. Zbog toga smo satima morali čekati bez uspjeha, dok se nije konačno na horizontu pojavio crni Citroen (ajkula) sa ZG registracijom. HVO policajac ga je zaustavio i poslije obavezne procedure naredio mu da nas poveze, pod uslovom da smo mi zainteresovani, jer su to bila kola pogrebne službe! Šofer, koji je izgledao kao grobar iz filmova strave i užasa, vraćao se iz Tešnja u pravcu Zagreba. Nije bio baš zainteresovan za naše društvo, možda zato što radi sa mrtvima. Ja i Besim nismo imali druge opcije, jer se dan polako gasio a noć približavala, pa smo prihvatili društvo našeg neveselog šofera-grobara. (Besimovo sjećanje ove situacije: *"Unutra je bilo sve tamno. Sjedili smo sami nas dvojica. Kad kažem sami, mislim, trećeg nije bilo pozadi. Vani se nije moglo ništa viditi, a i oni koji su bili vani nisu mogli ništa da vide unutra. Pored nas bila je nekakva kanta i u kanti jedna deka. To nas nije puno smetalo, jer svejedno nismo imali na umu ništa od toga da koristimo. Osim toga, šta će*

jedna deka u mrtvačkom autu? Mašti nije bilo kraja. Vozač je izgledao kao pravi grobar: naprijed bez kose, manjeg uzrasta i dugog nosa, obučen ucrno.”)

Put do Poreča

Zahvalili smo se vojsci na punktu i ušli polako sa nesigurnošću u mračni Citroen. Poslije pola sata vožnje “grobar“ je tražio da jedan od nas pređe naprijed, jer smo bili često zaustavljani na punktevima, on je govorio sa policijom HVO-a a ja sa policijom Armije BiH. Tako smo stigli ponovo u Gornji Vakuf oko pola noći, tu smo prespavali, naravno u Citroenu i nastavili naš put rano ujutro, poslije 45 minuta guranja auta, jer nije mogao da upali, trebalo nam je pola sata da povratimo dah i da jezik poprimi prirodnu dužinu. (Besim: Zaspati nije bilo lahko. Bilo je pravo hladno. Izvadili smo deku iz kante i pokrili se s njom, do pasa; “nikad ne reci nikad”. Auto je bilo prilično staro. S?m sam se pitao, koliko li je ono putnika do sada prevezlo? Bio sam siguran da smo nas dvojica bili jedni od najboljih, mažda čak i najljepši, ali u svakom slučaju njegovi najzdraviji putnici!”) Na granici BiH i Hrvatske nismo imali nikakvih problema, na naše veliko iznenađenje, jer su graničari prepoznali grobara i dali samo znak rukom da nastavimo dalje. Meni i Besimu nije bilo ništa jasno, jer smo čuli razne priče oko prelaska granice, kroz šumu, u gepeku, u kamionu pod raznom robom, par stotina DM, natrag u Bosnu ili ratište. “Ajkula“ je lagano plovila dalmatinskom magistralom sve do jedne rupe u Zadru, tu smo polomili zadnji desni točak i sve što ide uz to. Auto je stvaralo nepodnošljivu buku, stvorila se kolona iza nas, morali smo hitno naći mehaničara, ali je već bilo prekasno, sve radnje su bile zatvorene. Mi i grobar imali smo isti interes, što prije napustiti Zadar i tražiti više sreće u drugome mjestu, ali brzo nas je policija zaustavila i naredila da se parkiramo preko puta jednog restorana. Nas su ignorisali, što nam je i odgovaralo, samo su pričali sa vozačem i tražili da napusti ovo mjesto što prije ili da čeka jutro za mehaničara. Bili smo spremni da krenemo dalje, kada nam je prišao mladić u crnoj uniformi sa nožem iza pasa i rekao: “Papire vas dvojica“ gledajući u pravcu Besima i mene. Izvadili smo svoje potvrde i lične karte i predali mu, poučeni iz prethodnih situacija, nismo ništa pričali dok se ne postavi pitanje i odgovarali što kraće i preciznije, svaka suvišna riječ radi protiv nas “Balije bježite iz Bosne, a ja sam došao iz Australije da branim svoju lipu Kroaciju. Kao što vidite ja sam Ustaša od glave do pete, meni je dovoljan samo nož protiv takvih kao što ste vi“, reče pijanim glasom i u tom trenutku nađe jednu grešku na jednoj od potvrda. Datum pečata i datum ručno pisan sa potpisom oficira Armije BiH razlikovali su se za jedan dan, na svu našu sreću dvije potvrde od HVO-a imale su isti datum. U tom kritičnom trenutku se umiješao grobar: “Pa vidiš i sam da njihovi činovnici ne razlikju ni datume, a ovi dečki su dosta dobri. Zaboravi sve to i dođi popi sa mnom jednu ljutu“, reče naš šofer i odvede

crnokošuljaša u restoran. Civilni policajac na to je samo dodao: „Čuvajte se ovoga, jutros je vratio dva autobusa puna putnika za Bosnu, nego tražite drugo prevozno srestvo dole niže na punktu“, reče tiho ulazeći u auto. Mi smo čekali “našeg spasioca“ pored Citroena, objasnili mu našu situaciju i odluku da nastavimo naš put bez njega. Nije mu bilo drago to da čuje, ali je i on sam znao da je to mnogo bolje za nas, mi nismo smjeli sebi dozvoliti još jedan susret sa “australijancem“. Pozdravili smo se i zahvalili na svemu šta je učinio za nas, dali mu obećanih 50 DM i krenuli u potrazi novog prevoznog srestva. Put od Zadra do Senja proveli smo u jednom kamionu. Veći dio puta oči su bile zatvorene, što šoferu nije smetalo, jer je i sam bio na dubrovničkom ratištu i dosta dobro razumio naš položaj. Na ulasku u grad probudio nas i poželio mnogo sreće u potrazi za najdražima. U Sinju i Rijeci rat se nije ni osjećao, tako da smo dalji put do Poreča nastavili autobusom, i konačno stigli u Poreč poslije podne, umorni, prljavi, gladni i žedni.

Poreč

Sve smo iznenadili svojim dolaskom, i poslije grljenja i ljubljenja, uz kafu i kolače, ispričali smo im na preskok naš “proboj” od Jakeša do Poreča. Zauzvrat smo saznali od njih da “racija” hara u ovom dijelu grada. Moj punac, Ago Ćarić, proveo je par sati u policijskoj stanici. Dali su mu 48 sati da napusti Hrvatsku. Saznali smo još da su naša dva brata, Enes i Abedin, već bili u Njemačkoj. Naime, Enes je zadobio Vijetnamski sindrom u ratu, te su mu tamo tražili lijeka od doktora do hodže. Moja žena Amira, svastika Aida i Enesova žena Raza su radile u restoranu da bi preživljeli, a moj rođeni sin Dino (od 10 mjeseci) nije me ni prepoznavao. Naša mati, Ragifa Bikić, stanovala je u drugom “hajmu”. Pokušavala je da nađe garantna pisma i prevoz do Njemačke od Đule Zahirovića (koji je živio i radio u Minhenu). Htjela je da budemo u blizini Enesa, što nam je i odgovaralo, jer mi nismo bili zadovoljni trenutnim stanjem u Poreču. Besimov i moj izraz lica jasno je slao poruku - moramo dalje odavde i to što prije. Prenoćili smo samo jednu noć u hajmu na našu sreću, jer je drugu noć racija hapsila i slala na ratište sve sposobne muškarce.

Vrvari-1992.08.13

Deset narednih dana smo proveli u jednom manjem mjestu zvanom Vrvari. Bili smo smješteni u jednoj srpskoj napuštenoj kući, koju su domaći Hrvati već prisvojili (porodica kuharice što je radila sa mojom snahom Razom u restoranu). Bilo je toplo, sunčano, i osjećao se miris mora, a ja i Besim nismo smjeli isturiti ni nos vani zbog straha od komšija i racije. Kuća je bila ogromna, ali zapuštena, tako da smo ja i Besim ubijali slobodno vrijeme brišući prašinu, slagajući knjige i garderobu, popravljajući namještaj i druge sitnice. Amira je dolazila svaki drugi dan. Donosila nam je ne samo hranu, nego i informacije o našem eventualnom prebacivanju u Njemačku. Amira je ponekada ostajala

spavati, jer je bilo opasno i za nju da se mota u ovom dijelu grada. Jedne noći oko dva sata ujutro, neko je lupao jako na ulazna vrata dok smo mi mirno spavali, Amira je ustala i krenula prema vratima očekujući najgore, a ja i Besim smo tražili sigurnije sklonište, jer smo mislili da je racija. Ja sam se preko balkona popeo na krov, a Besim sakrio ispod kreveta. Ubrzo se Amira vratila i počela smijati, jer su Besimove noge od koljena izvirivale ispod kreveta, a balkonska vrata ostala otvorena! "Sreća vaša da je gazdarica. Zaboravili smo ugasiti svjetlo vani. Da je bila racija, morala bi ponovo da vas tražim negdje na bosanskom ili hrvatskom ratištu.", reče Amira pružajući mi ruku da lakše siđem sa krova na balkon. Niko više nije ni pomišljao na spavanje, jer san jednostavno nije htio na oči da li zbog straha ili brige. Jutro smo dočekali sjedeći na neudobnim stolicama. Vrtilo se jedno te isto pitanje u našim glavama: Šta dalje? Jedno je bilo sigurno: Mora se ubrzati naš proces odlaska što dalje negdje u inostranstvo. Te iste noći (1992.08.17) je bila racija u Amirinom i Aidinom hajmu. Na svu sreću Amira nije bila tamo, tako da se Aida predstavila policiji kao Dinina majka. Gotovo je sigurno da bi u suprotnom morala napustiti Hrvatsku.

Put od Hrvatske do Njemačke – 1992.08.24-26

Poslije par dana se napokon i nama osmjehnula sreća. Mama i Raza su nam našle prevoz za Italiju kod dvije gospođe (Mađarica i Njemica) koje su redovno ručale u restoranu gdje su radile naša gazdarica i Raza. One su vidjele same kakva je situcija sa vojnim obveznicima iz BiH u Hrvatskoj. Osjećale su se dužnim da nešto učine za nas u ovom ludilu. I stvarno su došle sa autom i psom u njemu po nas dvojicu. Mađarica koja je dosta dobro govorila naš jezik rekla je pokazajući rukom na šarplaninca: "On će nam mnogo pomoći na granici. Izgledat ćemo više kao turisti, a vi ne pričajte ništa dok vas ne pitaju.". Pozdravili smo se sa mamom i Amirom, i zahvalili se gazdarici na gostoprimstvu i lagano ušli u auto ni ne pomišljajući da komentarišemo smrad u njemu (zbog psa)! Ja sam sjeo naprijed, a Besim pozadi, tako da smo izgledali kao dva para, mada su one bile starije od nas. To tada nije bilo ni važno, važno je da idemo prema Zapadu. Mađarica mi je dala da držim tri kasete. Na hrvatskoj granici tražila mi je prvu kasetu, tako da smo slušali hrvatsku muziku dok je pričala sa carinikom. Na slovenačkoj granici se ponovilo isto, ali smo ovaj put slušali slovenačku muziku, i na kraju talijansku na italijanskoj granici. Zahvaljujući njihovoj snalažljivosti i njihovom šarmu smo ušli u Italiju bez problema. Konačno smo mogli malo odahnuti i pripremiti novu energiju za put do Njemačke. Sada smo imali jasan cilj: idemo u Kassel, jer su tamo Enes, Abedin, Raza, Adi i još mnogi drugi Jakešani koji su dobili privremeno boravište i smještaj."Naše" gospođe su nas dovezle do željezničke stanice u Trstu, kupile nam vozne karte i poželjele mnogo sreće u daljem "proboju" do Kassela.

Ušli smo u voz Trst-Minhen i sjeli u poluprazan kupe ne vjerujući sami sebi da nas dijeli samo par sati do Njemačke i konačnog spasa. Poslije pola sata vožnje su ušli kondukter i carinik. Dali smo im sve što smo imali od papira: vozne karte, garantna pisma, vojne potvrde i lične karte, jer su nam pasoši ostali u Jakešu kao i još mnogo drugih dragocjenih stvari (diplome, slike, pare itd.). Oni su nas nešto pitali na italijanskom, na što smo mi samo slijegali ramenima i ponavljali: "Deutschland, Kassel, Familia". Vratili su nam naše isprave, mahnuli rukom u znak pozdrava i izašli. Sa osmijehom na licu iz kupea, ja i Besim smo se samo gledali i čudili. Zar je moguće da je to tako sve jednostavnije na Zapadu? Možda zato što im naša imena ne znače ništa. Ušli smo u Austriju gdje se voz počeo lagano puniti. Nismo više bili sami u kupeu. Drugi putnici su primijetili da dolazimo sa "strane" i počeli stidno da postavljaju pitanja. Sada nam je bilo mnogo lakše, jer smo učili njemački u osnovnoj i srednjoj školi. Iz naših odgovora shvatili su da dolazimo iz Bosne, da smo braća i da idemo za familijom u Njemačku. Vidio se izraz sažaljenja na njihovom licu. Izmijenili smo još par rečenica, a potom su nas ostavili na miru da uživamo u predivnom pejzažu dok je voz milio kroz Alpski region. Na svim prozorima i balkonima visile su prelijepe korpe cvijeća, na pašnjacima pasla puštena stoka, dok su rijetki mještani radili u dobro uređenim baštama. Da nam je neko u tom trenutku ponudio boravak, ja i Besim bi sišli na sljedećoj stanici i započeli novi život ovdje daleko od svih balkanskih problema.

Njemačka – 1992.08.26

Tako smo ušli i u Njemačku, opušteni, rasterećeni i sa optimizmom na licu izašli iz kupea da protegnemo noge. Gledali smo kroz prozor i sjećali se dana kada smo studirali i putovali pretrpanim vozovima Modriča-Sarajevo. Primijetili smo na drugom kraju vagona njemačke policajce ali na to nismo više obraćali pažnju, jer do München-a ostaje još par minuta i mi još uvijek imamo svoje papire. Policajci se nisu više interesovali za druge putnike. Hodali su dosta brzo i zaustavili se pred nama: "Aussweisen Bitte", reče jedan od njih. Dali smo im sa samopouzdanjem iste papire kao u Italiji i Austriji, ali to ovdje nije bilo dovoljno; oni su i dalje tražili Aussweisen,Passports. Pokušavali smo da im objasnimo sa našim tankim fondom riječi ko smo, odakle dolazimo i gdje idemo, što njih nije ni najmanje interesovalo; samo su ponavljali Aussweisen,Passports. Drugi putnici su nas posmatrali sa strane ne komentarišući našu situaciju i čekali samo da se voz zaustavi u München-u, što se i desilo u tom trenutku. Ja i Besim smo završili svoje putovanje u policijskoj stanici sve zbog Aussweisen i Passports. Policajci koji su nas doveli su napravili zapisnik i napustili stanicu, a nas predali drugima da se brinu o nama. Naredili su nam da izvučemo pertle iz cipela i kajševe iz pantalona i zatvorili nas u jednu od praznih ćelija sa klupom i WC šoljom, baš kao u filmu. Nisu više obraćali pažnju na nas. Besim i ja nismo ni pokušavali da spavamo,

nego smo posmatrali druge zatvorenike u susjednim ćelijama. Sve nam je ovo izgledalo kao neki san. U zoru su stigli isti carinici, vratili nam naše stvari, zadržali papire i poveli vani prema vozu. Pitali smo gdje nas vode, "Salzburg!", odbrusi nam jedan od njih. Potom su nas uveli u jedan dobro opremljen kupe i zaključali. Počeli smo polako da shvatamo naš položaj, nimalo dobar. Samo smo se pogledali i shvatili da nas vraćaju za Bosnu. Pomislili smo kako je kratko trajalo naše putovanje po Zapadu; bilo je i suviše lijepo da bi bilo stvarno. Besim je čitavim putem pokušavao da pripremi kratki govor na engleskom koristeći riječnik koji je "pozajmio" od gazdarice iz Poreča. Mislio je da su nam ovaj put šanse mnogo veće na engleskom jeziku! Stigavši u Salzburg htio je da istrese kao iz rukava svoj dobro pripremljen govor kada su nam njemački carinici otključali vrata od kupea. Međutim, Besimova govorancija na engleskom nije njih ni najmanje interesovala, jer se njihova smjena završavala i htjeli su što brže da nas se riješe. Predali su nas austrijskom policajcu u civilu i popeli se u sljedeći voz u pravcu München-a, ne poželjeći nam čak ni "Guten Reisen"! Poslije par minuta smo dobili natrag svoje papire. Na naše veliko čuđenje, austrijski policajac nam je samo mahnuo rukom, što smo mi sebi preveli: "Gubite mi se s očiju", i zatvorio vrata od svog biroa. Mi smo nestali u vidu magle s tog mjesta tražeći sigurnost među gomilom putnika. Uskoro smo primijetili da nismo sami i da se još mnogo naših nalaze u istom sosu. Neki od njih su provodili par dana u željezničkoj stanici (policija ih nije dirala) pokušavajući da stupe u kontakt sa nekim od svojih u Njemačkoj, Belgiji, Danskoj, što dalje od Bosne i Hrvatske. Mi smo imali još nešto Deutschmark, koje smo promijenili za Schillinge i počeli da zovemo Abedina, Đulu, Nedžada, Senada, i dajdžincu Dževidu u nadi da nas prebace preko grane, jer mi nismo smjeli više vozom. Poslije par sati smo uspjeli da stupimo sa Abedinom u kontakt. Obećao je da će učiniti sve što je u njegovoj moći i da ga ponovo nazovemo za dva sata. Mi nismo mogli više da čekamo i zvali smo ga poslije sat vremena, ali on nije bio našao još nikoga za prevoz. Napokon, poslije trećeg poziva svjetlo se ukazalo na kraju tunela. Sejfo Đuherić dolazi po nas, ali poslije radnog vremena i moramo da se prebacimo do austrijsko-njemačke granice! Sada smo imali novi problem: Kako do granice? Izabrali smo najsigurniju i najjednostavniju soluciju: taxi. Taksista nam je ispraznio džepove za ovu vožnju, ali to je bio naš joker; ako ovo ne upali - nismo smjeli ni misliti šta dalje. Stigli smo na granicu u zakazano vrijeme, ali nije bilo ni traga ni glasa od Sejfe. Gledali smo kao izgladnjele zvijeri kako prolaze kolone automobila u oba pravca, dok smo samo ja i Besim stajali kao dvije stožine - ni makac. Poslije dva sata čekanja pojavio se crni mercedes i u njemu plavokosi mladić, plavih očiju i atletske građe - Sejfo! Nimalo nervoze na njegovom licu, zračio je samopouzdanjem: Sve je pod kontrolom, moglo se pročitati na njegovom licu. Ukrcali smo se u auto, uzeli prvi izlaz i krenuli u pravcu Njemačke. Ja i Besim smo držali zube i usne zatvorene, jer u protivnom srce bi nam iskočilo bez velikog napora! Sejfo je to primijetio i rekao: "Ništa ne

brinite i ništa ne govorite." I da smo htjeli, nismo bili sposobni da progovorimo ni dvije rečenice ni na kojem jeziku; umor nas je otrovao i face izvitoperio. Na svu našu sreću, carinici nisu obraćali pažnju na auta koja prolaze, samo su mahali rukama u znak odobravanja i nastavili razgovor sa kolegama. Tek što smo bez problema prošli prvu carinu (austrijsku), Sejfo se nasmijao, okrenuo nama i rekao: "Vidite, nema nikakvih problema, znao sam da će se ovako odvijati!" Došao je naš red da pređemo sada njemačku granicu i baš u tom trenutku jedan od njemačkih carinika prestao je pričati, okrenuo se, podigao ruku i rekao: "Halt, papiren bitte!" Noge više nisam osjećao, srce je lupalo kao mahnito, oči su pokušale da se odvoje od očne duplje, dlanovi su se znojili, zalijepio sam se za sjedalo, i poželio sam da isparim kao kap vode, ali to sve nije pomagalo. Morali smo da se parkiramo sa strane. Pogledao sam u Besima koji je mijenjao boje kao semafor, što od bijesa što od straha. Izustio je samo tiho, možda samo za sebe samog, ali sam ga ja dobro čuo: "Šta smo mi to Bogu zgriješili?" Uslijedio je pretres auta i nas. Naravno, nisu ništa našli osim naše crvene tašne i Besimove zimske jakne od koje se nije odvajao čak ni u avgustu mjesecu! Uveli su nas u jedan biro i počeli bombardovati Sejfu unakrsnim pitanjima. Ništa nisam razumio, a sada me nije ni interesovalo, jer sam znao da će nas ponovo poslati nazad u pravcu Bosne. Poslije pola sata Sejfo je potpisao neke papire, carinici su nas izveli vani, smjestili u auto i nestali u jednom od mnogobrojnih biroa. "I šta sada?", pitali smo u istom glasu. "Ništa, idemo za Kassel. Kao što sam i rekao, nema nikakvih problema!", reče veselo, upali auto, stavi jednu od narodnih kaseta, i zapjeva u istom trenutku kada i ona. Nismo se vozili dugo kada je skrenuo na prvoj benzinskoj stanici i zaustavio auto. "Ja ću da natočim gorivo, a vi vidite ko vas čeka tamo iz ugla.", rekao je veselo kroz smijeh. I stvarno, iza ugla nas je čekao naš najstariji brat Abedin (Abe)! Ko preživi, pričat' će, šok iza šoka. Htio sam da poletim od radosti. Ne znam ko mu je prvi skočio oko vrata, ali je ubrzo teturao pod našom težinom. I onda rafal pitanja: "Kako si smio da napustiš Kassel, gdje je i kako je Enes, imaš li novosti od mame, Amire, Majde, gdje su ostali Jakešani itd. itd.?" Trebalo mu je dobrih sat vremena da nam odgovori na naša pitanja, a onda smo ja i Besim pali u "komu". Nismo imali normalan san danima i bili smo na ivici snage ne znajući naš stvarni limit.

Kassel

Poslije par sati udobne vožnje, probudio nas je Abedin i rekao: "Stigli smo u Kassel.". Kroz polu-zatvorene oči vidio sam prelijep grad od 400.000 stanovnika obasjan svjetlima. Činio se u tom trenutku kao raj, kao u bajci, o čemu smo i sanjali zadnjih mjesec dana. Enes, Raza, Adi i Abedin su bili smješteni u jednoj napuštenoj vojnoj kasarni. To je za mene i Besima bio hotel u poređenju sa onim gdje smo mi spavali zadnja tri mjeseca (rov, stadion, škole, voz, trajekt, hajam, citroen, itd). Nas je najviše interesovalo Enesovo

zdravstveno stanje, to jest, sa kakvim posljedicama je napustio Jakeš, da li mu je Njemačka povratila sigurnost i izbrisala tragove rata? On je kao i svako od nas bio mnogo izmršavio, ruke su mu se tresle, pričao je drhtavim glasom, imao je poteškoća da se pravilno izrazi, i upijao je svaku našu riječ u vezi rata kao spužva. Da ga ne bi dalje uznemirili, Raza nam je poslije par minuta dala signal da promijenimo temu. Pošli smo na spavanje oko 03:00 sata ujutro, u sobu koju nam je neko ustupio za tu veče, sa dva kreveta i čistom posteljinom. Nije bilo teško pasti u duboki san u tom komforu. Ujutro oko 07:00 sati smo bili probuđeni rafalnom paljbom! Poučeni iz ranih situacija, bacili smo se odmah na pod. Tada je ušao Abe i rekao: "Preko puta nas je policija i upravo imaju godišnju terensku vježbu. Brzo će završiti i vi možete bez problema nastaviti sa spavanjem.", i tiho zatvori vrata za sobom. Naravno, od spavanja nije bilo ništa više pa smo ustali i otišli do Raze i Enesa. Tu su nas već čekali vrući palačinci i kafa, a Adi se motao oko naših nogu. Od toga dana su naši životi poprimili prilično normalan tok. Nedugo poslije, stigli su i ostali članovi porodica Bikić i Ćarić u Kassel, gdje smo proveli šest lijepih godina života.
(Besim: *"Jakeška odiseja je trajala mjesec i sedamnaest dana, a ja sada pređem tu istu distancu (Kassel-Jakeš) za manje od petnaest sati! Strah od granica i kontrola ostao je do dan danas. Sjećanje na to vrijeme se ne može zaboraviti, ostaje zabilježeno negdje u mozgu kao neki ožiljak.))*
P.S. I danas, daleko od rodnog mjesta, od prve linije fronta, kada me prijatelji i radne kolege sa četiri strane svijeta pitaju za razlog rata, zbog čega, ko je prvi počeo, ko je izvukao profit od svega toga, poslije pola sata moje diskusije i informacija, njima nije više ništa jasno, samo kažu:"Vi ste nama svi isti (Bosanci, Srbi i Hrvati), svi pričate isti jezik, slušate istu muziku, jedete istu hranu, pijete „ljutu" rakiju, oblačite se na isti način, a slično i izgledate, neko malo ljepši, neko malo ružniji. Samo vi sami sebe raspoznajete po imenima, jedan od razloga svoj toj katastrofi su vaša muslimanska imena"! Možda su oni i u pravu, ali ja znam, da se istorija vijekovima stalno ponavlja na ovom prostoru, smjenuju se vladari, zavode se novi režimi i zakoni, a samo „raja" skupo plaća sve te ratove, pitam se:"Kada i ko će da slavi sljedeću "pobjedu" na ovom području?"Kroz istoriju smo naučili da ničija nije gorila do kraja.

Dok je Sedin bio na isturenoj liniji prema neprijateljima, njegov brat Besim je bio kod njihove kuće gdje se brinuo o stoci. Svaka osoba koja se zadesila u Jakešu u tom opasnom vremenu je doživjela sam pad Jakeša na svoj individualni i jedinstveni način. Tako je bilo i sa Besimom. Ovdje je izloženo njegovo sjećanje tih strašnih događaja:

"Prije dva dana pročitao sam jednu knjigu o ratu u Lenjingradu. U toj knjizi vidio sam mnoge paralele izmedu mene i glavne uloge iz knjige. Zvuk bombi, granata i metaka, neizvjesnost, strah... Sve to desilo se i meni 1992. godine. Jedina razlika je u tome, što je glavna uloga imala cilj da nabavi 12 jaja za

nekog oficira, što je u to doba bilo skoro nemoguće u Lenjingradu, a ja sam imao jaja i preko glave. Izgleda da se granatiranje i pucanje na koke dobro odrazilo, jer su nosile jaja k'o nikad do tada. Da sam tad' došao na ideju da koke nakocam, već bi te godine mogli Srbi da otvore farmu pilića. Posljedica od svega toga je, da me jaja i dan danas vrate u vrijeme 1992. O samom ratu u Jakešu nisam pisao ništa, jer svi smo mi Jakešani imali iste probleme.

Jakeš zadnja dva dana rata bio je sve drugo, samo ne mjesto gdje žive ljudi. Osim mene i domaćih životinja nije bilo skoro nikog više. Do tada u našem podrumu skupljali su se svi i svako, ljudi iz Modriče, Tarevaca i Jakeša, barem oni koji nisu išli na položaje. Zadnja dva dana niko nije više dolazio kod nas. Nikog na putu, u komšiluku, u kuhinji (Omladinski dom) ... sam samcat. Preko dana moglo se nekako i izdržati. Najteže je bilo preko noći. I u mirno doba nisam baš volio biti sam, a pogotovo kratko pred pad. Najviše sam se plašio misli kad ujutro ustanem, izvirim iz podruma, a tamo na dvorištu stoje već četnici sa dugim bradama, kokardama i velikim noževima. Sve one scene iz dobrih partizanskih filmova bile su tad tu. I sad kada na to mislim, naježim se. Bili kako bilo, puno takvih noći nije bilo. Pošto su se svi povukli, Garevac, Modriča, Tarevci, svima je bilo jasno da je samo pitanje vremena kado smo mi na redu.

Prvo Povlačenje

Prvo moje povlačenje doživio sam sa Raifom Kumbarićem. Tog dana (07.07.1992) bio sam u njegovom podrumu, kad je došao Tađo (Nerkin muž) sav zajapuren i rekao da su četnici već na Brezicima i da treba da bježimo. Raif je otišao da pusti svoje, a ja naše krave. Imali smo dvije krave i jednu mladu dobru junicu. Sjećam se samo, da se jedna krava zvala "Milava" i da je bila pred oteljajem. Dok sam ih puštao, letile su mi slike pred očima, kako Milava pogodjena sa granatom ili metkom leži na bašči. Vjerovatnoća ta zadnja dva dana, da je tako i bilo, je bila ogromna. Više nisam smio sa svojim mislima da dangubim pa sam se sa Raifom uputio u pravcu Štaba da saznamo prave informacije. Pred školom nas je sreo Kemo Bundava i rekao da idemo na položaje. Naravno da ga nismo poslušali. Kada smo iz daljine ugledali četiri naša vojnika kako trče kroz Tofikov šljivik, krenuli smo i mi preko naših njiva u pravcu Sipa, i dalje prema Donjem Pećniku. Usput je naišao i Sejfo Zahirović sa svojim traktorom, pa smo dio puta prešli s njim. U odžačkim poljima smo sreli još nekoliko Jakešana i oni su potvrdili takođe da su četnici zauzeli Brezike. Tu smo ostali oko dva sata. Ništa se više nije mijenjalo, niti je više itko bježao. Manje se i pucalo, tako da smo odlučili da se ponovo vratimo i da vidimo gdje su ostali Jakešani. Pošto je počela da pada kiša sklonio sam se sa Raifom u Donjem Pećniku u jednu nedovršenu kuću. Niko nije imao neki dobar prihvatljiv prijedlog šta dalje da se radi. Raif je htio do Štaba i da se ponovo priključi svojoj grupi (Halid, Sikirica, Fahret...). I ja sam kontao da je to najbolje rješenje i za mene. Cilj je bio do Sedina i njegove grupe. Kod kuće

nisam smio provest još jednu noć iz već poznatih razloga. Kod kuće smo uzeli nešto na brzinu, a ja neku zimsku jaknu i torbicu, pištolj i jednu bombu koja je ostala od Enesa. Na putu do položaja smo sreli Nedžu Mujakovića u Jurinoj vikendici kraj rijeke i on nas je pozvao tamo. U kući je bila Raifova grupa Halid, Fahret ..., i oni su nam rekli da je situacija na položaju pravo teška i da treba tu da prenoćimo, pa da ujutro svi zajedno idemo na položaj. Sutradan (08.07.1992) smo se Raif i ja razišli; on je otišao sa svojom grupom, a ja prema rovu gdje je bila Sedinova grupa. Sedin i ostali su mi reklii da se odmah vratim i pokušam da nađem Izudina Karića i Sifeta Bikića i da idemo odmah u pravcu Odžaka. Kako sam došao, tako sam se i vratio, samo sam sada bio ponovo sam. Toga jutra je bilo tako tiho i mirno bez pucanja i granatiranja, da sam svakog časa iščekivao da upadnem u neku četničku zamku. Oni su već juče bili na Brezicima, što je značilo da su imali dovoljno vremena da zauzmu čitav Jakeš. Od Brezika do naše kuće je otprilike 20 minuta hoda.

Drugo Povlačenje

Isku i Sifeta nisam našao i krenio sam prema školi. Tamo sam vidio Tađu i on me je uputio prema njegovoj kući. Dževko (Bucin komšija) je već bio tu i kad je Tađo došao - jeli smo, a zatim malo prilegli i slušali vijesti. Nedugo poslije toga su počele padati granate. Sklonili smo se kod Tađe u nedovršenu prostoriju ispod stepenica. Pucnjava je bila sve jača i jača. Tađo je htio da malo izviri da vidi kakvo je stanje. Vratio se brže nego što je izašao i rek'o: "Četnici su na Kuduzama!" Istrčali smo vani i bježali prvo preko Tofikove, zatim Atifove i onda naše njive u pravcu Sipa.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
OPŠTINA ZENICA
OPŠTINSKI SEKRETARIJAT ZA NARODNU ODBRANU

Broj: 12/6-846-295-163/92.
Zenica, 4.8.92 godine

Na osnovu Objašnjenja Ministarstva odbrane Republike Bosna i Hercegovine Sarajevo, broj: 01-492/92. od 10.07.1992. godine, o izdavanju odobrenja za putovanje u inostranstvo vojnim obveznicima, obveznicima civilne zaštite i licima koja podliježu radnoj obavezi, i z d a j e s e

PRIVREMENO ODOBRENJE

Bikić Besim rodjen 1929 godine

NEMA SMETNJI za putovanje u inostranstvo, kao i van opštine u periodu od 4.8.92. do ______ godine.

Uvjerenje se izdaje na zahtjev imenovanog radi regulisanja prolaza na kontrolnim punktovima.

04-08-1992

PO OVLAŠTENJU SEKRETARA

Besimova "propusnica" iz zadnjeg rata

Granate su padale sve više i više, tako da smo sve češće i češće zalijegali. Zvuk metaka je bio sve jasniji i jasniji. Imao sam utisak da samo nas trojicu gađaju. Pošto smo preskočili rijeku, predložio sam da idemo na drugu starnu Sipa da nas ne bi koji zalutali metak pogodio. Nedugo potom, počeli su nas i iz Miloševca granatirati. Granate su padale po Izudina Zulfića kući i školi. Pomislio sam da nas možda i iz Miloševca vide, a to znači da se dalje u pravcu Donjeg Pećnika moralo trčati. U nekom šumarku smo napravili pauzu. Priključio nam se Sejfo Zahirović i još jedan tip kojeg do tada nikad nisam vidio. Ponovo je zapucalo, pa smo se dali u ponovno bježanje kroz žita, šiblje i sve što nam je stajalo na putu. Kod sljedeće pauze čuli smo neke glasove. Bilo je tu i žena i nekih poznatih lica, ali opet se zapucalo i nedaleko od mene zabio se jeden metak. Dalje smo bježali dok nismo sreli Kasima Karića. S njim smo sjeli ispod jednog oraha i gladali kako Dobor gori. Bomba koja mi je bila u džepu mi je više smetala nego koristila, pa sam odlučio da je tu kod oraha ostavim, a pištolj sam zadrž'o.....”

Modričanin Hamid Omerović je takođe bio u Jakešu jula 1992. godine. Ovdje je njegovo svjedočanstvo pada Jakeša i povlačenja:

“Početkom rata '92. godine sam izbjegao sa svojom familijom u Jakeš. Bio sam rasporedjen na vatrenoj liniji zajedno sa Edinom Zahirovićem, Edinom Sofićem i Nihadom Bikićem. Na liniji sam ostao oko mjesec dana odakle sam bio opozvan na radnu obavezu u Modriču. Bivam mobilisan i rasporedjen na liniju prema Garevcu, odakle po padu Modriče ponovo dolazim u Jakeš. Pošto sam u tom momentu bio bolestan, ovaj puta sam raspoređen na stražu kod Štaba…Dva dana pred pad Jakeša, tj. 5. jula 1992. godine je došlo do žestoke pucnjave po svim linijama oko Jakeša. Mještani i borci koji su se zadesili na odmoru kod kuća u samom mjestu su se okupili oko štaba misleći da je Jakeš već pao. Počeli su pristizati i borci sa linija govoreći da ne mogu izdržati, jer četnici navaljuju. Krizni štab kreće sa svim snagama na linije, te uspijevaju sve normalizovati….Tu noć je Edin otišao na liniju, a ja sam morao sa Dževadom (lovcem) na stražu. Ujutro sam došao kući (kuća moga punca Hamida Zahirovića, o.a.); dan je bio sasvim miran. Sedmog jula ponovo idem naveče na stražu kod štaba do osam sati ujutro. Po povratku ujutro (juli 08; oko 08:00 sati) odem u podrum da provjerim šta je sa Sajom komšijom i ostalim koji su odsjedali u našem podrumu; nije ih bilo tamo. Ostavio sam pušku u podrumu i odem u Edinovu kuću da iznesem hranu za piliće. Izlazeći iz kuće, sa stepenica sam video mladića kako stoji u pola dvorišta. Imao je na sebi neke stare hlače i jaknu, a ispod ruke pola kile hljeba koji je čopao i jeo. Preko ramena je nosio automatsku pušku. Kad sam ga video, u meni je zavladao strah! Ja znam skoro sve Jakešane, ali ovog čovjeka nisam poznavao. Znao sam odmah da nije iz Jakeša. Kada je on mene video, i on se trgao. Vjerovatno je imao iste misli kao i ja. Pitao me je da li je ovo moja kuća. Potvrdio sam to, na što mi je on

odgovorio: "Idite danas svi prema Odžaku, jer će Jakeš pasti." Odgovorio sam "Dobro.", i on je otišao. Ja sam odmah otrčao u podrum po pušku i zatim odmah istrčao na glavni put tražeći tog sablasnog stranca. Nisam ga našao; kao da je propao u zemlju. Otrčim preko puta do Saje da ga izvjestim o ovom incidentu. Dok smo govorili, mladić je izašao iz Beganove avlije. Sajo ga nije mogao prepoznati zbog slabog vida. Prohujalo mi je kroz misli o onoj noći kada su zapucali četnici i moguće ubacili par svojih ljudi koji su imali zadatak da obavijeste stanovništvo da se povuče. Sinulo mi je da je taj mladić mogao biti jedan od njih. Kako bi inače on mogao znati da će Jakeš pasti, kad niko od nas nije znao?!…

…Isti dan sam pred veče krenuo da spavam, kad stadoše jedna kola sa 6 vojnika, svi ćelavi (09:00 sati). Pitali su me kako mogu najbrže doći do doborskih linija; pokazao sam im put od Jakeša koji je vodio na Dobor i oni su otišli. Oko petnaestak minuta kasnije je došao jedan kamion sa oko 20 vojnika Odžačana isto tako ćelavih i postavili isto pitanje. Samo što su krenuli uzbrdo prema Doboru, jaka paljba iz Nusretove šume s lijeva je osula po njima. Ja sam se sakrio u garažu i odatle ih pozivao da se sklone tu kod mene. Ustručavali su se prvo, jer me nisu znali i poslije par minuta njih šestorica su se dovukli do garaže. Jedan od njih, dječak po izgledu, je imao rupu od metka na leđima i bez izlazne rane naprijed. Rekao je samo da teško diše. Uzeo sam ga i preko bašte odveo u štab, odakle su ga kolima prevezli u Odžak. Kad sam se vratio u garažu, našao sam 12 ćelavaca. Još jedan je bio ranjen u vrat, te sam i njega odveo u štab. Po povratku sam ih našao kako se prebrojavaju i rekli su da hoće da se vrate u Odžak ali ne znaju kuda i kako. Sve ovo vrijeme pucnjava nije jenjavala, a i neprijatelj je bio samo 100 m udaljen u Nusretovoj šumi. Počele su i granate da padaju sve jače i jače. Podne je, 08 juli. Ljudi su već počeli da odlaze prema Pećniku. Našao sam Nusreta Zulfića kod Mikicine radnje gdje su mu se kola ugasila zbog slabog akumulatora (13:00 sati). Pitao sam ga šta da radimo, a on je uzbuđeno odgovorio da nigdje ne ide bez svog Mirse. I ja sam rekao da sam i ja ostao zbog Edina. U taj čas je naišao Meho Kicelja koji nas je upozorio da se hitno moramo povući do pećničkih linija i sačekati tamo, jer su četnici ušli na Jakešnici. U Pećniku smo čekali ostale sa položaja koje smo očekivali da su u povlačenju. Nakon jedan sat (oko 14:00 sati) Nusret reče: "Strah me dragog Alaha, nisam pustio stoku." I ja sam rekao da nisam pustio piliće te smo se preko njiva vratili u Jakeš. (Misleći sada o tome, to je bila suluda ideja, jer je to bilo vraćanje direktno u ruke neprijatelja. Mozak nekada ne razmišlja racionalno. To je bio taj moment.) Polahko smo se spustili od strane Bara, pored kuća Muminovića i Sejdića. Svako je okrenuo svojoj kući odatle. Kada sam ulazio u bašču, video sam braću Zelince sa velikim kamionom kod trafike kako govore da je Jakeš prazan (14:30 sati). Pustio sam piliće i otišao do Nusreta. Dok smo hodali po njegovom dvorištu, meci su pljuštali po njegovoj kući i fasadi. Dolazili su iz pravca njegove šume, 50-70

metara udaljene. Pustivši stoku, povukli smo se pored škole. Tamo sam video veliku hrpu municije koja je bila neupotrebljiva (bez upaljača). Tražio sam bilo šta da je zapalim, ali nisam našao ništa. Primijetio sam i neprijateljski tenk nedaleko kod Ragifine kuće. Očigledno je bilo da se prozor za povlačenje polahko ali sigurno zatvarao. Prelazeći preko rječice Gnionice na Sipu sam polomio prednje zube kada sam preskakao (jula 08; 15:30 sati). Sve muke oko moje bolesti koja me nije napuštala, kao i bol oko povlačenja i napuštanja Jakeša i našeg kraja kao da nije bilo dovoljno. "Šta me još čeka?", pitao sam se. Velika odiseja povlačenja je tek počinjala…."

Sljedeći mještani Jakeša su poginuli ili nestali u toku rata 1992-5. godine: [81]

1. Seid Alić (u julu 1992. u Zenici)
2. Miralem Bahić (07. juli 1992. u Jakešu)
3. Zemir Bahić (07. juli 1992. u Jakešu)
4. Jasmin Bikić (30. juni 1992. u Jakešu)
5. Vilko Grahorić (Grahovac)
6. Sakib Hasukić (08. juli 1992. u Jakeša)
7. Bahrija Krajnović (18. septembar 1992)
8. Ibrahim Krajnović (03. juni 1992. u Jakešu)
9. Sabit Krajnović (08. juni 1994)
10. Said Krajnović (18. septembar 1994)
11. Refik Mašić (05. maj 1992. u Jakešu)
12. Izet Muminović (04. maj 1992. u Jakešu)
13. Jusuf Ogrić (29. juni u Jakešu)
14. Asif Omičević (04. maj 1992. u Jakešu)
15. Jasmin Omičević (05. maj 1992. u Jakešu)
16. Rasim Plehandžić (04. maj 1992. u Jakešu)
17. Suvad Plehandžić (01. decembar 1994. u Gradačcu)
18. Mirsad Sejdić (11. maj 1992. u Modriči)
19. Edin Sofić (18. februar 1993. u Gradačcu)
20. Ezvin Sofić (30. maj 1992. u Jakešu)
21. Husein Tirić (nestao 08. juli 1992. u Jakešu)
22. Meho Zelinčević (11. maj 1992. u Modriči)
23. Sefer Zelinčević (11. maj 1992. u Modriči)
24. Husref Zulfić (03. maj 1992. u Jakešu)

Napomena: Postoji i informacija da je i brat Vinka Birčića poginuo. Ako je to tačno, onda bi se i on trebao uvrstiti u ovu listu.

---

[81]Izvor: Osman Zeljković, *Modrički šehidi, poginuli i umrli borci 1992-1995*, 2011

Jakeš u periodu od 07. jula 1992. do kraja 1995. godine

Koliko se zna, zadnji Jakešani su napustili Jakeš negdje poslije podne jula 08. i povukli se u pravcu Odžaka i Bos. Broda. Međutim, nekoliko njih je ipak ostalo u mjestu i nakon njegovog pada:

Raif Šarić je ostao kod svoje kuće iz nepoznatih razloga. On je vjerovatno bio zarobljen i uključen u radnu brigade koja je izvodila raznorazne radove na modričkoj opštini u toku rata. Srećom po njega i njegovu familiju, on je preživio to zarobljeništvo.

Redžo Mašić je još prije rata bio u SMU zbog bolesti. On je izgleda preživio sam pad Jakeša, ali je kasnije umro u toku rata u bolnici u Koprivni. Aljalja Tirić je takođe ostao u Jakešu iz nepoznatih razloga. Niko ne zna što se desilo njemu i on se još uvijek vodi kao nestao.

U haotičnom povlačenju su bili zarobljeni i Zehrudin Zelinčević i tri člana familije Pudić. Svih četvero su preživjeli zarobljeništvo i rat. U toku rata se zatekao veliki broj bolesnika u SMU. Većina radnika Ustanove je bila otišla kada je započeo rat, tako da su bolesnici ostali na staranju kod onih nekoliko preostalih radnika i jakeških branilaca. Od stručnog osoblja je bio ostao samo Dr Predrag Bojković i jedna medicinska sestra, kao i nekoliko kuhara koji su kuhali za bolesnike i borce. Situacija u samoj bolnici je bila jako teška kao uostalom i u cijelom mjestu. Jakešani su se brinuli o bolesnim koliko su mogli. Kada je Jakeš konačno pao, jedan dio bolesnika je takođe napustio Jakeš pod vođstvom Dr Bojkovića, dok je jedan dio ostao u bolnici. Koliko se zna, ovi preostali bolesnici su bili raspoređeni u okolne bolnice u toku rata.

Jakeš i Jakešani su bili prednja linija na tom dijelu posavskog ratišta. Zbog toga, srpski napadi su bili većom mjerom usmjereni na osvajanje tog strateški-važnog mjesta pored kojeg je vodila glavna linija snabdijevanja svih srpskih snaga preko Drine. O žestini srpskih napada na Jakeš govori i evidencija bombardovanja koju je vodio Meho Šabić od prvog do posljednjeg dana. Po njemu, na Jakeš je ispaljeno ukupno 10.404 bombi raznih kalibara i vrsta (10.244 granate; 13 bombi “krmača”; 27 kasetnih bombi). Borba za Jakeš je trajala ukupno 66 dana, od kojih je samo 19 bilo bez granatiranja. U prosjeku, 158 granata je ispaljeno po danu računajući i one dane bez granatiranja (plus bombe “krmače” i kasetne bombe) ili 11 po satu ili jedna granata svakih 5,5 minuta.[82] Takvo intenzivno granatiranje je prouzrokovalo žrtve i velika razaranja. Računa se da je većina jakeških kuća bila razrušena ili oštećena. Po zauzimanju mjesta, srpske snage su počele i sa paljenjem kuća. Jakeška džamija je bila čitava na dan povlačenja i biva minirana i srušena vjerovatno tokom prvih dana pada Jakeša.

---

[82]Nekoliko dana za koje ne postoji Mehina evidencija je procijenjeno (računa se da je intenzitet granatiranja trećeg dana bio u prosjeku isti kao i granatiranje prvog, drugog, četvrtog i petog dana). Takođe, pretpostavilo se da je granatiranje trajalo od šest sati ujutro do osam naveče.

Sljedećih 3,5 godine (juli 1992 – decembra 1995) Jakeš je bio nenaseljen. Ubrzo po osvajanju, neprijateljske snage su počele sa pljačkanjem stoke, kućnih stvari i materijala. U Jakeš je ulazio ko je htio da uzme što mu je trebalo i što se moglo odnijeti. Iz svjedočenja par onih Jakešana koji su uspjeli da uđu u mjesto u tom periodu saznajemo kako je samo mjesto izgledalo. Ako je neko htio da napravi scenu za snimanje ratnog filma, nije trebalo; Jakeš je u stvarnosti tako izgledao. Slučajnog posjetioca bi dočekala slika prve kuće na desnoj strani koja je bila zapaljena, polusrušena i sa izrešetanom fasadom. Manje-više, svaka kuća je ličila ovoj prvoj. Ako nije bila oštećena, onda joj je falio krov i sav tišleraj. Mnogim domaćinstvima su nedostajale i ograde koje su bile skinute ili otkinute iz svog betonskog ležišta. Smeće i raznorazni građevinski otpad je pokrivao svaki slobodni prostor. Jakeška glavna ulica, inače prilično široka, se nekako smanjila zbog raznoraznog rastinja koje se navilo s obe strane puta praveći neku vrstu tunela. Trave, korijenje, voćke, žbunovi i drveće su nekontrolisano rasli i postepeno osvajali dvorišta. Poneko smjelo drvo je izvirivalo kroz prozor rastući slobodno na sredini sobe! Krivina iza krivine, naselje iza naselja je pružalo istu sliku, sliku pustoši i velikog razaranja. Pogled prema centru Jakeša bi za svakog Jakešanina bio nekako zaustavljen u vremenu i prostoru, kao gledanje u prazno. Nešto bi zafalilo tom pogledu, nešto što bi se inače prvo ugledalo i primijetilo zadnjih 68 godina. Tom pogledu i toj slici bi falila slika džamije i munare koja je dominirala reljefom sela. Nje nije bilo više tamo. Ležala je na zemlji porušena, nekako klonula. Poneka divlja životinja bi prešla put i polako prošetala kroz otvorene kuće i dvorišta ne vjerujući ovoj nenadanoj slobodi kretanja. Čitavo mjesto je izgledalo sablasno i jezivo. Zar su tu nekada ljudi živjeli?

Slika razaranja i pustoši u Jakešu u zadnjem ratu: kuća Hamida i Vasve Zahirović iz 1993. godine i obnovljena kuća iz 2001-2003.

Jakeš od januara 1996. do početka 2000. godine

Dayton-skim mirom koji je zaključen u oktobru 1995. godine između BiH, Srbije i Hrvatske je prestao rat u Bosni. Na istom skupu su se lideri ove tri nove države dogovorili, između ostalog, i o budućem ustrojstvu BiH. Utemeljene su i dvije teritorijalne jedinice (entiteta) unutar BiH, Federacija i Republika Srpska. Tom prilikom su određene i opštine koje pripadaju ovim entitetima. Padom Posavine u ljeto 1992. godine tadašnje vlasti bosanskih Srba mijenjaju ime opštine Odžak u novo ime Vukosavlje. Vremenom se u Vukosavlje nastanjuju bosanski Srbi iz ostalih dijelova Bosne. Pošto se Dayton-skim mirom odlučuje da Odžak bude uključen u Federaciju, tadašnji stanovnici Srbi odlaze masovno iz Odžaka. Većina njih se preseljava u obližnji Jakeš i donose sa sobom i novo ime Vukosavlje. Ubrzo vlasti bosanskih Srba formiraju novu opštinu Vukosavlje sa sjedištem u Jakešu. Ovoj opštini se priključuju i sela Pećnik, Modrički Lug, Gnionica i Jošava. Tada, krajem 1995. i početkom 1996. godine Jakeš počinje dobivati nove stanovnike, koji se useljavaju u kuće koje su bile donekle useljive. Ocjenjuje se da se doselilo oko 1.000 lica u Jakeš u to doba.

Otprilike u to vrijeme, Jakešani koji su bili u izbjegličkim kampovima širom Evrope počinju da razmišljaju o povratku u svoj rodni kraj. Prvo postepeno, a kasnije i češće, jakeške familije se počinju vraćati i privremeno nastanjivati u Odžaku i Gradačcu. Međutim, još niko se nije usuđivao da dođe u Jakeš, jer su novi stanovnici Jakeša Srbi još uvijek gledali na njih s neprijateljstvom. Samo nekoliko njih smjelih bi prošlo brzo Jakešom i napravili nekoliko slika, i to je bilo sve.

Negdje u jesen 1998. godine se u Odžaku održava prvi sastanak povratnika na kome se počinje diskutovati o povratku u Jakeš. Nedugo poslije, s kraja '98. i početkom '99. se održavaju dva veća skupa povratnika sa modričke opštine u Gradačcu u jednoj sali Sportske Dvorane. Oni Jakešani koji su već bili u Odžaku bi se prevozili kolima kroz Modriču u pratnji UNPROFOR-a, jer je tada još uvijek bilo isuviše opasno da se ide samostalno.[83] Mada su ovi skupovi bili organizovani od strane modričke opštine u izbjeglištvu za sve stanovnike opštine Modriča, većina učesnika je bila iz Jakeša. Na ovim sastancima se pokušao dogovoriti plan pregovora sa tadašnjom vlašću u Modriči i uslovi i detalji povratka naroda u njihove vlastite kuće i stanove.

Kako vrijeme prolazi, tako se i čitava situacija u BiH, pa i na modričkoj opštini poboljšava i postepeno normalizuje. Jakešani u većem i većem broju i smjelije počinju dolaziti u Jakeš da posjećuju svoje kuće. Mnogi od njih nalaze nove

---

[83]Izvor: Senad Krajnović-Dule

stanovnike u svojim kućama. Samo onaj koji je bio u takvoj situaciji može da razumije čudan osjećaj kada vidi stranca u svojoj kući. Međutim, ti prvi posjetioci Jakeša nisu mogli da ostanu u svojim kućama, jer su u njima bili novi stanari koji se nisu htjeli iseliti ili su produživali svoj ostanak zbog raznoraznih razloga. Čak i oni čije su kuće bile prazne (zato što su bile razrušene) su se bojali da prenoće u njima zbog mogućih napada lokalnih Srba.[84]

Tek početkom 2000. godine Jakeš će primiti prvog stalnog stanovnika koji je tu živio prije početka rata. Poslije 7,5 godina izbjeglištva, Begica Zahirović se vratio i ostao u svojoj kući. On još uvijek nije uživao potpunu sigurnost u svojoj kući pa ga je neko vrijeme obilazio UNPROFOR i pružao mu zaštitu. Otprilike u isto vrijeme i mnogobrojni donatori iz čitavog svijeta počinju davati pomoć u građevinskom materijalu onima koji se odluče vratiti. Prvo su nuđene donacije onima čije kuće nisu bile useljive. Među prvim povratnicima koji su primili tu pomoć su bili Vernes Mujaković i nekoliko familija Serdara. Kako vrijeme prolazi, više i više donacija dolazi, i više i više Jakešana se vraća za stalno. Mnogi ne čekaju donacije i počinju finansirati popravku i izgradnju iz vlastitih izvora. Malo po malo, Jakeš počinje dobivati stari izgled i živost koju je imao prije rata. Nadati se da će se ostvariti želja Jakeškog bivšeg predsjednika MZ Mehe Šabića koji je u svom bolu i tuzi po povlačenju iz svog voljenog Jakeša 07. jula 1992. napisao: *“.....Naš Jakeš u svom pozivu moli, ako budem u cjelosti porušen i spaljen, da ćemo zajedno žaliti sve izginule i u tuđini nasilno umrle. Ali doći će opet dani slobode i da na istim temeljima kuća očeva i djedova, Sinovi i Unuci će graditi novi Jakeš uz iste želje i običaje. U ruci držeći šolju kafe ili čašicu jakeške šljivovice.....”*

[84] Tako, dok su Kemal Kumbarić i njegov komšija Muhamed Mujanović spavali u svojim razrušenim kućama, neko od lokalnih Srba je ubacio ručne bombe u njihove kuće. Srećom, nijedan od ove dvojice nije nastradao u toku tih napada.

PRILOZI

Prevod tekstova Aga-dede (u skraćenom formatu):

Počeh da pišem historiju
i da je sredim u obliku knjige.
U knjizi (ovoj) da obrazložim svoje stanje
i da opširnije govorim o koječem:
odakle potječem, tko mi je rod,
odakle mi je djed došao, tko mi je otac,
(i) da se zna tko mi je (bio) šejh.
Bi potrebno da se i to obrazloži
i to da napišem u ovoj knjizi;
s namjerom da steknem sevaba.
Otac mi je derviškog reda,
i to mi je put (način) da ga se sjetim,
(jer) ako hoćeš da postaneš usta-majstor,
naprijed! Spomeni blagoslovom svog majstora.
Čovjek treba da spomene također oca i majku,
i treba ih se dovom spomenuti.
Treba se sjetiti također vladara,
s molitvom za njega, sjenu Božju.
Bože, daj duga života vladaru,
da s pravednošću mnogo godina provede
da pobijedi neprijatelje,
kad potegnu sablju protiv neprijatelja!
Ocu i majci mi je naša dova,
neka im se smiluje naš gospodar (Bog).
I neka je sto hiljada molitvi blaženom (šejhu),
koji nas je uputio u odredbe (ovoga) reda.
Nakana mi je da se u ovom odjeljku upoznaju moj otac i preci,
da objavim odakle su mi došli pretci:
Iako je čovječiji rod jednog korijena,
hoću da objasnim odakle su mi pretci.
Od sultana Mehmeda koji je osvojio
Carigrad,
djedovi su mi janičarski robovi.
Od toga doba se tako provlače sve dosada
i idu naprijed kao robovi potomci.
Od pređa mi nije niko svrgavan:
bili su trajno stalež službenika.
Oni su vječno bili ljudi tvrđava
i išli su ka granici iz unutrašnjosti zemlje.
Njih su isturili na granicu,

i za gedki-službom odlazili na granicu.
Dobrotvor postavši u Sarajevu biješe
Gazi Husrevbeg. Za njegova vremena,
on je, osvojivši tvrđavu Dobor
odredio vojnike i agu (starješinu) im.
Izvadivši iz tvrđave vojnike
iz unutrašnjosti zemlje povuče ih na granicu.
Iz tvrđave Bugurdelen (Šabac), njih četrdeset ljudi,
izvadivši ih dovede ih u taj mah.
Jedan od njih djed mi, Muhjudin sin Iljasov,
koji među narodom zbog svog nastupa bijaše hvaljen.
Ne bijaše mi u rodu ni bingijena, bekrija.
U usta nisu nikada uzeli alkohola.
Bili su mistici svih sedam pređa.
To sam sve pitajući svog oca istražio,
a on pitao također svog oca
i dobili su te vijesti jedan od drugoga.
Došavši sa četrdeset vojnika iz Šapca.
Samo je on jedini ostao od svih pridošlih.
Svi su se povratili natrag,
(a) djed mi je ostao (posvetivši) se svojim pčelama
(pa) je uljanik veoma povećao,
(i) sudbina ga s (njima) s time zavarala
Oca mi je donio (kad mu je bilo) sedam godina,
i ovdje ga je naučio čitanju i pisanju.
Osamdeset godina živio mi je otac u toj tvrđi.
Onđe ostavši privezan za jedan zid.
Napokon je postao aga ove tvrđave,
i darežljivošću bio je u narodu poznat.
Dvadeset i tri godine bio je tamo dizdar,
i napokon ga obori vječno krećući stroj.
Umro je godine hiljadu devetnaeste (re. 1609.).
Na koncu je smrt, ustrajnost svijeta,
napokon i nas će doći reda.
Bože! daj nam svima (Svoju) milost!
Mjesto mog rođenja je grad-Dobor,
tamo sam se rodio, u tom gradu odrastao.
Koliko su mi prilike dozvoljavale, učio sam realne nauke,
a mističnu nauku, znanost, također kasnije.
Suđeno je nama da se sami naobrazimo,
(a) što znamo, također da svijetu dokažemo.
Kod kuće (obitelji) sam učio Kur'an,
(i) postavši učitelj podučavao sam malodobne. Ovako sam proveo više vremena,naučio sam ovo znanje.

U ovome dijelu se napisa ono što treba da se zna tko mi je šejh-majstor

Bio sam zaljubljen u (derviški red) Ummi-Sinan
i tražih i nađoh vješta učitelja (majstora):
došao je u ovaj kraj iz šeher-Üsküba (re. Skoplja),
i nastanio se u tvrđavu Đakovo.
Oženivši se onđe, dugo je vremena boravio
ponekad onđe, a ponekad se povukao u Osijek,
pa bi se ponovo odande iselio,
jer je selidba za vidovite sunnet.
Premjestio se u Pečuh, odatle uzevši put,
nastanio se u tekiji Memi-šah begovoj
i postavši dugo vremena šejh onog kraja.
a to je bilo prije osvojenja Sigeta.
Kad god bi se ratnici borili
s neprijateljima, on bi prihvatio bajrak.
Zajedno su išli pod Siget
i osobno su se borili tamo.Oni bi šejhu osedlali konja vrijedna
i (tako bi) ga ratnici odveli na bojište
i tu bi ih šejh blagoslovio
kada su došli u dodir s neprijateljem.
Svijetla obraza bio je uvijek
Gdje god bi ih šejh blagoslovio.
Zavoljevši ga Požešani
pozovu ga onamo u jednu tekiju.
I podigavši se iz Pečuha preselio se u Požegu.
Došavši tamo, bavio se molitvom (blagoslovom)
Mnoge erbeine (kvartale) je onđe proboravio,
a prijatelji bi mu dolazili iz udaljenih mjesta.
I ja bih navraćao ovom svetom,
časnom čovjeku.
On me je podučavao ovdje o telkinu
(nadahnuću), propovijedi.
I iskreno sam mu se predao na volju.
I stoga mi – što je razumljivo razumu –
pripade hidajet (zastupstvo).

Hasan efendija mi je moj časni šejh,
Potrao sam svoje lice prašinom
njegovih nogu.
Mnogo je godina vršio šejhovsku
(dužnost) u Požegi,
a mnoge su mu pristalice došle do svojih želja.

Pedeset je godina onovremeno bio šejh
što u Đakovu, Pečuhu, što u Požegi.
i, napokon, konac života mu je bio u Požegi.
Otišavši odatle, zauzeo je mjesto u vječnosti.
Grob mu je stjecište naroda:
dolaznici-prolaznici se ovdje ne zadržavaju.
Nije od mene ustezao svoje naklonosti,
i ja sam se koristio njegovom naklonošću.
Stigla me je njegova pažnja, mene – bijednika.
Neka je hiljade zahvala Svevišnjem!
Ušao sam u red izabranih erena (časnih ljudi u redu)
i uspio ustanoviti mnoge tajne mistike koje nisam poznavao.
I redoslijed imena, kakvih su, eto vidjeh.
I s mirom sam vodio tevhide.
I pošto sam postao sagovornik reda naobraženih
čeznuo sam da od njih uzmem blagoslov.
Svojevremeno svoga oca Jusufage, onovremenog šejha,
bio sam privrženik.
I kada mi otac ode s ovog svijeta,
pripade mi služba – agaluk od njega.
Tada je na Bosni bio paša Ibrahim-han.
Njegova zapovijed vrijedila je koliko i ferman.
Teško je bilo k njemu pristupiti,
a kako je (netko) mogao dobiti i namještenje!
Ali defter-emin Kasim efendija
i prijatelji mi nastojahu, kao i on –
preporuči moju stvar svojim prijateljima.
A kako se nitko ne nametnu na njih,
a i sam (Kasim efendija) ode paši nekoliko puta,
i Bog dade te mi paša svrši posao.
Paša je uvažio njegove riječi
i mene učini svojim dovadžijom (da ga blagoslivljam).
Ovaj preuzvišeni stanovao je u Modričoj,
naša je kuća bila pokraj njegovih blizu.
Kad ne bih svake sedmice otišao mu, uvrijedio bi se,
rekavši mi: “Gdje si, ne viđaš se?”
Odžak (dvor) mu je bio da je sve pjevalo,
a držao je nekoliko gostinjaca (musafirhana).
Bio je uvijek osobno za trpezom:
i bogataš i stranac bi se koristio njegovim jelom.
Dogodilo bi se, ponekad, da bi gost kasno stigao,
ali je uvijek našao ono što mu je suđeno.
Imao je brojna zvanja (položaje),

mnoge čitluke, puno zasijanog (usjeva).
Volio je goste i derviše,
radovao bi se uvijek da ih gleda
i prema njihovim staležima odavao im čast.
A učenjake je jako volio,
pero mu je bilo izvor, bio je pisac,
Dosta sposoban učenjak i sasvim načitan.
Služba mu je bila na dvoru.
Kada bi mu reda došla da služi
veoma mnogim ljudima učinio bi dobrotu.
Tko bi mu došao, otišao je veseo i nasmijan.
Brojnim dobrotama je nahranio
bilo na domu, bilo u službi.
S mnogo strana je blagosiljan
i, službujući, prihvati put vječnosti (umrije).
Moja je molitva ova: da mu Svevišnji
dadne mjesto u uzvišenom raju.
A tko god ovoj mojoj molitvi rekne "amin",
neka mu Svevišnji bude jamac da će ga vrći u raj.
Duši umrlog Kasim efendije, duši Božjeg vjernika
neka je pozdrav na njega,
Boga radi prouči "fatihu".
Tri mu sina ostadoše, najstariji Ahmetbeg.
Očin je odžak on držao (preuzeo) sam,
i jer mu je od oca ostalo sve gotovo:
i službe, i mnogo obilja, nekretnina.
Vrlo je vješt peru, pametan i pisac.
Kako god rekneš gospodstvo njemu pristoji.
Vrlo ugodan, dobroćudan i dobra srca,
I govor mu je sladak, govori blago.
Tko mu od učenjaka dođe na razgovor,
zaželi ponovo mu doći.
Trajno su pred njim knjige,
Meanija, govor mu je uvijek o nauci.
Potpuno je poprimio očin način –
svakaga je on svojim blagodetima hranio.
Napredovaše s dana na dan u savršenstvu.
Njegovi govori bili su puni mudrosti.
Na bosanskom divanu kod defterdar-emina,
nalazeći se u službi, zenicu oka –
Odžak mu, orobi haramija:
Što no odnose, ono sve popali.
On se tada nalazaše u borbama,

na istom mjestu zajedno sa još svoja dva brata.
Nitko ne može procijeniti mu štetu:
izgorje gotovo osamdeset komada knjiga.
Sagorje kula i sve što bi u njoj,
Ostadoše samo kameni zidovi kule.
Eto tako mu se zgodila ova šteta.
Da Bog dadne da ostanu glave zdrave
Neće nedostajati srebrni rahtovi, kumasi.
Braću mu Alibeg i Hasanbeg
Svaki pojedini s dana na dan
neka mnogo na ovom svijetu požive u bogatstvu
i neka postignu ono što god žele.
Osim Boga nitko ne zna,
da li je opskrba bila žrtva njihovim glavama:
bili su otišli na mjesto opasno
i stali su pred topove i puške.
Na alaje je pucano iz topova i pušaka
i mnogo je vitezova tamo budzašto prodato.
Neka je molitva svakog čovjeka ovakva.
Što će doći na glavu, nek dođe na materijalnu štetu.
Mnogi su od velikaša u tom ratu,
postali šehidi i na tom mjestu glave izgubili.

(*Napomena: nedostaje jedan list, na kojem, čini se, da govori o pohari Odžaka.)

Postavili njega kao zeta
Nije se ustezao da tamo štetu napravi.
Saznalo se tko su bili haramlije (hajduci)
bar se to iznađe.
Što mu je šaka došlo, ono tvrdo držaše.
Prokletnike stiže kazna.
Neka Bog dadne da se sve pronađe
i da mu njegov imetak opet u ruke dođe.
Ovo se zgodi, neka se prepričava
u godini ratovanje Sultana-Osmana.

Opis karaktera Osman Efendije, bosanskog defterdara

Kasim efendija me postavio dizdar-agom.
Agaluk nisam dugo zadržao,
godinu i po bio sam tvrđavi dizdar,
čuvao taj grad (Dobor) s tim činom.
Kasnije sam ga ipak ostavio.
Naumio bijah da radim što drugo.
Prodavši agaluk pretvorih ga u novac –
za dušu svoga oca osnovah zadužbinu.
Uvjetovah da mi djeca uče (čitaju):
Jasin, ajet pa ajet.
Zatim sam postao hatib (džamije) u Jakešu
i od te bogougodne službe dobih što je određeno:
po jednu akču plaće u cijelom.
Bio sam sedam godina imam i hatib.
Jednu tijesnu džamiju su bili seljaci napravili
od pletena, zemljom oblijepiti.
Družina (džemat) mi ne mogaše stati u džamiju,
a uz bajram, ni u sâm harem (dvorište) džamije.
Zimi, na snijegu, džemat mi napolju,
ostajali bi većinom tamo.
Nastojao sam da se izgradi velika džamija,
Pa sam se na mnoge ljude obraćao.
Svevišnji mi dade prijatelja – druga,
i tako jednog dana bosanski defterdar,
Modričanin Osman efendija izjavi
i odmah izvadi novac i dade ga u gotovu.
Skupivši majstore ugovorih (sporazumjeh se),i čvrsto se
prihvati izgradnje džamije.
On, Osman efendija, učinio me je blagosivljačem,
Proučena mu je hajirli molitva (dova).
Sagradih džamiju, savršeno kako treba,
a mene je postavio pomoćnikom džamije,
dao mi je sinu službu da poziva na sallu,
i to je zabilježeno u beratu najprije.
Za imama, hatiba, muezina,
muarrifa, kajjima i vaiza
odredi dužnosti i ubilježi plaće (ulufe).
Stekavši veliki sevab i dobro djelo,
upravo kad je sve bilo učinjeno,
i kad su mi dobro došle plaće,
dođe u zbor i umiješa se smutljivac.

Htijući da mu je njegova riječ preča.
Tužbe napravi, ne dade mira,
a natjera me da za nevolju ostavim službe.
Nek mu ni jedan čas ne bude bez belaja!
I ovo, da objasnim neka se ovdje čita:
Neka mu bijeda uvijek na glavu pada!
Smutljivci mene učiniše svrgnutim;
nitko to ne nađe opravdanim.
Pri gradnji džamije sam mnogo
podnio muke,
zapetljane poslove riješio sam i raspleo.
Smutljivcima koji bjehu uzrokom,
neka Bog dade nesreću. Prvo,
ne najeli se hljeba,
Aga-dedo! Ne proteži na dugačke govore,
kad si vidio da su smutljivci potegli muku.
Nego učini zahvalnost i
priznanje Svevišnjem,
a Osman efendija zaišći molitvom sreću!
U svom rodnom kraju, u Modričoj-kasabi
mnogim su ljudima bile ispunjene
želje kod njega.
Susjede je on poštivao,
a mnogima dao dobru službu.
Nek se stide da ga posluže,
jedući njegov hljeb i nimet
Bog dade, on mu posao izvrši.
Mnogom je kod njega njegova želja izvršena.
On je onaj koji je sagradio han u Modričoj,
(zatim) medresu i još nekoliko dućana,
Pa je njegovo dobro djelo i mekteb-škola.
Svi i veliki i mali bili su mu dovadžije (blagoslivljali ga).
S njim je Modriča dobila svoj sjaj,
jer do tada (do njega) Modriča nije bila ništa.
Bosanskim vojnicima njihove plaće,
pri dijeljenju nije uzimao nikakve pisarnine (pristojbe).
Pridošli defterdari su jeli i gnječili,
pa su vojnicima kapale suze iz očiju,
a otkada je na Bosnu došao Osman efendija
bosanski vojnicu su uživali, a i on.
Zadovoljavo se sa svojom plaćom.
I svatko tko je došao, dobio je svoje što mu pripada:
prošle zaostatke, sve prolaze.

I sad se zaklinju njegovom glavom.
Plaće im on postavi u red
I to odgovara svim kulovima (bosanskim vojnicima).
Za njega se mole svi graničari.
U dodir koji dođoše s njim.
Od svakog pojedino je dobio blagosivljanje -
blagosivljaju ga bogataši i siromasi.
Nastojeći da pribere državnoj blagajni,
Nemoguće je da nije dobio sevabe.
To je služba za islamsku vjeru,
to je ovozemno i rajsko veliko bogatstvo.
Bez plaće nitko ne može čuvati granice,
jer čovjek ne može opstajati bez opskrbe.
Oni koji su jamči za njegovo opskrbljivanje,
također su od onih, koji nadziru granice.
Velikim se dobročinstvom smatraju i oni
koji god se nalaze u toj službi.
U ovu službu i u ovaj ljubav tko upadne,
nije čudo ako preživi (život) Hidra.
Kod Boga je ovo veliko djelo –
svaki čovjek, uživi u svom zanimanju.
Do zasjednuća sultan-Mustafe
četiri godine je bio defterdar Bosne.
A kada je zasjeo Mustafa-han,
otada je (bosanska) blagajna bila pa prošla.
Tko god na ovo moje blagosivljanje
rekne "amin"!
(na Sudnjem danu) neka Božji
Miljenik (Muhamed Resulullah) bude mu
zagovornik (kod Boga).

Povod pisanja Miralema Ibrahim-bega i njegova stanja

U knjigu napisanih uglednike i gospodu
da moju knjigu cijene.
Kad im knjiga dopadne, nek se razonode,
i nek znaju mnogo štošta iz povijesti,
pa neka me se trajno blagoslovom sjećaju,
mene, jednog siromaha,
skromnog s mnogo nedostataka.
U njihovo susjedstvo imam pristupa –
Svi pojedini iskazuju mi prijateljstvo,
i poštovanje veliko, preko moje sposobnosti.
Za djecu sam isposlovao službe,
pa sam opskrbljen bezbrižno živio.
Gdjekad bih kod kuće sjedio, pišući svoja pisanja,
a kada bih zaželio razonodu, putovanja, odlazio bih u šetnju.
Fetihlija Miralem Ibrahim beg
izvor je dobrote, darežljivosti i dočeka.
On je volio stalež učenjaka-uleme
i svakog pojedinog bi darivao poklonima.
Bio sam zarobljenik njegovog prijateljstva.
I dušom i srcem sam volio ovog viteza,
pohodio bih ga kada bi me pozvao,
a po gdjekad bih dolazio i bez toga.
Nije mu u odžaku nedostajalo gosta,
u svakom kutu je bilo puno gosta,
obilno ih gostio hranom.
Dolazili bi kako derviši tako i uglednici.
Imetak i bogatstvo mu je pritjecalo u odžak,
maslo i med tekli su kao s neba da padaju.
Imao je čitluka dosta, k tome još i zijamet,
u potpunosti bio se sredio i razgranao.
Upravo je šest subaša koji su hodali,
a još k tome mnogo sluga i pomoćnika.
Raja mu je sijala zemlju i kosila.
Bog je dao da je on sve zgotovljeno jeo i pio,
k tome je on mnogo plodine prodavao,
ali novac nije vezao, nego bi sve u obilju trošio.
Konji, odjeća i oprema potpuno izvanredna,
a stajahu vojnici (sluge) sklopljenih ruku.
Svatko ga priznaje zbog njegova (čuvena) odžaka
jer mu u Bosni nema ravna.
Nek mu Bog njegov život i bogatstvo

s dana na dan poveća, također i ugled.
Svevišnji mu je Bog odžak učinio uglednim –
želim da ga još više učini unapređenim.
Neka mu Svevišnji pokloni sinove
..
Vidio sam mnogo njegova prijateljstva a također i darova –
Neka mu Bog dâ zamjenu sjutra (poslije smrti)!
Gdje kod bi se nalazilo kakvo voće,
dolazilo bi u odžak i uživalo se
Jaka kahva, puni findžani,
povlačili bi se po srijedi a duše bi ih pile.
Knjigom je se trajno zabavljao,
i sabirao bi one koji su obrazovani.
Svome šejhu je odavao počast zatim,
ljubav i iskrenost suviše.
Jednog dana utrpa mi u ruke neku knjigu,
stari primjerak, ne zna joj se ni glava ni odlomci.
To je knjiga bila Džamasbnama,
a po računu pisana je bila prije devedeset i šest godina.
Pljesnava, pismo mnogo iskvareno, oštećeno,
toliko istrta da je gotovo nečitljiva.
Način pisma bio je šegrtski,
k tome mnogi stihovi izašli iz metrike.
Nakana mu bijaše da bude primjerak čisto napisan.
Reče mi: "Napiši (prepiši) ovo i dovedi u red!"
Sjedoh pisati, otvorivši četiri oka,
pa kao biser jedno za drugim nakitih
i još k tome mnoge sam kitice sam dodao
pa ih površ priče istakao, učinio sadržaj.
I njih sam crvenilom napisao, da bi bilo jasno,
da se zna, šta je smisao priče.
S ljubavlju sam svaki momenat mlatio perom
i hvala Bogu kada dođoh do svršetka.
Bilo je potrebno da joj napišem datum,
da se zna kada je pisana.

(Ostatak nedostaje ali sljedeći listovi sadrže pjevanje o "Ratovanju sultana Osmana i njegovoj tragičnoj sudbini").

Senad Krajnović-Dule
U SJEĆANJE MOM OCU
(OČE MOJ)

Sedam dugih godina
Vidjeli se nismo.
Ti ode.
Tvoje oči ostale su otvorene
Reče mi majka.

Disao nisi više.
Znam, znam,
Čekao si me željno.
Samo mene od nas šestero
Toliko dugo nisi vidio
A ode da vječno počivaš.

Ah oče moj!
Zar te ne vidjeh?
Ruke moje ostaše ispružene
U želji da te ispratim
Na tvoj vječni put.
Na žalost više od toga moje
Umorno tijelo nije moglo.

Ponosu moj!
Volio sam te.
Samo Bog mi je svjedok
Iako se ponekad nismo razumijeli
Ti si bio uzoran otac.

Brinuo si se da ne ostanemo gladni.
Ljudi su u prolazu skidali kapu
Prilikom susreta s tobom.
Sve u znak poštovanja
Čovjeku koji je uistinu
Pravi poštenjak bio.

Ah oče moj!
Zar nikada nećeš znati saznati
Koliko sam te volio.

Ti ode, ode i moj brat.
Ne brinite i ja žurim.
Brzo ću sve su prilike
Stići ću vas.

Ah oče moj!
Kako me samo boli
To što odlazite,
A ja ni da vas ispratim.
Sramim se
Što nisam dostojan
Vaše veličine i hrabrosti.
Al ne brini stari moj
Mnogo čemu u životu
Ti si me naučio.

Ahh ah oče moj!
Teška li vremena.
Sve se zaprljalo.
Ljudi odavno pobjesnili.
Brat bratu dobra ne misli,
Hm, o komšijama da ti ne pričam.
Jesu li Edenski vrtovi i rijeke
Tamo gdje si ti.
Ako jesu eto me.
Ma oprosti uopšte ne sumnjam.
Čuj ti mene.
Ti znaš da ja istinski vjerujem
U tu čestitost i ljepotu,
Za razliku od ovog svijeta
Te mislim nešto
Kako napusti ga
I nije neka velika šteta.

Kako mi je sada drago
Što sam u mnogo čemu
Isti kao ti.
I ti možeš biti ponosan.
Za majku ne brini.

Ono što osta od naših domova
Nešto sam za nju popravio.
Ono drugo što puče
U našim srcima
Nitko ne može i neće
Ahh oče oče moj!

Tabela 1:

Stanovnici Jakeša u proljeće 1992. godine
A
Aličić Huso i žena
Aličić Fahir i žena (Edita i Hadža)
Aličić Muhamed i Behrija
Aličić Mehmed i Dilfa
Aličić Esma i sin
Aličić Kasim i žena (plus Kasimova mati)
Aličić Rasim i žena (tri kćerke)
Aličić Refik (Hasan) i žena (sin)
Aličić Ševal i Redifa (sin Nermin)
Aličić Enes i žena (dvoje djece)
Alić Vejsil i Hasna (Faruk, Emir i unuk Elvir)
Alić Nermin i Fahira
Alić Seid i žena
Andrijanić Gavro i žena

B
Bahić Mehmed i Sefka (Hana)
Bahić Mukelefa
Bahić Ševko i žena (sin Senad i snaha)
Bahić Zijad i Mersa (jedno-dvoje djece)
Bahić Sabrija i žena (dvoje djece)
Bahić Nihad i Ferza (dvoje djece)
Bahić Hasan i žena (Zemir i kćerka)
Bahić Mesut i žena
Bahić Mehmedalija i žena (Jasmin i Almin)
Bahić Bajro i žena (Ago)
Bahić Izo i žena (jedno-dvoje djece)
Bahić Sadija i Refija (jedno-dvoje djece)
Bahić Ibro i žena
Bahić Džemil i žena
Bahić Ibrahim i žena
Bahić Hasan i žena
Bahić Huso i žena
Bahić Mirsad i Erka (jedno-dvoje djece)
Bahić Ferid i Rasema (sin i kćerka)
Bahić Vehid i Nermina
Bahić Miralem i žena (dijete)
Bahić Eso i Ferida (dva sina)

Bahić Meho i Halida (dvoje djece)
Bahić Sabir i Zada (Meldin)
Bahić Esad i Ferida (dijete)
Bahić Emsad i žena (jedno-dvoje djece)
Bahić Nermin i žena (dijete)
Bajrić Agan i žena
Bajrić Redžo i žena
Bajrić Smajo i žena
Bajrić Džemil i žena
Bajrić Bego i žena
Bajrić Sulejman i žena (Nadir)
Bajrić Izeta (Selma)
Bajrić Sinan (Sudan) i Munevera
Bajrić Bahrudin i žena (dijete)
Bajrić Sedifa i Azmira
Bajrić Bahrija i Fahrija (dva sina)
Bajrić Refik i žena (dvoje djece)
Bajrić Atif i žena (sin Semir i snaha)
Bajrić Raif i Biba
Bajrić Rasim i Elvira (Mirza)
Bajrić Rizo i žena
Bajrić Husein i žena
Bajrić Muharem i žena (Fuad i Suad)
Bajrić Bajro i žena
Bajrić Alija i Šefika
Bajrić Meho i žena (dva sina i kćerka)
Bajrić Mehmed i Alija
Bajrić Ibrahim i žena
Bajrić Ševal i žena
Bajrić Meho i žena
Bajrić Husnija i žena
Bajrić Raif i žena
Bajrić Kasim i žena
Bajrić Rasim i žena
Bajrić Senad i žena
Bajrić Seid i žena
Bajrić Redžo i žena
Bajrić Dževad i Sabina (sin)
Bajrić Nedžad i žena
Bajrić Mahmut i žena
Bajrić Hazim i žena
Bajrić Midhat i žena
Bajrić Halil i žena (sin)

Bajrić Nadil i žena
Bećirević Hamid i žena (Hajre i snaha; Izudin i snaha Sanela)
Bećirević Ramiz i žena
Bećirević Bahrudin i Nerka (Sabrina)
Behaderović Pašo i mati Sabra
Bešić (otac, mati i četvero djece)
Birčić Frane žena (Vinko i snaha; sin)
Bikić Ragifa (Abedin, Besim, Enes, snaha Razija i unuk Adi)
Bikić Sedin i Amira (Dino)
Bikić Hadžib i Hana (Senad)
Bikić Jasmin i žena (dijete)
Bikić Hamdo i Ferida
Bikić Junuz i Ifeta (kćerka i sin)
Bikić Nedžad i žena (dvoje djece)
Bikić Mujo i Nevreza (dvoje djece)
Bikić Berzad i Vahida (Lela i Amela)
Bikić Malka (sinovi Rašid, Kemal, Ibro i Jasim)
Bikić Dijana
Bikić Hamida (Nisveta)
Bikić Sifet i Džemila (Ernad i Elvir)
Bikić Nihad i Merima (sin i kćerka)
Bikić Bahrudin i Nerka
Bikić Sulejman i Ćama (Suvad)
Bikić Mersed i Dina (Elma)
Bikić Mehmed i Zehida (Senad)
Bjelošević Zehrudin i Nevka (Mehmed i Miralem)
Bjelošević Šemsudin
Bjelošević Fahrudin i žena
Bjelošević Izudin i Suada (dvoje djece)
Bjelošević Meho i Advija (Vildana)
Bjelošević Alen i žena
Bjelošević Almin i Nerka
Bjelošević Taiba
Bjelošević Salim i Šerifa (Bego, Armin, Saib)
Bjelošević Suvad i Fadila
Bjelošević Izet i Ajša (Izeta i sestra)
Bjelošević Fikret i žena (sin)
Bjelošević Hakija i žena (petero djece)
Bjelošević Fehim i Fatima
Bjelošević Šahmana
Bjelošević Emira
Bjelošević Almir i žena
Brkić Besim i Azra (Sultanija i kćerka)

D
Dubrić Ehla (Senad, Edina, unuk Nidin)
Devedžić Mehmed i Aziza (Edo)
Devedžić Sadin i žena
Dobrić Slavko i žena

DŽ
Džinić Husna
Džidić Mehmedalija i žena
Džidić Suvad i Dijana (sin)

Đ
Đuherić Hasan
Đuherić Muradif i Hamijeta (Enes i Edo)
Đuherić Raif i Halida (Raifa i Ragifa)
Đuherić Fikret i žena (Mirza i Regina)
Đuherić Hajro i Fatima (Hajrija)
Đuherić Izet i Munevera (Sabahudin i Samir)

F
Fetahović Halil i Fata
Fetahović Halid i Nada (Damir)
Filipović Matija i žena (Vlado i Ankica)
Filipović Zvonko i žena
Filipović Marko i žena
Filipović Tadija i žena
Filipović Ivo i žena (Marinko)

G
Grabovica Salko i žena (Sanel i Semir)
Grahovac Vilko i Vida (Nedeljko, Zoran i kćerka)
Gršić Meho i žena (Edo)
Gršić Adil i žena (Aden)
Gršić Sabit
Gršić Sabir
Gubelja Emir i Ferida
Gubelja Miralem i žena (dijete)

H
Hadžić Ismet i žena
Hasanić Berka i sin Hodžić Enver
Hasanić Muris i Gordana (dvoje djece)
Hasanić Huso i Muniba (dvoje djece)

Hasanić Enver (Hamdo) i žena
Hasanić Mesut i Saliha
Hasanić Sulejman i žena (Safet i Derviš)
Hasanić Hava (Almin, Mirsada)
Hasanić Alaga i žena (dvoje djece)
Hasukić Ismet i Mevlida (Mevludin)
Hasukić Zahid i žena
Hasukić Sakib i Sena (kćerka)
Hasukić Muhamed (Made) i žena
Hasukić Husnija i Sajma
Hasukić Sulejman i Fikra
Hasukić Smail i žena
Hasukić Husein i žena
Hasukić Raif i Nihada (Samira)
Hasukić Alija i Remza (jedno dijete)
Husejnović Smajo i Ferida (Nermin, snaha Alisa)
Husejnović Rasim i žena
Husejnović Velid i Slavica
Husejnović Muhidin i Raza (Mustafa i kćerka)
Husejnović Kenan i Šehzada (jedno-dvoje djece)
Husejnović Muhamed i žena
Husejnović Zulfo i Vahida
Husejnović Esmir i žena
Husejnović Azem i žena (jedno-dvoje djece)
Husejnović Zemir i žena
Husejnović Enes i žena (jedno-dvoje djece; mati Razija)

J
Jusufović Jusuf i Aziza (Suvad, Nedžad)
Jusufović Kemal i žena (dvoje djece)
Jusufović Fikret i žena (dvoje djece)
Jusufović Jasmin i Elvira (dvoje djece)

K
Kalić Ismet i žena (dvoje djece)
Karić Mehmed (Dalija) i Rabija (Nevzet i Midheta)
Karić Sakib i Derviša (Zemir i Jasminka)
Karić Izudin i Suvada (Sanela i Mirela)
Karić Jasmin i Hajra (Mirza)
Karić Mujo i Zejna
Karić Vernes i Fazila (Emir i Vernesa)
Karić Nijaz i Radmila (Zenad, Ramajana, Ruža, Snježana, Dražen i Zelda)
Karić Kasim i Hida (Merima i Majda)

Karić Rasim i žena (sin Berzad, snaha Enisa i unuk)
Karić Suljaga i žena (sin Suljo, snaha, dvoje-troje unučadi)
Krajnović Fehra (kćerka)
Krajnović Ibro i žena (dva sina)
Krajnović Sabit (Sadija) i žena (dvije kćerke)
Krajnović Redžo (Sejdo) i žena (dva sina)
Krajnović Refik i žena (dvoje-troje djece)
Krajnović Mustafa i Fatima (Nijaz i kćerka)
Krajnović Aziz i Halida (Samira)
Krajnović Bećir i Asifa
Krajnović Tajib i Ganiba (Dževad)
Krajnović Esad i žena (dvije kćerke)
Krajnović Ahmet i Ramiza (Dževad)
Krajnović Šefik (Mrki) i žena
Krajnović Senad i Dragica (Zlatko)
Kumbarić Refik i žena (sin Asif i snaha)
Kumbarić Kemal i žena
Kumbarić Emin i žena
Kumbarić Dževad i žena
Kumbarić Husein i žena
Kumbarić Mustafa i žena
Kumbarić Džemal i žena
Kumbarić Muho i žena
Kumbarić Halid i žena (jedno-dvoje djece)
Kumbarić Atif i Rabija (sin Raif, snaha Besima, unuci Elvis i Nermin)

LJ
Lješnjanin Jasmina i Mrki (dvoje djece)

M
Maglica Andrija i žena
Maglica Stipo i žena
Maglica Jakov i žena (dvoje-četvero djece)
Maglica Anto i žena (dvoje djece)
Mašić Redžo i žena (Eniz, Himzo, kćerka)
Mašić Refik i Almasa (Mati Zilha, sin Amir, sin Samir i snaha)
Mašić Fadil i žena (Suvad)
Mašić Sedat i žena (dijete)
Mašić Seid i Đulba (sin Adil)
Mašić Senad i Beti
Mašić Mersed i Alija (dvoje djece)
Mašić Huso i Safeta (Haris i Sanja)
Mašić Muzafer i Esma (Huso i Sabina)

Mašić Hajra (Husinica) i unuk Matić Suvad
Mašić Mersed i žena (Severin i Silvia)
Mašić Sead i žena (Ragib i Mirsad)
Mašić Rešad i Hana (Sanela, Amela i Jasmin)
Mehmedović Husnija i Tifa (Hasan i brat)
Mehmedović Meho i žena
Mehmedović Musto i Tahira
Mešić Fahro i žena (dijete)
Mujaković Dževad i Šefika
Mujaković Nedžad i Mina (Enco)
Mujaković Esad i Kadira
Mujaković Vernes i Suada (Anisa i Ervin)
Mujaković Nedim i Mevlida (Dino i kćerka)
Mujaković Dževko i žena (dvoje djece)
Mujaković Selim i Mima (sin Bahrudin, snaha Berka i dvije unuke)
Mujaković Izeta žena (Amela i Asmir)
Mujaković Mustafa (Safet) i Beska (dva sina i kćerka)
Mujaković Mehmedalija i Mirsada (dvoje djece)
Mujaković Mešin i žena
Mujaković Zehrid i žena
Mujaković Hazim i žena (Berzad)
Mujaković Enver i žena
Mujaković Izet i Edina (Mirnel i Izela)
Mujanović Hamid i Malica (Hazim i Subhija)
Mujanović Muhamed i žena (sin)
Mujanović Mevlo i žena
Mujanović Omer i žena (dva sina)
Mujanović Ćamil i žena (dijete)
Mujić Zlatka
Mujić Mehmed i žena
Mujić Sejfo i žena
Mujić Amir i Emina (kćerka)
Mujić Nurija
Mujić Suljo i žena (jedno-dvoje djece)
Muminović Bego i Vahda
Muminović Vehid i Aida (Aldijana i Sadmir)
Muminović Esed i žena (Sanjin)
Muminović Vahid i Kadema (mati Atija, djeca Menad i Menada)
Muminović Izet (mati i sin)

N

Nadarević Asim i Ankica (Damir, Dijana i Amra)

O

Ogrić Bajro i Nesiba (dvoje djece)
Ogrić Jusuf i žena (dva sina)
Omičević Dževida (Asmir i Elza)
Omičević Sejdo i Ehlimana
Omičević Uzeir i žena (Jasmina)
Omičević Jasmin i žena (dijete)
Omičević Hasko i Zehida (Naid, Sabira i kćerka; sestra)
Omičević Saib i žena (sin Nedžad, snaha Raifa i unuk)
Omičević Refik i Behka (dvoje-troje djece)
Omičević Raif i Raifa
Omičević Redžo i Sedifa (dvije kćerke)
Omičević Nurdin i Razija (Nermin)
Omičević Mujo i žena (kćerka)
Omičević Halid i Zurka (Adnan i kćerka)
Omičević Džemal i žena (dijete)
Omičević Hamid i žena
Omičević Rašid i žena (Ismet)
Omičević Muharem i žena (sin Senad i snaha Ženaida)
Omičević Rasim i žena
Omičević Muhbija i žena (Fatima i Almin)
Omičević Ekrem i žena (sin)
Omičević Ališan i žena (Zahid)
Omičević Zaim i žena
Omičević Ahmo i žena (Zikret)
Omičević Dželil i žena
Omičević Husnija i žena (sin)
Omičević Bego i žena
Omičević Đulo i žena (kćerka)
Omičević Sakib i žena (dva sina)
Omičević Hazim i žena
Omičević Zehid i Mira (dijete)
Omičević Eso i žena
Omičević Zuhdija i žena
Omičević Fahir i žena
Omičević Samid i žena (dva sina)
Omičević Senahid i žena
Omičević Midhat i žena (jedno-dvoje djece)
Omičević Dževad i žena
Omičević Halil
Omičević Omer i žena
Omičević Muhamed i žena (dva sina)
Omičević Meho i Kanita

Omičević Brajko i žena
Omičević Seid i žena
Omičević Sinan i žena
Omičević Zijad i žena
Omičević Azem
Omičević Nedim i Hamka
Omičević Nermin i žena
Omičević Himzo i žena
Omičević Haso i žena
Omičević Eso i žena
Omičević Asif i žena
Omičević Mensur i Bahrija
Omičević Nihad i žena
Omičević Kemo i žena
Omičević Rašid i žena
Omičević Džemal i žena
Omičević Ševal i žena
Omičević Muradif i žena (Nazif)
Omičević Nafiz i žena
Omičević Izeta
Omičević Nijaz i Bahrija (dvije ćerke)

P
Plehandžić Husein i Bera
Plehandžić Aladin i žena (jedno-dvoje djece)
Plehandžić Rasim i žena (jedno-dvoje djece)
Plehandžić Kasim i žena (jedno-dvoje djece)
Plehandžić Nihad i žena (jedno-dvoje djece)
Plehandžić Sejdo i Adila (Vahid)
Popović Ranko i Milena (Zoran i dvije kćerke)
Popović Dušan i Milka (Dragan)
Pudić Anto i žena

R
Ribić Ekrem i Fata (sin i kćerka)
Ribić Hazim
Ribić Esad i žena (sin)
Ribić Kadir i žena (dva sina)
Ribić Rašida (sin)

S
Sejdić Muradif i Hana (Mirsad i Semir)
Sejdić Ganija i Derviša (Nedžad, Senad i Ibrahim)

Sejdić Zijad (Semir, snaha Zikreta, unuka Zina)
Sejdić Fahrudin i Azra (Eldar)
Sejdić Nurija i Munevera (Emina i Almadina)
Sejdić Ferid i Hana
Sejdić Husko i žena (Zedin i Almir)
Sejdić Hajra (Rufad i Armin)
Sejdić Bahrudin i Merima (Nevzeta)
Sejdić Fadil i žena (tri sina)
Serdar Omer i žena
Serdar Šaban i žena (Omer)
Serdar Hasan i žena (dijete)
Serdar Husein i žena (kćerka)
Serdar Senad i žena (dijete)
Serdar Mehmed
Serdar Kasim i žena (Bajro)
Serdar Dževad i žena (Dževadova mati; dvoje djece)
Skopljak Juro i žena
Skopljak Pero i žena
Skopljak Ilija i žena
Skopljak Ivan i žena
Skopljak Ivan i žena
Skopljak Jozo i žena
Skopljak Mirko i žena
Skopljak Marko i žena
Skopljak Ilija i žena
Skopljak Jozo
Skopljak Anto
Skopljak Ilija
Skopljak Antunija
Sofić Ibrahim i Umihana (sin Edin, snaha Sida, unuk Sanel, kćerka Edija)
Sofić Muharem i Refka (Ezvin, Ruzmir)
Sofić Esed i Hana
Sofić Hamdinica
Sofić Suad i Razija (mati Zumra, djeca Almaida, Muhamed i kćerka)
Sulejmani Ćamil i žena
Sulejmani Hasan i žena
Sulejmani Rahman (Ramadan) i žena
Šabić Meho i Đurđija (Nedžad)
Šabić Fikret i Bahra (Mehaga)
Šabić Muhamed i žena (Nihad)
Šabić Bego i žena (Suvad)
Šabić Muzafer (mati Fatima i njena unuka Tenzila)
Šabić Alaga i Saha (Alagina mati Alija)

Šabić Muhamed i žena (dvije kćerke)
Šabić Haso i Sadeta
Šantor Marko i žena
Šarić Bahrija i žena (mati Razija, dijete)
Šarić Raif i Refika (dvoje djece)
Šarić Arif i žena (troje djece)
Šečić Mehmedalija i Sadina (Amra)

T
Tirić Hajro i Bahra (Fahrudin i Fahira)
Tirić Sejfudin i Ramiza (Hilmo i sestra)
Tirić Derviša
Tirić Fahira
Tirić Husein i žena (kćerka)
Tirić Mehmedalija i žena (dvoje-troje djece)
Tolić Ivan i Kaja
Tolić Ilija i Berzijana
Tubić Adem i žena (dvoje djece)
Tubić Mustafa i žena (kćerka)
Tubić Ibrahim i Biba (Enes)
Tubić Halil i žena
Turkušić Sehid i Beska (jedno-dvoje djece)
Tosunović Tađudin i Nerka (Dalila, Damir i Lejla)
Tosunović Nedim i Firka (Kemal i kćerka)
Tuzlak Vlado i žena (sin)

V
Vejzović Nesib i Remza (sin Sejdić Rizan)

Z
Zahirović Alija i Nada (Muhamed, Husein, Derviš, sin i kćerka)
Zahirović Jasim i Dževida (Rejsudin, Enes, Dževad, Denis i još jedan sin)
Zahirović Esad
Zahirović Samid i Remza (Bećir)
Zahirović Hasija (Atif, Hafeza, Ifeta i Ifetin sin Haris)
Zahirović Mujo i Ajša (Bahrudin, snaha, unuče; kćerka Adisa)
Zahirović Irfan i Hazbija (sin Jasmin)
Zahirović Senad i Jasna (Melani i Mirza)
Zahirović Hamid i Sena (Jasmin i Admir)
Zahirović Behra (Samir, snaha i unuk)
Zahirović Refka (sin)
Zahirović Hajrudin i žena (sin Nihad, snaha i dvoje unučadi)
Zahirović Senad i Rahima (sin Ibro; mati Ibrinica; sestrić Damir)

Zahirović Mersed i žena (Mirza)
Zahirović Halid i žena (Samir i kćerka)
Zahirović Fahret i Hajra (dvije kćerke)
Zahirović Sejfudin i Atifa (Šemsudin, Suada, Suad)
Zahirović Taib i Kemija (mati Mehinica, Amir i Adnan)
Zahirović Razija (sin Beriz, snaha Nihada, unuk)
Zahirović Jasminka (Maid i Maida)
Zahirović Begica i Hasiba (Mirel i Mirela)
Zahirović Began (Hamzalija i Muharem)
Zahirović Hamid i Vasva (Elvira)
Zahirović Edin i Sanela (Mirza)
Zahirović Muhidin i Jela
Zahirović Samida (Hajra) (mati Rašida, sin Admir)
Zahirović Redžo (Rasim) i Mina (Damir, Amira, Alena, Merima)
Zahirović Selmir i Edisa (Edo)
Zahirović Munib i Hana
Zahirović Rizah i Fatima (kćerka, Jasminka Bikić i njena kćerka Amra)
Zahirović Mehmed i Enisa (dijete)
Zahirović Began i Vasva (sin Ferzad, snaha i unuka)
Zahirović Šemsa
Zahirović Mehmed i Nadja (troje djece)
Zahirović Muhamed i žena (dvoje-troje djece)
Zahirović Mevludin i žena (dijete)
Zahirović Šefik i žena (jedno-dvoje djece)
Zahirović Džemil (Hajro) i Indira (dvoje djece)
Zahirović Ibrahim i žena (dijete)
Zahirović Mehmedalija i Zinka (sin i kćerka)
Zahirović Ago i žena (dijete)
Zahirović Esma (Esed i Emina)
Zahirović Muhamed i žena (kćerka)
Zahirović Zehid i Rasema (Zenal i kćerka)
Zahirović Jasim i Fatima (sin Alen i žena, i drugi sin)
Zahirović Asif i žena
Zahirović Smajo i žena
Zahirović Mahmut i Ankica
Zekić Markan i žena (Dragan i kćerka)
Zelinčević Zehro i žena (dijete)
Zelinčević Sifet i žena
Zelinčević Zemir i žena (kćerka)
Zelinčević Emin i žena (dvoje djece)
Zelinčević Sejfo i žena (dvoje djece)
Zilić Haso i žena (jedno-dvoje djece)
Zilić Teufik i žena (jedno-dvoje djece)

Zilić Omer i Fatija (Benjamin, Amela i Ilda)
Zilić Refik i Hajra (Reuf)
Zilić Ferid i žena (Edin)
Zilić Vehid i žena (jedno-dvoje djece)
Zilić Eso i žena
Zorić Zehrudin i žena (5-7 djece)
Zulfić Fahir i Zumra (5-7 djece)
Zulfić Salim i Đulba (Samir i Ibrahim)
Zulfić Safer (Safet) i Senija (Merima, Samira i Amira)
Zulfić Reuf i Sifeta (Samir i Adis)
Zulfić Samid i Zineta
Zulfić Nusret i Alija (Mirsada, Mirsad)
Zulfić Salih i Begzada (Amir)
Zulfić Husref i Rasema (Meho)
Zulfić Izet i Raifa (sin Bahrudin i snaha Edita i unuka)
Zulfić Izudin i žena (Inga i sin)
Zulfić Mehmedalija (Mali) i Zinka (sin i kćerka)

Ostali (nepoznata imena i/ili prezimena)
Milojko i Tereza (dva sina)
Tahira i Dragan (sin)
Bono i Mara
SMU
Broj pacijenata koji su stalno živjeli u bolnici ocjenjujemo da je bio 350. Njihova imena nismo mogli prikupiti.

Napomena:
Familije su prikazane kao samostalne jedinke tj. ako roditelji, djeca i unuci žive pod jednim krovom – onda je to jedna familija. Ako su ostala djeca odijeljena, onda se to tretiraju kao samostalne familije. U zagradi su navedeni ostali članovi porodice. Ponegdje navedemo Jakešane koji su koristili dva imena (“nakumljeno” ime za zdravlje ili nadimak).

Tabela 2:

Familije koje privremeno ili trajno žive u drugim mjestima, a koje su bile prisiljene da napuste Jakeš nakon zadnjeg rata (1992-95):

A	
Aličić Almin	Aachen, Njemačka
Aličić Enes	Njemačka
Aličić Hasan	
Aličić Jasmin	
Aličić Kasim	Gradačac, BiH
Aličić Rasim	Gradačac, BiH
Aličić Ševal i žena	Aachen, Njemačka
Aličić Čombe (otac ?)	Aachen, Njemačka
Aličić Hadžira (Hadža)	
Aličić Esma i sin	Gradačac, BiH
Aličić Eno (Mehmedov)	Belgija
Alić Faruk i Rukija	London, Kanada
Alić Vejsil i sin Emir	Rosenheim, Njemačka
Andrijanić Marko	Hrvatska
B	
Bahić Sabira Meldin	Njemačka
Bahić Senad	Njemačka
Bahić Suvad i familija	Vraca kod Zenica, BiH
Bajrić Smajo i žena	Gradačac, BiH
Bahić Nermin i žena	Danska
Bahić Almin	Danska
Bahić Derviš sa porodica	Njemačka
Bajrić Dževad i Sabina	Bern, SAD
Bajrić Nedžad	
Bajrić Sinan (Sudan) i Munevera	Srebrenik, BiH
Bajrić Bahrudin (Balkan) i žena	Gradačac, BiH
Bajrić Šerif (sin Redže)	
Bajrić Halil i žena	SAD
Bajrić Nadir i žena	Holandija
Bajrić Amir i žena	Odžak, BiH
Bajrić Meho i žena	SAD
Bajrić Nedžad i žena	SAD
Bajrić Selma (mati Izeta)	Austrija
Bajrić Eso	SAD
Bajrić Taiba	Njemačka
Bajrić Kasim i žena	Brisel, Belgija
Bajrić Muhamed i porodica	Njemačka

Bajrić Raka	Brisel, Belgija
Bajrić Senad-Sudo (Rakin)	Belgija
Bajrić Hasan (Smajin)	Gradačac, BiH
Bajrić Mujo (Aganov)	Njemačka
Bajrić Midhat i žena	Njemačka
Bajrić Safet i Mirsada sa djecom	Holandija
Bajrić Muhamed sa porodicom (Sajin brat)	Holandija
Bajrić Nedžad (sin Kasimov)	Engleska
Bećirević Hamid i žena	Njemačka
Bećirević Hajre i žena	Odžak, BiH
Bikić Abedin i Majda	Sarajevo, BiH
Bikić Bahrudin i Nerka	Odžak, BiH
Bikić Besim i Aida	Kassel, Njemačka
Bikić Enes i Raza	Sarajevo, BiH
Bikić Senad	Odžak, BiH
Bikić Junuza sin (otac Junuz)	Njemačka
Bikić Mujo i Nevreza i porodica	Njemačka
Bikić Nihad i Merima	Odžak, BiH
Bikić Sedin i Amira	Montreal, Kanada
Bikić Dijana	
Bikić Rašid, Kemal, Ibrahim i Jasim	Njemačka
Bikić Sifet i Džemila	Medakovo kod Jelaha, BiH
Bikić Ernad (otac Sifet)	Njemačka
Bikić Elvir (otac Sifet)	Njemačka
Bjelošević Suvad-Nino i žena	Brisel, Belgija
Bjelošević Armin	Brisel, Belgija
Bjelošević Saib	Eindhoven, Holandija
Bjelošević Berzad (Bego)	Gradačac, BiH
Bjelošević Izet	Engleska
Bjelošević Mersed	Orašje, BiH
Bjelošević Nedžad	Gradačac, BiH
Bjelošević Miralem-Mire	Salt Lake City, SAD
Bjelošević Meho	Njemačka
Bjelošević Almin i Nerka	Njemačka
Bjelošević Advija	Berlin, Njemačka
Bjelošević Erdin i porodica	Odžak, BiH
Brkić Besim i Novaza (Azra)	Jajce, BiH
D	
Devedžić Edin	
Dubrić Senad i Senada	Toronto, Kanada
Dubrić Edina	Njemačka
Đ	
Đuherić Fikret i porodica	Njemačka

Đuherić Muradif i porodica	Chicago, SAD
Đuherić Sabahudin	Njemačka
F	
Filipović Ivo i žena	
Filipović Marinko	SAD
Filipović Ilija i porodica	Hrvatska
Filipović Anto (sin Ilije)	Švajcarska
Filipović Marinko (drugi sin Ilije)	Švajcarska
Filipović Matija, žena i ćerka	Zagreb, Hrvatska
Filipović Marko	Švajcarska, Hrvatska
Filipović Zvonko	Švajcarska
Filipović Vlado	Zagreb, Hrvatska
Filipović Pero (sin Jure)	Hrvatska
Filipović Jakov	Njemačka
G	
Grahovac (Vilke) Nedeljko	Travnik, BiH
Gršić Sabit-Ruto	Njemačka
H	
Husejnović Velid i Slavica	Njemačka
Husejnović Rasim	Odžak, BiH
Husejnović Nermin i žena	Gradačac, BiH
Husejnović Mustafa	Aachen, Njemačka
Husejnović Enes i žena (djeca i mati)	Gradačac, BiH
Hasanić Huse sin	Šikloš, Mađarska
Hasanić Muris i Gordana	Švajcarska
Hasanić Berka i Lejla	Zagreb, Hrvatska
Hasanić Alaga-Škriban i porodica	Orašje, BiH
Hodžić Enver	Njemačka
Hasukić Mevludin	Njemačka
J	
Jusufović Fikret i familija	Gradište kod Zenice, BiH
Jusufović Kemal i porodica	SAD
Jusufović Suvad i Katica	SAD
K	
Karić Vernes i Fazila	Njemačka
Karić Suljo i familija	Gradačac, BiH
Karić Jasminka i mati Derviša	Švajcarska
Karić Mevludin i porodica	Odžak, BiH
Karić Dalija i Rajka	Odžak, BiH
Karić Berzad i žena	Gračanica, BiH
Kovačević Ibrahim-Brajče	Austrija
Krajnović Dževad i Kata	Njemačka
Krajnović Senad i Dragica (sin i kćerka)	Toronto, Kanada

Krajnović Hasan	Odžak, BiH
Krajnović Refik i porodica	Odžak, BiH
Krajnović (Taiba) Dževad	Austrija
Kumbarić Raif i Besima i porodica	Jelah, BiH
Kumbarić Dženaz i Majda	Njemačka
Kumbarić Refija	Njemačka
M	
Maglica Jakov i porodica	Sisak, Hrvatska
Maglica Marjanica i porodica	Sisak, Hrvatska
Maglica Andrija i porodica	Osijek, Hrvatska
Maglica Stipo i porodica	Osijek, Hrvatska
Malešov sin	Njemačka
Mašić Almasa	Sarajevo, BiH
Mašić Amir	Sarajevo, BiH
Mašić Samir i porodica	Sarajevo, BiH
Mašić Senad i Beti	SAD
Mašić Mersed (Ćihan) i žena	Gradačac, BiH
Mašić Haris	Njemačka
Mašić Sedat i Šefika	Holandija
Mašić Suvad	Holandija
Mašić Himzo i Eniz	Holandija
Mehmedović Meho (Čandrin)	SAD
Mehmedović Rasim i porodica	SAD
Mešić Fahro i žena	Hamburg, Njemačka
Mujaković Nedžad i Emina	Lukavac, BiH
Mujaković Mehmedalija i Mirsada	Orašje, BiH
Mujaković Elvir	Gradačac, BiH
Mujaković Izet i porodica	Minhen, Njemačka
Mujaković Izudin i Dinka	Živinice, BiH
Muminović Vehid i Aida	Njemačka
N	
Nadarević Asim i Ankica	Slovenija ili Cazin, BiH?
Nadarević Damir	
O	
Omičević Hasan	
Omičević Rašid	Odžak, BiH
Omičević Hazem	Vancouver, Kanada
Omičević Nijaz	Holandija
Omičević Suvad	Holandija
Omičević Nedim-Nešo i Hanka	Holandija
Omičević Nermin	Holandija
Omičević Dedo	
Omičević Nermin	

Omičević Hamida Džemal	
Omičević Mujo	Švajcarska
Omičević Dževida	Kassel, Njemačka
Omičević Zamir i žena	Karlovac, Hrvatska
Omičević Elza	Modriča, Njemačka
Omičević Izeta	Kassel, Njemačka
Omičević Hasko i žena	Njemačka
Omičević Azrudin (sin Kemala)	Holandija
Omičević Refik i Behrema	Austrija
Omičević Raifa žena	Njemačka
Omičević Džemo i porodica	Njemačka
Omičević Senad i Zenaida	Njemačka
Omičević Zafir	Švajcarska
Omičević Lišin sin drugi	Švajcarska
Omičević Semir	Njemačka
Omičević Samid	Holandija
Omičević Izudin i porodica	Njemačka
Omičević Zijin sin i porodica	Njemačka
Omičević Mensur i Bahrija (sa djecom)	Njemačka
Omičević Mensura brat i porodica	Njemačka
Omičević Nazif	Njemačka
P	
Pudić Anto	Hrvatska
R	
Ribić Ekrema sin	Danska
Ribić Suvad	Njemačka ili Danska
S	
Sejdić Fahrudin i Azra	Betlehem, SAD
Sejdić Semir i Zikreta	Betlehem, SAD
Sofić Suvad i Razija (sa djecom)	Njemačka
Sejdić Rizah	SAD
Sejdić Dževad	Vancouver, Kanada
Sejdić Nedžad	Vancouver, Kanada
Sejdić Fadila dva sina	
Sejdić Seada kćerka Nevreza?	
Skopljak Ilija i žena	Hrvatska
Skopljak Anto i porodica	Hrvatska
Skopljak Marko i porodica	Hrvatska
Skopljak Juro	Hrvatska
Š	
Šabić Nedžad i porodica	Gradačac, BiH
Šabić Nihad	Lancaster, Pensilvania, SAD
Šabić Fikreta sin	Njemačka

Šabić Bege sin	Gradačac, BiH
Šaldić Damir	
Šantor Mato	
Šantor Marko i porodica	Hrvatska
T	
Tosunović Tađudin i Nerka	Sarajevo, BiH
Tirić Fahira	
Tirić Mrki	Austrija
Tirić Edin-Edo	Austrija
Tirić Rade (Bahrudin)	SAD
Tirić Paša (žena Huseina)	Odžak, BiH
Tirić Hilmo	Odžak, BiH
Tubić Rasim i Subhija	Odžak, BiH
Tuzlak Vlado i žena	Osijek, Hrvatska
Tolić Ivan i Kaja	Odžak, BiH
Z	
Zahirović Bećir i Mirsada	Gradačac, BiH
Zahirović Edin i Sanela	Zenica, BiH
Zahirović Fahret i Hajra	Gradačac
Zahirović Muharem-Miško	Zenica, BiH
Zahirović Muhidin i Jela	Montreal, Kanada
Zahirović Elvira	Sarajevo, BiH
Zahirović Nihad (Linde) i porodica	Njemačka
Zahirović Selmir i Edisa	Odžak, BiH
Zahirović Šemsudin i žena	Sarajevo, BiH
Zahirović Senad i žena	Odžak, BiH
Zahirović Zenal	Njemačka
Zahirović Mehmed-Pepe i porodica	Sarajevo, BiH
Zahirović Began i žena	
Zahirović Ferzad i žena	
Zahirović Ekrem	Odžak, BiH
Zahirović Mevludin i porodica	Srebrenik, BiH
Zahirović Esed	Gradačac, BiH
Zahirović Muhamed (Alijin) i dva brata	SAD
Zahirović Jasminka (djeca Maid i Maida)	Hamburg, Njemačka
Zahirović Fatima	Italija
Zahirović Latif	Austrija
Zahirović Derviš	Austrija
Zahirović Munib ?	
Zahirović Muhamed i familija	Jelah, BiH
Zahirović Ismet (Bakšin)	Gradačac, BiH
Zahirović Hamida cvjećara dva sina	Njemačka
Zahirović Begice sin	London, Engleska

Zahirović Ado	Bon, Njemačka
Zahirović Adisa	SAD
Zelinčević Emin i porodica	Italija
Zelinčević Sejfo i porodica	Odžak, BiH
Zekić Markan i porodica	Hrvatska
Zilić Edin	Njemačka
Zilić Benja	Odžak, BiH
Zulfić Bahrudin i žena	Odžak, BiH
Zulfić Izudin i porodica (djeca)	SAD
Zulfić Salih i porodica	Njemačka
Zulfić Reuf i Sifeta (dva sina)	Njemačka
Zulfić Mirsada	Italija
Zulfić Samir	Njemačka

Napomena: ovdje su navedeni samo oni Jakešani koji su živjeli u Jakešu u proljeće 1992. godine i koji su zbog rata bili prisiljeni da ostanu privremeno ili trajno izvan Jakeša. Vrlo je moguće da su neki od njih izostavljeni ili pogrešno navedeni na ovoj listi.

Broj familija prema državi / mjestu iseljenja ili privremenog boravka:

Njemačka	64 familije
Odžak	22
SAD	21
Hrvatska	19
Gradačac	18
Holandija	13
Sarajevo	9
Švajcarska	9
Austrija	8
Kanada	8
Nepoznato	8
Belgija	6
Zenica	5
Italija	3
Danska	3
Jelah	3
Orašje	3
Engleska	2
Srebrenik	2
Mađarska	1
Jajce	1
Travnik	1
Gračanica	1
Cazin	1
Lukavac	1
Živinice	1
UKUPNO:	**340 familija**
Inostranstvo	264
BiH	68
Nepoznato	8

KORIŠTENA LITERATURA

1. O. Sokolović. *Pjesnik Aga-dede iz Dobor-grada o svome zavičaju i pogibiji Osmana II*, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, I, Sarajevo 1972, 5-34.
2. Biskup Mato Vodopić. *Na Doborskijem Razvalinam*, u Dubrovniku Nakladom tiskarne Dragutina Pretnera 1881.
3. Odbor za monografiju "*Modriča i okolina kroz istoriju*", 1986. godina
4. Muhamed Imamović. *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture "Preporod", Sarajevo, 1998.
5. Ivo Bojanovski. *Dobor u Usori (sjeverna Bosna)*, Naše starine, Sarajevo, 1981.
6. Muhidin Spužić, *Modrička hronika*, 1969.
7. Nikola Stanić. *Modričke novine br. 27*, 1983.
8. Hamdija Kreševljaković. *Stari bosanski gradovi*, Naše starine I, Sarajevo, 1953.
9. *Glasnik zemaljskog muzeja u BiH*, 1890.
10. Hakija Muradbegović. Hronika Tarevaca
11. Osman Zeljković, *Modrički šehidi, poginuli i umrli borci 1992-1995*, 2011.
12. Noel Malcolm, *BOSNIA, a short history*, 1996.

Odužívanje zavičaju

Muše Zahirovića: JAKEŠ kroz vrijeme

U Bosni se često može čuti sintagma *Bosansko čudo* sa kojom se nastoji označiti neki fenomen, pa se tako iz dana u dan susrećemo sa čudnim osobama i događajima odnosno fenomenima. Do sada smo za mnoge čuli ili smo ih vidjeli, a koji nas sve fenomeni očekuju ne znamo. Jedan koji nagoviještavam je upravo pred vama, dragi čitaoci, a riječ je o Muši Zahiroviću. Možda se neko zapita: Kako ili zbog čega je fenomen? Odgovor je jednostavan! Zahirović je porijeklom Bosanac iz Jakeša sa trenutnom adresom boravka u Montreal-u KANADA. Čovjek je uspio da napiše izuzetno vrijednu monografiju o svom zavičaju iz kojeg je protjeran prije dvadesetak godina pod nazivom *JAKEŠ kroz vrijeme*. Eto zato je fenomen! Posebno kada se ima na umu činjenica da bosanska dijaspora nastala poslije agresije na BiH broji na stotine hiljada prognanika koji su razasuti po bijelom svijetu i da su mnogi od njih izgubili djelimično ili u potpunosti vezu sa domovinom i zavičajem. U takvoj situaciji svijetao i učtiv primjer koji se izdvaja je gosp. Zahirović, čovjek koji za razliku od drugih nije izdao zavičaj ali ni domovinu. Ličnost kroz čije vene teku atomi jakeške grude; neko ko demonstrira kako se odnosi prema zavičaju i domovini; ko ne prestaje da sanja jakeška polja; igre iz djetinjstva, i preko *sedam gora i sedam mora* još osjeća miris behara, čuje glas ezana i jeku gavrana.

Rukopis *Jakeš kroz vrijeme* je publikacija namijenjena svim Jakešancima svih uzrasta a mogu je koristiti i drugi. Jakeš selo je biser Posavine opisan i prikazan iz raznih perspektiva i gledišta. Način njene izrade odgovara skoro svim standardnim zahtjevima koje nalaže ovakva vrsta djela. Čitajući rukopis stiče se dojam da nema niti jednog društvenog segmenta a da nije tretiran. Fascinirajuće je način kako su sva poglavlja temeljito predstavljena sa mnogo preciznosti i iscrpljenosti činjenice su date na sinhronizovan i dijahron način. Koncepcija knjige kako u metodološkom tako i u konceptualnom smislu urađena je kvalitetno i primjereno nekim znanstvenim normama i zbog toga je ne možete ignorisati, a studija je sjajan prilog proučavanju kulturne historije, rodoslovlja, historije Bosne i Bošnjaka. Autor je ovom knjigom uspio da sačuva od zaborava mnoge činjenice. Prilikom izrade publikacije često puta se

referirao na brojne historijske izvore tako da je knjiga pisana objektivno i utemeljeno što doprinosi njenoj ozbiljnosti i relevantnosti. Tako na samom početku djela autor u objašnjenju nastanka imena Jakeš navodi: *Također, Jakeš" je prezime u Češkoj i dolazi od imena "Jakob" ili "Jakup".Isto tako, postoje i dvije legende o porijeklu tog imena. Po prvoj legendi, ime sela je došlo od imućnih doseljenika Jakšića iz Slavonije, a po drugoj, samo ime dolazi po jednoj porodici jakih ljudi koji su tu živjeli*" (*Modričke novine*, broj 27, Nikola Stanić, 1983, str. 2).
Dok na drugom mjestu ističe: *Balkansko poluostrvo nije vidjelo organizovane države sve do dolaska starih Rimljana i njihove imperije negdje oko početka nove ere. Njihovim dolaskom prvi gradovi su bili osnovani i prvi putevi građeni. Tadašnji stanovnici Balkana su većinom bili Iliri za koje nema dokaza da su imalisvoju organizovanu državu. Negdje u 9-10. vijeku su počele nicati prve organizovane balkanske državice u unutrašnjosti, Srbija, Bugarska i Makedonija na istoku, Zeta (Duklja) na jugoistoku i Hrvatska na zapadu. U isto vrijeme se počinju javljati i prvi začeci bosanskog kraljevstva. Neki tvrde da je Bosna i najstarija južnoslovenska ranofeudalna država.* (M. Imamović, Historija Bošnjaka, str72)
Struktura i metodologija monografije imaju naučno utemeljenje, jer autor se trudio da djelo koncipira u skladu sa metodološkim i hronološkim odrednicama. Knjiga je sastavljena od jedanaest poglavlja koji predstavljaju cjelinu i svaki čitalac koji bude želio da se upozna sa prošlošću i sadašnjošću Jakeša hodajući po stranicama ove knjige može to postići.
Prvim poglavljem autor daje ličnu kartu Jakeša upoznajući nas sa opštim odrednicama: geografskim položajem, klimom, okruženjem kao i administrativnom pripadanju kroz vrijeme.
Već u drugom poglavlju autor se fokusira na historijsku genezu Jakeša počev od najranijih vremena: prahistorije, srednjovjekovlja do Drugog svjetskog rata. Tako se u ovom poglavlju pored ostaloga bavi ranim srednjovjekovnim periodom i pokušava da dešifrira demografsku strukturu Jakeša i okoline. *Novopridošli Sloveni postepeno potiskuju domorodačke Ilire u unutrašnjost nepristupačnih planina Balkana i koje vremenom asimiliraju. Mada se još uvijek ne može sa stopostotnom sigurnošću reći da su Sloveni okupirali Doborski brijeg još utoku njihovog ranog dolaska, ipak postoje dokazi koji upućuju na njihovo prisustvo u 10. i 11.vijeku.*
U trećem poglavlju autor se osvrće na privredne prilike koje su vladale u Jakešu poslije Drugog svjetskog rata. Zahirović to čini na način kao da je i sam bio sudionik svih događaja. Događaji odiše snažnom retrospektivom tako što autor vrlo detalnjo dočarava sva sredstva kojima su Jakešani obezbjeđivali egzistenciju, zatim vrlo živopisno nas upoznaje ko je kada šta radio, gdje je ko šta rekao? Dotiče se najstarijih zanata, prvih odlazaka gasterbajtera u inozemstvo, poljoprivrednih prilika. Posebno mjesto pripada deskripciji

prilika sa SRZ (seljačkom radnom zadrugom*). Mnogi su ovu inicijativu zvali “dragovoljna sila”, misleći na prisilne metode ubjeđivanja da se priđe zadruzi. Neki pojedinci i familije su se pridružili jakeškoj zadruzi, dok neki nisu i samim tim su rizikovali zatvor i druge kazne.*

U četvrtom poglavlju autor tretira socijalne prilike u Jakešu. Pišući o klasnim slojevima koji su datirali još iz vremena Osmanske vladavine pa sve do Drugog svjetskog rata. *U suštini, slična klasna razlika je ostala u Jakešu sve do 1945. godine, tj. do završetka IIsvjetskog rata*. Zatim o kriminalitetu i zdravstvenim osiguranjima pa sve do toga koliko je bilo onih koji su stradali u raznoraznim nesrećama: *Ukupno 20 stanovnika Jakeša su izgubili živote u raznoraznim nesrećama u ovom periodu.*

Narednim poglavljem se rekonstruira kulturni i društveni život, spominju se pisci tog kraja, ali se pripovijeda o prilikama koje su vladale nekada. Autor napominje da je kulturni život u Jakešu bio oskudan i da je to posljedica socioekonomskih prilika: *Ne postoji mnogo informacija o kulturnom i društvenom životu Jakešana u predratno doba (prije Drugog svjetskog rata). Znajući da je većina tadašnjeg stanovništva Jakeša bila prilično siromašna,može se skoro sa sigurnošću pretpostaviti da se svakodnevni život mladih i starih svodio na preživljavanje. Ako se šta i dešavalo na kulturnom polju, to bi bilo privatnog karaktera na konacima braće Vujanića, familije Karamata, ili bega Mustajbega Gradaščevića prije njih.*

Autor tematizira i razvoj sporta u Jakešu, posebno se osvrćući na Fudbalski klub „Sloga“, a da pri tom ne zaboravlja ni ostale sportove. Nije zaboravio da se osvrne na prilike koje su vladale u školstvu i to u periodu prije i poslije 1945. godine. Nezaobilazna tema koje se autor dotakao je vjerski život o čemu autor piše u narednom poglavlju.

Veliki značaj autor je dao isticanju etnografskih obilježja Jakeša i okoline. Počev od hrane, nošnje, igara,arhitekture, rodoslovlja i standarda življenja.

U zadnjem poglavlju autor se bavi periodom agresije na BiH i analizira prilike sve do 2000. godine.

Nakon analize strukture djela ne možemo se oteti utisku da knjiga zaslužuje sve komplimente. Važno je istaći, da kako to i sam autor priznaje, da je knjiga imala dug i mukotrpan put nastanka i da prema riječima autora za njeno izlaženje je bilo potrebno jako mnogo strpljenja i to ne samo autora , nego i svih onih koji su stajali iza ovog projekta. Ovom monografijom Jakeš je dobio ličnu kartu i kako vrijeme bude proticalo monografija će dobijati na važnosti i značaju. Ovim se autor odužio svom zavičaju, uradivši time i za sebe jedno veliko dobro djelo koje zbog svoje važnosti zavređuje da se publikuje kako bi se čitalo. Biblioteka Tešanj je počastovana što će biti izdavač ovog djela.

Bašić Esmir,prof.

FOTO
ALBUM

Prvi red s lijeva (sjede): Sabir Gršić-Pendo, Marijan Filipović, Rasim Bajrić, Ćamil Mujanović, Nedžad Šabić, Huso Omičević, Saddam Bahić, Meho Mehmedović. Drugi red s lijeva: Pakiza Bjelošević-Paka, Esma Krajnović, Jadranka Kobac, Suada Bjelošević, Ruzmira Omičević, Rema Bahić, Sabiha Gršić, Muradija Bahić, Tomo Skopljak. Treći red s lijeva: Zekija Plehandžić, Mevludin Zahirović-Ćelo, Senad Dubrić, Hazem Zahirović, Mersed Mašić, Nihad Omičević-Bijeli, Muhidin Kumbarić, Mehmed Zahirović-Pepe, Abedin Bikić, Bahrudin Bajrić-Balkan. Učitelj Džemil Sendijarević.

S vrha prema dole, s lijeva na desno: Vahid Plehandžić, Senad Mašić-Čuto, Sabir Gršić, Suljo Mujić, Nihad Omičević, Rasim Bajrić, Mašić Mersed, Senad Dubrić, Hazem Zahirović, Sadija Bahić, Abedin Bikić, Zekija Plehandžić, Suada Bjelošević, Remzija Bahić, Esma Krajnović, Ruzmira Omičević, Muradija Bahić, Hida Mujaković, Razija Zelinčević, Mevludin Zahirović, Nedžad Šabić, Marijan Filipović, Šefik Hasukić, Muhidin Kumbarić, Enes Husejnović, Velid Husejnović, Omer Mujanović i Ćamil Mujanović. Učitelj Džemil Sendijarević.

Učitelj Džemil Sendijarević, Abedin Bikić, Senad Mašić, Sadija Bahić, Hazem Zahirović, Mersed Mašić, Sabir Gršić, Suljo Mujić, Nihad Omičević, Mevludin Zahirović i Senad Dubrić.

Na stadionu Želje iz Bosanskog Broda negdje 1987-8. godine. Stoje lijevo na desno: trener Rasim Bahić, Asim Kumbarić, Fadil Sejdić, Mevludin Bahić, Nedim Omičević, Dževad Krajnović, Halid Bahić, Raif Hasukić, Nedžad Mujić. Čuče: Saib Bjelošević, Elvir Mujaković, Safet Hasanić, Samir Đuherić, Nadil Bajrić, Mersed Zahirović i Derviš Hasanić.

Stoje lijeva na desno: Hamid Zahirović (predsjednik kluba), Samir Đuherić, Enes Bikić, Bahrudin Mujaković, Raif Hasukić, Halid Bahić, Mevludin Bahić, Nedžad Mujić, Elvir Mujaković, Nedim Omičević i Rasim Bahić (trener). Čuče: Fadil Sejdić, Asim Kumbarić, Safet Hasanić, Mersed Zahirović, Nadil Bajrić, Saib Bjelošević i Derviš Hasanić. (Tim FK Sloga 1989-91)

Veterani FK Sloga, 2009. godina

Meč između veterana i prvog tima FK Sloga 2009. godine

Podmladak FK Sloga, 1985: Serdar Husein (predsjednik kluba), Nedžad Mujić, Aladin Zilić, Ibrahim Kovačević, Samir Mašić, Suvad Bahić, Selmir Zahirović, Halid Bahić, Senad Krajnović (trener), Bahrudin Bahić. Čuče: Edin Zilić, Ludro (puno ime nepoznato), Mirsad Zulfić, Zenad Karić, Rizan Sejdić, Elvir Mujaković i Samir Đuherić.

FK Sloga, 1983-85. Stoje: Drago Tolić, Ilija Tolić, Asim Kumbarić, Ferid Mujaković, Mevludin Karić, Vehid Bahić i Bahrudin Topčagić. Čuče: Jasmin Jusufović, Nadil Bajrić, Senad Dubrić, Izo Mujaković, Reuf Zulfić i Slavko Tolić

Tim FK Sloga

Sa turnira “Husein Hasanić-Mirza” ~1988-9. godine: Ibrahim Kovačević, Asim Kumbarić, Rasim Bahić, Nihad Zahirović, Halid Bahić, Bajro Serdar, Irfan Odobašić i Enes Bikić.

Sa utakmice mladih i veterana Sloge krajem 70-tih: Esed Sofić (kapiten veterana), Hamid Zahirović (sudija) i Hamzalija Zahirović (kapiten prvog tima Sloge)

Svlačionica FK Sloga

FK Modriča s početka 70-tih godina. Gornji red, drugi s lijeva je Sakib Bjelošević – Kibe. Donji red, prvi s desna je Berzad Bikić - Tate

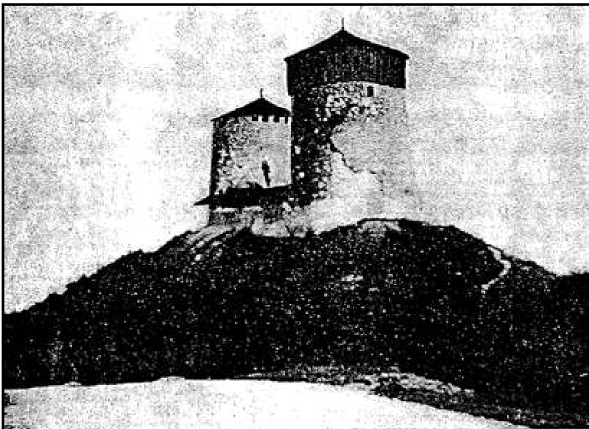
Sportisti Rafinerije ulja Modrica; prva polovina 1980-tih godina

Doborgrad,
2000. godina

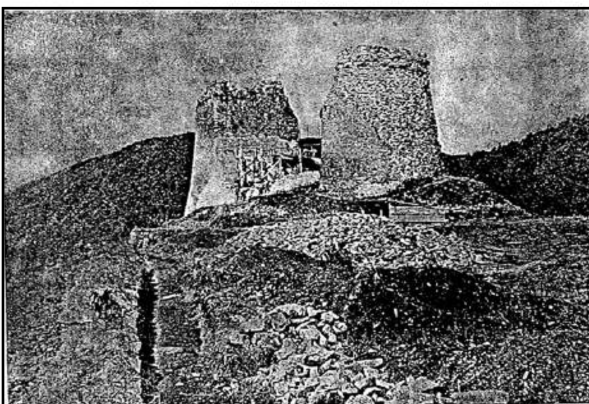

Pogled na
Doborgrad s
desne strane
rijeke Bosne

Sl. 3 Idejna rekonstrukcija (varijanta)

Idejna rekonstrukcija (varijanta)

Sl. 1 Ruševine Dobora

Ruševine Dobora

Panorama centra Jakeša, 1987. godina

Dio naselja Dobor, 2007. godina

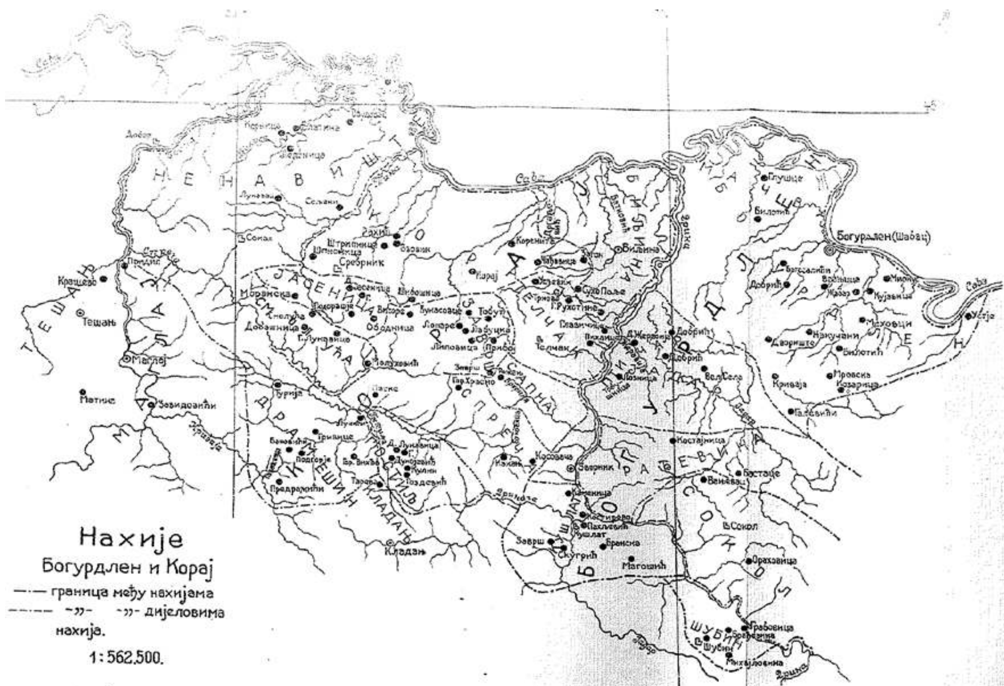
Satelitski snimak centra Jakeša, ~2005. godina

Pogled na centar Jakeša sa Grbavice II, 2007. godina

Satelitski snimak Dobora, ~2005. godina

Pogled na kuću Hamida i Vasve Zahirović i Hamidov kiosk; na desnoj strani je kuća Muharema Sofića; u pozadini na kosi se vidi kuća Esmira Zulfića; ljeto 1987. godine

Administrativna podjela Otomanske imperije u našem kraju u 18. vijeku

Sastanak u omladinskoj sali u Jakešu 1977.godine: Sejfudin Tirić, Asim Nadarević, Miodrag Đurić, Elvira Zahirović, hodža Džidić, Samid Zulfić, Behrem Zahirović, Almin Bjelošević, Hazem Zahirović, Jasminka Karić, Franjo Palatinuš-Franc, Bahrudin Bikić, Behad Zahirović, Jasmin Karić, Taib Krajnović, Nihada Bikić, Enisa Zahirović i drugi.

Mesut Hasanić u gornjem redu u centru; Esad Ribić (sjedi na lijevoj strani); Hamid Zahirović (sjedi na desnoj strani); ostali momci su iz Odžaka, ~1953-4. godina

Hamid Zahirović (prvi s lijeva) u vojsci 1955. godine; Raška, Srbija

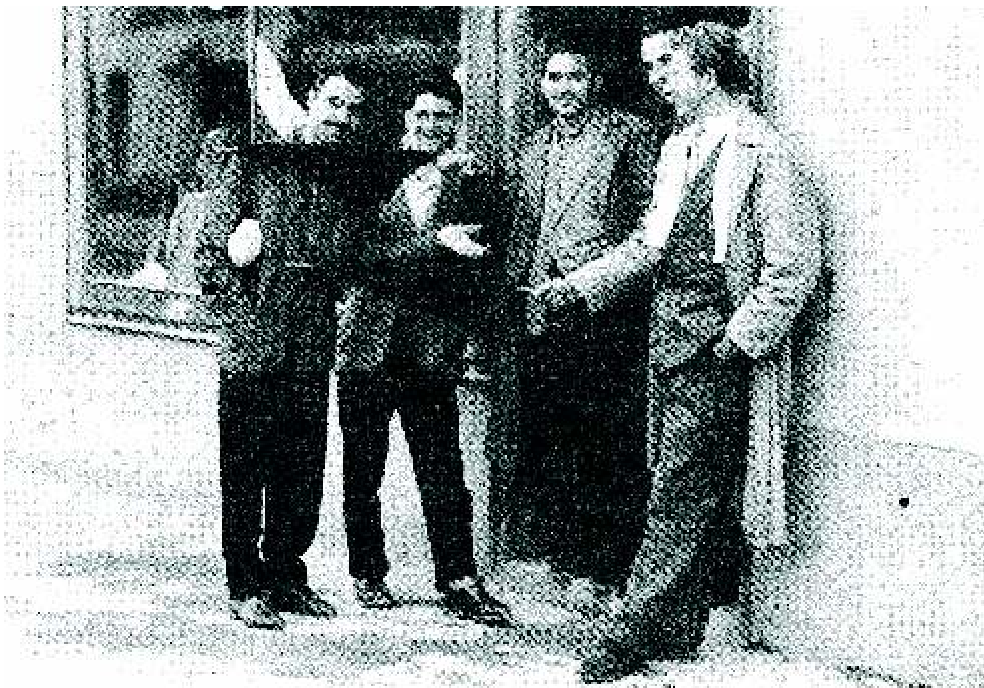

U OŠ „BRATSTVO-JEDINSTVO" JAKEŠ

SAZVIJEŽĐE POETSKE RIJEČI

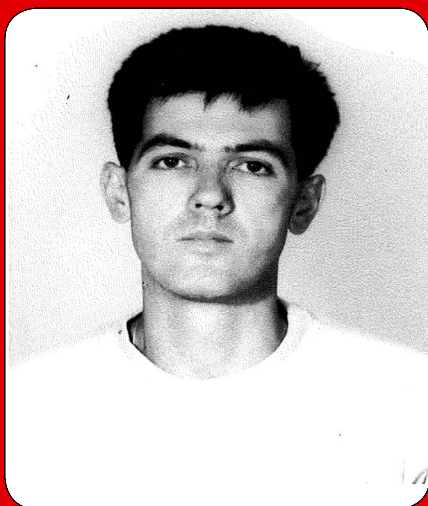
Dženaza Medi Bikiću u Jakešu 1974. godine

Prvi s lijeve strane je Raif Omicevic slikano ranih 60tih godina ispred doma kulture u Modrici kod prodavnice zvane Marikin ducan

Na slici Smail Šecic zvani Maše bivši kovac u kovacnici kod zeme (ovaj sto nazdravlja sa flašom)

MUŠI ZAHIROVIĆ

Rođen 1964. godine u Jakešu kod Modriče (BiH), Muši (rođeno ime Muhidin) je završio Osnovnu školu u Jakešu, a Srednju ekonomsku školu u Odžaku. Diplomirao je 1988. godine na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu. U periodu 1990-92. godine pohađa Postdiplomski studij Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Hrvatska). Početkom 1994. godine odlazi u Kanadu gdje 1998. godine magistrira u biznisu na Dalhousie University. Trenutno živi i radi u Montreal-u sa svojom familijom, suprugom Jelom i kćerkama Elizom i Emily.

ISBN 978-9958-895-15-9